

เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับ
วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

นายศิริพงษ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต

สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SOCIAL NETWORK AND THE PROMOTION OF INTELLECTUAL WELL-BEING: A CASE
STUDY OF PERCEPTION AND COPING STRATEGIES WITH THE 2009 NEW-STRAIN
INFLUENZA CRISIS OF SUAN-LUANG COMMUNITY, PHATUMWAN DISTRICT,
BANGKOK METROPOLIS

MR.SIRIPONG PALAKAWONG-NA-AYUDHYA

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Sociology
Department of Sociology and Anthropology
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2010
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษา
กรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ใช้ขวดใหญ่สาย
พันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน
กรุงเทพมหานคร

โดย

นายศิริพงศ์ ปาลกะวงษ์ ณ อยุธยา

สาขาวิชา

สังคมวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์

(ศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... คณาจารย์ ..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.อุนิษา เลิศโตมรสกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาติ)

ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา : เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร. (SOCIAL NETWORK AND THE PROMOTION OF INTELLECTUAL WELL-BEING: A CASE STUDY OF PERCEPTION AND COPING STRATEGIES WITH THE 2009 NEW-STRAIN INFLUENZA CRISIS OF SUAN-LUANG COMMUNITY, PHATUMWAN DISTRICT, BANGKOK METROPOLIS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ. ดร.ภาวิกา ศิริรัตนบัลล์, 284 หน้า.

งานวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ตลอดจนความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นมีอยู่จริง ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา ประกอบด้วย การติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน และความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งได้รับการหล่อหลอมจากสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยมีความต้องการต่างๆ ในระดับปัจเจกบุคคลเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ ที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงต่างมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน สำหรับการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวเกิดจากบทบาทของภาวะผู้นำ (leadership) ภายในชุมชนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แล้ว พบว่า การรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง นั้นเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลมากกว่าการได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคม สำหรับอิทธิพลของเครือข่ายทางสังคมที่มีต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น พบว่า สุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ก่อนข้างได้รับอิทธิพลจากการรับรู้ส่วนบุคคลมากกว่าเครือข่ายทางสังคม โดยมีความต้องการทางกายภาพเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ ในขณะที่สุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ในด้านหนึ่งได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน และการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายทางสังคม โดยมีความต้องการทางจิตใจและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ อย่างไรก็ตามสุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากสุขภาวะทางปัญญาด้านการสังเคราะห์หรือการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ในการรับรู้และการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงในระดับปัจเจกบุคคลด้วยเช่นกัน

ภาควิชา..... สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.....

สาขาวิชา..... สังคมวิทยา.....

ปีการศึกษา..... 2553.....

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

5180745524 : MAJOR SOCIOLOGY

KEYWORDS : SOCIAL NETWORK / INTELLECTUAL WELL-BEING / THE 2009 NEW-STRAIN INFLUENZA

SIRIPONG PALAKAWONG-NA-AYUDHYA: SOCIAL NETWORK AND THE PROMOTION OF INTELLECTUAL WELL-BEING: A CASE STUDY OF PERCEPTION AND COPING STRATEGIES WITH THE 2009 NEW-STRAIN INFLUENZA CRISIS OF SUAN-LUANG COMMUNITY, PHATUMWAN DISTRICT, BANGKOK METROPOLIS. THESIS ADVISOR: ASST. PROF. PAVIKA SRIRATANABAN, Ph.D., 284 pp.

This research aims to investigate a formation of social network in Suan-Luang community, Pathumwan District, Bangkok and the way in which the social network contributes to the community's perceptions of and a construction of intellectual well-beings about the 2009 new-strain influenza crisis. In so doing, the researcher uses qualitative methodology, applying in-depth interview and observation as tools for data collection. It is found, finally, that social network is in place. Social interactions, driven by individual needs among community members, set forth the processes of network formation. Then the presumed social network is strengthened through activities such as communication and reciprocity of and, as a result, become cohesive within a unique context of Suan-Luang community. Moreover, the social network can only be sustained by leadership of important persons in the community. Regarding relationships between the social network and community's perceptions of and coping ability of the 2009 new-strain influenza crisis, it is found that, rather than influenced by the social network, perceptions are shaped at an individual level by his/her consumption of widespread information about the 2009 new-strain influenza crisis. This is the case as well for a construction of intellectual well-beings. However, a need to survive (physical needs) drives people in the community to have preventive behavior of the 2009 new-strain influenza crisis. Through channels of communication, driven by mental and social needs, of Suan-Luang community, community members learn to be mindful and realize their responsibilities for the whole community well-being. Given the above mentioned influences of social network, individual's learning ability, such as analysis skills, and lessons learned from other communities account for the construction of intellectual well-beings about the 2009 new-strain influenza crisis within Suan-Luang community also.

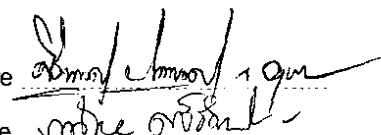
Department : ..... Sociology and Anthropology .....

Student's Signature

Field of Study : ..... Sociology .....

Advisor's Signature

Academic Year : ..... 2010 .....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ เป็นอย่างสูง ซึ่งท่านเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้กับผู้วิจัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องข้อเสนอแนะต่างๆทั้งในเรื่องการทำวิจัย การทำงาน และเรื่องส่วนตัวอื่นๆในชีวิตประจำวัน ท่านช่วยทำให้ผู้วิจัยได้เกิดความคิดสร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้กล้าที่จะใช้ความคิดเพื่อรังสรรค์มุมมองใหม่ๆในการทำวิจัย ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสุขและมีความสุขกับการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสมาชิกทุกคนภายในครอบครัว (คุณพ่อ คุณแม่ คุณอา พี่สาว และน้องสาว) เพื่อนๆ รุ่นน้อง รุ่นพี่ ทุกคนที่อยู่รายล้อมรอบผู้วิจัย (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นางสาวจันทกานต์ ฉายะพงศ์ สำหรับการจัดเตรียมอาหารให้คณะกรรมการในช่วงสอบ นางสาวเพ็ญพรชชา ประภาสิทธิ์ สำหรับการเป็นพี่เลี้ยงคอยจัดการรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆในระหว่างการสอบ และนางสาววรกุล พัฒนเตชะ สำหรับการตรวจทานการใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษในวิทยานิพนธ์) ตลอดจนบุคคลากรภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า และอีกหลายท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ รวมถึงคุณปู่ และคุณตาที่ล่วงลับลาจากโลกนี้ไปแล้ว แม้ทุกคนจะไม่ได้มีส่วนรู้เห็นในขณะที่คุณวิจัยกำลังทำวิทยานิพนธ์มากเท่าไรนัก แต่ทุกครั้งที่ผู้วิจัยเกิดความท้อแท้ในการทำงาน รอยยิ้มและเสียงหัวเราะของทุกคนก็เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยเกิดความมุ่งมั่นจนประสบความสำเร็จกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ในที่สุด และเหนือสิ่งอื่นใด ผู้วิจัยขอขอบพระคุณการให้ความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่ได้สละเวลามาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยมา ณ ที่นี้ด้วย เพราะวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สามารถสมบูรณ์ได้เลยถ้าปราศจากการให้ความร่วมมือของพวกท่าน

ท้ายสุด ผู้วิจัยอยากจะบอกกับทุกคนว่า นับจากนี้ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในชีวิตของผู้วิจัย อย่างน้อยผู้วิจัยก็ยังมีความทรงจำดีๆที่เกี่ยวข้องกับทุกคนในที่นี้ เป็นเครื่องเตือนใจตลอดไปว่า ผู้วิจัยยังมีทุกคนคอยอยู่เคียงข้าง คอยให้ความช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจให้เสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 คำถามวิจัย.....	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	4
1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ.....	4
1.6 ขอบเขตการวิจัย.....	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวคิดเครือข่ายทางสังคม.....	10
2.2 แนวคิดทุนทางสังคม.....	40
2.3 แนวคิดชุมชน และการศึกษาชุมชน.....	63
2.4 ทฤษฎีการรับรู้.....	72
2.5 แนวคิดสุขภาวะทางปัญญา.....	77
2.6 แนวคิดวิกฤตการณ์.....	85
2.7 ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009.....	91
2.8 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่ใช้ในการวิจัย.....	100
2.9 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	103
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	104
3.1 รูปแบบการวิจัย.....	104
3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย.....	104

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.3 กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย.....	105
3.4 วิธีการเก็บข้อมูล.....	113
3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล.....	114
3.6 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล.....	116
3.7 จริยธรรมการวิจัย.....	117
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	119
4.1 ประวัติชุมชนสวนหลวง.....	119
4.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวง.....	121
4.2.1 ข้อมูลทางกายภาพ.....	121
4.2.2 ข้อมูลทางประชากร.....	125
4.2.3 ข้อมูลทางสังคม.....	128
4.2.4 มุมมองของชาวชุมชนสวนหลวงต่อชุมชนของตนเอง.....	128
4.3 กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	132
4.3.1 สภาพแวดล้อมในชุมชนสวนหลวง.....	132
4.3.2 การติดต่อสื่อสารของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	154
4.3.3 การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	159
4.3.4 ความเหนียวแน่นของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	165
4.3.5 ความต้องการของของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	171
4.3.6 สรุปองค์ประกอบที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	175
4.3.7 เครือข่ายทางสังคมในฐานะทุนทางสังคมของชุมชนสวนหลวง.....	181
4.4 วิฤตการณ์ใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนสวนหลวง.....	183
4.5 การรับรู้เกี่ยวกับวิฤตการณ์ใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง.....	183
4.5.1 ทฤษฎีการรับรู้กับปรากฏการณ์การรับรู้เกี่ยวกับใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	183

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.5.2 ลักษณะของเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009.....	196
4.5.3 บทบาทของศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์กับการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แก่ชาวชุมชนสวนหลวง.....	197
4.6 การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาของชุมชนสวนหลวง.....	199
4.6.1 การมีส่วนร่วม.....	201
4.6.2 การเจริญสติ.....	207
4.6.3 การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม.....	213
4.7 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009.....	215
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	228
5.1 สรุปและอภิปรายผล.....	228
5.1.1 กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	229
5.1.2 การรับรู้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง.....	235
5.1.3 การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง.....	237
5.1.4 ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง.....	240
5.2 อุปสรรค ข้อจำกัดที่เกิดจากการทำวิจัย และแนวทางในการแก้ไขปัญหา.....	247
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	251
5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ.....	252
5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	254

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม.....	256
รายการอ้างอิง.....	261
ภาคผนวก.....	265
ภาคผนวก ก.....	266
ภาคผนวก ข.....	271
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	284

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	กำหนดการดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆในการวิจัย ระหว่าง พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ถึง กรกฎาคม พ.ศ.2553.....	9
2	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นแบบกลไกกับสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นแบบอินทรีย์.....	34
3	จำนวนสะสมของผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตที่ทางองค์การอนามัยโลกได้รับแจ้งอย่างเป็นทางการ ข้อมูล ณ วันที่ 21 สิงหาคม 2552.....	96
4	จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำแนกตามประเภทของผู้ให้ข้อมูล.....	108
5	องค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	122
6	จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงจำแนกตามเพศ.....	126
7	จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงจำแนกตามช่วงอายุ.....	126
8	จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวง จำแนกตามภาวะการมีงานทำ.....	127
9	จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงที่มีงานทำ จำแนกตามอาชีพ.....	128
10	ตัวอย่างโรคต่างๆที่กรมควบคุมโรคกำหนดให้ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว ต้องสอบสวน.....	152
11	สรุปเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง.....	158
12	สรุปคุณลักษณะที่เกิดขึ้นในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง จำแนกตามมิติต่างๆของเครือข่ายทางสังคม.....	176

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้จากการรับรู้.....	73
2	แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆที่นำไปสู่การรับรู้.....	74
3	ระดับการแพร่ระบาดของเชื้อไข้หวัดใหญ่ทุกสายพันธุ์ตามท้องค้การอนามัยโลก กำหนดไว้.....	95
4	กรอบแนวคิดการวิจัยในการศึกษาเรื่อง เรื่อง “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้าง สุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัด ใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”...	103
5	แบบจำลองแนวทางในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของผู้วิจัย.....	112
6	แผนผังการวางแผนพัฒนาแปลงที่ดินในพื้นที่สามย่าน - สวนหลวง ภายใต้ กรรมสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	122
7	แผนผังแสดงที่ดิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	123
8	แผนผังชุมชนสวนหลวงและพื้นที่ใกล้เคียง.....	124
9	แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตำแหน่งต่างๆภายในเครือข่ายทาง สังคม.....	140
10	แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆที่นำไปสู่การรับรู้.....	184
11	ภาพที่ปรากฏในคู่มือในการป้องกันตนเองจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของสำนักกระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข.....	190
12	สื่อประเภทแผ่นผ้าที่รณรงค์ให้สวมหน้ากากอนามัยเพื่อป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่ สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งติดอยู่หน้าทางเข้าศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์	191
13	สื่อประเภทโปสเตอร์ที่รณรงค์ให้มีพฤติกรรมต่างๆเพื่อป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่ สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งติดอยู่ริมกำแพงคณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ด้านสยามสแควร์.....	191
14	มิติต่างๆของสุขภาวะทางปัญญา.....	201
15	กรอบแนวคิดสรุปผลการศึกษาซึ่งแสดงความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเกิด เครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญา.....	246

บทที่ 1

บทนำ

บทความต่างๆในวิทยานิพนธ์เรื่อง **“เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”** แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ 1) บทนำ 2) แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3) ระเบียบวิธีวิจัย 4) ผลการศึกษา 5) บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ซึ่งบทความทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่วิทยานิพนธ์เพื่อขอสำเร็จการศึกษา จัดทำโดยนายศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวิกา ศิริรัตนบัลล์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งเนื้อหาบางส่วนของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้รับการตอบรับให้นำเสนอและตีพิมพ์ในที่ประชุมวิชาการระดับชาติด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ครั้งที่ 3 หรือ The 3rd National Conference on Sciences and Social Sciences (NCSSS 2010) ซึ่งจัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ระหว่างวันที่ 17 - 18 สิงหาคม พ.ศ. 2553 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

1.1 ที่มาและความสำคัญ

นอกเหนือไปจากสุขภาวะทางกาย จิต และสังคม สุขภาวะทางปัญญาก็เป็นอีกมิติหนึ่งของสุขภาวะของคนในสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยส่งเสริมสุขภาวะของคนเราให้เกิดความสมดุลและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข (ประเวศ วะสี, 2552) โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่มีปัญหาหรือวิกฤตการณ์ต่างๆเกิดขึ้นอยู่เป็นระยะๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภัยจากการก่อการร้าย ตลอดจนภัยจากโรคระบาดก็ตาม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญในปัจจุบัน ซึ่งถือได้ว่า เป็นโรคติดต่ออุบัติใหม่ที่เกิดขึ้นโดยองค์การอนามัยโลก หรือ WHO ได้ประกาศระดับการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวไว้อยู่ที่ระดับ 6 ซึ่งถือว่าเป็นระดับสูงสุด หมายความว่า เป็นโรคที่มีการแพร่ระบาดไปทั่วโลก สำหรับสถานการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในประเทศไทยนั้น การแพร่ระบาดในช่วงแรกจะเริ่มจากในพื้นที่เขตเมืองอย่างกรุงเทพมหานครก่อน จากนั้นก็มีแนวโน้มแพร่ระบาดไปยังเขตเมืองในจังหวัดต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นในการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น แล้วจึงค่อยแพร่ระบาดออกไปสู่พื้นที่โดยรอบ ดังนั้นการอาศัยอยู่ร่วมกันของประชาชน ณ พื้นที่หนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นภายในครอบครัว องค์กร ตลอดจนชุมชนก็ตาม ต่างก็เป็น

หน่วยทางสังคมที่สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น การติดต่อสัมพันธ์กันใน ชีวิตประจำวันของคนในสังคม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่ สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ด้วยเช่นกัน

การศึกษาเรื่อง **“เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณี การรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวน หลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”** นั้น สืบเนื่องมาจากผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า สถานการณ์การ แพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในปัจจุบัน เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ สำคัญปรากฏการณ์หนึ่ง เนื่องจากการอุบัติขึ้นของการแพร่ระบาดของโรคติดต่อดังกล่าวนั้นไม่ได้ ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางร่างกาย (physical well-being) ของคนในสังคมแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งก็คือ ความเจ็บป่วยทางกายเช่น มีอาการไอ จาม มีน้ำมูก เสมหะ ไข้ขึ้นสูง และ/หรือรวมถึง อาการหรือโรคแทรกซ้อนอื่นๆ เช่น ปอดบวม อย่างไรก็ตามโรสดังกล่าวยังสามารถส่งผลกระทบต่อ สุขภาวะด้านอื่นๆ ด้วยเช่นกัน คือ สุขภาวะทางจิตใจ (mental well-being) กล่าวคือ โรสดังกล่าว ยังส่งผลข้างเคียงต่อความรู้สึกทางใจ อาทิ ความเครียด ความวิตกกังวล ความรู้สึกมีปมด้อย ฯลฯ ของผู้ที่เป็นโรสดังกล่าว หรือผู้ที่ไม่ได้เป็นโรสดังกล่าวด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ในการปฏิสัมพันธ์กัน ของมนุษย์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของคนในสังคม แม้ในสถานการณ์ของการแพร่ ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ก็ตาม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางสังคม (social well-being) ด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจปรากฏออกมาในลักษณะของความตื่นกลัว (panic) ความรู้สึกไม่มั่นคง ในชีวิต ความหวาดระแวง ความโดดเดี่ยวอ้างว้างทางสังคม ฯลฯ เพราะในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดต่อกับผู้อื่นในสังคม ไม่ว่าจะไปตามสถานที่ต่างๆ ที่มีคนพลุกพล่าน เช่น ห้างสรรพสินค้า สวนสาธารณะ ฯลฯ ตลอดจนสถานที่ที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (public spheres) หรือศูนย์กลางในการมารวมตัวกันของคนจำนวนมากในการทำกิจกรรมบางอย่างก็ตาม เช่น ยานพาหนะของระบบขนส่งมวลชน สถานที่ราชการ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างๆ อาทิ โรงพยาบาล สำนักงานเขต บริษัท ฯลฯ หรือแม้กระทั่งภายในครอบครัวก็ตาม ซึ่งล้วนแต่เป็น สถานที่ที่มีการพบปะกันของผู้คนทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นส่งผล ต่อสุขภาวะในทุกๆด้าน แต่กระนั้นผู้วิจัยกลับยังไม่พบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่าง วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 กับสุขภาวะทางปัญญาเท่าที่ควร ซึ่งสุขภาวะทาง ปัญญา (intellectual well-being) ก็เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาอยู่ไม่น้อยว่า คนเราจะใช้ปัญญาในการ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในการรับมือกับปัญหาต่างๆที่เข้ามาในชีวิตอย่างไร ด้วยเหตุนี้การ

ดำรงชีวิต และสุขภาพของคนในสังคมที่เป็นระดับชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกที่มีคุณลักษณะบางประการร่วมกัน ตลอดจนการติดต่อกับบุคคลภายนอกชุมชน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษาคำถามว่า ชุมชนหนึ่งๆ ซึ่งในที่นี้ คือ ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร มีการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งในการสร้างสุขภาพทางปัญญา เพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไร ซึ่งสาเหตุที่ผู้วิจัยให้ความสนใจที่จะศึกษากับชุมชนสวนหลวงนั้น เนื่องจากชุมชนดังกล่าวมีลักษณะเป็นชุมชนการค้า ประกอบไปด้วยผู้ค้าร้านอาหารต่างๆเป็นจำนวนมากอยู่ในละแวกเดียวกันและมีประชาชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เป็นลูกค้าต่างมาอุดหนุนร้านค้าต่างๆในชุมชนดังกล่าวเป็นจำนวนมากเลยทีเดียว จึงสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนสวนหลวงนั้นเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่มีการรวมตัวกันของคนจำนวนมาก ซึ่งมีความเสี่ยงสูงต่อการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้เช่นกัน เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชนที่มีผู้คนพลุกพล่าน ดังนั้นในการศึกษาคำถามนี้ จึงมุ่งที่จะทำความเข้าใจชุมชนสวนหลวง ผ่านประเด็นเรื่อง “เครือข่ายทางสังคม” (social network) เนื่องจากการศึกษาชุมชนผ่านมิติด้านเครือข่ายทางสังคม จะช่วยทำให้ทำความเข้าใจความเป็นชุมชนผ่านมิติด้านโครงสร้าง (structure) และผู้กระทำการ (agency) หรือปัจเจกบุคคลได้ว่าต่างมีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นและการคงอยู่ของสายสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมในชุมชนดังกล่าวได้อย่างไร โดยผู้วิจัยได้เริ่มต้นศึกษาถึงการมีอยู่และกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวง จากนั้นจึงนำไปเชื่อมโยงกับการรับรู้และการสร้างสุขภาพทางปัญญา ซึ่งการศึกษาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่น่าสนใจที่จะช่วยทำให้คนในสังคมเข้าใจถึงการสร้างสุขภาพทางปัญญา และมิติต่างๆของสุขภาพทางปัญญามากขึ้นว่า สุขภาพทางปัญญานั้นมีมิติใดบ้าง และเครือข่ายทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับการรับรู้และการสร้างสุขภาพทางปัญญาอย่างไร นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นใด ที่จะส่งผลต่อการเกิดสุขภาพทางปัญญา อันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยทำให้คนในสังคมใช้จัดการกับสุขภาพในด้านที่เหลือเพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขต่อไป

1.2 คำถามวิจัย

1.2.1 ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร มีกระบวนการและลักษณะของเครือข่ายทางสังคมอย่างไร

1.2.2 เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร มีการรับรู้ และการรับมือด้านสุขภาพเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

1.3.2 เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาพทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1.4.1 ได้ทราบถึงกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

1.4.2 ได้ทราบถึงความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาพทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

1.4.3 ผลการศึกษาที่ได้สามารถนำไปใช้ในการกำหนดแนวทาง กิจกรรม โครงการต่างๆ เพื่อส่งเสริมสุขภาพในด้านต่างๆ ของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนดังกล่าวต่อไป

1.5 คำสำคัญ และนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1.5.1 เครือข่ายทางสังคม (social network)

เครือข่ายทางสังคม คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างสลับซับซ้อน ซึ่งในที่นี้จะศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมผ่านมิติต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) **สภาพแวดล้อม (environments)** หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวชาวชุมชนสวนหลวงและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวง โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

2) **การติดต่อสื่อสาร (communication)** หมายถึง การส่งข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง หรือหลายคน เพื่อให้เข้าใจความหมายของข้อมูลข่าวสารที่ผู้ส่งส่งไป และเกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ซึ่งการส่งข่าวสารอาจอยู่ในรูปของการสื่อสารด้วยวาจา ลายลักษณ์อักษร การใช้กิริยาท่าทางอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ โดยอาศัยช่องทางในการติดต่อสื่อสาร พิจารณาจากรูปแบบ ความถี่ ความเข้มข้น เนื้อหาและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อกันภายในและภายนอกเครือข่าย

3) **การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity)** หมายถึง พฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะของการเป็นผู้ให้และผู้รับโดยต่างฝ่ายต่างรับรู้และคาดหวังถึงจุดประสงค์ ความหมาย และคุณค่าของทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเป็นอย่างดี ซึ่งแบ่งเป็นทรัพยากรที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

4) **ความเหนียวแน่น (cohesion)** หมายถึง การที่สมาชิกคนๆหนึ่งในชุมชนมีความผูกพันหรือมีสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน (tie) การรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยสามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรสำคัญในชุมชนได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญต่างๆกับผู้อื่นในชุมชน โดยพิจารณาจากสำนึกร่วม และการมีส่วนร่วมทางสังคมของสมาชิกในเครือข่าย

5) **ความต้องการ (needs)** หมายถึง ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ซึ่งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่อยากได้ อยากมี อยากเป็นนั้นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อความอยู่รอดของชีวิต แบ่งเป็นความต้องการทางกายภาพ (physical needs) ความต้องการทางจิตใจ (mental needs) ความต้องการทางสังคม (social needs)

1.5.2 ทูทางสังคม (social capital)

ทูทางสังคม หมายถึง สายสัมพันธ์ที่โยงใยกันของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งซึ่งอาจปรากฏในระดับคู่ปฏิสัมพันธ์ ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ระดับเครือข่าย ตลอดจนระดับสังคม ซึ่งพิจารณาได้

จากความไว้วางใจ (trust) ความผูกพันทางสังคม (social tie) การสนับสนุนทางสังคม (social support) ฯลฯ

1.5.3 วิกฤตการณ์ (crisis)

วิกฤตการณ์ หมายถึง เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นแล้วผู้คนมีความรู้สึกต่อเหตุการณ์ดังกล่าวว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก ซึ่งเป็นไปได้ทั้งสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันหรือเป็นที่รับรู้ล่วงหน้ามาก่อนหน้าแล้ว อันส่งผลต่อความรู้สึกไม่มั่นคงของผู้คน ซึ่งหมายรวมถึงการกระทำที่รุกรานความรู้สึกและจิตสำนึกที่ดีของผู้คน อีกทั้งอาจเป็นภาวะใดก็ตามที่มีเวลาในการตัดสินใจเพื่อหาทางแก้ปัญหาในเวลาอันสั้น ซึ่งวิกฤตการณ์ในที่นี้เป็นวิกฤตการณ์ใช้หมวดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

1.5.4 สุขภาวะทางปัญญา (intellectual well-being)

สุขภาวะ คือ ภาวะความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งในที่นี้จะมุ่งเน้นไปที่สุขภาวะทางปัญญา โดยใช้นิยามของพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ซึ่งได้กล่าวถึงสุขภาวะทางปัญญาไว้ว่า หมายถึง “ความรู้ทั่ว รู้เท่าทัน และความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดีความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจอันดีงามและเอื้อเพื่อเอื้อแผ่” ซึ่งผู้วิจัยนำนิยามดังกล่าวมาแบ่งเป็นคุณลักษณะในด้านต่างๆของสุขภาวะทางปัญญาได้ 3 ด้านดังนี้

1) **สุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วม** หมายถึง ภาวะความรู้แจ้งที่เกิดจากการนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติจริง ซึ่งในที่นี้ คือ การมีส่วนร่วมในการแสดงพฤติกรรมป้องกันโรคใช้หมวดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

2) **สุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติ** หมายถึง ภาวะความรู้แจ้งซึ่งเกิดจากการมีความคิดเชิงบวกด้วยตนเอง โดยพิจารณาจาก 3 ประเด็น คือ การรู้เท่าทัน การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล และการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง ซึ่งในที่นี้จะพิจารณาการเจริญสติในด้านต่างๆในมุมมองด้านการรับมือกับวิกฤตการณ์ใช้หมวดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เท่านั้น

3) **สุขภาวะทางปัญญาด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม** หมายถึง ภาวะความรู้แจ้งซึ่งเกิดจากความเข้าใจและความรู้สึกเห็นแก่ผลประโยชน์ของผู้อื่นหรือมีส่วนร่วมในสังคม ซึ่งในที่นี้จะเป็นการศึกษาถึงการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ในฐานะที่เป็นมิติหนึ่งของสุขภาวะทางปัญญาที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ใช้หมวดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

1.5.5 ชุมชน (community)

ชุมชน คือ สถานที่ที่คนจำนวนหนึ่งซึ่งมีคุณลักษณะทางประชากรร่วมกันบางประการ เช่น อาชีพ เชื้อชาติ ฯลฯ มาอยู่ร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกัน ซึ่งชุมชนที่จะใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ชุมชนสวนหลวง

1.5.6 การรับรู้ (perception)

การรับรู้เป็นการรู้สึกสัมผัสที่ได้รับการตีความให้เกิดความหมาย เป็นการทราบถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวผู้รับรู้ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญของการเรียนรู้ต่อไป ซึ่งการรับรู้ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับรู้ ปัจจัยเกี่ยวกับเป้าหมาย และปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์

1.5.7 การรับมือ (coping / management)

การรับมือเป็นการเตรียมความพร้อมในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในที่นี้คือการรับมือกับวิกฤตการณ์ใช้หัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวง

1.6 ขอบเขตการวิจัย

1.6.1 สถานที่

พื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.6.2 ระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาเป็นระยะเวลา 9 เดือน ซึ่งเริ่มต้นจากขั้นตอนในการเก็บข้อมูลคือตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ถึง 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 ดังนี้

1) การดำเนินการพัฒนาโครงร่างวิทยานิพนธ์

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ใช้ระยะเวลา 4 เดือน (มิถุนายน - กันยายน พ.ศ. 2552) ในการพัฒนาหัวข้อวิทยานิพนธ์ การกำหนดคำถามวิจัย วัตถุประสงค์ในการวิจัย การทบทวนวรรณกรรม และการออกแบบการวิจัย ก่อนที่จะนำโครงร่างวิทยานิพนธ์ที่ผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์แล้ว (ภายในกันยายน พ.ศ. 2552) ไปขออนุมัติทางบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อประกาศหัวข้อวิทยานิพนธ์ต่อไป (ภายในตุลาคม พ.ศ. 2552) ซึ่งภายหลังได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์แล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มดำเนินการเตรียมคำถาม และพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อการเก็บข้อมูลต่อไป

2) การเก็บข้อมูล และการจัดการข้อมูล

ในขั้นตอนนี้ใช้เวลาทั้งหมดทั้งสิ้นนาน 7 เดือน โดยจะเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการจัดการข้อมูลรวม ควบคู่ไปพร้อมกัน ซึ่งการจัดการข้อมูลจะเป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงตรงของข้อมูล ตลอดจนการจัดแยกประเภทของข้อมูลที่ได้มาให้เป็นหมวดหมู่เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการศึกษา

3) การวิเคราะห์ และการเขียนรายงาน

สำหรับขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยก็จะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วยในขณะที่กำลังทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจต่อข้อมูลที่ได้รับ ตลอดจนการตรวจสอบความถูกต้อง (validity) ของข้อมูลได้ทันที ซึ่งภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างถี่ถ้วนแล้วก็จะนำมาเขียนเป็นผลการศึกษา และอภิปรายผลการศึกษาต่อไป

4) การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยจะเป็นลักษณะการบรรยายและพรรณนาข้อมูลเป็นหลัก โดยจะมีการยกตัวอย่างคำพูดที่น่าสนใจของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาประกอบตามประเด็นต่างๆที่ได้กล่าวไว้ในผลการศึกษา สำหรับข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน เช่น ขนาดของพื้นที่ คุณลักษณะทางประชากร แผนที่ ฯลฯ จะได้รับการนำเสนอในรูปแบบสถิติ ตาราง รูปภาพ กราฟ ฯลฯ ตามความเหมาะสม

ตารางที่ 1 กำหนดการดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆในการวิจัย
ระหว่าง พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ถึง กรกฎาคม พ.ศ.2553

กำหนดการ	เดือนที่ (ของการทำวิจัย)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
การพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล									
การเก็บและการจัดการข้อมูล									
การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงาน									
การนำเสนอผลการวิจัย									

1.6.3 คุณลักษณะของกรณีศึกษา

กรณีศึกษาที่ใช้คือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนสวนหลวง โดยเป็นผู้อาศัยที่ตั้งรกรากด้วยการทำสัญญาเช่าที่ดิน/อาคาร ภายในพื้นที่ดังกล่าวซึ่งอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาหัวข้อเรื่อง “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” ประกอบไปด้วยแนวคิดและทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (social network)
- 2.2 แนวคิดทุนทางสังคม (social capital)
- 2.3 แนวคิดชุมชน และการศึกษาชุมชน (community and community study)
- 2.4 ทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory)
- 2.5 แนวคิดสุขภาวะทางปัญญา (intellectual well-being)
- 2.6 แนวคิดวิกฤตการณ์ (crisis)
- 2.7 แนวคิดไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 (the 2009 new – strain influenza)

2.1 แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (social network)

2.1.1 ความหมาย

คำว่า “เครือข่ายทางสังคม” นั้นมีผู้ได้ความหมายไว้ค่อนข้างมากพอสมควร ซึ่งผู้ที่กล่าวถึงคำว่า “เครือข่ายทางสังคม” เป็นคนแรก คือ Mark Granovetter ซึ่ง Mark Granovetter เป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ที่มีคุณูปการต่อสังคมวิทยาในยุคสมัยใหม่เป็นอย่างมากตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ซึ่งผลงานของ Granovetter อันเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คือ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Networks Theory) และรวมถึงสาขาย่อยสาขาหนึ่งของวิชาสังคมวิทยา คือ สังคมวิทยาเศรษฐกิจ (Economic sociology) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีเกี่ยวกับการแพร่กระจายของข้อมูลในเครือข่ายทางสังคมที่เขาสร้างขึ้นมาและเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในแวดวงวิชาการมีชื่อเรียกว่า “The Strength of Weak Ties” (1973) ซึ่งเป็นความคิดหลักสำคัญประการหนึ่งของเขาที่เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมที่เขาได้สร้างขึ้นมา โดย Granovetter (1973) ได้กล่าวว่า ไม่ว่าจะในทางการเมืองหรือการตลาดก็ดี ในบางครั้ง สายสัมพันธ์แบบหลวมๆ (weak ties) นั้นสามารถทำให้จุดมุ่งหมายใดใดก็ตามในทางการเมืองหรือการตลาดเข้าถึงถึงตัวประชาชนได้ดีกว่า

สายสัมพันธ์ที่แน่นหนา (strong ties) ซึ่งจุดเด่นในสายสัมพันธ์ที่หละหลวมนั้นก็คือความเป็นเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายต่อกันเป็นลูกโซ่สะท้อนกลับไปมาอย่างทั่วถึงกัน ซึ่งในทางธุรกิจจะเรียกลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า **embeddedness** หรือความผูกติดกันอย่างเหนียวแน่น อันเป็นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการที่ปัจเจกบุคคลหรือบริษัทต่างๆ ได้ถูกยึดเหนี่ยวกันด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ ซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่จริงโดยไม่เป็นเพียงตลาดในอุดมคติที่เป็นนามธรรมเท่านั้น (abstract idealized market) ตัวอย่างของสายสัมพันธ์ดังกล่าว เช่น การช่วยเหลืองานให้สมาชิกภายในเครือข่าย แม้ว่าศักยภาพของเครือข่ายทางสังคม จะไม่สามารถช่วยให้สมาชิกภายในเครือข่ายมีงานทำได้โดยตรง แต่ความเป็นเครือข่ายก็ช่วยแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องงานต่างๆ เช่น ตำแหน่งงานที่ว่าง ลักษณะของประเภทงานต่างๆ ฯลฯ ให้สมาชิกภายในเครือข่ายได้ทราบ เพื่อประกอบการตัดสินใจงานทำหรือการลงทุนทางธุรกิจต่อไปได้เช่นกัน

ต่อมา **Boissevain (1974)** ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาสังคม (social anthropologist) สกฤตโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functionalism) ได้กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง "ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน" นอกจากนี้ เขายังกล่าวต่อไปอีกว่า "ในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ยังเป็นวิธีการที่ช่วยให้เราทราบได้ว่า ใครมีความเกี่ยวข้องกับใคร มีการติดต่อกันในเรื่องอะไร มีการก่อรูปแบบในการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างไร และส่งผลต่อความสัมพันธ์กับพฤติกรรมที่แสดงออกมาตลอดจนปัจจัยทางสังคมอื่นๆ อย่างไร" ซึ่งจากนิยามและลักษณะการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของ **Boissevain** นั้น จะเห็นได้ว่า **Boissevain** มองว่าเครือข่ายเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกภายในเครือข่าย แต่ **Boissevain** ก็ไม่ได้กล่าวว่าภายในเครือข่ายนั้นจะต้องมีองค์ประกอบใดบ้างในการทำหน้าที่ต่างๆอันส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมนั้นๆอย่างชัดเจน ดังนั้นนิยามเครือข่ายทางสังคมของ **Boissevain** จึงยังดูกว้างไปและไม่มี ความแตกต่างจากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมโดยทั่วไปแต่ประการใด ซึ่งต่างก็มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันก็เป็นได้แม้จะไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายทางสังคมเดียวกันก็ตาม

อย่างไรก็ตาม **Maguire (1983)** ซึ่งเป็นผู้เขียนตำราเรื่อง "Understanding Social Networks" นั้น ได้กล่าวถึงความหมายของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า "โดยทั่วไป เครือข่ายทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีความมุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปเข้า

ด้วยกัน มีการติดต่อ และปฏิสัมพันธ์ต่อกันท่ามกลางจำนวนสมาชิกที่มีอยู่” ซึ่งจะเห็นได้ว่า การนิยามเครือข่ายทางสังคมตามมุมมองของ Lambert Maguire นั้นดูเป็นการนิยามที่ค่อนข้างเรียบง่ายและกระชับรัดกุม เนื่องจาก Lambert Maguire มองว่า เครือข่ายทางสังคมนั้นไม่ใช่เรื่องที่แปลกใหม่แต่ประการใดเนื่องจากเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์ในแต่ละสังคมทุกยุคสมัย เพียงแต่ปัจจุบันเริ่มได้รับความนิยมในฐานะที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับด้านต่างๆ เช่น วงการธุรกิจ การบริการทางสังคม การปฏิบัติการด้านสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพจิต และการสร้างภาวะผู้นำในชุมชน เป็นต้น

ในระยะเวลาต่อมา เริ่มมีผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมมากขึ้น ซึ่ง Redondo (2007) ก็ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันในลักษณะสายสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นผลรวมจากชุดของความสัมพันธ์ระหว่างแม่ข่ายต่างๆ (nodes) กับสายสัมพันธ์อื่นๆ (lines) ที่เชื่อมโยงเข้าหากันทั้งทางตรงและทางอ้อมในลักษณะโยงใย (web) ในขณะเดียวกัน Bruggeman (2008) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (social networks) ไว้ว่า เป็นลักษณะของการนำเสนอความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง (networks as representations of social relations) ในรูปแบบของกราฟ (graph) ซึ่งในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้นจะต้องคำนึงถึงตัวแสดงต่างๆ ทั้งที่เป็นแม่ข่าย (node / vertices) ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในแต่ละสายสัมพันธ์ด้วย (lines / edges)

นอกจากนี้ องค์การอนามัยโลก (WHO, 1984) ได้ให้นิยามเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า หมายถึง “สัมพันธ์ภาพทางสังคมและความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลซึ่งอาจก่อให้เกิดการเข้าถึง หรือการระดมการสนับสนุนทางสังคม (social support) เพื่อสุขภาพ” ซึ่งจะเห็นได้ว่า นิยามของเครือข่ายทางสังคมในมุมมองขององค์การอนามัยโลกนั้น เล็งเห็นถึงความสำคัญและความเชื่อมโยงของความเป็นเครือข่ายทางสังคมกับการสนับสนุนทางสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งหมายรวมไปถึงด้านการส่งเสริมสุขภาพ (health promotion) ด้วยเช่นกัน

สำหรับแหล่งข้อมูลที่เป็นหนังสืออ้างอิง เช่น สารานุกรมทางสังคมวิทยา (Encyclopedia of Sociology, 1992) ได้ให้นิยาม “เครือข่ายทางสังคม” ว่า หมายถึง “ปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดเรียงความสัมพันธ์ (patterned arrays of relationship) ระหว่างปัจเจกชน (individual) ที่ร่วมกระทำการในสังคม” ในขณะที่ The SAGE Dictionary of Sociology (2006) ได้ให้นิยาม เครือข่ายทางสังคมไว้ คือ “รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (pattern of social relationship) ของปัจเจกชน ซึ่งนักสังคมวิทยาถือว่าเป็นหน่วย

วิเคราะห์ (unit of analysis) ในการศึกษา และใช้วิธีศึกษาโดยการสังเกต (observation) ก่อนจะเขียนออกมาเป็นแผนที่ปฏิสัมพันธ์ (interaction mapping)”

สำหรับในประเทศไทยนั้น ก็มีผู้ให้คำนิยามของคำว่า “เครือข่ายทางสังคม” ไว้เช่นกัน เช่น เสรี พงศ์พิศ (2548) ได้ให้นิยามคำว่า เครือข่าย (network) ว่าหมายถึง “กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจสื่อสารสัมพันธ์กัน หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยไม่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละองค์กรสูญเสียความเป็นอิสระ” ซึ่งจะเห็นได้ว่า นิยามที่เสรี พงศ์พิศ ให้ไว้ นั้นมีความหมายที่ใกล้เคียงกับที่ Granovetter (1988) ได้กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า มีลักษณะเป็น strength of weak ties หรือเป็นลักษณะของความเข้มแข็งบนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เปราะบาง กล่าวคือ แม้ภายในเครือข่ายตามมุมมองของเสรี พงศ์พิศ จะเป็นลักษณะของการทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยไม่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละองค์กรสูญเสียความเป็นอิสระ (independency) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบหลวมๆ แต่พลังของความเป็นเครือข่ายก็จะเป็นจุดแข็ง (strength) ที่จะทำให้งานที่สมาชิกภายในเครือข่ายร่วมมือกันกระทำร่วมกันนั้น ดำเนินลุล่วงไปได้ด้วยดี อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ที่เสรี พงศ์พิศ ให้มานั้น ยังไม่สะท้อนถึงความเป็นจุดแข็ง (strength) ของเครือข่ายทางสังคมเท่าที่ควร ซึ่งแตกต่างไปจาก ความหมายของ “เครือข่ายทางสังคม” ของพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) ที่ให้นิยามไว้ว่า หมายถึง “ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย” ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้ให้นิยามของเครือข่ายทางสังคมในลักษณะที่มีความชัดเจนขึ้น ในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม แต่ก็ยังไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นจุดแข็งของเครือข่ายทางสังคมแต่ประการใด

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (2547) ได้ให้ความหมายของคำว่า เครือข่ายทางสังคม (social networks) ว่า หมายถึง “ชุดของความเกี่ยวพัน (knit) และผูกพัน (ties) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็น ครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม บุคคลที่มีคนรู้จักมากหรือมีความสัมพันธ์กับคนจำนวนมากแสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันมาก (density knit) ซึ่งกันข้ามกับบุคคลที่รู้จักกับคนอื่น ๆ น้อย แสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันน้อย (loosely knit) ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นบางครั้งคนที่มีเพื่อนมากอาจมีความผูกพันกับเพื่อน ๆ อย่างผิวเผิน (weak ties) แต่บางคนอาจจะมีเพื่อนน้อยแต่มีความผูกพัน

กับเพื่อนอย่างมั่นคง (strong ties) ก็เป็นไปได้” ซึ่งเริ่มแสดงให้เห็นว่ามีการนิยามคำว่า “เครือข่ายทางสังคม” ในลักษณะที่ชัดเจนมากขึ้น และแสดงถึงความเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน ของเครือข่ายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม นิยามดังกล่าวก็อาจดูเป็นรายละเอียดมากเกินไป จนดูเป็นนิยามที่ไม่กระชับ ซึ่งในเวลาต่อมา ชินส์ค สวรรณอัจริย (2549) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมคนหนึ่งในประเทศไทย ก็ได้สรุปความหมายของของเครือข่ายทางสังคมในลักษณะที่กระชับขึ้นไว้ว่า “เป็นชุดความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันระหว่างปัจเจกและตัวปัจเจกเอง โดยที่เครือข่ายทางสังคมเป็นช่องทางที่มีความสัมพันธ์ร่วมกับจุดยืนส่วนตัว ซึ่งเป็นเสมือนพื้นที่ภายในสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง และหลายพื้นที่สังคมวัฒนธรรม” อย่างไรก็ตาม แม้นิยามดังกล่าวเป็นนิยามที่กระชับ แต่ก็มีความเป็นนามธรรมในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้ที่จะนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ศึกษาต่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยภาคสนาม อาจเกิดปัญหาในการมองภาพของความเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ไม่ชัดเจนพอ ด้วยเหตุนี้ ขนิษฐา กาญจนรังษิณท์ (2550) ซึ่งเป็นผู้ศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคมทั้งในเชิงทฤษฎี และเชิงปฏิบัติการ เพื่อทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมแล้วนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน จึงได้กล่าวถึงนิยามของเครือข่ายทางสังคมเพิ่มเติมว่า คือ “กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ หรืออีกความหมายหนึ่งคือ ชุดของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล ที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันของครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักในช่วงชีวิตของคน เครือข่ายสังคมอาจเปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันด้วยเส้นตรงหลายๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคนจึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางที่มีสายสัมพันธ์กับจุดหรือบุคคลอื่นที่มีสายสัมพันธ์กับคนอื่นๆต่อไปอีกที่บุคคลตรงจุดศูนย์กลางไม่รู้จักรั”

โดยสรุปแล้ว เครือข่ายทางสังคม (social network) หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่ม องค์กร โดยที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกันทั้ง ข้อมูลข่าวสาร การบริการ และคำแนะนำ ฯลฯ ซึ่งเครือข่ายทางสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่ง ที่บุคคลหรือกลุ่ม/องค์กรร่วมกันสร้างขึ้น โดยการนำสิ่งที่แต่ละคน กลุ่ม/องค์กรมีอยู่ มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2.1.2 ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม

จากความหมายของเครือข่ายทางสังคมที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนั้น อาจจะไม่สามารถทำให้เกิดภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมได้เท่าที่ควร ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงลักษณะ ตลอดจนองค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม จะช่วยทำให้เกิดภาพเกี่ยวกับโครงสร้างหรือ

องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคมได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งขนิษฐา กาญจนรังษิณนธ์ (2550) ได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า “เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่างๆที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้น เป็น ความสัมพันธ์ในทุกๆด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมมีต่อกัน ทั้งระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง และอื่นๆ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น เช่น การไปมาหาสู่ การเยี่ยมเยียน การปรึกษาหารือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น”

จากลักษณะของเครือข่ายทางสังคมของขนิษฐา กาญจนรังษิณนธ์ ในข้างต้น จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ซึ่งในขณะที่เดียวกันบุคคลนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่นๆในเครือข่ายสังคมซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลมีต่อกันและกันภายในเครือข่าย จึงเกิดขึ้นโดยเริ่มจากบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง จากนั้นก็จะขยายวงกว้างของความสัมพันธ์ออกไปตามขั้นตอนต่างๆในแต่ละช่วงชีวิต เป็นไปตามสถานภาพและบทบาทของบุคคลผู้หนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและพื้นที่ จนเกิดเป็นเครือข่ายรวมและเครือข่ายย่อยต่างๆตามมาภายหลัง ซึ่งเครือข่ายย่อยก็คือความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลายๆส่วนของเครือข่ายรวม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่นๆ ของสังคม ดังนั้นเครือข่ายรวมจึงเปรียบเสมือนระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนระบบสังคมย่อย ดังนั้นในการค้นหา หรือแม้กระทั่งการส่งเสริมพัฒนาเครือข่าย จึงสามารถเริ่มต้นจากการศึกษาหรือทำความเข้าใจต่อเครือข่ายย่อยในสังคมแต่ละแห่งก่อนได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ขนิษฐา กาญจนรังษิณนธ์ ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “สำหรับในกรณีที่โครงสร้างของเครือข่ายที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก จะเรียกว่า โครงข่าย (net) โครงข่าย ประกอบด้วย เครือข่ายหลายเครือข่าย (networks) การทำงานของเครือข่ายต่างๆในโครงข่ายหนึ่งหรือหลายโครงข่ายเป็นการทำงานแบบจัดการตนเอง มีการจัดระเบียบกันเอง ซึ่งเครือข่ายในโครงข่ายจะสลับซับซ้อนเพียงใด มีกี่ประเภท และสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความเป็นมาของสังคมแต่ละแห่ง ซึ่งโครงข่ายมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือมีสถานภาพตามกฎหมายและที่อยู่นอกกฎหมายด้วยก็เป็นได้”

สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหน่วยต่างๆ และเครือข่ายที่อยู่ในโครงข่ายนั้น ขนิษฐา กาญจนรังษิณนธ์ ได้กล่าวว่ามีแนวคิดสำคัญแนวคิดหนึ่งมีใช้สำหรับการ

อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งแนวคิดดังกล่าว ก็คือ แนวคิดที่ว่าด้วยอำนาจ และศูนย์กลาง (power and centrality) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมองว่า คนที่มีตำแหน่งเป็นศูนย์กลาง เป็นตำแหน่งที่มีเอกสิทธิ์เหนือคนอื่นยอมนลดชั้นในวงนั้น คนที่เป็นศูนย์กลาง จะถูกเรียกว่า “hub” ซึ่งสามารถคาดหมายได้ว่าจะต้องเป็นผู้ที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับเรื่องของอำนาจ ซึ่งจากการที่ ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ ได้ค้นคว้างานวิจัยต่างๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดดังกล่าวนี้ จึงได้ข้อสรุปว่า “คนที่เป็นศูนย์กลางได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีอำนาจ ทั้งในองค์กรและในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ อีกทั้งยังพบอีกว่า ความสัมพันธ์ไม่เป็นไปอย่างตรงไปตรงมาและไม่เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันด้วย และแม้ว่าเรื่องของคนศูนย์กลางเป็นคุณลักษณะทางโครงสร้างที่สำคัญ แต่ก็เป็นเรื่องยากพอสมควรที่จะแสวงหาคุณสมบัติดังกล่าวให้ชัดเจน” ดังนั้น ภายในเครือข่ายแต่ละแห่ง ก็จะมีจุดเชื่อม (nodes) หรือมีบุคคลประเภทต่างๆ ทำหน้าที่ที่แตกต่างกันไป อยู่ ซึ่งขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ ได้จำแนกบุคคลประเภทต่างๆ ภายในเครือข่ายออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

(1) hub คือ บุคคล หรือองค์กร หรือสถาบันที่เป็นจุดเชื่อมการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ ซึ่งผู้ที่เป็น hub คือ ผู้เชื่อมโยงที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลางนั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า hub ก็เป็น node ประเภทหนึ่ง แต่เป็น node ที่มีสายใยเชื่อมโยงมาก หรือกล่าวได้ว่าเป็น “ชุมสาย” แห่งการติดต่อสัมพันธ์ในเครือข่ายหนึ่งๆนั่นเอง

(2) pulse taker คือ บุคคลผู้หวนพาความสัมพันธ์กับคนในองค์กร หรือในชุมชน หรือในระดับสังคมไว้มาก จนทำให้สามารถตรวจสอบความเคลื่อนไหวต่างๆ ตลอดจนทิศทางของกลุ่มคน องค์กร ชุมชน ในสังคมได้ ผู้ที่มีลักษณะเป็น pulse taker นั้น มักซ่อนตัวอยู่ไม่เปิดเผยตัว เหมือนกับผู้ที่เป็น hub เนื่องจากไม่ได้มีลักษณะเป็นศูนย์กลางการติดต่อหรือการพบปะกันของสมาชิกในเครือข่ายเท่ากับผู้ที่ hubs

(3) gate keeper คือผู้ควบคุมข้อมูลข่าวสาร มีหน้าที่ในการกำกับควบคุมการไหลเวียน การติดต่อสัมพันธ์กัน ณ บางจุด โดยเฉพาะจุดยุทธศาสตร์ขององค์กรหรือชุมชน

ทั้งความหมายและลักษณะของเครือข่ายทางสังคมที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายโดยทั่วไปมีคุณลักษณะร่วมกันดังต่อไปนี้

(1) มีการกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกภายในเครือข่าย

(2) มีลักษณะความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ หรือ ความสัมพันธ์แบบปฐมนิยาม ซึ่งอาจดูเป็นความสัมพันธ์ที่สมาชิกภายในเครือข่ายมีการเกาะเกี่ยวกันอย่างหลวมๆ เพราะดูไม่มีความเป็นทางการด้วยการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกอย่างเด่นชัดหรือตายตัว แต่ทว่าก็มีความเข้มข้นหรือความเหนียวแน่นในความสัมพันธ์

(3) มีการคาดหวังผลประโยชน์ที่พึงได้จากการรวมตัวเป็นเครือข่าย

(4) มีวิธีการเรียนรู้ และถ่ายทอดในลักษณะของการขัดเกลาทางสังคม (socialization) และการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ

(5) บุคคลหรือองค์กรกลางทำหน้าที่เป็นแม่ข่าย (node) และลูกข่าย อย่างไม่มีรูปแบบตายตัว แต่อาจพิจารณาได้เป็นทั้งรูปแบบเครือข่ายแบบใยแมงมุม (web) และแบบมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

(6) เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายบนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียมกัน ด้วยความสัมพันธ์แบบแนวราบมากกว่าแนวตั้ง

(7) มีการพึ่งพากันด้วยความเอื้ออาทร และมีตรีมิตรต่างกัน

(8) เกิดกลไกหรือองค์กรชุมชนที่จะสานต่อภาระงานหรือกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน

โดยสรุปแล้ว ในเครือข่ายสังคม จะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (actor) ที่มีความสัมพันธ์ (relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุประสงค์และทางด้านจิตใจ

2.1.3 ประเภทของเครือข่ายทางสังคม

การจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม สามารถแบ่งได้หลายรูปแบบ ซึ่ง นฤมล นิราทร (2543) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ

2) จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม

3) จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่ม พระสงฆ์ เครือข่ายครูพี่ที่กษัตริย์เด็ก เครือข่ายสาววัดนักเรียน

4) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ

4.1) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายใน เครือข่ายไม่เท่ากัน

4.2) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายใน เครือข่ายเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ Kilduff และ Tsai (2003) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย (network analysis) โดย แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

(1) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (individual level network)

(2) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (business unit level network)

(3) เครือข่ายระดับองค์กร (organization level network)

(4) เครือข่ายระดับอื่นๆ (other level network) เช่น ระดับระหว่างองค์กร ระดับประเทศ ระดับนานาชาติ

อย่างไรก็ตาม แม้มิติของการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าว จะค่อนข้างชัดเจน สามารถจำแนกประเภทได้ แต่หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะพบว่า บางเครือข่ายอาจมีลักษณะทับซ้อนกันอยู่ในแต่ละมิติ เช่น เครือข่ายแรงงาน มีลักษณะเป็นทั้งเครือข่ายด้านแรงงาน และเป็นเครือข่ายระดับประเทศได้ด้วย ดังนั้นเครือข่ายหนึ่งๆจึงไม่สามารถระบุได้ตายตัวเสมอไปว่า เป็นเครือข่ายระดับใด

2.1.4 องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม

เนื่องจากเครือข่ายทางสังคมนั้นเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมประการหนึ่ง ดังนั้นภายในเครือข่ายทางสังคมก็จะต้องมีองค์ประกอบต่างๆ เช่นเดียวกันกับความสัมพันธ์ทางสังคม

โดยทั่วไป คือ การมีสมาชิกในสังคม และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

- (1) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก
- (2) จุดมุ่งหมาย
- (3) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก
- (4) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน
- (5) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

ในขณะที่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายว่า มีอยู่ 7 ประการ ดังนี้

- (1) การรับรู้มุมมองร่วมกัน
- (2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
- (3) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน
- (4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
- (5) มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน
- (6) มีการพึ่งอิงร่วมกัน
- (7) การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

2.1.5 ความสำคัญของการศึกษาเครือข่ายทางสังคม

การที่เราจะสามารถเรียนรู้หรือทำความเข้าใจชุมชนได้เป็นอย่างดีประการหนึ่ง เราสามารถที่จะศึกษาและใช้ประโยชน์จากเรื่องเครือข่ายทางสังคมได้ ตลอดจนเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งมีผู้ที่กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมไว้ดังนี้

ขนิษฐา กาญจนรังษีนนท์ (2550) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า "การเข้าใจเครือข่ายทางสังคมทำให้เราสามารถเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็น

รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่าย อาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะคือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่ม องค์กร ให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน กลุ่ม องค์กร ต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆกัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กรมากนัก”

สำหรับ Ethier (2006) นั้น ได้รวบรวมแนวทางการใช้ประโยชน์แนวคิดเครือข่ายทางสังคมที่สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) การใช้ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายมนุษย์ (knowledge of human networks) ในการประยุกต์กับการออกแบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (the design of computer networks) โดยเปรียบเทียบกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของมนุษย์ในเรื่องของสารสนเทศ (information) ความรู้ (knowledge) ความคิด (ideas) ตลอดจนทัศนคติ (opinions)

(2) การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคม ในการวิจัยเชิงสุขภาพส่วนบุคคล (personal health) โดยเฉพาะประเด็นของการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมทางสังคม (participation social network) ในการรักษาสุขภาพ ทั้งในระดับส่วนบุคคล ไปจนถึงชุมชน และสังคมโดยรวม

(3) การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในการวิจัยตลาด (marketing research) ซึ่งจะสามารถสร้างผลกำไรจำนวนมหาศาลแก่หน่วยธุรกิจ เนื่องจากการศึกษาเครือข่ายสังคม (social networks) และแบบแผนความสัมพันธ์ (patterns of relationship) จะทำให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมนั้น

(4) การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในการวิจัยชุมชนออนไลน์ (online community) ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งช่วยทำให้สามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่โยงใยกันอย่างไร้พรมแดนและก้าวข้ามข้อจำกัดด้านสถานที่และระยะเวลา

นอกจากนี้ ชินส์คค สุวรรณัจฉกรีย (2549) ยังได้กล่าวไว้ว่า "ความสำคัญของการดำรงอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับเหตุผลของการศึกษาเครือข่ายทางสังคม" ซึ่งเหตุผลของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมตามที่ชินส์คคได้กล่าวไว้ นั้น มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อให้เข้าใจว่า ชีวิตของคนเรานั้นไม่สามารถตอบสนองต่อความจำเป็นต้องการพื้นฐานต่างๆได้เพียงลำพัง ซึ่งต้องอาศัยการพึ่งพากับคนอื่นในสังคม ดังนั้น คนเราจึงจำเป็นต้องเคารพค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม และวิธีการที่นำมาใช้กำกับพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม แม้ว่าคนเราจะมีความสามารถ แต่ค่านิยม บรรทัดฐาน และระเบียบการทางสังคม จะดึงให้คนเข้าร่วมกิจกรรม (ทั้งแบบบังคับและสมัครใจ) เพื่อเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นโครงสร้างของสถาบันสังคม อันมีผลทำให้มนุษย์เราสามารถอยู่รอดได้ในฐานะปัจเจกบุคคลและในสังคม

(2) เพื่อให้เข้าใจการใช้ชีวิตในสังคมมากยิ่งขึ้นว่า ความสำเร็จและความก้าวหน้าของคนในสังคมอยู่ที่เครือข่าย ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองได้ เพราะเครือข่ายเป็นทรัพยากรข้อมูลที่สำคัญในการให้ หรือแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือป้องกันความเสี่ยงในพฤติกรรมฉวยโอกาสที่เกิดขึ้นในการร่วมกิจกรรมกับคนนอกเครือข่าย ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนต้องลงทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งความไว้วางใจและสามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่อง

(3) เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายมากขึ้นทั้งในเชิงคุณค่าและมูลค่า เพราะการให้หรือการรับนั้นมีทั้งในด้านการช่วยเหลือที่ไม่ได้หวังผลตอบแทนเป็นสถานการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง เช่น ผ่านเครือข่ายติ พ่อแม่ มิตรภาพของเพื่อนร่วมรุ่นและเพื่อนบ้าน การให้ความช่วยเหลือกันในชีวิตประจำวันของคนเรานั้น อยู่ในรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการหยิบยื่นสิ่งของให้แก่กัน แม้กระทั่งการให้คำปรึกษาแก่กัน ตลอดจนการช่วยเหลือส่งดูแลความปลอดภัยของเพื่อนบ้านที่ดี รวมไปถึงการสนับสนุนความช่วยเหลือกันในด้านอารมณ์และข้อมูลอื่นๆ กิจกรรมเหล่านี้อาศัยเครือข่ายทางสังคมขับเคลื่อนกิจกรรมให้ดำเนินไปได้

(4) เพื่อประโยชน์ในการสร้างอำนาจต่อรอง หากถูกเอาเปรียบหรือขาดความยุติธรรม ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้คนเราอยู่รอดในสังคมได้ เพราะในสภาพการณ์ปัจจุบัน ภาครัฐเพียงลำพังไม่สามารถจัดการปัญหาได้อย่างทั่วถึง และบางครั้งอาจมีผู้ที่ถูกเอาเปรียบเนื่องจากความไม่รู้ในเรื่องกฎหมาย ตลอดจนสัญญาบางประการ ดังนั้นการเกิดขึ้นของเครือข่ายจึงเป็นเครื่องมือ

สำคัญสำคัญในการรับมือต่อปัญหาต่างๆ และเป็นเหมือนฐานรากของพลังในสังคมอันจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมต่อไป

(5) โดยธรรมชาติแล้ว เครือข่ายทางสังคมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมในการขับเคลื่อน หากไม่มีก็อาจทำให้เครือข่ายนั้นหยุดนิ่งหรือสูญสลายไปได้ ดังนั้นเพื่อให้เครือข่ายดำเนินต่อไปได้ จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารกัน มีการให้และการรับ ต้องให้เกียรติและให้การยอมรับเครือข่ายในฐานะหุ้นส่วน ผู้ใช้ช่องทางเครือข่ายก็ต้องมีสำนึกกว่าเครือข่ายเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตของตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ถ้าจะพิจารณาในแง่ความสำคัญขององค์ความรู้เครือข่ายทางสังคมแล้ว ชินส์ค (2549) ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “เครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นสามารถแปลงมูลค่าออกมาใช้ในรูปแบบต่างๆ ตามเงื่อนไขที่เข้ามาในสังคม” ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ทำให้เกิดการปรับตัวที่มีเหตุผลบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด คือการใช้พฤติกรรมที่มีเหตุผล หากทุกคนได้ควบคุมทรัพยากรและให้ความสนใจทรัพยากรและเหตุการณ์ เมื่อนั้น ทูทางสังคมก็จะกำหนดชนิดของทรัพยากรที่ทำให้เครือข่ายเข้าถึงได้ ดังนั้นทูทางสังคมจึงกำหนดความสามารถในหน้าที่ของตนเองออกมา โดยช่วยให้คนเราสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตนเองวางไว้แม้ว่าขาดปัจจัยต่างๆก็ตาม

(2) ช่วยให้เกิดการแพร่กระจายของการนำเอาเครือข่ายทางสังคมมาใช้ในทางปฏิบัติ ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ในรูปของ การถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานในทางปฏิบัติและความเข้าใจในหน้าที่การงาน แม้กระทั่งช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างลุล่วง ตลอดจนเป็นช่องทางของข้อมูลที่หมายถึง เครือข่ายอาชีพและการค้า ตลอดจนกิจกรรมที่สามารถสร้างพฤติกรรมการปรับใช้ในการทำงาน โดยสามารถเข้าถึงมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้ และการรับรู้กันภายในกลุ่มและการสร้างความได้เปรียบให้กับตนเอง

(3) สร้างความน่าเชื่อถือ ช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ได้อย่างง่ายและสะดวก สร้างหลักประกันความเสี่ยงในการตัดสินใจหรือการเข้าร่วมกิจกรรม ความสัมพันธ์ส่วนตัวอันทำให้รู้สึกว่ามีความปลอดภัยไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น เช่น ถ้ามีความเชื่อมั่นต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความรู้ในอาชีพ ฯลฯ ก็จะเป็นหลักประกันให้คนมีความเชื่อมั่นต่อกิจกรรมในปัจจุบัน อัน

เป็นการสร้างความร่วมมือและความน่าเชื่อถือต่อคนอื่นๆ ดังนั้นกลไกของความน่าเชื่อถือที่เกิดขึ้น จึงช่วยลดความเสี่ยงและนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิต

(4) เป็นช่องทางอย่างหนึ่งในการระดมทรัพยากร (แรงงาน เงิน ข้อมูล) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายบางประการ เนื่องจากในปัจจุบัน การช่วยเหลือกันนั้นสามารถกำหนดบทบาทจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ดังนั้นหากมีทรัพยากรเครือข่ายอยู่จะสามารถใช้เป็นช่องทางในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการหยิบยืมเงินตรา การสร้างหลักประกันความมั่นคงร่วมกัน การสร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นเพื่อก่อให้เกิดการปรับตัวให้มีความลื่นไหลและคล่องตัวมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ เช่น หากเป็นเครือข่ายและเป็นสมาชิกในองค์การที่มีค่านิยมและกฎเกณฑ์คอยกำกับ จะทำให้การเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นไม่จำเป็นต้องมีสัญญา

(5) สามารถกำหนดความเป็นอิสระของกลุ่มตนเองและสามารถต่อรองในเรื่องการกระจายอำนาจและทรัพยากร กล่าวคือการพัฒนาศักยภาพของตนเองนั้นมีข้อจำกัดในการพัฒนาจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะต้องประสานกิจกรรมหรือสร้างความร่วมมือกันในการทำงานตามความสามารถและหน้าที่ที่ตนเองครอบครองอยู่ ดังนั้น หากได้รับการจัดสรรหน้าที่การงานตามความสามารถที่มีอยู่ในลักษณะของเครือข่ายอาชีพก็เป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ

(6) รูปแบบเครือข่าย ถือได้ว่า เป็นแนวร่วมใหม่ที่ช่วยแก้ไขปัญหาในกรณีที่ภาครัฐไม่มีประสิทธิภาพในการจัดการ หรือชาวบ้านมีความรู้สึกที่ไม่สามารถพึ่งพาภาครัฐหรือกฎหมายหน่วยงาน องค์กรใดได้ ความสัมพันธ์ส่วนตัวภายในชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่จะแสดงอิทธิพล และนำมาสู่การตัดสินใจร่วมกันในการทำกิจกรรมหรือรับมือกับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมต่อไป

นอกจากนี้ ศิริวรรณ เสรวิรัตน์ และคณะ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า “งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่ มักมีการกล่าวถึงความสำคัญของเครือข่ายไว้ด้วย กล่าวคือศักยภาพของชุมชน ความเป็นผู้นำชุมชน ศักยภาพของธุรกิจชุมชน ตลอดจนความสามารถและความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ย่อมต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคม ระหว่างหน่วยย่อยของเครือข่ายที่ทำหน้าที่อุ้มชู และปกป้องชุมชนให้พ้นจากการรุกรานของกลุ่มผลประโยชน์จากภายนอก”

โดยสรุปแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ในปัจจุบัน องค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (social network) ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (social network analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (integrated exchange forming) รวมไปถึงการศึกษาอำนาจและการพึ่งพา (power and dependence) ภายในเครือข่าย โดยส่วนใหญ่แล้วนักวิจัยผู้มุ่งศึกษาสังคมโดยอาศัยแนวคิดนี้มักจะเริ่มต้นจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ และวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้เห็นแบบแผน และกระบวนการทำงานของเครือข่ายเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ร่องรอยของความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล และองค์กรที่ทำงานร่วมกันเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันในรูปของเครือข่ายมากขึ้น นอกจากนี้ เมื่อได้มีการศึกษาทำความเข้าใจความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนใดชุมชนหนึ่งแล้วนั้น ยังสามารถทำให้ค้นพบหรือสังเคราะห์แนวทางในการพัฒนาความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนดังกล่าว ให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้อีกด้วย ซึ่งอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548) กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมนั้น ต้องอาศัยคุณลักษณะอย่างน้อย 3 ประการ คือ

(1) การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการชุมชน โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์เดิมกับความรู้ใหม่ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการและเป็นระบบ

(2) การจัดการด้านการเรียนรู้ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน ถ้าระบบเครือข่ายนั้นมีการใช้วิธีการทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ภายใต้มิติของการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีการกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ไว้ชัดเจน และสามารถจำแนกองค์ประกอบอันเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้ รวมถึงการกำหนดหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว รวมทั้งการใช้ทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ภายในชุมชนด้วยอันเอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวภายในชุมชนด้วยเช่นกัน

(3) การกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบ การจัดการเรียนรู้ ถ้ายทอดและปรับเปลี่ยน ซึ่งการจัดการการเรียนรู้ของระบบเครือข่ายจะต้องมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบออกมาโดยผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของเครือข่าย

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า กระบวนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็งนั้น จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาในด้านต่างๆของชุมชน รวมทั้งด้านสุขภาวะด้วย ซึ่งประเวศ วะสี (2548) ได้กล่าวว่า “เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จะเข้มแข็งได้ด้วย

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้มีการรวมตัวกัน มีการจัดการ ทำให้คนเรียนรู้ปัญหาต่างๆ ซึ่งควรเป็นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชน”

2.1.6 จุดมุ่งหมายในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาไม่ว่าในเรื่องใดก็ตาม ย่อมมีจุดมุ่งหมายเป็นของตนเองซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละเรื่องหรือประเด็นที่ต้องการจะศึกษา การศึกษาในเรื่องเครือข่ายทางสังคมก็เช่นกัน ชินส์คค สุวรรณัจฉกรีย (2549) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายหรือภารกิจในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมไว้ ดังนี้

(1) เพื่อมุ่งสร้างความชัดเจนในปรากฏการณ์ของเครือข่ายที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆอันหลากหลาย ด้วยการสร้างความแม่นยำและการให้ข้อมูลคำปรึกษาทางวิชาการอย่างมีเหตุผล เพื่อการตัดสินใจของตนเองหรือสังคมตามหลักการทางวิชาการ

(2) ค้นหาคำตอบหรือทางเลือกเรื่องเครือข่ายทางสังคมที่มีอย่างหลากหลายเพื่อให้บรรลุถึงการได้มาซึ่งทรัพยากรแก่ตนเองเป็นสำคัญ โดยการอธิบายผ่านสังคมวัฒนธรรม และธรรมเนียมปฏิบัติที่มีส่วนช่วยให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

(3) ค้นคว้าและศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่ถูกกำหนดด้วยระเบียบการ ค่านิยมในความสัมพันธ์ระหว่างคนในเรื่องต่างๆที่เป็นสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตว่า ให้ความหมายอย่างไรต่อการได้ทรัพยากร ซึ่งในแต่ละพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันและมีผลอย่างไรต่อการพัฒนาสังคมตนเองอย่างยั่งยืน

(4) ให้ความสำคัญในการศึกษาการปรับตัวของมนุษย์ในสังคมว่า มีองค์ประกอบอะไรบ้างที่นำมาใช้เพื่อการเอาตัวรอด มีรูปแบบนัยอย่างไรที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบจำลองที่ตนปฏิบัติในเงื่อนไขของชีวิต เช่น ความจำเป็นในการใช้ข้อมูล การใช้เหตุผลในการตัดสินใจ การมีเครือข่ายของตนเอง ความรักในผลประโยชน์และความรักตัวเอง มีค่านิยมอะไรที่กำกับกิจกรรมของตนเอง ตลอดจนการสร้างรูปแบบการปรับตัวของมนุษย์ให้มีความแม่นยำในแต่ละพื้นที่

(5) ศึกษาปรากฏการณ์ใหม่ของเครือข่ายที่เกิดขึ้นในสังคมว่า มีผลอย่างไรต่อพฤติกรรมมนุษย์พร้อมทั้งค้นหาวิธีแก้ไข

(6) สร้างเครื่องมือในการค้นคว้าให้มีความแม่นยำมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเก็บข้อมูลวิธีการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาที่เป็นแบบปฏิสัมพันธ์วินิยม คือ การให้ความสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์จากตัวของปรากฏการณ์ ผ่านการตีความโดยความเข้าใจของคนที่เราศึกษาอยู่ และอธิบายออกมาในเชิงวิชาการ ที่สะท้อนออกมาให้เห็นจิตสำนึกและความคิดของคนที่เราให้การศึกษาในการวิจัยแบบปฏิสัมพันธ์วินิยม

(7) การสร้างสหวิทยาการ (inter disciplinary) ให้เกิดขึ้นกับการอธิบายปัญหาอย่างครอบคลุม ซึ่งได้แก่ สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์

(8) พยายามสร้างเครื่องมือเพื่อพยากรณ์แนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงในสังคม ไม่ว่าจะเป็ค่านิยม อาชีพ การให้การยอมรับตามบรรทัดฐานของสังคม การคงอยู่ของสังคมในปัจจุบันทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมแบบสร้างสรรค์และยั่งยืน ทำให้คนทุกกลุ่มอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีความยุติธรรม ภารกิจในปัจจุบันของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมนั้น จำเป็นที่จะต้องค้นหาหรือหาทางออกเพื่อนำมาสู่การปฏิบัติในทางวิชาการ และความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันเพื่อทำให้สังคมมีทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่อง อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งตลอดจนสุขภาวะทางสังคมในชุมชนต่อไป

จากจุดมุ่งหมายต่างๆ ในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมตามที่ซินส์คค ได้กล่าวมาเบื้องต้นนั้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายทางสังคมมีจุดมุ่งหมายให้ศึกษาไว้ค่อนข้างมาก แต่โดยสรุปแล้ว การศึกษาเครือข่ายทางสังคมนั้น มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ ความพยายามในการทำความเข้าใจลักษณะโครงสร้างและมิติต่างๆของเครือข่ายทางสังคม เพื่อนำความเข้าใจที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ต่างๆทั้งที่เกิดกับเครือข่ายทางสังคมนั้นๆเอง แม้กระทั่งการพัฒนารองคความรู้ต่างๆที่ถูกนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของเครือข่ายทางสังคมต่อไป

2.1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม

เครื่องมือในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ช่วยทำให้ผู้ศึกษาสามารถทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมนดังกล่าวได้อย่างมีเหตุผลมากขึ้น ซินส์คค สุวรรณอัจริยะ (2549) ได้กล่าวถึงแนวทางในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมออกเป็น 4 แนวคิดดังต่อไปนี้

(1) แนวมานุษยวิทยา ให้ความสนใจในเรื่องของการให้และสังคมเศรษฐกิจการให้และหน้าที่ทางวัฒนธรรม บทบาททางสังคมของการให้และการรับ ในกรอบแนวคิดแบบนี้ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันถูกตีความเป็นรูปแบบเฉพาะของการอยู่ร่วมกันในสังคม

(2) แนวทางแบบเครือข่าย ให้ความสนใจในกระบวนการเครือข่ายทางสังคมว่า เป็นกลไกบางอย่างที่แสดงออกมาในกระบวนการสังคม เช่น การทำงานทำ การเลือกหุ้นส่วนในทางธุรกิจ การสร้างการปรับตัวของการอพยพในสภาพแวดล้อมใหม่ การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้นำทางความคิด และอื่นๆ เป็นต้น

(3) แนวทางการให้ความสนใจในเงื่อนไขความสัมพันธ์ของเหตุผลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นรากเหง้าของประเพณี สังคม และวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นในรูปแบบของธรรมเนียมปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

(4) แนวทางเครือข่ายตามลักษณะภูมิโนเวศ เป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาตามลักษณะพื้นที่ทำกิน โดยการตั้งถิ่นฐานพยายามจัดตั้งองค์กรทางสังคมให้เกิดขึ้นโดยมีการเคลื่อนย้ายและปรับเปลี่ยนภูมิโนเวศ เพื่อให้เกิดความมั่นคงพร้อมกับการนำเครือข่ายมาแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันในรูปแบบต่างๆ

แนวคิดของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมเหล่านี้ อธิบายการให้ความช่วยเหลือกันไม่ใช่แค่เพียงแต่การให้เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการให้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรด้วย ซึ่งเป็นเหมือนกับความเป็นเฉพาะของการแลกเปลี่ยนทางสังคม (social exchange) อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนนั้นๆ ได้เช่นกัน

สำหรับวิธีการศึกษาเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเครือข่ายตามแนวทางใดก็ตามนั้น ชินส์ค ได้กล่าวว่า สามารถใช้วิธีศึกษาได้หลายรูปแบบ ตั้งแต่การจดบันทึกประจำวัน การสัมภาษณ์ ประวัติครัวเรือน ประวัติส่วนตัวแนวคิด ซึ่งสามารถทำให้เห็นการเชื่อมโยงของจุดแต่ละจุดในความหมายของเครือข่ายทางสังคมได้

(1) การบันทึกประจำวัน

การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในเชิงปฏิบัติ สามารถใช้วิธีการได้หลายอย่าง เช่น วิธีการสังเกต บันทึก สัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ผ่านเอกสารแต่เพียงอย่างเดียว ก็ไม่อาจสามารถทำให้งานที่คืบค้ำเกิดความสมบูรณ์ได้ ไม่ว่าเอกสารดังกล่าวจะสะท้อนถึงความเป็นส่วนบุคคลของเจ้าของเอกสารได้เป็นอย่างดี เช่น สมุดโทรศัพท์ รูปภาพรายชื่อผู้มาใช้บริการ ฯลฯ แม้จะเป็นข้อมูลที่น่ามาใช้นัยความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ส่วนตัว แต่ข้อมูลที่ได้มานั้นเราไม่สามารถจัดระเบียบการใช้ชีวิตได้จากการศึกษาเอกสารเพียงอย่างเดียว ซึ่งทำให้เกิดข้อจำกัดในการคลี่คลายเครือข่าย

การใช้สมุดบันทึกประจำวัน จึงเป็นอีกเทคนิคการวิจัยอย่างหนึ่ง ที่ใช้สำหรับการศึกษาเครือข่ายทางสังคม เพราะเป็นข้อมูลที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้จดบันทึกในแต่ละวันได้เช่นกัน ซึ่งในลักษณะของการบันทึกการปฏิบัติการของเครือข่ายผู้กระทำตลอดจนรูปแบบต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นกรอบต่างๆดังนี้

- (1.1) วันและเวลาที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกัน
- (1.2) ระยะเวลาที่ได้ติดต่อกัน
- (1.3) บุคคลที่ติดต่อ ได้แก่ใครบ้างและมีตำแหน่งอะไรในความสัมพันธ์
- (1.4) ใครเป็นผู้ริเริ่มในการติดต่อ ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งตัวเอง ฝ่ายตรงข้าม หรือทั้ง 2 ฝ่าย หรือไม่มีความต้องการในการติดต่อก็เป็นได้
- (1.5) สถานที่พบปะ พื้นที่ และรูปแบบของการติดต่อ
- (1.6) นัย และสถานการณ์ของการติดต่อ กล่าวคือ กำลังทำอะไรในสถานการณ์อย่างไร เพราะเหตุใด

ในการเขียนบันทึกประจำวันนั้นต้องมีโครงสร้างของการบันทึกที่ชัดเจนและต้องบันทึกทุกวัน การใช้การเขียนบันทึกนี้มีข้อดีตรงที่ว่า ให้ความสำคัญในการสังเกตชีวิตของปัจเจกและชีวิตของตนเอง โดยได้รับข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายที่มีหน้าที่ที่หลากหลายและการใช้ความถี่ของเครือข่ายและนัยของการติดต่อ ซึ่งเมื่อระยะเวลาในการจดบันทึกผ่านไปได้สักระยะเวลาหนึ่งหรืออย่างน้อยคือ 2 สัปดาห์ จะสามารถทำให้เราเห็นเครือข่ายที่ใช้ในความสัมพันธ์ของแต่ละคนได้

การศึกษาด้วยวิธีการบันทึกในสมุดประจำวันนั้น สามารถเห็นข้อมูลที่เคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา โดยเฉพาะข้อมูลในการติดต่อกับบทบาทของเครือข่ายสังคม ที่กำหนดอนาคตของเครือข่ายและรวมทั้งคนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายนั้นๆซึ่งมาเกี่ยวข้องในสมุดบันทึกประจำวัน จะ

เห็นได้ว่า การใช้สมุดบันทึกประจำวันสามารถเห็นพื้นที่ของเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นมาจากความเคยชินในโครงสร้างของความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่าย เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ต่างอยู่บนพื้นฐานของนัยที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ที่เป็นจริง ซึ่งหมายถึงนัยของความสัมพันธ์ที่สามารถเห็นชัดพื้นที่เครือข่ายในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งแสดงถึงหน้าที่ของความสัมพันธ์ในระบบเครือข่ายอีกด้วย เช่น ถ้าเป็นเครือข่ายก็จะมีการพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องลูกหลานญาติพี่น้องคนอื่นๆ

ด้วยเหตุนี้การบันทึกประจำวันจึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่สามารถใช้วิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชนได้ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความช่วยเหลือของผู้ให้ข้อมูล หรือเครือข่ายของตนเองในพื้นที่ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เพราะผู้วิจัยต้องชี้ให้เห็นว่า ข้อมูลที่บันทึกมีความสำคัญต่อการนำมาใช้ตอบคำถามในชุดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้าสามารถทำได้ก็สามารถคลี่คลายบทบาทในความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคมของผู้ให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี

นอกจากการเขียนบันทึกประจำวันแล้ว ชินส์ค ยังได้กล่าวต่อไปว่า ยังมีเทคนิควิจัยอีก 2 วิธี ที่สามารถช่วยทำให้คลี่คลายในการตอบคำถามเรื่องเครือข่ายทางสังคมได้อีก คือ วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านการศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัวและประวัติชีวิตครอบครัว

(2) การศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัว

ประวัติชีวิตส่วนตัวหรือการเขียนแบบชีวประวัติเกิดขึ้นมาในการศึกษาเส้นทางชีวิตส่วนตัวหรือประสบการณ์ในชีวิตในแต่ละขั้นตอนต่างๆ ของบุคคล โดยมีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่ชีวิตความเป็นส่วนตัว คือ การสัมภาษณ์ชีวิตส่วนตัวหรือการสนทนากันอย่างยาวนานกับคนที่ให้สัมภาษณ์ โดยเน้นเรื่องของประวัติชีวิตทั่วไป เช่น ประวัติการย้ายมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบภายในบ้าน อาชีพ ฯลฯ นอกจากนี้ในการศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัว ยังสามารถใช้วิธีการให้ผู้ให้สัมภาษณ์ตีความชีวประวัติของตนเองได้อีกด้วย ซึ่งเป็นเรื่องของความคิดเห็นของตนเอง โดยผู้วิจัยต้องตั้งจิตสำนึกของผู้ให้สัมภาษณ์ออกมาในการเล่าเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง เช่น การเอาตัวรอดของกลุ่มคนในพื้นที่ การเรียนรู้ทางเทคโนโลยีในพื้นที่ของการเอาตัวรอด ระบบองค์กรทางสังคมที่ตั้งขึ้นมา วิถีชีวิต และชนิดของเครือข่ายที่มีอยู่ของครอบครัวและของพื้นที่ผู้อุปถัมภ์และอื่นๆ

(3) การศึกษาประวัติชีวิตครอบครัว

การศึกษาประวัติชีวิตของครอบครัว เป็นเทคนิคการวิจัยที่ให้ความสำคัญต่อประวัติของครอบครัวในช่วงระยะเวลาจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง การศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงจากรุ่นสู่รุ่นในแต่ละครอบครัวก็เหมือนกับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับสมาชิกของครอบครัวในแต่ละรุ่น สถานภาพและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของครอบครัว การส่งผ่านทุนทางวัฒนธรรมของครอบครัวและการเปลี่ยนผ่านค่านิยมต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในครอบครัวแต่ละรุ่นที่มีต่อบุคคลและ/หรือครอบครัวอื่นๆภายในชุมชนเดียวกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ ชินส์คค ยังได้กล่าวถึงเทคนิควิจัยอื่นๆ เพิ่มเติมสำหรับการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ไว้ที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์แบบเล่าเรื่อง ดังนี้

(1) การสังเกต เป็นการเก็บข้อมูลตามสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งอาจหมายถึงทั้งการกำหนดรูปแบบกิจกรรมบางอย่างในชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการไปศึกษาโดยเฉพาะ เช่น พฤติกรรมการสนับสนุนเครือข่ายเมื่อผู้ถูกสังเกตได้มีการติดต่อหรือพบปะกับผู้อื่น ซึ่งการใช้การสังเกตในการศึกษาเครือข่ายนั้น อย่างน้อยผู้วิจัยจะต้องสามารถสังเกตประเด็นที่เป็นคุณลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างคนว่า มีการติดต่อกับใครบ้างในแต่ละวันและมีความสัมพันธ์กันอย่างไร มีท่าที ความเห็นในการแสดงออกกับคู่ปฏิสัมพันธ์อย่างไร

(2) การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการพูดคุยกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลที่มีความทรงจำในเหตุการณ์ใดบ้าง เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์ต่างดูเหมือนเป็นคู่สนทนา การใช้วิธีนี้ขึ้นอยู่กับหัวข้อในการศึกษา ซึ่งสามารถกระทำได้โดยทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ซึ่งมักใช้สำหรับในกรณีที่พูดคุยกันในเรื่องเดิมๆแล้วผู้วิจัยยังไม่เข้าใจหรือเพื่อต้องการคลี่คลายปัญหาบางประการที่ผู้วิจัยยังข้องใจอยู่เกี่ยวกับข้อมูลที่ได้มาเบื้องต้นหรือก่อนหน้า

(3) การสัมภาษณ์แบบการเล่า (narrative) หมายถึง การปล่อยให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีอิสระในการเล่าโดยปราศจากการแทรกแซงหรือการรบกวนใดใดของผู้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องต่างๆออกมาตามความคิดเห็น และการให้ความหมายของผู้เล่าเกี่ยวกับเรื่องที่มีความสำคัญในคุณค่าของตนเอง ที่สื่อผ่านการแสดงความคิดออกมาในแต่ละส่วนของ

โครงสร้างของการเล่า ซึ่งภายหลังจากการเล่าเรื่องราวของตนเองแล้ว ผู้วิจัยก็จำเป็นต้องเพิ่มเติมข้อมูลสำหรับปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจหรือต้องการทราบความชัดเจนมากกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม ก็ควรที่จะมีการพิจารณาไปถึงหลักแห่งความคล้ายคลึง (**homophile**) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกนำไปใช้ในกระบวนการของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งหลักการดังกล่าวมีลักษณะ คือ บุคคลพอใจที่จะมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่มีความคล้ายคลึงกับตน เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนช่วยอย่างมากในการประเมินแนวคิด (**ideas**) และความสามารถ (**ability**) ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามนั้น มีความสำคัญ คือมีผลประโยชน์ที่เป็นส่วนแบ่งที่สำคัญต่อตนเอง สิ่งที่เป็นพื้นฐานในการเลือกที่จะคบใครๆ มีมากมาย แต่พื้นฐานที่ถูกเลือกมากที่สุด คือ ลักษณะพื้นฐานตามธรรมชาติ คือ ลักษณะทางประชากร เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ เป็นต้น ซึ่งหลักแห่งความคล้ายคลึงจะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมเลยก็ว่าได้ เพราะถือได้ว่าหลักการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ดังเช่นในกรณีชุมชนสวนหลวงก็เช่นกัน การเริ่มต้นศึกษาถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนก็จะเริ่มจากความสัมพันธ์ในระดับเพื่อนบ้านเป็นพื้นฐาน ซึ่งหลักของความคล้ายคลึงจะสามารถช่วยให้ทำความเข้าใจความเป็นเพื่อนบ้าน (**neighborhood**) ในชุมชนสวนหลวงได้ดียิ่งขึ้น เพราะเปรียบได้กับการแสวงหาจุดร่วมบางอย่างของคนทั้งสองฝ่ายอันเป็นตัวกำหนดประการหนึ่งในการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน แล้วเมื่อทำความเข้าใจความเป็นเพื่อนบ้านในชุมชนสวนหลวงได้แล้ว ก็จะสะดวกต่อการทำความเข้าใจแบบแผน โครงสร้างของความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้ต่อไป

เมื่อได้พิจารณาถึงความหมายของความเป็นเพื่อนบ้าน (**neighborhood**) แล้วนั้น ความเป็นเพื่อนบ้านตามความหมายของสารานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ วิקיพีเดีย (**Wikipedia, 2009**) นั้นหมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเชิงภูมิศาสตร์ภายในเขตพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งมักถูกใช้ในลักษณะชุมชนทางสังคมที่มีการติดต่อกันระหว่างสมาชิกในชุมชนแบบเห็นหน้าค่าตาต่อกัน (**face-to-face interaction**) นอกจากนี้ความเป็นเพื่อนบ้านยังหมายถึงความเป็นบ้านใกล้เรือนเคียง ซึ่งเป็นสิ่งที่ถือกำเนิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมท่ามกลางบ้านเรือนของผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้กัน ซึ่งในลักษณะดังกล่าวถือได้ว่า ความเป็นเพื่อนบ้านเป็นหน่วยทางสังคม (**social unit**) ประเภทหนึ่งที่มีขนาดใหญ่กว่าครัวเรือน ซึ่งไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงของหน่วยงานทางการที่มีอำนาจมากกว่า แต่ประการใด แต่เป็นเจตจำนงเสรี (**free will**) ของผู้ที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันสมัครใจที่จะเป็นเพื่อนบ้านกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความคุ้นเคย การรู้จักมักคุ้นเป็นหลัก ตลอดจนการถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งในความเป็นเพื่อนบ้านดังกล่าวก็จะมีกลไกหรือหน้าที่ในการจัดระเบียบ

ทางสังคมด้วยเช่นกัน เช่น การสอดส่องเฝ้าระวังภัยความปลอดภัยของเพื่อนบ้านด้วยกัน การรักษาความสะอาดร่วมกันภายในละแวกเพื่อนบ้าน ตลอดจนการระมัดระวังในด้านพฤติกรรมทางสังคมเพื่อป้องกันมิให้เป็นเป็นที่ติฉินนินทาของเพื่อนบ้านด้วยเช่นกัน (Abu-Lughod, 1987)

2.1.8 การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (social network analysis)

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวความคิดในเรื่องเครือข่ายทางสังคมนั้น เน้นการดำรงอยู่ของสายใยความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation web) ระหว่างบุคคล ที่ขยายครอบคลุมไปทั่วทั้งสังคม แต่การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ในทางสังคมวิทยาจะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้นว่า จะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไร ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเรื่องรูปแบบและลักษณะของเครือข่ายสังคมมาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย ในเรื่องนี้ Boissevain (1974) ได้เสนอถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมไว้ 4 ลักษณะด้วยกัน ดังนี้

(1) ความสัมพันธ์อันหลากหลาย ด้วยบทบาทที่มีในสังคม : ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (diversity of linkage : multiplicity) โดยลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้ สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เนื่องจากในเครือข่ายทางสังคมนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ โดยที่บุคคลแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน เช่น บทบาทของแม่ บทบาทลูก บทบาทอาจารย์ บทบาทนักศึกษา บทบาทของเพื่อน เป็นต้น ดังนั้นบุคคลสองคนอาจมีความสัมพันธ์กันได้ ทั้งในบทบาทเดียว (single role) หรือหลายบทบาทประกอบกัน (multiple roles) เรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (uniplex or single - relation) และความสัมพันธ์เชิงซ้อน (multiplex or multi - relation) ตามลำดับ ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทจะมีปทัสถาน (norms) และความคาดหวัง (expectation) เป็นตัวชี้แนะแนวทางพฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน

(2) ความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (transactional contact) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ที่กล่าวมาในช่วงต้นของบทความนี้ เนื่องจากบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวัง (expected role / functions) ในสังคม หรือตามปทัสถาน (norms) ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และ

การตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ เช่น เงินทอง สิ่งของ หรือความช่วยเหลือที่ก่อให้เกิดบุญคุณที่ต้องมีการตอบแทนกันในภายภาคหน้า โดยที่ตัวบุคคลเป็นผู้ตัดสินใจเองในการที่จะเลือก หรือมีพฤติกรรมอย่างไร หรือแลกเปลี่ยนอะไรกับอีกบุคคลหนึ่ง เช่น ความเป็นเพื่อนระหว่าง นายดำกับนายแดง อาจเป็นไปได้ทั้งในเรื่องของความรัก ความซื่อสัตย์ ความสนิทสนม การให้ของกำนัล การให้ยืมเงินทอง แต่ทั้งคู่ก็อาจเลือกที่จะแลกเปลี่ยนในเพียงบางสิ่งบางอย่างซึ่งกันและกันเท่านั้น ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมหรือความพอใจที่จะได้จากการแลกเปลี่ยนนั้นๆ ด้วย

(3) ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน (directional flow) ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนนั้น สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมมือกัน (cooperative) หรือแข่งขันกัน (competitive) ซึ่งอาจก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุล (balance reciprocity) และไม่สมดุลกัน (negative reciprocity) ขึ้น ในที่นี้หมายถึงการได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน ทั้งในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งอาจได้รับมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

(4) ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (frequency and duration of relationship) ความถี่ของความสัมพันธ์ (frequency of relationship) ถือเป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน และในทำนองเดียวกันความถี่ของความสัมพันธ์ ก็เป็นผลเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ความผูกพันและความมีอิทธิพลต่อกันและกันในด้านพฤติกรรมนั้น จึงขึ้นอยู่กับความถี่และความบ่อยครั้งของการพบปะสัมพันธ์กัน ประกอบขึ้นอยู่ที่ช่วงระยะเวลาของความสัมพันธ์ด้วย ยิ่งบุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคลหนึ่งบ่อยครั้งและมีระยะเวลาของการรู้จักกันนานเพียงใด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน จะมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของกันและกันมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากว่ามีความผูกพันมาก แต่ความถี่ของความสัมพันธ์อย่างเดียวนั้น ไม่เพียงพอที่จะทำนายอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือพฤติกรรมของบุคคลได้ เช่น หากเราเดินทางไปทำงาน และพบกับพนักงานทำความสะอาดทุกวัน ก็ไม่ได้หมายความว่าพนักงานทำความสะอาดนั้นจะมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของเราในทางตรงกันข้ามแม้ว่าเราจะได้เจอน้องชายถึงสองปี แต่เราก็มีความรักให้แก่เขาและยินดีที่จะทำตามคำขอของเขา ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าระยะเวลาของการมีความสัมพันธ์กัน อาจใช้เป็นตัวบ่งชี้ (indicator) ในการทำนายอิทธิพลที่จะมีต่อพฤติกรรมของบุคคลมากกว่าความถี่ของการพบปะกัน

นอกจากลักษณะของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมทั้ง 4 ประการข้างต้นแล้ว นั้น **Boissevain** ยังได้เสนอต่อไปอีกว่า สิ่งที่จะต้องคำนึงและวิเคราะห์ร่วมไปด้วย คือ ลักษณะของโครงสร้างของเครือข่ายทางสังคม อันประกอบไปด้วย ขนาดของเครือข่าย ความเหนียวแน่นภายในเครือข่าย ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย ตำแหน่งของบุคคลภายในเครือข่าย และกลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

2.1.9 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม

1) ทฤษฎี Structuration ของ Anthony Giddens

Anthony Giddens เป็นนักสังคมวิทยาที่ได้ผสมผสานรูปแบบดั้งเดิมของสังคมวิทยาหรือสังคมวิทยาแบบคลาสสิกให้เข้ากับความคิดร่วมสมัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยอธิบายผ่านทฤษฎี **Structuration** หรือทฤษฎีโครงสร้าง-ผู้กระทำกร (Giddens, 1992) ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวได้ถูกอธิบายไว้ว่า ชีวิตทางสังคมนั้นไม่ได้ถูกกำหนดเพียงอย่างเดียวจากพลังทางสังคม แต่สามารถเกิดจากเจตจำนงเสรีของปัจเจกบุคคลด้วยเช่นกัน โดย **Giddens** เสนอความคิดว่า ความเป็นมนุษย์และโครงสร้างสังคมนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน และเป็นการกระทำของปัจเจกชนที่ซ้ำไปซ้ำมา (การผลิตรซ้ำ) จนก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมนั้น คือ จารีต ประเพณี สถาบัน หลักศีลธรรม และวิธีการทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นกระแสหลัก ซึ่งยังหมายรวมไปถึงการที่สิ่งเหล่านั้นสามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้เมื่อประชาชนเริ่มที่จะเพิกเฉยต่อพวกมัน และนำสิ่งอื่นมาแทนที่หรือผลิตรซ้ำพวกมันให้มีความแตกต่างไปจากเดิม ด้วยเหตุนี้ทฤษฎี **Structuration** จึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ประกอบการอธิบายการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม เนื่องจากความเป็นเครือข่ายอาจถูกพิจารณาได้ในลักษณะที่เป็นโครงสร้าง (**structure**) ตามทฤษฎี **Structuration** ซึ่งมองว่า โครงสร้างเป็นแบบแผนบางอย่างที่เกิดขึ้นในกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการผลิตรซ้ำทางสังคม (**social reproduction**) ของสมาชิกในกลุ่ม ชุมชน หรือสังคมนั้นๆ ซึ่งในขณะที่เดียวกันสมาชิกแต่ละคนก็มีเสรีภาพในการกระทำของตน สามารถเลือกตัดสินใจหรือพิจารณาพฤติกรรมที่ตนเองต้องการแสดงออกได้ในฐานะที่เป็นผู้กระทำกร (**actors**) โดยไม่ต้องยึดติดหรือถูกควบคุมโดยตัวโครงสร้างที่มีอยู่เสมอไป ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะความเป็นสายสัมพันธ์แบบหลวม (**weak ties**) ในเครือข่ายทางสังคม ดังที่ **Mark Granovetter** ได้กล่าวไว้

2) แนวคิดความเป็นปีกแผ่นทางสังคมของ Durkheim

Emile Durkheim เป็นนักสังคมวิทยายุคคลาสสิก ซึ่งมีผลงานสำคัญชิ้นหนึ่ง คือ “The Division of Labor on Society” (1893) อธิบายถึงการจจัดระเบียบในสังคมโดยเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการจัดระเบียบทางสังคมในสังคมสมัยเก่าและสังคมสมัยใหม่ โดยใช้หลักเกณฑ์ด้านความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (social solidarity) ในการอธิบายการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งตามมุมมองของ Durkheim (1997) นั้น ได้แบ่งความเป็นปึกแผ่นทางสังคมออกเป็น 2 รูปแบบ คือ ความเป็นปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) และความเป็นปึกแผ่นแบบอินทรีย์ (organic solidarity) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวโดยสรุปแล้ว สามารถเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสังคมที่มีความปึกแผ่นแบบกลไกกับอินทรีย์ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นแบบกลไกกับสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นแบบอินทรีย์

รูปแบบความเป็นปึกแผ่นทางสังคม	ความเป็นปึกแผ่นแบบกลไก (Mechanical Solidarity)	ความเป็นปึกแผ่นแบบอินทรีย์ (Organic Solidarity)
รูปแบบความสัมพันธ์	ความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ	ความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ
บรรทัดฐานทางสังคม	เน้นบรรทัดฐานที่ไม่เป็นทางการ เช่น จารีตประเพณี วิถีประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ	เน้นบรรทัดฐานที่เป็นทางการ คือ กฎหมาย
การควบคุมทางสังคม	เน้นแบบไม่เป็นทางการ เช่น การนินทา การรุมประชาทัณฑ์ การไม่คบค้าสมาคมด้วย (คว่ำบาตร)	เน้นแบบทางการ คือ การลงโทษ/ให้รางวัล ที่เป็นไปตามกฎหมายที่กำหนด
การแบ่งงานกันทำ	มีการแบ่งงานกันทำแบบง่าย ๆ	มีการแบ่งงานกันทำแบบซับซ้อน
สำนึกร่วม	เกิดจากการร่วมมือกันด้วยความจริงใจ ไม่ใช่ความแตกต่างในหน้าที่ หรือดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว	เกิดจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันบนพื้นฐานความแตกต่างตามความชำนาญเฉพาะอย่าง โดยมุ่งเพื่อความอยู่รอดส่วนตัวเป็นหลัก
การติดต่อในสังคม	เป็นไปตามสถานภาพ ที่เพียงแค่ว่าคนส่วนมากในสังคมพร้อมใจยอมรับ	เป็นไปตามข้อตกลงทางสังคมที่เป็นทางการ คือ สัญญา สิทธิ หน้าที่

2.1.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม

บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "กลุ่ม องค์กร และเครือข่าย : ทุนทางสังคมในชุมชน" โดยผู้วิจัยศึกษาไว้ 2 กรณีศึกษา คือ มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน และเครือข่ายแพรรพวรรณ ซึ่งจากการศึกษาในกรณีศึกษาที่เป็นเครือข่ายแพรรพวรรณนั้น ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกเครือข่ายแพรรพวรรณเป็นกลุ่มทอผ้าในแต่ละหมู่บ้าน จุดเริ่มต้นของเครือข่ายเกิดขึ้นจากความสนใจที่เหมือนกันคือความสนใจในงานทอผ้า ซึ่งกลุ่มผู้หญิงที่สนใจงานทอผ้านี้มีการก่อตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา กล่าวคือ มีผู้นำ มีการจัดการโครงสร้างคณะกรรมการ มีระเบียบควบคุมการดำเนินงาน และมีเงินทุนเป็นของตนเองซึ่งเกิดจากการสะสมและการออมของสมาชิก กลุ่มทอผ้าบางแห่ง เช่น กลุ่มทอผ้าบ้านเหล่าเกวียนหัก และบ้านฝางน้อยมีภาวะความเป็นสถาบัน (institutionalized) ซึ่งภาวะความเป็นสถาบันดังกล่าวทำหน้าที่เป็นฐานรากของเครือข่ายแพรรพวรรณ ทำให้เครือข่ายดังกล่าวมีระบบการทำงานที่ชัดเจนมากกว่าเครือข่ายของมูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสานเนื่องจากกรณีศึกษาประการหลังนั้นพบว่า ไม่มีความเป็นเครือข่ายที่ชัดเจนเพราะไม่ทราบว่า มีใครบ้างที่เป็นสมาชิกที่แน่นอน เพราะในทางด้านการจดทะเบียนขึ้นเป็นมูลนิธินั้น ผู้ที่เป็นสมาชิกทั้งหมดก็คือสมาชิกทุกครัวเรือนในหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษา แต่ในทางปฏิบัติกลับมีผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับทางมูลนิธิเพียงจำนวนไม่กี่คนเท่านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้วิจัยก็ได้มีการหยิบยกข้อความของนันทยา และณรงค์ (2544) ซึ่งได้เคยทำการศึกษาเครือข่ายกลุ่มแพรรพวรรณไว้เช่นกันมาอ้างว่า "งานทอผ้าเป็นสื่อกลางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทั้งในสมาชิกกลุ่มบ้านเดียวกันและระหว่างบ้าน เพราะเขามีความสนใจร่วมกันในงานทอผ้า และมีผลประโยชน์ร่วมกัน การช่วยเหลือกันในการพัฒนาคุณภาพของงานจึงเกิดขึ้น ผู้ที่มีฝีมือจะช่วยฝึกปรือแนะนำผู้ที่ยังไม่เก่ง..."

Francesca M. Pernice-Duca (2008) ได้ศึกษาเรื่อง "The Structure and Quality of Social Network Support among Mental Health Consumers of Clubhouse Programs" หรือโครงสร้างและคุณภาพของเครือข่ายทางสังคมในท่ามกลางการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้บริโภคของผู้บริโภคที่เป็นสมาชิกของโปรแกรมคลับเฮ้าส์ ได้ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 221 คน จากโปรแกรมคลับเฮ้าส์ทั้งหมด 15 โปรแกรม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เครือข่ายทางสังคมแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured social network interview) ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างสามารถถูกจัดประเภทได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างที่มีเครือข่ายทางสังคมของตนเองกับกลุ่มที่เป็นพวกที่ไม่สามารถเข้ากับใครได้ (schizophrenia) ซึ่งผลปรากฏว่า ผู้ที่มีเครือข่ายทางสังคมเป็นของตนเองมักจะกล่าวถึงการเป็นสมาชิกครอบครัวของตนเองเป็นอันดับแรกๆที่มีการติดต่อกันว่า มีส่วนใน

การส่งเสริมสุขภาพจิตของพวกเขาเป็นสำคัญ ในขณะที่พวกเขาที่ไม่สามารถเข้ากับใครได้ที่มาใช้บริการโปรแกรมคลับเฮ้าส์นั้นจะกล่าวถึงการเป็นสมาชิกของโปรแกรมดังกล่าวในอันดับแรกๆว่า ส่งผลต่อการเสริมสร้างสุขภาพจิตของพวกเขามากกว่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นเครือข่ายทางสังคมส่งผลต่อการส่งเสริมสุขภาพจิตได้มากกว่าการที่คนไม่มีเครือข่ายทางสังคมหรือการที่ไม่สามารถเข้ากับผู้ใดได้เลย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็ยังค้นพบอีกว่า กลุ่มตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นผู้มีเครือข่ายทางสังคมของตนเองกับกลุ่มที่เป็นพวกที่ไม่สามารถเข้ากับใครได้ (schizophrenia) ต่างก็ให้ข้อมูลมาว่า ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกภาพของโปรแกรมดังกล่าว ระดับในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่โปรแกรมกำหนดขึ้น ตลอดจนคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกันทางประชากร เช่น เพศ อายุ อาชีพ ฯลฯ นั้นมีความเชื่อมโยงกับปริมาณและคุณภาพในการส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้ที่มาใช้บริการโปรแกรมคลับเฮ้าส์ได้เป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน

Julia Green Brody (1985) ได้ศึกษาเรื่อง "Informal Social Networks: Possibilities and Limitations for Their Usefulness in Social Policy" หรือ เครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ: ความเป็นไปได้และข้อจำกัดสำหรับประโยชน์ในนโยบายทางสังคม โดยการศึกษาดังกล่าวเป็นการมุ่งศึกษาถึงความเป็นไปได้และข้อจำกัดของประโยชน์ของเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการที่จะนำไปปรากฏในนโยบายทางสังคม อันเนื่องมาจากนโยบายสาธารณะต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมของคนนั้นค่อนข้างมีข้อจำกัดพอสมควร ดังนั้นการศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการจึงเป็นหนทางหนึ่งเพื่อที่จะนำผลการศึกษาที่ได้ไปปรับใช้ในนโยบายทางสังคมต่างๆ ซึ่งในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้นั้นจะต้องเป็นการศึกษาแบบเชิงประจักษ์ ผลการศึกษาพบว่า ทฤษฎีที่มารองรับถึงการอธิบายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในเครือข่ายทางสังคมโดยทั่วไป คือ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในเรื่องการแลกเปลี่ยนตอบแทนระหว่างกันอันสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างหนึ่งของผู้คนในสังคม แต่กระนั้นปัญหาในการใช้ทฤษฎีดังกล่าวอธิบายเครือข่ายทางสังคมก็คือไม่สามารถระบุได้ถึงปัญหาความต้องการในการกระจายทรัพยากรซ้ำได้ เนื่องจากในตัวของเครือข่ายทางสังคมเองมีแนวโน้มที่จะคงไว้ซึ่งความไม่สมดุลกันของความมั่งคั่งภายในเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ปัญหาของการนำเครือข่ายทางสังคมแบบไม่เป็นทางการไปใช้นโยบายทางสังคมจึงมีข้อจำกัดอันเกิดขึ้นจากธรรมชาติของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวซึ่งประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องการควบคุมทางสังคม อีกนัยหนึ่ง ระบบที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้มักจะมีปัญหาเป็นอย่างยิ่งเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรเฉพาะอย่างเป็นอย่างมาก เช่น ความรักหรือการยกย่อง ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมอาจจะถูกนำไปใช้ในระบวงกว้างมากกว่านี้ ถ้ามี

การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะการแลกเปลี่ยนหรือการกระจายทรัพยากรภายในเครือข่ายให้มีความเท่าเทียมกันเกิดขึ้น

Alan Vaux และ Mary Athanassopoulou (1987) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง "Social Support Appraisals and Network Resources" หรือ การประเมินค่าเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมและทรัพยากรเครือข่าย ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวว่า แนวคิดเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม (social support networks) และการประเมินเชิงอัตวิสัยของการสนับสนุน (subjective appraisals of support) นั้นมีปรากฏให้เห็นมากขึ้นในวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องการสนับสนุนทางสังคม การประเมินผลการสนับสนุนนั้นมีการปรากฏอย่างสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพและอาจรวมถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดีด้วย แม้กระนั้นอย่างน้อยก็เป็นที่น่าทึ่งกันว่า ทรัพยากรเครือข่ายนั้นส่งเสริมต่อการประเมินผลทางบวกในการสนับสนุนทางสังคมเป็นอย่างดี จากการศึกษาของผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลผ่านทางโทรศัพท์จำนวน 138 คน ในชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกใช้เป็นที่ศึกษา โดยเป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับด้านขนาด องค์ประกอบ ตลอดจนคุณลักษณะต่างๆ ของความสัมพันธ์ในเครือข่ายของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยผลการศึกษาพบว่าสามารถจัดแบ่งแหล่งของการสนับสนุนทางสังคมได้เป็น 5 ประเภท เช่น จากครอบครัว เพื่อน และอื่นๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ มิติด้านความพึงพอใจและมิติด้านการรับรู้ที่มีต่อการสนับสนุนทางสังคมของแหล่งเหล่านั้น จากการศึกษาพบว่า การรับรู้ และระดับความพึงพอใจของการสนับสนุนทางสังคมนั้นมีความเชื่อมโยงกับตัวแปรด้านทรัพยากรในเครือข่ายที่หลากหลาย ซึ่งทรัพยากรหลักๆที่มีความเกี่ยวข้องมากที่สุด คือ ระดับความเข้มข้นในเรื่องของอารมณ์และการขัดเกลาภายในเครือข่าย การตอบสนองซึ่งกันและกันและความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในเครือข่าย ตลอดจนสัดส่วนของเพื่อนสนิทและสมาชิกครอบครัวในเครือข่าย

Christina L. Prell (2003) ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง Community Networking and Social Capital: Early Investigations หรือ การศึกษาระยะเริ่มแรกของเครือข่ายชุมชนและทุนทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวว่า การศึกษาดังกล่าวเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในระยะแรกอันเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของเครือข่ายชุมชนในเมืองทรอย นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกาองค์ประกอบสำคัญภายใต้การศึกษาคั้งนี้ คือ ฐานข้อมูลสำหรับการถูกแจกจ่ายผ่านเครือข่ายชุมชน การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับเครือข่ายชุมชนนั้นมักจะมีจุดยืนอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับเครือข่ายชุมชน ซึ่งมักจะมีลักษณะที่ว่า เครือข่ายชุมชนควรมีผลกระทบด้านบวกต่อระดับของทุนทางสังคมในชุมชน งานวิจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้ค้นหาความสัมพันธ์เช่นนี้ผ่านการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม ซึ่งมาตรวัดต่างๆได้ถูกพัฒนาขึ้นจากแนวทางในการ

วิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมและประยุกต์ใช้ไปสู่กลุ่มต่างๆของสมาชิกชุมชนที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ความไว้วางใจกับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรในเครือข่ายมีสหสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันในระดับสูง ถึงแม้ว่าผลการศึกษาจะเป็นเช่นนั้น ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการทำ ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับทุนทางสังคมในชุมชน มากกว่าจุดประสงค์ของการศึกษาเพื่อที่จะสร้างเครือข่ายชุมชนและทุนทางสังคมขึ้นมาเองโดยปราศจากการทำความเข้าใจเครือข่ายชุมชนและทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ ก่อน

Jonathan Drennan และ Michelle Butler (2008) ได้ศึกษาเรื่อง **Support Networks of Older People Living in The Community** หรือ เครือข่ายการสนับสนุนของการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งจุดมุ่งหมายของผู้วิจัยก็คือ การศึกษาเพื่อค้นหาเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในไอร์แลนด์ โดยใช้แนวทางการศึกษาเครือข่ายของ Wenger (Wenger, 1994) ซึ่งภูมิหลังในการศึกษา ก็เป็นเพราะว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุในชุมชนที่ผู้วิจัยไปศึกษานั้นมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการเพิ่มขึ้นของอายุและการเปลี่ยนแปลงซึ่งสถานการณ์ต่างๆภายในครอบครัวอันเนื่องมาจากสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นมานั้น ส่งผลให้พวกเขามีความต้องการจำเป็นในการได้รับการสนับสนุนผ่านเครื่องมือบางประการทางจิตวิทยาและทางสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การขาดแคลนซึ่งความพอเพียงของเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมสำหรับสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีภูมิคุ้มกันทางสังคมนั้น สามารถส่งผลต่อสุขภาพที่ย่ำแย่ ตลอดจนความรู้สึกโดดเดี่ยวถูกทอดทิ้งในผู้สูงอายุได้เช่นกัน สำหรับวิธีการศึกษาของผู้วิจัยนั้น จะเป็นการสำรวจผ่านโทรศัพท์จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุ จำนวน 683 คนที่มีอายุระหว่าง 65 ถึง 99 ปี ภายใต้การดำเนินการของ **Practitioner Assessment of Network Type (PANT)** หรือ ผู้ดำเนินการประเมินชนิดของเครือข่ายในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการค้นหาหรือระบุเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งผลการศึกษาที่ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุส่วนมากที่ดำเนินชีวิตอยู่อย่างมั่นคงและมีเครือข่ายทางสังคมคอยสนับสนุนอยู่นั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ที่มีการติดต่อกับบุคคลต่างๆในระดับที่ค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในครอบครัว เพื่อน แม้กระทั่งเพื่อนบ้าน ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่า ผู้สูงอายุที่มีความเป็นอยู่อย่างไม่มั่นคง (**vulnerable older people**) ขาดการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆใกล้ตัวหรือไร้ซึ่งการมีเครือข่ายทางสังคมนั้น จะมีแนวโน้มต่อการมีความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว ลำพัง ถูกทอดทิ้ง รวมถึงส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและอารมณ์ที่ย่ำแย่ด้วยอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัยดังกล่าว ได้ถูกนำไปใช้ในโรงพยาบาลหรือสาธารณสุขชุมชนเพื่อมีการอบรมให้พยาบาลในสถานพยาบาลนั้นๆรู้จักวิธีการเยียวยาสุขภาพของผู้สูงอายุที่มีความเป็นอยู่อย่างไม่มั่นคง ไร้ซึ่งการติดต่อกับเครือข่ายทางสังคมให้ได้รับการสนับสนุนจาก

เครือข่ายทางสังคมต่างๆมากขึ้น รวมทั้งการเฝ้าระวังผู้สูงวัยที่มีความเสี่ยงต่อการไม่ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคมด้วย

2.2 แนวคิดทุนทางสังคม (social capital)

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมปรากฏขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1920 ซึ่งเป็นการอธิบายของ Hanifan ในหนังสือชื่อ “Rural School Community Centres” โดยแนวคิดทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายว่า การพัฒนาประเทศให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต สังคมมีความทันสมัยและมีการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ไม่ใช่แค่เพียงใช้ทุนทางเศรษฐกิจก็จะสามารถทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ แต่จำเป็นต้องมีทุนทางสังคมเป็นส่วนส่งเสริมที่สำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งในปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) ของประเทศไทย อันสะท้อนให้เห็นว่า การมุ่งพัฒนาประเทศเพียงแต่ด้านเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ได้ การนำแนวคิดทุนทางสังคมมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า สังคมไทยได้ให้ความสำคัญกับเรื่องทุนทางสังคมอย่างจริงจังมากขึ้นแล้ว แต่การนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณค่าในชีวิตมนุษย์นั้น อาจยังไม่เป็นที่ปรากฏอย่างแพร่หลายชัดเจนว่า มีการประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ดังนั้นการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในสังคมไทยจึงยังคงเป็นเรื่องใหม่และมีความน่าสนใจหรือควรค่าแก่การศึกษาทำความเข้าใจต่อไป ซึ่งโดยเบื้องต้นแล้ว มีผู้ที่ให้คำนิยามคำว่า “ทุนทางสังคม” ไว้ค่อนข้างหลากหลายพอสมควร

2.2.1 ความหมาย

Bourdieu (1986) ถือได้ว่าเป็นบุคคลแรกๆที่ได้พูดถึงคำว่า “ทุนทางสังคม” เอาไว้ ซึ่ง Bourdieu ได้นิยามทุนทางสังคมไว้ว่า “เป็นการรวมของทรัพยากร (สถาบัน องค์กรและบุคคล) ทั้งที่เป็นจริงและมีศักยภาพซึ่งเชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายที่มั่นคง มีความสัมพันธ์และยอมรับซึ่งกันและกัน” ซึ่งในเวลาต่อมา Fukuyama (1995) ก็ได้ขยายความความหมายของทุนทางสังคมต่อไปว่า “ทุนทางสังคมเสมือนเป็นธรรมชาติพื้นฐานที่มีอยู่ในแต่ละสังคม ที่จะก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร การไว้วางใจกัน และจารีตที่เกี่ยวกับการพึ่งพิงกัน หรือการต่างตอบแทนกันในลักษณะความเป็นเครือข่ายทางสังคม” นอกจากนี้ Fukuyama ยังได้กล่าวถึงกระบวนการของทุนทางสังคมว่า “เริ่มจากค่านิยมเกี่ยวกับธรรมเนียมที่ไม่เป็นทางการ ที่

ก่อให้เกิดการต่างตอบแทนกันระหว่างบุคคล รวมไปถึงเรื่องของคำสอนในหลักศาสนา ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปของความร่วมมือระหว่างบุคคล ผลที่เกิดจากค่านิยมและความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่ความไว้นใจเชื่อใจกันระหว่างบุคคลมากขึ้น เกิดความเป็นเครือข่ายมากขึ้น และมีความเป็นประชาสังคมมากขึ้น” ซึ่ง Fukuyama ชี้ให้เห็นผลกระทบในทางเศรษฐกิจที่อาจจะเกิดขึ้นจากระบวนการดังกล่าวด้วยว่า “เมื่อบุคคลมีความไว้นใจเชื่อใจกันมากขึ้น มีความเป็นเครือข่ายกันมากขึ้น ก็จะทำให้เกิดการลดต้นทุนในการดำเนินงานได้ในที่สุดด้วยทุนทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากคนที่มีความปรารถนาจะร่วมมือกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจ” ซึ่งจะเห็นได้ว่า ทั้ง Bourdieu และ Fukuyama ต่างก็ให้นิยามหรือมุมมองต่อทุนทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างกันทางสังคม อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายบางอย่างโดยไม่เจาะจงเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม Robert Putnam (1993) ซึ่งเป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ให้นิยามของทุนทางสังคมเอาไว้ โดยพิจารณาอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อประโยชน์ต่อภาคธุรกิจหรือด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดย Putnam ได้กล่าวถึงความหมายของทุนทางสังคมไว้ว่า “เป็นส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ทุนทางสังคมนี่ยังหมายถึงรวมถึง ลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (trust) บรรทัดฐาน (norms) และเครือข่าย (networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน”

นอกจากนี้ Putnam ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “ความเชื่อถือศรัทธาเป็นกลไกในการเกื้อหนุนให้ระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน ดำเนินไปอย่างราบรื่น” โดย Putnam เชื่อว่า บรรทัดฐานที่มีความสำคัญในการทำให้เกิดความเชื่อถือ ไว้วางใจกัน คือ บรรทัดฐานของการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ระบบการขอแรงหรือการลงแขกเกี่ยวข้าวในสังคมไทย เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นบรรทัดฐานนี้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อชาวนาได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านผู้ใดในชุมชนในการปักดำหรือเก็บเกี่ยวข้าว ชาวนาผู้นั้นจะต้องไปช่วยเพื่อนบ้านยามที่เขา ปักดำและเก็บเกี่ยวข้าวเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน หากชาวนาผู้ใดละเมิดบรรทัดฐานนี้ เขาจะไม่ได้รับการแทรกแซงทางสังคม ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น การไม่คบหาสมาคมด้วย เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน ความเป็นเครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะองค์กรอาสาสมัครเป็นรูปแบบสำคัญอย่างยิ่งของทุนทางสังคม เพราะกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานขององค์กร จะส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับบรรทัดฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งเสริมให้เกิด

การสื่อสารและการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความซื่อสัตย์และพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคล" จะเห็นได้ว่า แนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam จะพิจารณาองค์ประกอบด้านความเชื่อถือไว้ใจกัน บรรทัดฐาน และเครือข่ายทางสังคมเป็นองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ โดยยากที่จะจำแนกได้ว่าองค์ประกอบใดเกิดขึ้นก่อนหรือหลัง

ต่อมา Coleman (1999) ได้อธิบายและให้ความหมายทุนทางสังคมไว้ว่า "เป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared value) และการมีสำนึกของความไว้วางใจระหว่างกัน (sense of trust) สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้ง 2 ฝ่ายขึ้นไปที่ได้แสดงออกมา และส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า ทุนทางสังคมนั้นเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลในองค์การ แต่ในทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ความขัดแย้งในด้านค่านิยม และการไร้ซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน" ซึ่งจะเห็นได้ว่า จุดเน้นในการอธิบายทุนทางสังคมของ Coleman นั้นมุ่งเน้นไปที่ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในองค์การเป็นหลัก

ในขณะเดียวกัน ธนาคารโลก (World Bank, 1999) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า "เป็นสถาบัน (institutions) ความสัมพันธ์ (relationships) และบรรทัดฐาน (norms) ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทั้งคุณภาพและปริมาณของการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคม ทุนทางสังคมไม่ใช่เกิดได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคม แต่ทุนทางสังคมเปรียบได้กับกาวที่เชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกัน โดยที่บรรทัดฐานและความสัมพันธ์ในสังคมเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในโครงสร้างสังคม ซึ่งสามารถทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนาสูงสุด นอกจากนั้น ทุนทางสังคมอาจจะถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างคนภายในชุมชน และความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาจากภายนอกชุมชนด้วยก็เป็นได้ ดังนั้นทุนทางสังคมในมุมมองของธนาคารโลกจึงเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นภายนอกชุมชน กลุ่ม องค์กร ก็เป็นได้ โดยผ่านการให้ความช่วยเหลือหรือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม องค์กร ชุมชนดังกล่าวด้วยกันต่อไป" ซึ่งจะเห็นได้ว่า นิยามทุนทางสังคมของธนาคารโลกนั้นมองว่า ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกพื้นที่ของสังคมได้ทั้งสิ้น

สำหรับในประเทศไทยนั้น ได้มีผู้ให้นิยามคำว่า "ทุนทางสังคม" ไว้เป็นจำนวนมากเช่นกัน ซึ่งนิยามที่น่าสนใจ ก็ได้แก่ นิยามของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ซึ่งได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้

ว่า “ทุนทางสังคม คือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคมพร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการทุน เป็นต้น” ซึ่งในเวลาต่อมา ประเวศ วะสี (2542) ก็ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า “เป็นพลังทางสังคมในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของสังคมได้ โดยให้ความหมายทุนทางสังคมว่า การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม”

ส่วน อัมมาร สยามวาลา (2544) นั้น ก็ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้ว่า “เป็นการใช้ทรัพยากรของชุมชนในการแก้ปัญหา ทรัพยากรที่สำคัญ คือ สติปัญญา และความเอื้ออาทรต่อกัน สิ่งเหล่านี้คือทุนทางสังคม โดยนัยนี้ ทุนทางสังคมก็นับเป็นมิติในรูปแบบของทรัพยากรของชุมชน อันประกอบด้วยเรื่องของค่านิยม ความเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งเรื่องของสติปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนที่สมควรนำออกมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม” ซึ่งต่อมา อมรา พงศาพิชญ์ (2546) กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า “มักเป็นคำที่ถูกใช้ในลักษณะกว้าง ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมและทุนมนุษย์ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม โดยที่ทุนทางวัฒนธรรมก็เน้นในมิติด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก ส่วนทุนมนุษย์ก็จะเน้นในมิติด้านตัวคนเป็นหลัก ซึ่งนิยามของทุนทางสังคมนั้นยังไม่หยุดนิ่ง มีพัฒนาการ มีหลายรูปแบบและมิติ ซึ่งถ้าพิจารณาในแง่รูปแบบก็สามารถเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระดับครอบครัว ตลอดจนระดับชุมชนก็ได้ แต่ถ้าพิจารณาในมิติด้านคุณลักษณะหรือคุณสมบัติแล้ว ก็สามารถพิจารณาไปถึงเรื่องของการให้ความเคารพซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ ความเอื้ออาทร ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นแนวทางไปสู่ความพยายามจะช่วยเหลือแก้ปัญหา การมีความไว้วางใจต่อกัน ตลอดจนการได้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น เพราะฉะนั้นโดยสรุปแล้ว ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบันและ/หรือองค์กร ทั้งในรูปปัจเจกบุคคล กลุ่ม และเครือข่ายทางสังคม ทั้งนี้รวมไปถึงค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม”

ต่อมา วรุณี โรมรัตนพันธุ์ (2548) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้ว่า “เป็นทุนประเภทหนึ่ง ที่อาจมีความเกี่ยวข้องโดยตรงหรือโดยอ้อมกับความร่วมมือร่วมใจ จึงอาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมสามารถลดช่องว่างระหว่างคนกับคน คนกับสถาบัน หรือระหว่างสถาบันกับสถาบัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนสามารถทำงานร่วมกันได้ ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่คนได้มองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน มีความ

ไว้วางใจซึ่งกันและกัน มองเห็นคุณค่า มีความคาดหวัง และเป้าหมายร่วมกัน (common purpose) ก็จะทำให้คนหรือสถาบันสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกว่า "ทุนทางสังคม" ซึ่งจะช่วยทำให้สามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้" ซึ่งจะเห็นได้ว่า นิยามทุนทางสังคมของวรวุฒินั้น ได้มีมิติของการนำไปประยุกต์ใช้มากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว สังคมไทยเริ่มให้ความสนใจนำแนวคิดทุนทางสังคมไปปรับใช้ในทางปฏิบัติกับสังคมมากขึ้น ซึ่งสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือ สศช. (2549) ก็ได้สังเคราะห์ความรู้และความคิดเรื่องทุนทางสังคมจากแหล่งความรู้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ประกอบกับการระดมข้อคิดเห็นจากเวทีต่างๆ จึงได้ประมวลสรุปความหมายและองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยไว้ว่า "ทุนทางสังคม เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม" ด้วยเหตุนี้สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้มีการนำแนวคิดทุนทางสังคมมาบรรจุลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) เป็นครั้งแรก ซึ่งนำไปสู่แนวทางการพัฒนาชุมชน สังคมต่างๆ โดยคำนึงถึง "ทุนทางสังคม" ของคนในชุมชน สังคม มากขึ้น

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นแนวความคิดที่มีการให้ความหมายหลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบทที่แตกต่างกันของการศึกษาและประสบการณ์ในการทำงานของผู้ให้ความหมาย ซึ่ง วรวุฒิ โรมรัตน์พันธุ์ (2548) ได้แบ่งมุมมองของนักวิชาการที่มีต่อทุนทางสังคมออกเป็น 3 มุมมองใหญ่ๆ คือ

มุมมองแรกจะมุ่งเน้นและให้น้ำหนักกับความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับบุคคล และในระดับกลุ่ม / สถาบัน ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ในระดับบุคคลจะอยู่บนแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีลักษณะของความไว้วางใจกันและมีการปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน ส่วนทุนทางสังคมที่เป็นกลุ่มและสถาบันนั้นหมายถึงความเป็นชุมชน องค์ประกอบประชาชน/ ความเป็นประชาสังคม เครือข่ายทางสังคม / ความเป็นเครือข่าย เครือข่ายทางการเมืองและผู้นำ นักวิชาการที่สำคัญของมุมมองนี้คือ Robert Putnam (1993) และ Coleman (1999) ซึ่ง Robert Putnam มองว่า กระบวนการเกิดทุนทางสังคมเกิดจากระบบความคิดและค่านิยมที่ดี อาจเป็นระบบความคิดที่ประชาชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาสาธารณะร่วมกัน ทำให้ทุกคนหันมาให้ความร่วมมือกัน หรืออาจเป็นการที่ประชาชนมีค่านิยมที่ดีร่วมกัน อาทิ มีความไว้วางใจเชื่อใจกัน รักความเสมอภาค มีการเคารพกฎหมาย ผู้นำมีความซื่อสัตย์ มีความโปร่งใสและ

มีความเป็นธรรม ระบบความคิดและค่านิยมดังกล่าวในหมู่ประชาชนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมนั้น เป็นไปในทางที่ดีและนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

มุมมองที่สองนั้นจะมุ่งเน้นเรื่องของวัฒนธรรม โดยมองว่าทุนทางสังคมเป็นชุดของค่านิยมที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงจารีต ขนบธรรมเนียมและประเพณี ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน นักวิชาการที่สนับสนุนมุมมองดังกล่าว ได้แก่ Fukuyama (1995) ซึ่งเน้นว่าทุนทางสังคมต้องเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับศีลธรรมความดีงาม นักวิชาการบางท่านเรียกทุนทางสังคมที่มุ่งเน้นเรื่องของวัฒนธรรมว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital)

มุมมองที่สามให้ความหมายทุนทางสังคมในลักษณะที่ครอบคลุมและหลากหลาย และให้น้ำหนัก / ความสำคัญกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกับวัฒนธรรมเท่าเทียมกัน ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าทั้งสองเรื่องนั้นเชื่อมโยงกันอย่างแยกจากกันไม่ออก ทุนทางสังคมเป็นทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับบุคคลและกลุ่มดังในมุมมองแรก แต่ก็ยังเป็นวัฒนธรรม (ได้แก่ จารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ระบบความคิด ความรู้ ภูมิปัญญา ค่านิยม) ด้วย ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่าน เช่น อมรา พงศาพิชญ์ ประเวศ วะสี อานันท์ กาญจนพันธุ์ รวมทั้งตัว วรวิมล โสมรัตน์พันธุ์ ด้วยเช่นกัน ที่จัดว่าเป็นนักวิชาการที่มีมุมมองต่อทุนทางสังคมแบบที่สาม

จากนิยามและความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าในหลายๆประเทศรวมทั้งองค์กรระดับโลก อย่างเช่น ธนาคารโลก (World Bank) ได้นำแนวคิดและวิธีการปฏิบัติของคำว่าทุนทางสังคมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาองค์กรชุมชน และการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งการนำทุนทางสังคมดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เท่ากับยอมรับในแนวคิดของการเกิดขึ้นของทุนทางสังคม จากการศึกษาของวรวิมล โสมรัตน์พันธุ์ (2548) พบว่า การเกิดขึ้นของทุนทางสังคมมาจากสาเหตุ 2 ประการใหญ่ๆ คือ

1) เกิดขึ้นจากการเรียกร้องและความต้องการที่จะพลิกฟื้นสิ่งที่มีคุณค่า ได้แก่ ระบบคิด ค่านิยม ความไว้วางใจ และความสัมพันธ์ในสังคมที่แต่ละสังคมมีอยู่ให้เกิดขึ้น โดยมองหาทุนเหล่านั้นจากตัวบุคคลหรือผู้นำ องค์กรเครือข่าย และระบบการจัดการของชุมชน ฯลฯ มาประยุกต์ใช้เพื่อทดแทนสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านั้นที่กำลังสูญหาย ให้กลับคืนมาดังเดิม

2) เกิดจากความพยายามในการปลูกจิตสำนึก เพื่อเสริมสร้างพลังร่วมกัน (synergy) โดยให้ทุกคนทุกฝ่ายได้ตระหนักถึงปัญหาและหล่อหลอมจิตใจร่วมกัน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนา

องค์กร สถาบัน ชุมชน และสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนการรับมือกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ดังนั้น ในกระบวนการปลูกจิตสำนึกเพื่อสร้างพลังร่วม จึงเป็นเสมือนปัจจัยที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วในแต่ละบุคคล แต่ละองค์กร/สถาบัน หรือแต่ละชุมชน และสิ่งนี้ก็ถือว่ามีส่วนที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมขึ้น

โดยสรุปแล้ว ทุนทางสังคมจึงหมายถึง ทรัพยากรอย่างหนึ่งในสังคมที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในสังคมแต่ละสังคมเป็นหลัก กล่าวคือเป็นสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันของสมาชิกในสังคม แม้จะมีลักษณะเป็นนามธรรม แต่ก็เป็นที่รับรู้และรู้สึกถึงได้ระหว่างสมาชิกในสังคมที่มีทุนทางสังคมเช่นเดียวกัน โดยอาจปรากฏออกมาในรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันบนพื้นฐานความผูกพัน ความไว้วางใจต่อกัน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถนำไปใช้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมได้โดยเอกเทศ แต่เป็นทรัพยากรสนับสนุนสำคัญที่สมาชิกสามารถนำไปใช้ร่วมกับทรัพยากรอื่นๆในสังคม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ตามที่สมาชิกในสังคมพึงปรารถนาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งแนวโน้มและการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้จากการที่สังคมสูญเสียสิ่งที่ดีงามที่เคยมีมาในอดีต ได้แก่ ระบบค่านิยมที่เหมาะสม ความยึดมั่นในศาสนา และความเป็นปึกแผ่นของสังคม นอกจากนี้ ความสูญเสียไปในเรื่องของจิตสำนึกที่ดีของประชาชน อันเป็นเหตุให้ชุมชนขาดพลังร่วมในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ก็เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องเรียกหาทุนทางสังคมเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงถือได้ว่าเครือข่ายทางสังคมนั้นเป็นลักษณะประการหนึ่งของทุนทางสังคมเลยก็ว่าได้ เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่ผูกติดจากการรวมตัวกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง อันเป็นปัจจัยสนับสนุนต่อการดำเนินกิจกรรมใดใดขององค์กร ชุมชน สังคมนั้นๆต่อไป

2.2.2 ความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์และสังคมมากขึ้นนับตั้งแต่ภายหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ซึ่งมีผู้ที่กล่าวถึงความสำคัญ และประโยชน์ของทุนทางสังคมไว้ดังนี้

วนิดา ดุรงค์ฤทธิชัย (2545) ได้กล่าวถึงประโยชน์หรือความสำคัญของทุนทางสังคมไว้ว่า "ทุนทางสังคมเป็นการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในภารกิจใดในของชุมชน ทุนทางสังคมเป็นระบบคุณค่า ระบบความสัมพันธ์ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี ระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน และอุดมการณ์ความเชื่อของคนในชุมชน และเครือข่ายทางสังคมซึ่งเป็น

พื้นฐานการเสริมสร้างประชาคมสุขภาพ" ในทางปฏิบัติแล้วสังคมไทยมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลายที่แฝงอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งตรงกับที่ที่ประเวศ วะสี (2548) ได้กล่าวไว้ว่า "ทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคม คือ การที่คนมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เป็นสิ่งที่มีพลังแก้ปัญหาวิกฤตการณ์สังคม" ดังนั้นจากคำพูดดังกล่าวของประเวศ วะสี จึงสามารถอธิบายได้ว่าสุขภาพชุมชนจะบรรลุได้ต้องอาศัยการรวมกลุ่มของคนในชุมชนหรือเครือข่าย ร่วมกันทำกิจกรรมที่ผสมผสานกันอย่างหลากหลาย เพื่อเป้าหมายในการปรับปรุงสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวและชุมชน โครงการต่างๆ ในชุมชนควรมีการสร้างการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพและสร้างการเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานด้านสุขภาพและพฤติกรรม สุขภาพให้เห็นอย่างชัดเจน สุขภาพของสิ่งแวดล้อมจะรวมถึงบริบททางกายภาพ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สภาพเศรษฐกิจสังคม คุณภาพของสิ่งแวดล้อมจะขึ้นอยู่กับการปราศจากสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษ สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูสุขภาพและการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อภาวะสุขภาพ การให้ความสำคัญกับระดับต่างๆ ของสุขภาพ จะทำให้มองเห็นจุดเชื่อมต่อหรือส่งต่อเพื่อการพัฒนา รูปแบบบริการของชุมชนสุขภาพ

นอกจากนี้ ผลจากการดำเนินการของกองทุนเพื่อสังคม (SIF) (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545) ก็พบเช่นเดียวกันว่า "ชุมชนมีทุนในแต่ละด้านเพิ่มขึ้น ทั้งในด้านทุนมนุษย์ ทุนปัญญา ที่บุคคลมีความเอื้ออาทรกันมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเพิ่มทุนทางเศรษฐกิจได้ด้วย" จากการศึกษาของกองทุนเพื่อสังคมยังพบอีกว่า "ทุนความรู้ ทุนปัญญานั้น บุคคลและชุมชนมีกระบวนการและเปลี่ยนแปลงในการทำงานแบบมีส่วนร่วม เกิดผลเพิ่มพูนทั้งในด้านทักษะการจัดการ การรวมกลุ่ม ตลอดจนมีเทคนิคเฉพาะทาง เช่น การจัดการกองทุน กองทุนข้าว เป็นต้น ซึ่งในด้านทุนมนุษย์นั้น กล่าวคือ มีการเกิดผู้นำใหม่ที่มีความสามารถ เกิดการพัฒนาระบบคิด การทำงาน และมีการถ่ายทอดจากผู้นำเก่าสู่คนรุ่นใหม่ ที่สำคัญเกิดสำนึกต่อสาธารณะเพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่วนทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการทำงาน รวมทั้งทุนทางเศรษฐกิจที่ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ยอมรับว่า มีรายได้ ลดค่าใช้จ่าย และมีการออมทุนเพิ่มขึ้น"

นอกจากนี้วิชาการไทยข้างต้นแล้ว ยังมีนักวิชาการต่างประเทศที่ได้กล่าวถึงความสำคัญหรือประโยชน์ของทุนทางสังคมไว้ เช่น

Putnam (2000) กล่าวถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนว่า มีอยู่หลายประการ อาทิ

(1) ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าที่จะปลีกตัวไปทำแบบปัจเจกชน

(2) ทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการต่างตอบแทน (Reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียง และการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด

(3) เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

(4) มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีต มาใช้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

Putnam อธิบายเพิ่มเติมว่า "การทำงานร่วมกันในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาสิ่งๆ ที่เอื้อให้เกิดทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในชุมชน (stock of social capital)" อาจจะสามารถได้ว่า ในอีกแง่มุมหนึ่งนั้น ทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะทำในเรื่องต่างๆ ได้มากขึ้น โดย Putnam ได้อธิบายว่า "ทุนทางสังคมมีความสำคัญอย่างน้อยอีก 2 ประการ ประการแรก คือ ทุนทางสังคมทำให้คนสามารถแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น ผู้คนอาจจะดีขึ้นถ้าพวกเขาที่มีความร่วมมือกัน และมีการแบ่งปันกัน และประการต่อมา คือ ทุนทางสังคมช่วยลดสิ้นเปลืองในการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและมีความสงบมากขึ้น ทั้งนี้ เมื่อคนในชุมชนมีความรู้สึกไว้วางใจกัน ก็จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่มีการทำเป็นกิจวัตรเป็นประจำวันของประชาชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่ประชาชนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ประการใด"

นอกจากนี้ Putnam ยังกล่าวต่อไปอีกว่า "ความเป็นเครือข่ายช่วยสร้างทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน แต่การติดต่อสื่อสารดังกล่าว ก็ไม่ใช่เป้าหมายสุดท้าย เพราะการสื่อสารที่ดีต้องมีข้อมูลที่ดีด้วย ทุนทางสังคมช่วยสร้างกระบวนการที่เกี่ยวกับด้านจิตใจและชีวิต (psychological and biological) เป็นทางเลือกใหม่ที่จะปรับปรุงและพัฒนาชีวิตส่วนบุคคลอย่างไรก็ตาม การติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น จะทำให้ตัวผู้ติดต่อเองเกิดความตระหนักในเรื่องที่เกี่ยวกับผู้อื่นมากขึ้น คนที่ทำงานและไว้วางใจในการติดต่อกับคนอื่น (เช่น สมาชิกในครอบครัว และเพื่อนร่วมชมรม) จะช่วยให้เขาผู้นั้นเกิดการพัฒนาและเกิดความรู้สึกที่อยากจะรักษาลักษณะที่ดีของสังคมนั้นเอาไว้ ซึ่งก็รวมทั้งการเกิดความรู้สึกเวทนามากับผู้ด้อยโอกาสคนอื่นๆ ในสังคมนั้น

ด้วย ในทางตรงกันข้าม เมื่อคนเราขาดการติดต่อกับผู้อื่น เขาจะไม่สามารถตรวจสอบความเป็นจริงของตัวเองได้”

ส่วน Fukuyama (1995) ได้กล่าวถึงความสำคัญของทุนทางสังคมไว้ว่า “ทุนทางสังคมถือเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในหมู่ประชาชน (civic values) ซึ่งถือเป็นกลไกที่ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจสังคม สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาทิ ในระดับกว้าง ถ้าพลเมืองในสังคมมีความน่าเชื่อถือ (citizen trust exist) จะสามารถช่วยลดต้นทุนในการดำเนินงานในวงการธุรกิจลงได้มาก (transaction costs in the market economy) ช่วยลดข้อตกลงที่ต้องทำด้วยการบังคับและควบคุมลดความยุ่งยากลง (the dead weight burdens of enforcing and policing agreements) รวมทั้งช่วยในการยับยั้งการฉ้อโกงและการโจรกรรม ที่ไม่เอื้อต่อเศรษฐกิจให้ลดลง (holds down the diseconomies of fraud and theft) ดังนั้น จึงมีการกล่าวขวัญถึงทุนทางสังคมในส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นของความสัมพันธ์กันทางสังคม ที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน และส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ” โดย Fukuyama พยายามชี้ให้เห็นว่า “ทุนทางสังคมเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติในแต่ละสังคม และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมของความไว้วางใจกัน การพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนกัน รวมทั้งค่านิยมในการรวมกลุ่มของประชาชนในการแก้ปัญหา” จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ Fukuyama พยายามนำเสนอ นั้น เป็นเรื่องของระบบคิดของคนในสังคมซึ่งระบบคิดดังกล่าว จะส่งผลถึงวิถีปฏิบัติในหมู่ประชาชนที่จะสร้างประโยชน์ร่วมกันในด้านต่างๆ ดังนั้น ประสิทธิภาพในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ เช่น การลดต้นทุน หรือความเข้มแข็งของชุมชนล้วนเป็นผลอันเนื่องมาจากระบบคิด และวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนในแนวทางดังกล่าวข้างต้นทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุป การเข้าใจในกระบวนการทุนทางสังคม มีส่วนช่วยในการคาดคะเนถึงความเป็นไปได้ในรูปแบบของสังคมในอนาคต การก่อให้เกิดทุนทางสังคมมีความยืดหยุ่นสูง เพราะสามารถเริ่มได้ในทุกระดับ (ระดับปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน หรือเครือข่าย) ทุนทางสังคมสามารถต่อยอดจากสิ่งเดิมที่มีอยู่ (ความเชื่อค่านิยม วัฒนธรรม) หรือเป็นการเรียนรู้จากสิ่งใหม่ การเกิดทุนทางสังคมแม้จะเริ่มจากปัจเจกภายใน แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธปัจจัยภายนอก ที่สำคัญทุนทางสังคมเป็นกระบวนการเปลี่ยนระบบคิดและวิถีปฏิบัติของบุคคลหรือกลุ่มคนบนหลักแห่งศีลธรรม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การจัดสรรและกระจายทรัพยากรในหมู่สมาชิกอย่างเป็นธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนให้ลุล่วงไปได้

สำหรับประโยชน์ที่เกิดจากทุนทางสังคมนั้น อย่างน้อยที่สุด ทุนทางสังคมซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติในสังคม (เพราะสังคมคือการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน) ซึ่งช่วยทำให้เครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้น ทำให้กิจกรรมที่ดำเนินในสังคมหรือชุมชนมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและอาจลดต้นทุนลง นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดี อันส่งผลให้ชุมชนมีพลังเข้มแข็งสามารถแก้ไขและรับมือกับปัญหาหรือวิกฤตการณ์ต่างๆ ได้สะดวกขึ้น อีกทั้งทุนทางสังคมช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และสังคมอันเป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของสมาชิกสังคมต่อไป

2.2.3 ความเชื่อพื้นฐาน และองค์ประกอบของทุนทางสังคม

การศึกษาทุนทางสังคมให้เข้าใจอย่างทองแท้นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจความเชื่อพื้นฐานบางประการเกี่ยวกับทุนทางสังคม เพราะการเข้าใจในเรื่องดังกล่าว อาจมีส่วนช่วยให้สามารถเข้าใจรูปแบบของสังคมได้ เนื่องจากทุนทางสังคมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับ และเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ดังนั้น การทำความเข้าใจในหลักการ เป้าหมาย และกระบวนการของทุนทางสังคม น่าจะมีส่วนช่วยให้การรักษาหรือพัฒนาเพิ่มเติมทุนทางสังคม เพื่อให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาให้แก่สังคมได้เช่นกัน

โดยหลักการพื้นฐานของทุนทางสังคมแล้วนั้น วรวิทย์ โรมรัตนพันธุ์ (2548) ได้มองว่า “ทุนทางสังคมช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น การเข้าใจถึงประโยชน์ที่เกิดจากทุนทางสังคม จึงน่าจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น ทำให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดีที่ช่วยให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อพื้นฐานของทุนทางสังคมนั้น” ซึ่งวรวิทย์ ได้สรุปความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางสังคมจากการศึกษางานวิจัยต่างๆ ไว้ดังนี้

(1) ทุนทางสังคม เป็นเสมือนกระบวนการที่มีความเป็นพลวัตของการสร้างรูปแบบทางสังคม หมายความว่า รูปแบบทางสังคมจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับกระบวนการของทุนทางสังคม

(2) กระบวนการของทุนทางสังคม สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน และเครือข่าย

(3) กระบวนการของทุนทางสังคม มักจะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก อาทิ ปัจจัยด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีอยู่เสมอ ไม่มากก็น้อย

(4) กระบวนการของทุนทางสังคม สามารถเริ่มต้นได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การเริ่มต้นกระบวนการด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อดั้งเดิม หรืออาจจะเริ่มต้นด้วยการได้เรียนรู้จากสิ่งใหม่

(5) จุดเริ่มต้นของกระบวนการทุนทางสังคมจะเริ่มจากการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิถีปฏิบัติของปัจเจก สมาชิกกลุ่ม/องค์กร/สถาบัน และชุมชน ระบบคิด และวิถีปฏิบัติที่สอดคล้องกับศีลธรรมเท่านั้น จึงจะถือว่าเป็นกระบวนการของทุนทางสังคม

(6) เป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการของทุนทางสังคมจะมุ่งสู่การจัดสรรและกระจายทรัพยากรให้แก่สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง และเป็นธรรม กระบวนการของทุนทางสังคมจะมุ่งสร้างเสริมทรัพยากร/ทุนให้แก่ชุมชนและสังคม และมีความมุ่งหวังว่า ทรัพยากรที่เป็นทุนของชุมชนและสังคมเหล่านี้ จะช่วยให้ชุมชนและสังคมเกิดพลังที่จะขับเคลื่อนงานต่างๆ หรือช่วยในการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ

จากความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่วรูฒมิได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมจะถูกมองว่ามีความหมายหรือบทบาทสำคัญในสังคมหนึ่งๆ ได้นั้น จะต้องมิพลวัตในลักษณะที่เป็นกระบวนการทางสังคมอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ กระบวนการทุนทางสังคมแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวหรือการทำงานของทุนทางสังคมในสังคมหนึ่งๆว่า ช่วยก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมดังกล่าวได้อย่างไร เพราะถ้าหากทุนทางสังคมอยู่ในสภาพที่นิ่งหรือภาวะสถิต (static) แล้วนั้น ทุนทางสังคมดังกล่าวก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดใดกับคนในสังคมดังกล่าวขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ทุนทางสังคมจึงต้องกำเนิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยผ่านกระบวนการและสิ่งต่างๆอันสลับซับซ้อนจำนวนมากในสังคมที่สมาชิกในสังคมดังกล่าวสร้างขึ้นมา เช่น วัฒนธรรม สถาบันทางสังคม กลุ่มทางสังคมต่างๆ ฯลฯ ดังนั้นเพื่อให้การศึกษาทุนทางสังคมในแง่กระบวนการหรือรวมเรียกกันว่า "กระบวนการทุนทางสังคม" นั้น จึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจไปด้วยว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมนั้นมีอะไรบ้าง ซึ่งมีหน่วยงาน/บุคคลต่างๆ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคมไว้พอสังเขป ดังนี้

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือ สศช. (2549) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมในสังคมไทยไว้ว่าสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบต่างๆ 4 ประการ ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ดังนี้

(1) **คน** มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจ เอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญา ให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

(2) **สถาบัน** มีบทบาทในการสนับสนุน และผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชน/สังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกลาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคมโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักธรรมาภิบาล (good governance) ในการดำเนินธุรกิจหรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

(3) **วัฒนธรรม** เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม ค่านิยม ความเป็นไทย นอกจากนี้ ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ

วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาและต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

(4) **องค์ความรู้** ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งจากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้านนับว่าเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญของสังคมไทย เมื่อใช้ผสมผสานกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจและระบบความสัมพันธ์จะก่อให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนั้นทุนทางสังคมจึงเกิดจากการสั่งสม ปรับเปลี่ยน ต่อยอด พัฒนาและสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันทุนทางสังคมสามารถลดน้อยลงหรือหมดสิ้นไปหากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำสลายลง

นอกเหนือไปจากองค์ประกอบต่างๆ ในลักษณะที่เป็นทรัพยากรต่างๆ แล้ว อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ยังได้กล่าวถึงทุนทางสังคมในสังคมไทยว่า อยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการดังต่อไปนี้

(1) **หลักการต่างตอบแทนกัน (reciprocity)** ถือเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำขึ้นมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญภายในชุมชน อันถือได้ว่าเป็นกาสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

(2) **หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communality)** ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งหมายถึง การใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน

สำหรับวรรุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2548) นั้น ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของทุนทางสังคมไว้ว่ามี อยู่ 2 ส่วนที่สำคัญ คือ ส่วนที่เป็นระบบคิดและวิธีการปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) **ส่วนที่เป็นระบบคิด** จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าว จะมีทั้ง ส่วนที่มีมาแต่เดิม อันได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ ปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนี้ ระบบคิด อีกส่วนหนึ่งอาจจะมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งก็รวมทั้งความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม หรือ ธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ สำหรับสาระหลักที่อยู่ในระบบคิดดังกล่าว ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจาก ค่านิยมที่มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความ สามัคคีกัน เป็นต้น

2) **ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ** จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้น หมายความว่า เมื่อปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมใน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวก็จะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อ อาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ วรรุฒิ (2548) ยังได้กล่าวอีกว่า ทุนทางสังคมนั้นสามารถพิจารณาในลักษณะ ที่เป็นกระบวนการได้เช่นกัน โดยในการพิจารณากระบวนการทุนทางสังคมนั้น นอกจากจะ พิจารณาองค์ประกอบ 2 ประการของทุนทางสังคมดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ยังมีการพิจารณาถึง ในส่วนที่เป็นผลลัพธ์เพิ่มเติมไปด้วย ซึ่งในส่วนที่เป็นผลลัพธ์นั้นจะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่ สมาชิกมีลักษณะของระบบคิดและวิธีการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูป ของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น

- 1) ทุนที่เป็นตัวเงิน ซึ่งอาจจะเป็นทุนในรูปของกองทุนชุมชนก็ได้
- 2) ทุนมนุษย์ ซึ่งอาจหมายถึงแรงงานสำหรับไว้ช่วยเหลือกันซึ่งอาจปรากฏออกมาใน รูปแบบเครือข่ายทางสังคม
- 3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้
- 4) ทุนภูมิปัญญา คือ การมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน

ทรัพยากรหรือทุนต่างๆ เหล่านี้เป็นของชุมชนหรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้

เพราะฉะนั้นในการพิจารณาทุนทางสังคมในมิติของกระบวนการนั้น นอกจากจะพิจารณาถึงกระบวนการทุนทางสังคมในข้างต้นแล้ว การที่จะทำความเข้าใจในกระบวนการทุนทางสังคมอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรมีการศึกษาส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการด้วยเช่นกัน ได้แก่ ปัจจัยภายนอกต่างๆที่เป็นทั้งรูปธรรม เช่น เงินทุนจากภายนอก เครื่องมือที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก บุคลากร หรือนักวิชาการจากภายนอก ส่วนปัจจัยที่เป็นนามธรรม เช่น ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่างๆจากภายนอก นอกจากนี้ยังรวมถึงผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อระบบคิด และวิถีปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน

สำหรับการวิเคราะห์กระบวนการทุนทางสังคมนั้น จะวิเคราะห์ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลเป็นต้นไป ไปจนถึงระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน และเครือข่าย โดยจะพิจารณาว่า การกระจายของทรัพยากร หรือทุนประเภทต่างๆในแต่ละระดับเป็นไปในลักษณะใด มีการกระจายอย่างทั่วถึงหรือไม่ รวมทั้งการวิเคราะห์เชื่อมโยงหาความเกี่ยวพันระหว่างระดับต่างๆด้วยว่า มีความเกี่ยวพันหรือมีอิทธิพลต่อกันอย่างไร

2.2.4 การวัดทุนทางสังคม

การวัดทุนทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทุนทางสังคมที่สามารถบอกได้ว่า ทุนทางสังคมที่มีอยู่นั้นสามารถวัดได้ และบอกได้ว่า ทุนทางสังคมที่นำมาใช้นั้นประสบผลสำเร็จหรือไม่ ซึ่งในการวัดทุนทางสังคมนั้นก็คล้ายกับการวัด หรือการประเมินผลความสำเร็จของโครงการหรือการประเมินผลทางสังคมทั่วไป โดยใช้ดัชนีตัวชี้วัดในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่ง John and Catherine ได้อธิบายถึงวิธีการวัดทุนทางสังคมว่า มี 2 วิธี ได้แก่

1) ทางตรง คือ การสังเกตจากสังคมและรวบรวมจากการสำรวจ เพราะว่าทุนทางสังคมนั้นมีหลายรูปแบบ เช่น ระดับของความไว้วางใจ บรรทัดฐาน รวมถึงการคว่ำบาตรหรือการไม่คบค้าสมาคม รวมถึงความร่วมมือของคนในสังคม

2) ทางอ้อม คือ การศึกษาถึงระดับความร่วมมือของสมาชิกในสังคมนั้นๆ ซึ่งรวมทั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มผู้เล่นกีฬา กลุ่มผู้ทำงานอดิเรก ตลอดจนองค์กรที่สมาชิกทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเหมือนพี่น้องกัน

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการคนอื่นๆ ที่ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงระดับความสัมพันธ์ของทุนทางสังคม โดยใช้ตัวชี้วัดในด้านต่างๆตามแต่ละประเด็นที่เน้นกันไป เช่น Smith, Beaulieu and Seraphine (1995) ซึ่งใช้มิติด้านการศึกษาและสุขภาพเป็นตัวชี้วัดระดับความสัมพันธ์ของทุนทางสังคม ส่วน Brehm and Rahn (1997) ได้มุ่งเน้นไปที่เรื่องความเชื่อมั่นในสถาบันการเมือง สำหรับ Putnam (1993) นั้นก็ได้เน้นไปที่ความพอใจในรัฐบาลและการยึดมั่นในการเมืองของประชาชน

สำหรับนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคม ในสังคมไทยอย่าง วรวิมล โรมรัตนพันธ์ (2548) นั้น ได้กล่าวว่า "ปัจจุบันมิติทุนทางสังคมอาจขยายขอบเขตให้กว้างออกไป โดยครอบคลุมไปถึงเรื่องจิตวิทยาสุขภาพ (health psychology) โดยข้อมูลที่บอกว่า เป็นผลมาจากการบูรณาการทางสังคม (social integration) ถูกวัดจากสิ่งที่ปรากฏขึ้น เช่น เครือข่ายทางสังคม (social networks) การสนับสนุนทางสังคม (social support) และความสามารถในการเข้าสังคม (sociability)" ซึ่งจากสิ่งที่วรวิมลได้กล่าวไปนั้น สามารถแบ่งวิธีการวัดออกได้เป็นอีก 2 แบบ โดยอาศัยตัวชี้วัดที่เหมาะสมดังนี้

1) วิธีการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจงเป็นรายกรณี โดยมีกรอบกว้างๆ เพื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับชุมชน คนกับองค์กร โดยขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

2) วิธีการศึกษาแบบการสำรวจลักษณะภาพรวมของชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังนี้

2.1) กลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นนามธรรม ซึ่งตัวชี้วัดในกลุ่มนี้จะจำแนกเป็นประเด็นย่อยๆ จากประเด็นที่เป็นลักษณะหรือรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ได้ ซึ่ง Putnam กับ Coleman นั้นได้กล่าวถึงตัวชี้วัดที่เน้นในเรื่องของจารีตประเพณี ความไว้วางใจกัน ความเป็นเครือข่าย การมีส่วนร่วมของประชาชน ฯลฯ โดยมีการนำเสนอตัวอย่างของบางตัวชี้วัด เช่น ความไว้วางใจกัน ก็จะเป็นตัวชี้วัดที่แสดงถึงความไว้วางใจในเพื่อนบ้าน ความไว้วางใจในกลุ่ม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ลักษณะตัวชี้วัดดังกล่าวมีความเป็นนามธรรม เพราะส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของทัศนคติ หรือความรู้สึก

2.2) กลุ่มตัววัดที่เป็นรูปธรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผลที่เกิดจากทุนทางสังคม เช่น จำนวนคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกภายในกลุ่ม ชุมชน เครือข่าย จำนวนผู้มีสุขภาพดี จำนวนผู้เข้าถึงแหล่งทุน และแหล่งข้อมูล ฯลฯ เป็นต้น

2.3) กลุ่มตัววัดที่มีทั้งลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม ส่วนใหญ่จะเป็นการวัดจากพฤติกรรมที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ และก่อให้เกิดทุนทางสังคม เช่น การทักทายเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเยี่ยมเพื่อนบ้าน การต้อนรับแขก เป็นต้น

นอกจากการวัดแล้ว ยังมีนักวิชาการจากต่างประเทศอย่าง Bullen and Onyx (1998) ที่ได้นำเสนอประสบการณ์ในการวัดทุนทางสังคมในมิติที่เป็นระดับปัจเจกบุคคลในแต่ละครอบครัว รวมถึงสมาชิกทั้งหมดในระดับครัวเรือนผ่านวิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้หัวข้อดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในเครือข่าย (participation in network) เป็นความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่ยึดติดแน่นภายในระหว่างบุคคลและกลุ่ม โดยสมาชิกจะยึดติดกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในเครือข่ายของตนโดยเป็นไปตามความสมัครใจและรู้สึกว่าจะมีความเท่าเทียมกันที่เกิดจากการติดต่อกันกับผู้อื่นที่อยู่ในเครือข่ายเดียวกันกับตน

2) การต่างตอบแทน (reciprocity) จะเป็นการรวมตัวกันที่เกิดจากความไม่เห็นแก่ตัวในระยะแรก และกลายเป็นความสนใจส่วนตัวในระยะยาว การต่างตอบแทนจะทำให้บุคคลมีการแบ่งปันการบริการให้กับผู้อื่น หรือทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้กับคนอื่น อย่างไรก็ตาม การต่างตอบแทนนั้น บุคคลจะมีความคาดหวังที่จะได้รับความเอื้ออาทรกลับคืนมาในอนาคตเป็นการตอบแทน และพบว่า ในชุมชนที่การต่างตอบแทนได้รับการตอบแทนกลับคืนมานั้น ผู้คนในชุมชนจะมีความสนใจที่จะดูแลผู้อื่นมากขึ้น

3) ความไว้วางใจกัน (trust) จะเป็นการต้องการของบุคคลที่จะลดความเสี่ยงในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ความไว้วางใจกันเป็นสิ่งที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อใจในผู้อื่น โดยมีความคาดหวังว่า ผู้อื่นจะตอบสนองด้วยการกระทำในลักษณะเดียวกันกลับมา อย่างน้อยที่สุด ความไว้วางใจกันก็จะช่วยให้บุคคลเกิดความสบายใจว่า คนอื่นๆ จะไม่มาทำอันตรายต่อตนเอง

4) บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) จะเป็นรูปแบบการควบคุมที่ไม่เป็นทางการ หรือเป็นการควบคุมทางอ้อม ซึ่งถือว่า การควบคุมแบบนี้ มีความจำเป็นมากกว่าแบบที่เป็นทางการ หรือการใช้กฎหมายของสถาบัน บรรทัดฐานทางสังคมมีความจำเป็นสำหรับการตรวจสอบ พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังในสังคม รวมทั้งการกำหนดพฤติกรรมที่มีคุณค่าอันเป็นที่ยอมรับในสังคม เพราะบรรทัดฐานทางสังคมเป็นข้อตกลงที่บุคคลในสังคมได้สร้างขึ้นมาตลอดจนเป็นที่ยอมรับและ เข้าใจร่วมกัน

5) สิ่งที่เป็นสาธารณะหรือสิ่งที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน (the commons) จะเป็นการสร้าง ทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันในชุมชน ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้ อย่างไรก็ตาม ใน กรณีที่มีบุคคล หรือกลุ่มคนเข้าไปยึดครองสิ่งที่เป็นสาธารณะ สังคมก็จะใช้วิธีการป้องกันอย่างไม่ เป็นทางการด้วยการต่อต้านหรือการคว่ำบาตร (social sanctions)

สำหรับ Nan Lin (2001) นั้น ได้เสนอแนวทางในการวัดทุนทางสังคม โดยใช้ตัวแปรหลัก 3 ตัว คือ ทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคม การเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าว และการใช้ทรัพยากร ดังกล่าว ทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคมมีสองลักษณะคือ

(1) ทรัพยากรเครือข่าย (network resources) ประกอบด้วย ประการแรก การที่บุคคลหรือ กลุ่มมีขอบเขตความสัมพันธ์กับบุคคลใดหรือกลุ่มใดบ้าง เช่น กลุ่มองค์กรชาวบ้าน มีความสัมพันธ์ กับเทศบาล หรือองค์กรสาธารณะประโยชน์ ประการที่สอง ทรัพยากรที่เป็นไปได้มากที่สุด ใน เครือข่ายความสัมพันธ์ซึ่งหมายถึงองค์กรที่มีแนวโน้มหนุนช่วยองค์กรชาวบ้านมากที่สุด ประการที่ สามความหลากหลายของทรัพยากรของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้วย เช่น การที่กลุ่มชาวบ้านมี ความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่มีทรัพยากรแตกต่างกัน โดยบางกลุ่มอาจเป็นกลุ่มที่มีวิชาการบาง กลุ่มอาจมีแหล่งทุน หรือบางกลุ่มอาจมีประสบการณ์และวิธีการปฏิบัติงานที่หลากหลายและ ประการที่สี่ องค์ประกอบของทรัพยากรซึ่งหมายถึง ทรัพยากรดังกล่าวเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ทั่วไป หรือเป็นทรัพยากรเฉพาะกลุ่ม

(2) สถานภาพขององค์กรที่ติดต่อ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าซึ่งอยู่ภายใต้การครอบครอง ของกลุ่มที่ติดต่อด้วย เช่น ความมั่งคั่ง อำนาจ และสถานภาพทางสังคมของกลุ่มเหล่านั้น เพื่อช่วย ให้เกิดกิจกรรมเฉพาะที่กลุ่มหรือบุคคลประสงค์ให้เกิด

จากแนวทางในการวัดทุนทางสังคมทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่า ได้มีความพยายามที่จะวัดทุนทางสังคม โดยให้มีความครอบคลุมในระดับต่างๆ ให้มากที่สุด ซึ่งเท่าที่ผ่านมา ได้มีการค้นหาวิธีการวัดทุนทางสังคมแบบต่างๆ นับตั้งแต่การวัดทางตรงที่ได้จากการสังเกต ปรากฏการณ์ทางสังคม และการรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ ตลอดจนการวัดจากระดับความร่วมมือของสมาชิกในหมู่ประชาชนและกลุ่มต่างๆ และมีการขยายขอบเขตในการศึกษาออกไป ครอบคลุมในสาขาวิชาอื่นๆ ด้วย เช่น จิตวิทยาสุขภาพ ซึ่งส่งผลให้ได้ข้อมูลอันเป็นผลมาจากการบูรณาการทางสังคม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในปัจจุบัน วิธีการวัดและตัวชี้วัดทุนทางสังคมนั้นจึงมีความละเอียดครอบคลุมในมิติต่างๆ มากขึ้น เช่น การวัดที่มาจากการศึกษาเฉพาะรายกรณี การวัดที่ได้จากการสำรวจลักษณะภาพรวมของชุมชน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตลอดจนการวัดในระดับปัจเจกบุคคลที่ทำให้เห็นประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับตัวชี้วัดที่ชัดเจน เช่น การมีส่วนร่วมในเครือข่าย การต่างตอบแทน ความไว้วางใจกัน บรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การวัดทุนทางสังคม จึงเป็นความพยายามที่จะทำให้การศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมได้กลายเป็นสิ่งที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งในที่นี่จะแบ่งระดับการวัดทุนทางสังคมออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล และระดับชุมชน โดยเป็นการวัดผ่านมิติที่เป็นเครือข่ายทางสังคมว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนหลงมีการรับรู้และใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งภายในชุมชนของพวกเขาได้อย่างไร

2.2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทุนทางสังคม

Francesco Sarracino (2007) ได้ศึกษาเรื่อง "Subjective Well - Being in Low Income Countries: Positional, Relational and Social Capital Components" ซึ่งผลการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม (social capital) กับสุขภาวะเชิงอัตวิสัย (subjective well - being) นั้นพบว่า ทุนทางสังคมที่ดีส่งผลต่อการประเมินสุขภาวะส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลที่สูงขึ้น หรือพบว่ามีความสัมพันธ์กันในทิศทางบวก ซึ่งตัวบ่งชี้ของทุนทางสังคมที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาก็คือ ความซื่อสัตย์ (honesty) เสรีภาพในการเลือกและการควบคุมตนเอง (freedom of choice and control) และความไว้วางใจ (trust) ดังนั้นทุนทางสังคมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งจากหลายๆ ปัจจัย ที่ส่งผลต่อการมองตนเองว่ามีสุขภาวะที่ดีด้วยเช่นกัน

วรวิมล โธมรัตน์พันธ์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง "กระบวนการฟื้นฟูทุนทางสังคม: กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าอ้อมสีธรรมชาติ บ้านโป่งคำ ตำบลคูพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน" ได้ข้อสรุป

ประการหนึ่งเกี่ยวกับการจัดการทุนทางสังคมในกลุ่มทอผ้าดังกล่าวพบว่า การจัดการทุนทางสังคมที่มีการจัดปรับองค์ประกอบภายนอกที่มีความเหมาะสมโดยคนภายในชุมชนเองนั้น เช่น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมต่างๆ รวมถึงทุนที่หน่วยงานภายนอกชุมชนจัดสรรมา จะช่วยให้ชุมชนดังกล่าวรักษาทุนทางสังคมของตนเองไว้ได้ นอกจากนั้นการจัดปรับองค์ประกอบภายในโดยการยกระดับคุณธรรมและจิตใจของคนในชุมชนนั้นๆ ก็จะทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกว่าเป็น “เรา” หรือเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งหมายถึงความรู้สึกรักในชุมชนของตนเอง ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวพบว่ามีโครงการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของบ้านโป่งคำมีลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในรูปแบบเครือข่ายที่มีความเอื้ออาทร ให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่ช่วยให้โครงการทอผ้าดังกล่าวประสบความสำเร็จมากขึ้น

Beatrice d'Hombres และคณะ(2008) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “Does Social Capital Determine Health?: Evidence From Eight Transition Countries” หรือ ทุนทางสังคมเป็นตัวกำหนดต่อสุขภาพหรือไม่จากประเทศกำลังพัฒนาจำนวน 8 ประเทศ งานวิจัยดังกล่าวได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันมีความสนใจในการศึกษาถึงบทบาทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการอธิบายรูปแบบของสุขภาพของคนในสังคมมากขึ้น ซึ่งงานวิจัยดังกล่าว เป็นการศึกษาถึงผลกระทบของทุนทางสังคมที่มีต่อการรายงานสุขภาพของตนเองของกรณีศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาจำนวน 8 ประเทศ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ใช้ตัวบ่งชี้สำคัญ 3 ประการในการวัดทุนทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคล คือ ความไว้วางใจ (trust) การมีส่วนร่วมในองค์กรท้องถิ่น (participation in local organizations) และความโดดเด่นทางสังคม (social organization) จากผลการศึกษาพบว่า ความไว้วางใจในระดับปัจเจกบุคคลนั้นมีสหสัมพันธ์ในทางบวกกับสุขภาพ ซึ่งหมายความว่า ยิ่งมีความไว้วางใจภายในชุมชนมากเท่าไรยิ่งส่งผลต่อการมีสุขภาพที่ดีขึ้น ในขณะที่ความโดดเด่นทางสังคมนั้นมีสหสัมพันธ์ในทางลบกับสุขภาพ ซึ่งหมายความว่า ยิ่งกลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มรายงานว่ามีระดับความโดดเด่นทางสังคมมากขึ้นเท่าไรก็จะส่งผลต่อระดับสุขภาพที่ลดลงลงตามไปด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปว่า ผลการศึกษาที่ได้เช่นนี้ขัดกับมุมมองของพวกที่ศึกษาแนวคิดทุนทางสังคมสกุลพัฒน์ม (Putnamesque organization) เป็นอย่างมาก เนื่องจากพวกเขามองว่า ทุนทางสังคมมีผลต่อเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งมากกว่าการมีสุขภาพที่ดี

Leroy White (2002) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “Connection Matters: Exploring The Implications of Social Capital And Social Networks For Social Policy” หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับเครือข่ายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับนโยบายทางสังคม ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวอธิบายไว้ว่า แนวคิดทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ในสังคมหนึ่งๆนั้นมี ซึ่งเติมไปด้วยเครือข่ายสายสัมพันธ์

ต่างๆจำนวนมาก รวมถึงการมีส่วนร่วมในระดับวงกว้างภายในองค์กรชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ สำหรับประโยชน์ของทุนทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคลนั้น ก็เป็นสิ่งที่ดีที่ว่าใครมีถือครองไว้ก็ย่อมดีกว่าผู้ที่ไม่ได้มีทุนทางสังคมอยู่เลยจากการศึกษา พบว่า มีประชากรอยู่จำนวนหนึ่งในอังกฤษซึ่งได้ถูกเรียกว่าเป็นนักคิดแนวทางที่ 3 (third way thinker) ซึ่งมุมมองของคนกลุ่มนี้เชื่อว่าทุนทางสังคมเป็นตัวบ่งชี้อย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้น หรือการสะสมทุนทางสังคมต่างๆก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา ดังนั้นในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนผ่านนโยบายทางสังคมต่างๆนั้น จึงควรคำนึงถึงทุนทางสังคมในสังคมไปด้วย ซึ่งควรจะเป็นนโยบายทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาทุนทางสังคมในแต่ละพื้นที่สังคมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เรียกว่าเครือข่ายทางสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นตัวแทนและตัวบ่งชี้อย่างหนึ่งของทุนทางสังคมได้เป็นอย่างดีเพื่อที่จะนำไปปรับแก้โปรแกรมต่างๆ ของนโยบายด้านสุขภาพและสังคมของอังกฤษที่กำลังใช้อยู่ในปัจจุบันต่อไป

Catherine Campbell และ Pamela Gillies (2001) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “Conceptualizing Social Capital For Health Promotion In Small Local Communities: A Micro-Qualitative Study” หรือ กระบวนการทำให้แนวคิดทุนทางสังคมกลายเป็นเรื่องสำหรับการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็ก: ศึกษาเชิงคุณลักษณะในระดับจุลภาค ซึ่งรายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณลักษณะในระดับจุลภาค ซึ่งเป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่นในเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของสหราชอาณาจักร โดยในการศึกษาดังกล่าวจะเป็นการศึกษาถึงความเหมาะสมของจุดยืนของพัตนัม (Putnam) เกี่ยวกับการนำแนวคิดทุนทางสังคมไปใช้ในการออกแบบและการประเมินจุดแข็งของชุมชนตลอดจนการกำหนดนโยบายสังคม ซึ่งการศึกษานี้ให้ความสนใจที่จะได้แย้งเป็นอย่างมากในการนำแนวคิดทุนทางสังคมโดยกลุ่มนักวิชาการและกลุ่มผู้กำหนดนโยบายมาปรับใช้ในชุมชนหรือสังคมในลักษณะนโยบายจากบนลงล่าง (top - down manner) ซึ่งยังคงนำไปสู่ความไม่พอเพียงด้านการเอาใจใส่ต่อชีวิตจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่อย่างใด ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองดังกล่าวจำนวน 37 คน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผลจากการสัมภาษณ์ว่า ลักษณะของทุนทางสังคมในมุมมองของกรณีศึกษาแต่ละคนนั้น ได้ถูกนำเสนอในลักษณะของกลุ่มบรรทัดฐานประเภทต่างๆ ได้แก่ ความไวใจ ความเป็นเพื่อนบ้าน การให้ความช่วยเหลือและการสนับสนุนอย่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ตลอดจนความเป็นเครือข่ายและการมีส่วนร่วมในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ การเป็นกลุ่มอาสาสมัครในท้องถิ่น และการเป็นกลุ่มนักกิจกรรมภายในชุมชน จากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับ

คำสำคัญคำหนึ่งที่พัตนัม (Putnam) ได้พูดถึงเอาไว้ คือ การทำให้ชุมชนเข้มแข็งหรือการสร้างจุดแข็งให้กับชุมชน (community strengthening) ซึ่งพัตนัมมองว่า ควรเริ่มต้นมาจากการกำหนดนโยบายเป็นหลัก แต่จากผลการวิจัยกลับแสดงให้เห็นว่า การจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งหรือมีจุดแข็งจริงๆ นั้น ควรจะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการมากกว่า เช่น การแสดงบทบาทของความเป็นเพื่อน ความเป็นเพื่อนบ้านในการสร้างความสัมพันธ์อันดีอันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งในชุมชนตามมา ด้วยเหตุนี้ข้อสรุปจากการศึกษาดังกล่าว คือ การทำให้แนวคิดทุนทางสังคมให้นำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมที่สุดก็ควรที่จะทำให้เป็นแนวคิดที่เน้นว่า ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดจากชาวบ้านระดับล่างจึงจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่สุด แต่ข้อจำกัดของผลการศึกษานี้ก็คือ การนิยามทุนทางสังคมว่า เป็นสิ่งที่ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่เป็นทางการในการติดต่อสัมพันธ์เป็นหลักนั้น ไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ เช่น ในสังคมเมือง เพราะโดยธรรมชาติแล้ว ทุนทางสังคมย่อมเป็นสิ่งที่มีความคงที่พอสมควรโดยขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันไป เพราะถ้าไม่มีความคงที่ในระดับหนึ่ง ทุนทางสังคมก็อาจนำไปใช้ประโยชน์กับชุมชนได้ไม่อย่างยั่งยืนเท่าที่ควร แต่ถ้าเป็นสังคมเมืองการติดต่อกันแบบไม่เป็นทางการดังกล่าวอาจไม่มีความเหมาะสม หรือไม่มีความจำเป็นที่จะนำไปใช้ เนื่องจากมีบริบทต่างกัน ส่วนข้อจำกัดอื่นๆ ที่พบในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ แนวคิดทุนทางสังคมยังไม่สามารถนำไปใช้อธิบายถึงมิติอื่นๆ ในชุมชนได้ เช่น เรื่องของเพศภาวะ อายุ ชาติพันธุ์ และสิทธิในการถือครองที่อยู่อาศัย ตลอดจนการก่อรูปและข้อจำกัดของหนทางในการสรรค์สร้าง การสนับสนุน และการเข้าถึงทุนทางสังคม

Bill Reimer และคณะ (2008) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง "Social Capital As Social Relations: The Contribution of Normative Structures" หรือทุนทางสังคมในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวพันกับโครงสร้างเชิงบรรทัดฐาน ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาว่า ทุนทางสังคมเป็นตัวเน้นถึงโครงสร้างเชิงบรรทัดฐานที่สามารถมองเห็นได้อย่างไร ซึ่งจุดมุ่งหมายแรกของการศึกษาก็คือการมุ่งเน้นถึงบรรทัดฐานเชิงโครงสร้างของความสัมพันธ์ในสังคมในลักษณะที่เป็นทุนทางสังคมที่ถูกต้องอยู่กับที่ ซึ่งได้ทำการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น โดยในตอนท้ายของผลการศึกษานั้น คณะผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเภทของโครงสร้างเชิงบรรทัดฐานในสังคมญี่ปุ่นออกเป็น 4 ประเภทตามลักษณะของทุนทางสังคม คือ ระบบตลาด ระบบราชการ ระบบการร่วมมือ และระบบความเป็นชุมชน นอกจากนี้ผลการวิจัยดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นว่า การจำแนกความแตกต่างระหว่างการมีอยู่ (availability) และการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม (use of social capital) นั้นมีความสำคัญ เนื่องจากทุนทางสังคมถูกนำไปใช้หรือถูกจัดการในหนทางที่แตกต่าง ตามลักษณะของโครงสร้างเชิงบรรทัดฐานในสังคมที่ถูกกำหนดไว้ในสังคมดังกล่าวอยู่

แล้ว สิ่งสำคัญคือจะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจถึงการจำแนกระหว่างธรรมชาติของทุนทางสังคมจริงๆ กับวิธีการเข้าถึงหรือการนำทุนทางสังคมไปใช้นั้นว่า ทั้งสองประการดังกล่าวไม่ใช่เรื่องที่ควรกล่าวถึงว่าเป็นเรื่องเดียวกันเสมอไป เพราะอาจทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจถึงทุนทางสังคมในสังคมนั้นๆ ได้อย่างแท้จริง ซึ่งข้อเสนอของคณะผู้วิจัยในการศึกษาถึงวิธีการเข้าถึงทุนทางสังคมนั้น ควรใช้วิธีการวิเคราะห์ที่ในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไปด้วย นอกจากนี้ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาทุนทางสังคมด้วยการจำแนกทุนทางสังคมออกเป็นในด้านการมีอยู่และการใช้ประโยชน์นั้น ยังช่วยทำให้เข้าใจมิติทุนทางสังคมในพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้นซึ่งรวมไปถึงมิติด้านกระบวนการทุนทางสังคมในแต่ละพื้นที่ด้วย อันจะนำไปสู่ประโยชน์ต่อแนวทางการวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมในอนาคตของคณะผู้วิจัย ที่มีมิติในด้านนโยบายสาธารณะมาเกี่ยวข้องต่อไป

Anna M. Ziersch และคณะ (2008) ได้ศึกษาเรื่อง "Social Capital and Health in Rural and Urban Communities in South Australia" หรือ ทุนทางสังคมและสุขภาพในชุมชนชนบทและเมืองของออสเตรเลียตอนใต้ โดยงานวิจัยดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ ระหว่างทุนทางสังคมกับสุขภาพระหว่างผู้อาศัยอยู่ในชนบทและในเมืองของออสเตรเลียทางใต้ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจทางโทรศัพท์ด้วยจำนวนประชากรตัวอย่างทั้งหมด 2,013 คน (โดยแบ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองจำนวน 1,402 คน และในเขตชนบทจำนวน 611 คน) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ในด้านสุขภาพร่างกายไม่พบความแตกต่างระหว่างผู้ที่อาศัยอยู่ในสังคมนอกเมืองกับชนบทมากนัก เพียงแต่ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีแนวโน้มจะตอบว่ามีสุขภาพทางกายดีกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท แต่ในมิติสุขภาพด้านจิตใจนั้น พบว่าทุนทางสังคมมีบทบาทต่อสุขภาพจิตใจของผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบทค่อนข้างมาก ในขณะที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองที่รายงานว่ามีสุขภาพจิตที่ไม่ค่อยดีนั้นไม่มีการรายงานถึงอิทธิพลจากทุนทางสังคมในสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่แต่ประการใด

2.3 ชุมชน และการศึกษาชุมชน (community and community study)

2.3.1 ความหมายของชุมชน

พัทยา สายหู (2515) ได้ให้นิยามของคำว่า ชุมชน ไว้ว่า "ชุมชนหมายถึงครอบครัวหลายๆ ครอบครัวมาอยู่รวมกันในบริเวณเดียวกัน มีลักษณะเป็นเพื่อนบ้านกัน อาจเป็นพี่น้องกันหรือไม่ใช่ก็ได้"

ชยันต์ วรรณระภูติ (2536) กล่าวว่า "ชุมชน หมายถึง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ"

กาญจนา แก้วเทพ (2538) นิยามความหมายของชุมชนไว้ว่า หมายถึง "กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย"

ประเวศ วะสี (2541) ชุมชน หมายถึง "การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน"

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) กล่าวถึงชุมชนว่า "เป็นสิ่งที่กลุ่มคนได้มารวมตัวกันและมีการสร้างสรรค์ บางสิ่งบางอย่างขึ้นด้วยตัวพวกเขาเอง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกัน คุณลักษณะหรืออัตลักษณ์ และการทำงานร่วมกัน ซึ่งความเป็นชุมชนไม่ใช่สิ่งคงที่ อยู่ตลอดเวลา อาจเกิดขึ้นและสลายไปได้ บางขณะก็มีความเข้มแข็งเพื่อเผชิญสถานการณ์ที่ยุ่งยาก บางขณะอาจจะไม่มีพลัง และสูญสลายไปหรืออาจฟื้นตัวขึ้นมาใหม่อีกก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมต่างๆ"

สำหรับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้นิยามของคำว่า ชุมชน ว่า หมายถึง "หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสิ่งคมีขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือกลุ่มคนที่มีการคบค้าสมาคมกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบกฎเกณฑ์และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน"

Kingsley Davis (1949) ให้ความหมายชุมชนว่า "เป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณ และกลุ่มเล็กที่สุดที่จะสามารถดำรงชีวิตทางสังคมในด้านต่างๆ ได้ทั้งหมด"

Arthur Dunham (1958) กล่าวว่า "ชุมชนคือกลุ่มมนุษย์ กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนา อยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกันและกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่วไปอย่างเดียวกันเช่นมารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีและแบบแห่งการพูด"

Robert M. Maciver (1964) กล่าวว่า "ชุมชนหมายถึงกลุ่มคนซึ่งอยู่ร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ดังนั้นคนเหล่านี้จึงมีความสนใจร่วมกัน ซึ่งไม่ใช่ความสนใจเฉพาะอย่างหนึ่งอย่างใด แต่เป็นความสนใจหลาย ๆ อย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน ซึ่งกว้างขวางและมากพอจนครอบคลุมไปถึงชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา"

เพราะฉะนั้นโดยสรุปแล้ว ชุมชน จึงหมายถึง การรวมกันของกลุ่มคน (group of people) ในรูปของกลุ่มสังคม กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิริยา ได้ต่อบต่อกันทางสังคม (social interaction) มีความเอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สมาชิกมีความสัมพันธ์กันทางสังคม (social relationship) กล่าวคือ มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความผูกพันกันทางความรู้สึกและจิตใจมากกว่าการพบปะกันโดยตรง ตลอดจนมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน โดยมักจะอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณ (area) เดียวกัน อันเอื้อต่อการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกภายในชุมชนร่วมกัน ซึ่งขนาดของชุมชนนั้นอาจมีได้ตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งรวมถึงมีการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม ฯลฯ ตลอดจนการที่สมาชิกมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการที่สมาชิกได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งรวมไปถึงการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้ก็คือ ชุมชนสวนหลวงนั่นเอง

2.3.2 ความหมายของการศึกษาชุมชน

บำรุง บุญปัญญา (2525) กล่าวถึง การศึกษาชุมชนว่า "มาจากกรอบแนวคิดในการประเมินผลและตั้งคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจเรื่องการศึกษาและกิจกรรมให้ลงไปสู่การสร้างความสำเร็จต่อวิถีชีวิตของชุมชน เป็นการประเมินผลและตีความข้อมูลที่ได้จากชาวบ้าน"

ชยัน วรจรณะภูติ (2536) ได้ให้ความหมายของการศึกษาชุมชนไว้ว่า "เป็นการศึกษาและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า ชุมชนมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบ

การผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากภายนอก มาเกี่ยวข้องอย่างไร มีองค์ความรู้ที่สะสม มีวิธีการ มีศักยภาพในการแก้ปัญหาอย่างไร ปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบความสัมพันธ์ ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ จะทำให้เข้าใจในการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง”

อรพินท์ สฟโชคชัย (2537) การศึกษาชุมชน คือ “การที่นักพัฒนาต้องทำความเข้าใจข้อมูลสภาพหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ผู้นำ ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม การเมืองระดับหมู่บ้าน ตลอดจนสภาพ ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อเข้าใจชุมชนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานต่อไป”

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ให้ความหมายของการศึกษาชุมชนในเชิงเปรียบเทียบว่า “เปรียบเทียบเหมือนเป็นการรู้จักและการทำความเข้าใจกับชีวิตของคนๆ หนึ่ง คือ การล่วงรู้ว่าในอดีตเขาเคยผ่านร้อน ผ่านหนาวมา เท่าไร อย่างไรบ้าง มีบาดแผลอะไรบ้างจากอดีต มีวิธีการเยียวยาอย่างไร เคยมีความชื่นชมสมหวังอะไรบ้างกับอดีต ปัจจุบันมีความทุกข์อะไร มีความหวัง ความปรารถนา ความใฝ่ฝันในอนาคตอย่างไร อะไรทำให้ทุกข์ อะไรทำให้สุข การศึกษาชุมชนก็เป็นไปในการทำงานเองเดียวกัน ที่แตกต่างกันคือ ขณะที่ชีวิตของคนแต่ละรุ่นจะเกิดขึ้น ดำรงอยู่แล้วแตกดับ แต่ชีวิตของชุมชนสามารถจะสืบทอดต่อเนื่องได้ เพราะชีวิตของคนรุ่นใหม่เข้ามาแบกรับชีวิตของชุมชนแทนชีวิตคนรุ่นเก่า”

โดยสรุปแล้ว การศึกษาชุมชน จึงหมายถึง การทำความเข้าใจชุมชนในมิติต่างๆอย่างรอบด้านในเชิงพลวัตชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อชุมชนด้วยเช่นกัน เพื่อนำไปสู่การแสวงหาข้อเท็จจริงและร้อยเรียงข้อเท็จจริงต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ให้กลายเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนนั้นๆขึ้นมา ซึ่งเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้านที่ขึ้นอยู่กับว่าผู้ที่ศึกษาต้องการจะเน้นศึกษาประเด็นใดในชุมชนนั้นๆ ซึ่งในที่นี้ก็คือประเด็นเรื่องเครือข่ายทางสังคมนั่นเอง

2.3.3 ความสำคัญในการศึกษาชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ได้แสดงความคิดเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาชุมชนไว้ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

- (1) ชุมชนมีหลายองค์ประกอบ หลายมิติ หลายด้าน
- (2) ชุมชนสะท้อนลักษณะหรือสภาพของธรรมชาติความเป็นมนุษย์
- (3) ชุมชนสามารถอธิบายว่าอะไรคือคุณค่า อะไรคือเกณฑ์ที่ทำให้เราสามารถอยู่ร่วมกัน
- (4) ชุมชนเป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่ (หน่วยความสัมพันธ์) ที่เรายืนอยู่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ในสังคม
- (5) ชุมชนเป็นเรื่องของการสร้างทุนทางสังคม

สำหรับกาญจนา แก้วเทพ (2538) นั้น ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาชุมชนไว้หลายประการดังต่อไปนี้

(1) ประสบการณ์งานพัฒนาในอดีต ยึดหลักการทำงานแบบบนลงล่าง โดยมีความเชื่อว่าประชาชนนั้นว่างเปล่า จำเป็นที่องค์กรพัฒนาจากภายนอก จะต้องนำทรัพยากรทุกชนิดเข้าไปให้ ซึ่งทรัพยากรดังกล่าว เช่น แนวคิด งบประมาณ บุคลากร ความรู้ แนวทางการทำงาน การจัดองค์กร ฯลฯ

(2) เมื่อมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนา จากการนำความรู้จากภายนอกเข้าไป แทนที่ความรู้จากภายใน มาเป็นการประสานความรู้ทั้งจากภายนอกและภายในเข้าด้วยกัน ต้องเผชิญปัญหาว่าจะเริ่มต้น จากการถือเอาชาวบ้านและชุมชนเป็นตัวตั้งได้อย่างไร

(3) การศึกษาชุมชนทำให้เรารู้ว่า สิ่งที่ชุมชนมีอยู่นั้นคืออะไร มีเหลืออยู่มากน้อยแค่ไหน อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเหมาะสมกับกาลสมัย หรืออะไรที่ล้าสมัยไปแล้ว

2.3.4 ข้อพิจารณาทั่วไปในการศึกษาชุมชน

1) วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาชุมชนไว้ดังนี้

- (1) เพื่อทดสอบความรู้ต่างๆ เพื่อยืนยันและเป็นการทำให้ความรู้เดิม มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

(2) เพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการหาความรู้ใหม่ เพิ่มเติมความรู้ให้มากยิ่งขึ้น

(3) เพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์และเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวางแผนและนโยบาย รวมทั้งการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ เช่น การเห็นช่องทางในการกระตุ้นส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มในชุมชนริเริ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง การดัดศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาจากล่างขึ้นบน

.2) ประเภทของการศึกษาชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้จำแนกประเภทของการศึกษาชุมชนไว้ หลายประเภท ดังต่อไปนี้

(1) จำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งเป็น

- (1.1) ศึกษาชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป หาข้อมูลทั่วไปของชุมชน
- (1.2) ศึกษาแบบทดสอบความรู้เดิม เช่น ทฤษฎีโครงสร้างหลวมในสังคมไทย
- (1.3) ศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ เช่น ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน
- (1.4) ศึกษาเพื่อหารูปแบบจำลอง (model) ไปใช้ในงานพัฒนา

(2) จำแนกตามเนื้อหาข้อมูลที่จะนำไปใช้ แบ่งเป็น

(2.1) การศึกษาข้อมูล โดยละเอียด เพื่อประโยชน์ในการวางแผนในอนาคตระยะยาว เป็นแนวทางในการพัฒนา

(2.2) การศึกษาข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าวๆ เพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือประเด็นเร่งด่วน นำไปลงมือปฏิบัติงานพัฒนาทันที

(3) จำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล แบ่งเป็น

(3.1) เก็บข้อมูลจากเอกสาร หรืองานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว (ข้อมูลทุติยภูมิ)

(3.2) เก็บข้อมูลชุมชนแบบสำรวจ เชิงปริมาณ เช่น การใช้แบบสอบถาม

(3.3) เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด เช่น ใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก สังเกตการณ์

อย่างต่อเนื่อง

(3.4) เก็บข้อมูลชุมชนแบบเชิงลึก มีการใช้ชีวิตเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่ศึกษา ฝังตัวอยู่ในชุมชน

(4) จำแนกตามการวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งเป็น

(4.1) การศึกษาชุมชนเชิงปริมาณ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ

(4.2) การศึกษาชุมชนเชิงคุณภาพ ใช้การพรรณนาโดยละเอียดรวมทั้งตีความระบบ

สัญลักษณ์ต่างๆ

(5) การจำแนกตามมุมมองและทัศนคติของผู้ศึกษา แบ่งเป็น

(5.1) การศึกษาชุมชนโดยคนภายในชุมชน

(5.2) การศึกษาชุมชนโดยคนภายนอกชุมชน

3) มิติและประเด็นในการศึกษาชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้จำแนกมิติหลักอันเป็นพื้นฐานในการศึกษาชุมชน รวมทั้งแนวทางการวิเคราะห์ไว้ 3 ด้าน ได้แก่

(1) มิติโครงสร้างสังคม (social structure) คือ ส่วนประกอบต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบ เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบชนชั้น ฯลฯ

(2) มิติสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ (ecology) คือ การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในการดำรงชีวิต

(3) มิติระบบวัฒนธรรมและอุดมการณ์ (culture system and ideology) คือ การให้คุณค่าของสิ่งต่างๆ ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ (นามธรรมและรูปธรรม) มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตด้านต่างๆ (way of life) รวมทั้งทำให้คนในชุมชนนั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้

เมื่อพิจารณาถึงมิติและประเด็นในการศึกษาชุมชนตามมุมมองของกาญจนา แก้วเทพ ในช่วงต้นแล้วนั้น ในการศึกษาชุมชนสวนหลวงในด้านเครือข่ายทางสังคมนั้น จึงสอดคล้องกับมิติในด้านโครงสร้างสังคม เป็นหลัก เพราะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะของเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง

2.3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดชุมชน

นภาพรรณี หะวานนท์ และพิศมัย รัตนโรจน์สกุล (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง" โดยงานวิจัยดังกล่าวเน้นให้ความสำคัญกับการศึกษาทุนทางสังคมที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ศึกษาชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ 3 แห่ง โดยแบ่งเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในชุมชนไม่สามารถแยกออกจากทุนธรรมชาติ ทุนความรู้หรือ ทุนวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ได้ แต่จุดกำเนิดหลักๆ ที่นำไปสู่การเกิดทุนทางสังคมก็คือ การที่คนในสังคมนั้นๆ ได้มีการสร้างระบบความคิด และระบบความสัมพันธ์ภายใต้บริบทต่างๆ ในสังคมของตน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยระบบความรู้มีความเชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์ที่คนสร้างขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ของระบบทั้งสองนั้นเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายว่า สิ่งใดเกิดขึ้นก่อนหรือหลัง เพราะทั้งสองระบบดังกล่าวต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นระบบความสัมพันธ์นั้น คณะผู้วิจัยยังได้มีการแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ ส่วนที่เป็นแบบแผนความร่วมมือ กับส่วนที่เป็นจิตสำนึก ซึ่งในส่วนที่เป็นแบบแผนความร่วมมือ ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ กลุ่ม องค์กร ชุมชน ตลอดจนเครือข่ายของชุมชน เป็นต้น สำหรับในส่วนที่เป็นจิตสำนึกนั้น ได้แก่ ความไว้วางใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล การร่วมทุกข์ร่วมสุขกันของคนในชุมชน ฯลฯ ซึ่งระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทั้ง 2 ส่วนนั้น เป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยกล่าวว่า สามารถส่งผลโดยตรงต่อการเกิดขึ้นของทุนทางสังคม แล้วนำไปสู่ภาวะความเข้มแข็งของชุมชนได้ด้วยเช่นกัน โดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเกิดขึ้นของทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ ทุนมนุษย์ ตลอดจนการเกิดขึ้นของความเข้มแข็งของชุมชนแล้วนำไปสู่การเกิดทุนทางสังคมเสมอไป โดยคณะผู้วิจัยได้มีข้อเสนอหลายประการในการนำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้ในเชิงนโยบายด้วยการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายต่างๆ ที่จะนำไปใช้ในชุมชนนั้นคำนึงถึงมิติต่างๆ ของทุนทางสังคมในชุมชน เช่น การค้นหากระบวนการความสัมพันธ์ที่ชุมชนสร้างขึ้นมารองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การทำความเข้าใจคุณลักษณะของคนในชุมชน เป็นต้น

Christine Stephens (2007) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ "Community as Practice: Social Representations of Community and Their Implications for Health Promotion" หรือ ชุมชนในฐานะการปฏิบัติ: การเป็นตัวแทนทางสังคมของชุมชนและการประยุกต์ใช้สำหรับการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งจากงานวิจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวว่า นักวิจัยและนักปฏิบัติการด้านการส่งเสริมสุขภาพ ได้มีแนวโน้มที่จะใช้วิธีการบนพื้นฐานของชุมชนสำหรับประโยชน์ในการศึกษาเพื่อส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะดูเหมือนเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องทำงานมากขึ้นในการทำความเข้าใจอันหลากหลายต่อประเด็นดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านจิตวิทยาชุมชนและ

สังคมวิทยา แต่กระนั้นผู้วิจัยก็จะพยายามศึกษาหาความเกี่ยวข้องระหว่างความเป็นชุมชนกับประเด็นด้านสุขภาพ เพราะจากการศึกษาของผู้วิจัยกลับพบว่า โดยแท้จริงแล้ว ความเป็นชุมชนนั้นอาจไม่มีอยู่จริงเสมอไป ซึ่งอาจเป็นเพียงแค่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาในทางสังคมหรือเพื่อการศึกษา สังคมก็เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยมุมมองที่กว้างออกไปของผู้วิจัยก็พบว่า ชุมชนนั้นสามารถถูกพิจารณาได้ว่าเป็นสิ่งที่สามารถถูกก่อรูปขึ้นมาได้และมีอยู่จริง ซึ่งในการศึกษาดังกล่าวจะเป็นการนำทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคมมาทดสอบดูว่า ชุมชนมีการก่อร่างและการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างไรบ้าง เช่น กลไกหน้าที่ต่างๆภายในชุมชน ตลอดจนการทำความเข้าใจชีวิตทางสังคม การเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆของสมาชิกในชุมชนภายใต้บริบทที่เฉพาะ ซึ่งข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ ในการส่งเสริมสุขภาพหรือปรับปรุงคุณภาพด้านสาธารณสุขในชุมชนใดใดให้เกิดความเหมาะสมนั้น ก็ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการศึกษาชุมชนแต่ละแห่งที่มีความแตกต่างด้านวัตถุประสงค์ในการศึกษา และสภาพพื้นที่ที่เฉพาะเจาะจงต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการศึกษาชีวิตทางสังคม (social life) ในแต่ละชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพอย่างยิ่งยวด เพราะในแต่ละชุมชนย่อมมีคุณลักษณะในด้านต่างๆที่แตกต่างกันไป การนำรูปแบบตายตัวในการศึกษาชุมชนมาใช้กับชุมชนต่างๆจึงอาจทำให้บังเกิดผลในการส่งเสริมสุขภาพที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งทางที่ดีควรเป็นการส่งเสริมสุขภาพชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานลักษณะเฉพาะของชุมชนแต่ละแห่งมากกว่า

Terri Mannarini และ Angela Fedi (2009) ได้ศึกษาเรื่อง "Multiple senses of community: the experience and meaning of community" หรือ ความรู้สึกจำนวนมากต่อความเป็นชุมชน: ว่าด้วยประสบการณ์และความหมายของชุมชน ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวเป็นความพยายามที่จะได้เข้าถึงความหมายของชุมชนและความรู้สึกในความเป็นชุมชน ตลอดจนพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน ความเป็นพลเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้เกิดความกระจ่างขึ้นมา ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยได้ศึกษาในเมือง Lecce ประเทศอิตาลี โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 76 คน ในเรื่องเกี่ยวกับมุมมองและความรู้สึกต่อชุมชน ซึ่งผลที่ได้พบว่า กลุ่มตัวอย่างจำนวน 47 คน เป็นสมาชิกชุมชนที่มีความตื่นตัวในการเป็นสมาชิกสังกัดพรรคการเมืองต่างๆ มีการประสานสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมและการติดต่อกันในรูปแบบความเป็นเพื่อนบ้าน ตลอดจนการเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือคนยากไร้ในชุมชน ส่วนอีกกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวน 29 คนนั้น พบว่าเป็นผู้ที่ไม่เคยมีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมหรือการเมืองใดใด ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากเรื่องเล่า คำบอกเล่าต่างๆของกลุ่มตัวอย่างนั้นไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากความหมายของชุมชนในทางวิชาการแต่ประการใด นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นอีก

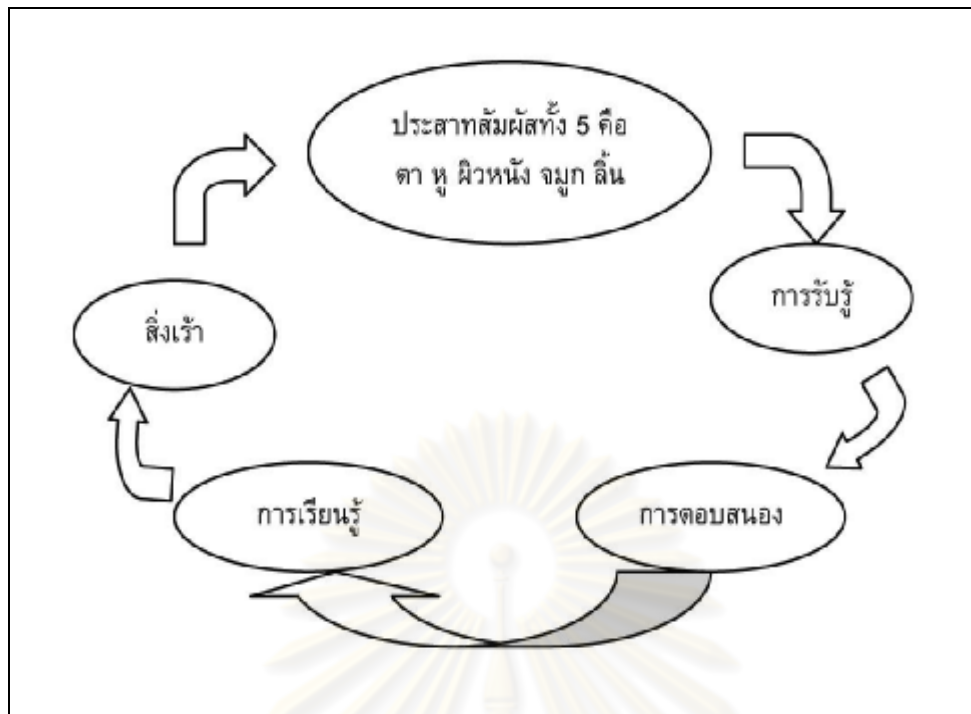
ว่า แนวทางที่ปัจเจกบุคคลรับรู้ถึงความเป็นชุมชนนั้นได้ถูกเชื่อมโยงกับทั้งความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน ตลอดจนความเป็นพลเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยเช่นกัน

2.4 ทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory)

2.4.1 ความหมายของการรับรู้

ทฤษฎีการรับรู้กล่าวถึงการรับรู้ไว้ว่า เป็นผลเนื่องมาจากการที่มนุษย์ใช้อวัยวะต่างๆในการรับสัมผัส (sensory motor) ทั้ง 5 ชนิด คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ซึ่งการรับรู้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญของบุคคล เพราะการตอบสนองของพฤติกรรมใดก็ตาม จะขึ้นอยู่กับ การรับรู้จากสภาพแวดล้อมของตน และความสามารถในการแปลความหมายของสภาพนั้นๆ ดังนั้นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยการรับรู้และสิ่งเร้าที่มีประสิทธิภาพซึ่งปัจจัยการรับรู้ประกอบด้วย ประสาทสัมผัสจากการรับรู้ผ่านส่วนต่างๆของร่างกาย และปัจจัยภายในหรือปัจจัยทางจิต เช่น ความรู้เดิม ความต้องการ และเจตคติ เป็นต้น การรับรู้จะประกอบด้วยกระบวนการสามด้านคือ การรับสัมผัส การแปลความหมาย และอารมณ์ ซึ่งอารมณ์ก็จะเป็นตัวประเมินหรือตัดสินว่าผู้รับรู้จะมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างไรออกมาจากสิ่งที่รับรู้ นั้นๆ ซึ่งปฏิกิริยาตอบสนองอย่างหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการรับรู้เป็นอย่างมาก คือ การเรียนรู้ (learning) นั่นเอง

การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อ สิ่งเร้า มาเร้า ประสาทที่ตื่นตัว เกิดการรับสัมผัสกับอวัยวะรับสัมผัสด้วยประสาททั้ง 5 แล้วส่งกระแสสัมผัสไปยังระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้เกิดการแปลความหมายขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์เดิมและอื่นๆ เรียกว่า การรับรู้ (perception) เมื่อแปลความหมายแล้วก็จะมีการสรุปผลของการรับรู้เป็นความคิดรวบยอด แล้วมีปฏิกิริยาตอบสนอง (response) อย่างหนึ่งอย่างใดต่อสิ่งเร้าตามที่รับรู้ เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แสดงว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้วประเมินผลที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าได้แล้ว : ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จากการรับรู้สามารถสรุปให้เห็นดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้จากการรับรู้

การรับรู้จะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีอิทธิพล หรือปัจจัยในการรับรู้ ได้แก่ ลักษณะของผู้รับรู้ ลักษณะของสิ่งเร้า เมื่อมีสิ่งเร้าเป็นตัวกำหนดให้เกิดการเรียนรู้ได้นั้นจะต้องมีการรับรู้เกิดขึ้นก่อน เพราะการรับรู้เป็นหนทางที่นำไปสู่การแปลความหมายที่เข้าใจกันได้ ซึ่งหมายถึงการรับรู้เป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ถ้าไม่มีการรับรู้เกิดขึ้น การเรียนรู้อย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ การรับรู้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดรวบยอด ทักษะคติของมนุษย์อันเป็นส่วนสำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอน และการใช้สื่อการสอนจึงจำเป็นจะต้องให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องมากที่สุด

โดยสรุปแล้ว การรับรู้ จึงหมายถึง การรู้สึกสัมผัสที่ได้รับการตีความให้เกิดความหมายแล้ว เป็นการทราบถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวผู้รับรู้ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญของการเรียนรู้ต่อไป

2.4.2 การจัดระบบการรับรู้

มนุษย์เมื่อพบสิ่งเร้าไม่ได้รับรู้ตามที่สิ่งเร้าปรากฏแต่นำมาจัดระบบตามหลักดังนี้

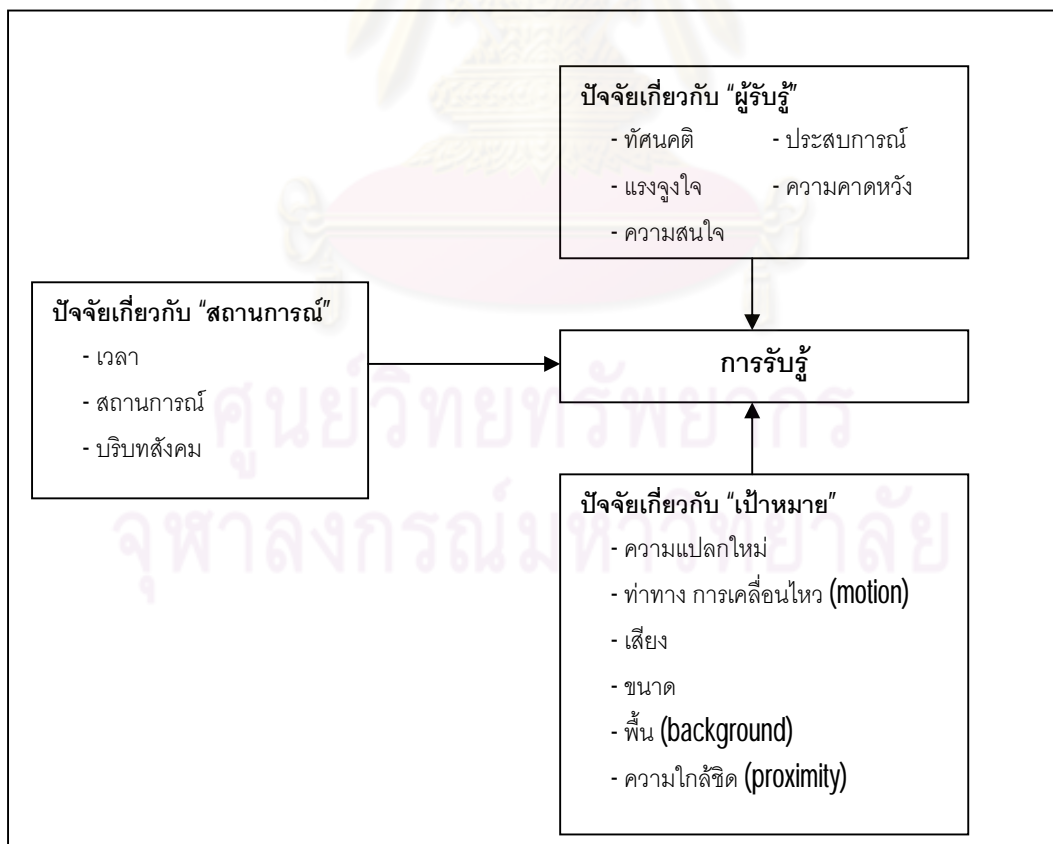
2.1) หลักแห่งความคล้ายคลึง (principle of similarity) สิ่งเร้าใดที่มีความคล้ายกันจะรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน

2.2) หลักแห่งความใกล้ชิด (principle of proximity) สิ่งเร้าที่มีความใกล้กันจะรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน

2.3) หลักแห่งความสมบูรณ์ (principle of closure) เป็นการรับรู้สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ขึ้น

2.4.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2549) กล่าวถึง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ไว้ว่า การรับรู้ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับรู้ ปัจจัยเกี่ยวกับเป้าหมาย และปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ ดังภาพ

ภาพที่ 2 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆที่นำไปสู่การรับรู้

ในขณะที่ ธีระพร อุวรรณโณ (2539) ได้กล่าวว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการรับรู้ของบุคคลมากน้อยต่างกัน โดย Wrightsman (1964) ได้ศึกษาข้อเขียนจากนักปรัชญา นักการศาสนา และนักสังคมศาสตร์ พบว่า ความเชื่อของคนเรามีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีองค์ประกอบ 6 ประการหรือ 6 มิติด้วยกัน โดยเป็นมิติของมนุษย์ที่ขัดแย้งระหว่างกัน ดังนี้

- (1) การไว้ใจใจกับการไม่ไว้ใจใจผู้อื่น
- (2) ความเสียสละกับความเห็นแก่ตัว
- (3) การเป็นตัวของตัวเองกับการคล้อยตามอิทธิพลของกลุ่ม
- (4) การบังคับใจตนเองและความมีเหตุผลกับการควบคุมจากภายนอกและไม่มีเหตุผล
- (5) ความคล้ายคลึงกับความแตกต่าง
- (6) ความสลับซับซ้อนกับความง่ายต่อการเข้าใจ

โดยสรุปแล้วทฤษฎีการรับรู้จึงมุ่งที่จะอธิบายว่า มนุษย์มีจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้ด้วยการรับรู้อย่างไร ซึ่งในตัวการรับรู้เองก็มีกระบวนการต่างๆภายในตัวเองอันจะนำไปสู่ผลจากการรับรู้ซึ่งก็คือความเข้าใจหรือการตอบสนองจากการแปลความหรือตีความจากสิ่งที่เข้ามากระทบประสาทสัมผัสต่างๆจากการรับรู้ตนเอง ซึ่งในที่นี้สิ่งที่เข้ามากระทบคือวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจมาในรูปแบบของทั้งข้อมูล ข่าวสาร และเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคม

2.4.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการรับรู้

กัลยา ศรีมหันต์, พิสมัย อานัญญวิณิชน์ และวิภาภรณ์ บุญทา (2545) ได้ศึกษาเรื่อง “การรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกและพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้เลือดออกของเด็กวัยเรียน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดและ พฤติกรรมการป้องกันโรคไข้เลือดออกของเด็กวัยเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กวัยเรียนอายุ 9-12 ปี กำลังศึกษาอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 โรงเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จำนวน 400 คน โดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified random sampling) วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติร้อยละเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation Coefficient) ระหว่างการ

รับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกและพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้เลือดออก ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เด็กวัยเรียนมีการรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกโดยรวมอยู่ในระดับ ถูกต้องปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 81.75 มีการรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคไข้เลือดออกอยู่ในระดับ ถูกต้องมาก คิดเป็นร้อยละ 77.8 มีการรับรู้ความรุนแรงของโรคไข้เลือดออกอยู่ในระดับถูกต้องมาก คิดเป็นร้อยละ 50.25 มีการรับรู้ประโยชน์ของการปฏิบัติพฤติกรรมป้องกันโรคไข้เลือดออกอยู่ในระดับ ถูกต้องมาก คิดเป็นร้อยละ 86 มีการรับรู้อุปสรรคของการปฏิบัติพฤติกรรมป้องกันโรคไข้เลือดออกอยู่ในระดับถูกต้องมาก คิดเป็นร้อยละ 84.75 มีการปฏิบัติพฤติกรรมเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกอยู่ในระดับ ถูกต้องมาก คิดเป็นร้อยละ 9.75 และเมื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก กับพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้เลือดออกของเด็กวัยเรียนพบว่า การรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้เลือดออกของเด็กวัยเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r = .1910$) ผลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้มีข้อเสนอแนะว่า บุคลากรสุขภาพ ครอบครัว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องจัดให้มีการรณรงค์ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กวัยเรียนมีการปฏิบัติ พฤติกรรมเพื่อป้องกันตนเองจากโรคไข้เลือดออกอย่างต่อเนื่อง และการให้ความรู้และข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกอันตรายของโรคไข้เลือดออก เพื่อให้เด็กเกิดการตระหนัก และเห็นความสำคัญของการดูแลตนเอง เพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออก

ปรีชา อูโยคิน และคณะ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง "การรับรู้และการเข้าถึงสื่อสาธารณสุขในจังหวัดเชียงราย" ซึ่งการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบสถานการณ์การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของประชาชนในจังหวัดเชียงราย โดยการศึกษาในพื้นที่ อำเภอเมือง แม่จัน แม่สาย เชียงแสน เวียงชัย เทิง ป่าแดด และพาน การศึกษานี้กลุ่มเป้าหมายมี 5 กลุ่มดังนี้ คือ (1) กลุ่มข้าราชการ และพนักงานของรัฐ (2) กลุ่มลูกจ้างเอกชน และรับจ้าง (3) กลุ่มเกษตรกร (4) กลุ่มเจ้าของกิจการ และ (5) กลุ่มนักเรียน นักศึกษา การศึกษา พบว่า สื่อที่ได้รับความนิยม โดยแบ่งตามชนิดของสื่อ ดังนี้คือ สื่อหนังสือพิมพ์รายวันของประเทศ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เดลินิวส์ และคมชัดลึก สำหรับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ได้แก่ หนังสือพิมพ์เชียงราย เดลินิวส์ และสื่อเชียงราย โดยความนิยมในการอ่านคอลัมน์เกี่ยวกับสุขภาพ ปัญหาสุขภาพ และความเจ็บป่วย รวมทั้งการตอบปัญหาการแพทย์ ในหนังสือพิมพ์รายวันของประเทศ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เดลินิวส์ และข่าวสด สื่อนิตยสารเกี่ยวกับสุขภาพ ที่ได้รับความนิยม ได้แก่ นิตยสารใกล้หมอ นิตยสาร ชีวจิต นิตยสารหมอชาวบ้าน สื่อโทรทัศน์ที่ได้รับความนิยม ได้แก่ ช่อง 7 ช่อง 3 และช่อง 9 สำหรับรายการโทรทัศน์ที่ได้รับความนิยมในแต่ละช่อง คือ รายการผู้หญิง ผู้หญิง ทางช่อง 3 รายการบ้านเลขที่ 5 ทางช่อง 5 รายการครบเครื่องเรื่องผู้หญิง ทางช่อง 7 รายการหอมสุรพล ทางช่อง 9 รายการหน้าต่างสุขภาพ ทางช่อง 11 และรายการ Health Station ทางช่องไอทีวี โดยช่อง

โทรทัศน์ที่ประชากรกลุ่มตัวอย่างนิยมชมรายการเกี่ยวกับสุขภาพ ได้แก่ ช่อง 7 ช่อง 3 และช่อง 5 สำหรับการรับรู้สื่อด้านสุขภาพ พบว่า ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากมากไปหาน้อย ได้แก่ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ สื่อบุคคล นิตยสาร/วารสาร หอกระจายข่าว แผ่นพับ โบปปลิวและโปสเตอร์ โดยแสดงความคิดเห็นว่าสื่อจะต้องมีความชัดเจน มีปริมาณข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพที่มาก ซึ่งข้อมูลข่าวสารมีผลต่อความเข้าใจ และการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยกลุ่มเป้าหมายมีความเชื่อถือสื่อบุคคลมากที่สุด คือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข โดยเมื่อมีการเจ็บป่วย หรือมีปัญหาด้านสุขภาพ ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เลือกปรึกษาแพทย์ พยาบาลและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข รองลงมาคือเพื่อนหรือญาติ และหาเอกสาร ข้อมูลจากสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งข้อสรุปที่ได้พบว่า การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนมีข้อจำกัด และมีผลต่อการรับรู้ การสร้างความตระหนักรู้ด้านสุขภาพ โดยอิทธิพลที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจัยสภาวะสิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ด้านสุขภาพ

2.5 สุขภาวะทางปัญญา (intellectual well - being)

2.5.1 ความหมายและความเป็นมาของคำว่า "สุขภาวะทางปัญญา"

สุขภาวะทางปัญญา ถือได้ว่า เป็นมิติสุขภาวะอีกด้านที่นอกเหนือไปจากมิติสุขภาวะด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยสุขภาวะที่สมบูรณ์นั้นจะต้องเกิดจากภาวะสมดุลของมิติด้านต่างๆ ประกอบกัน ซึ่งประเวศ วะสี (2541) ได้ใช้คำว่า "สุขภาวะ" ในความหมายเช่นเดียวกับกับคำว่า "สุขภาพ" แต่ไม่เห็นด้วยที่ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า health เมื่อพูดถึงสุขภาพ เนื่องจากไม่มีความหมายที่ชัดเจนในตัวเอง ซึ่งควรที่จะใช้คำว่า well-being มากกว่า อย่างไรก็ตาม ประเวศ วะสี ก็ยังได้กล่าวถึงความหมายของ "สุขภาวะ" ที่มีความชัดเจนและลึกซึ้งกว่าความหมายดังที่เคยให้ไว้ ด้วยการอธิบายว่า "สุขภาพยังเป็นเรื่องของความสุข ซึ่งเป็นความอิสระหรือการหลุดพ้นจากความบีบคั้น เนื่องจากเมื่อคนเราถูกบีบคั้นก็จะเกิดความอึดอัดคับข้องใจ เกิดความรู้สึกว่า ไม่สะดวก เจ็บปวด ทุกข์ทรมาน แต่เมื่อคนเราได้หลุดพ้นจากความบีบคั้นต่างๆ ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกสบาย จึงกล่าวได้ว่า ความบีบคั้นเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสุขภาวะ ด้วยเหตุนี้ สุขภาวะจึงเป็นเช่นเดียวกับอิสระภาพหรือการหลุดพ้นจากความบีบคั้นต่างๆนั่นเอง" ซึ่งความบีบคั้นนั้นแบ่งออกเป็นความบีบคั้นในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

(1) ความบีบคั้นทางกาย เช่น ร่างกายที่เจ็บป่วยไม่แข็งแรง การขาดอาหาร การได้รับอันตราย การไม่พอกินไม่พอใช้ หรือความยากจน สิ่งแวดล้อมไม่ดี เป็นต้น

(2) ความบีบคั้นทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ที่บีบคั้นในครอบครัว ในชุมชน ในโรงเรียน ในที่ทำงาน ระบบบริการทางสังคมไม่ดี การสื่อสารที่บีบคั้น ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่บีบคั้น การขาดสันติภาพ เป็นต้น

(3) ความบีบคั้นทางจิต เช่น ความเครียด ความเกลียด ความโกรธ ความโลภอันไม่มีที่สิ้นสุด การไม่มีสติ การไม่มีสมาธิ เป็นต้น

(4) ความบีบคั้นทางปัญญา เช่น ความบีบคั้นจากความไม่รู้ จากการเรียนรู้ที่ไม่เพียงพอ จากความไม่แยแสทางปัญญา การขาดโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ที่ถูกต้อง เป็นต้น

การหลุดพ้นจากความบีบคั้นต่างๆข้างต้นนั้น ประเวศ วะสี (2541) มองว่า จึงจะเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่ามีความสุขหรือสุขภาวะได้อย่างแท้จริง ซึ่งประเวศ วะสี ได้แบ่งมิติสุขภาวะในด้านต่างๆออกเป็น 4 มิติ คือ สุขภาวะทางร่างกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา ดังนี้

(1) สุขภาวะทางร่างกาย (physical well-being) เป็นมิติหนึ่งด้านสุขภาพที่ผู้คนมักจะนึกถึงเป็นอันดับแรก เนื่องจากกระบวนการทัศนด้านสุขภาพในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่วิทยาศาสตร์กำลังเป็นที่ได้รับความนิยมนั้น จะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับสุขภาพในเรื่องของร่างกายเป็นหลัก โดยการมุ่งเน้นพัฒนาเครื่องมือทางการแพทย์ และวิทยาการต่างๆในการรับมือกับโรคภัยไข้เจ็บ และสร้างเสริมความยืนยาวให้กับชีวิตมนุษย์ ดังนั้นสุขภาพหรือสุขภาวะในช่วงแรก คนสังคมจึงมักหมายถึงความถึงสุขภาพด้านร่างกายเท่านั้น

(2) สุขภาวะทางจิต (mental well-being) เป็นมิติด้านหนึ่งของเรื่องสุขภาวะ ซึ่งในระยะต่อมา คนในสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับด้านจิตใจมากขึ้น ภายหลังจากที่มีความตื่นตัวในด้านความเจริญของเทคโนโลยีทางการแพทย์กับสุขภาวะทางร่างกายเป็นหลัก โดยกระบวนการทัศนสุขภาพ ได้มุ่งเน้นมาที่มิติด้านจิตใจของมนุษย์มากขึ้นในฐานะที่เป็นมิติทางสุขภาวะอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์มากขึ้น อย่างไรก็ตามข้อจำกัดในมิติสุขภาวะทางจิตใจหรือสุขภาพจิตนั้น มักเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจเฉพาะกลุ่มนักจิตวิทยาเท่านั้น ซึ่งดูเหมือนเป็นการมุ่งเน้นสุขภาวะในระดับปัจเจกบุคคลมากเกินไปเช่นเดียวกับสุขภาวะทางร่างกาย อันเป็นผลมาจากความคิดแบบมนุษยนิยม (humanism) ซึ่งทำให้กระบวนการ

สุขภาพยังไม่สามารถตอบสนองต่อความเป็นอยู่ที่ (well - being) ได้อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสังคมหรือระดับมหภาค จึงนำไปสู่การคิดค้นมิติสุขภาพะด้านอื่นๆตามมา คือ สุขภาวะทางสังคม และสุขภาพะทางปัญญา เพื่อนำไปสู่การจำแนกมิติด้านต่างๆของสุขภาพะอย่างรอบด้านมากขึ้น เพื่อให้สังคมมีความเป็นสังคมสุขภาพะ (health society) อย่างสมบูรณ์

(3) สุขภาวะทางสังคม (social well-being) ประเวศ วะสี ได้ยกตัวอย่างของลักษณะที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงสุขภาพะทางสังคมไว้หลายประการ ได้แก่ สภาพครอบครัวที่อบอุ่น สถานการณ์การเมืองที่ดี สภาพเศรษฐกิจที่ดี ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง การมีสันติภาพ การมีความเป็นประชาสังคม สื่อเพื่อสังคมดี เป็นต้น ซึ่งโดยสรุปแล้ว ความหมายของสุขภาพะทางสังคมก็คือ สุขภาวะที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันด้วยดีของกลุ่มคน ในขนาดและลักษณะต่างๆ เช่น ในครอบครัว ในชุมชน ในสถานที่ทำงาน ในเมือง ในสังคมขนาดใหญ่หรือประเทศ และการอยู่ร่วมกันด้วยดีทั้งโลก

(4) สุขภาวะทางปัญญา (intellectual well-being) เป็นอีกมิติหนึ่งในการพิจารณาสุขภาพะในสังคมปัจจุบัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากใหม่พอสมควร เพราะในสังคมไทยเริ่มมีการกล่าวถึงคำนี้อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2550 ซึ่งพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ได้กำหนดไว้ว่า สุขภาพทางปัญญา หรือสุขภาพะทางปัญญา หมายถึง "ความรู้ทั่ว รู้เท่าทัน และความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดีความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจอันดีงามและเอื้อเพื่อเพื่อน"

ต่อมาในปี 2552 ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงคำว่า "สุขภาพ" และ "สุขภาพะ" ว่าสามารถใช้แทนกันได้ โดยกล่าวว่า "สุขภาพคือสุขภาพะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา" ซึ่งสุขภาพะทั้ง 4 ด้านที่กล่าวไว้แต่เดิมนั้นมีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการถึงกัน และเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ซึ่งสุขภาพะแต่ละด้านมีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

- 1) สุขภาวะทางกาย ประกอบด้วย ร่างกายแข็งแรง ความปลอดภัย มีความปลอดภัย มีความมีปัจจัย 4
- 2) สุขภาวะทางใจ ประกอบด้วย ความดี ความงาม หรือ สุนทรีย์ะ ความสงบ ความมีสติ
- 3) สุขภาวะทางสังคม ประกอบด้วย สังคมสุขสัมพันธ์หรือมีความสัมพันธ์ที่ดีในทุกระดับ สังคมเข้มแข็ง สังคมยุติธรรม สังคมสันติ
- 4) สุขภาวะทางปัญญา ประกอบด้วย ปัญญาารู้รอบรู้เท่าทัน ปัญญาทำเป็น ปัญญาอยู่ร่วมกันเป็น ปัญญาบรรลุอิสรภาพ

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2552) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสุขภาวะทางปัญญาไว้ว่า ปัญญานั้นเป็นเหมือนศูนย์กลาง ซึ่งตีความได้ว่า การที่คนเรามีสุขภาวะทางปัญญาก็เปรียบได้กับ มีเสาหลักของชีวิต ดังนั้นถ้าคนเราปราศจากปัญญา สุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคมก็ อาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาหรือส่งเสริมให้คนในสังคมมีสุขภาวะทางปัญญา อันนำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะด้านอื่นๆตามมา ในขณะที่เดียวกัน การพัฒนาและส่งเสริมสุขภาวะทาง กาย จิต และสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาไปพร้อมๆกัน จึงจะก่อให้เกิดสุข ภาวะที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง ซึ่งองค์ประกอบต่างๆของสุขภาวะทางปัญญาในมุมมองของประเวศ วะสี นั้นมี 4 ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ปัญญาารู้รอบรู้เท่าทัน หมายถึง การรู้สิ่งต่างๆอย่างแจ่มแจ้ง กล่าวโดยง่ายคือการรู้ลูก และรู้จริง ซึ่งปัญญารู้เท่าทันนั้นก่อให้เกิดความสุขจากการหลุดพ้นความบีบคั้นของความรู้ ซึ่ง เป็นความทุกข์อย่างหนึ่ง ดังนั้นการที่เรามีปัญญารู้เท่าทันจึงสามารถทำให้เราคลายทุกข์จากความ ไม่รู้ได้ด้วย การรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ

(2) ปัญญาทำเป็น หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติและสามารถกระทำได้จริง (ลงมือทำ) และมีความสามารถในการปฏิบัติได้ (ทำเป็น) ซึ่งผลจากการลงมือทำและทำเป็นนั้น ส่งผลให้เกิดบทเรียนตามมา อันนำไปสู่การแก้ไขตลอดจนประยุกต์ใช้แนวทางในการปฏิบัติต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์เพิ่มพูนต่อไป

(3) ปัญญาอยู่ร่วมกันเป็น ได้แก่ ปัญญาที่คำนึงถึงการอยู่ร่วมกัน (living together) ไม่ใช่ มีค่านิยมแบบตัวใครตัวมันเป็นเอกเทศ ปัญญาดังกล่าวนำไปสู่การสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ในทุกระดับ รวมตัวร่วมคิดร่วมทำเป็นชุมชนเข้มแข็ง และประชาสังคม มีการเรียนรู้ร่วมกันในการ ปฏิบัติ (interactive learning through action) โดยคำนึงถึงหลักความเสมอภาคและภราดรภาพ จนสามารถรวมตัวร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมต่างๆได้ ซึ่งผลลัพธ์จากการทำกิจกรรมร่วมกันโดยคำนึง หลักปัญญาของการอยู่ร่วมกันจะช่วยทำให้กิจกรรมต่างๆสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีมากยิ่งขึ้น

(4) ปัญญาบรรลุอิสรภาพ หมายถึง การที่คนเราเมื่อมีปัญหาแล้วก็เหมือนกับมีทางออก สำหรับความไม่รู้ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เนื่องจากความไม่รู้มนุษย์นั้นทำให้คนเรามอง ตนเองว่าเป็นศูนย์กลางของความจริง หรือรับรู้สิ่งต่างๆจากผู้อื่นแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่คิดที่จะ ไต่ตรองหรือค้นหาความจริงนั้นให้กระจ่างเสียก่อน ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งกับผู้อื่นตามมา

ดังนั้นถ้าคนเรามีปัญญาจึงเป็นเหมือนการปลดปล่อยตนเองให้มีอิสรภาพ (emancipation) หลุดพ้นจากพันธนาการของความไม่รู้หรือการยึดติดกับมุมมองของตนเองแต่เพียงอย่างเดียว นำไปสู่การเปิดกว้างโลกทัศน์เพื่อรับรู้ความจริงต่างๆในชีวิตต่อไป

จากที่กล่าวมา ประเวศ วะสี ได้สรุปความหมายของสุขภาวะทางปัญญาไว้ว่า “สุขภาวะทางปัญญาเกิดจากการเรียนรู้ที่ทำให้รู้รอบ รู้เท่าทันสรรพสิ่ง เรียนรู้ให้ทำเป็น เรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อบรรลุอิสรภาพ การเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เกิดสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา รวมกันเป็นสุขภาวะที่สมบูรณ์” ดังนั้นสุขภาวะที่สมบูรณ์จะมีขึ้นได้นั้นต้องเกิดจากการเรียนรู้ที่ดีของคนในสังคมนั้นเอง

นอกจากนี้ สถาบันการจัดการระบบสุขภาพ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2552) ได้สรุปความหมายของคำว่า “สุขภาวะทางปัญญา” ไว้ว่า เป็นภาวะที่มนุษย์เรามีธาตุรู้ที่ถูกต้องพร้อมเสมอที่จะเอามาใช้ในการดำรงชีวิต ทำให้เรารู้เท่าทัน เข้าถึงสิ่งที่ดี สิ่งที่เป็นความจริง ความงาม ความถูกต้อง นอกจากนี้สุขภาวะทางปัญญายังเป็นภาวะที่เรามองโลกในเชิงบวก รู้จักเปลี่ยนแปลงให้มีความสุขได้ สามารถมองเห็นความจริงในชีวิตโดยปราศจากความยึดมั่นถือมั่น จนนำไปสู่การเอื้ออาทร สมานฉันท์ ช่วยเหลือเกื้อกูล มีเมตตากรุณา นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

โดยสรุปแล้วคำว่า คำว่า “สุขภาวะ” หมายถึง ภาวะที่คนเป็นสุข ไม่ว่าจะเป็สุขภาวะทางกาย ทางจิต ทางสังคม แม้กระทั่งสุขภาวะทางปัญญา ซึ่งโดยสรุปแล้ว สุขภาวะทางปัญญา คือ ภาวะที่คนเราสามารถมีความคิดและการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผล และการรู้แจ้งด้วยตนเอง และรู้จักใช้ความคิดและการกระทำดังกล่าวเพื่อประโยชน์สุขของตนเองตลอดจนเผื่อแผ่ให้กับผู้อื่นในสังคมต่อไป ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดมิติต่างๆของสุขภาวะทางปัญญา ออกเป็น 3 ด้าน คือ การเจริญสติ การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการมีส่วนร่วมทางสังคม (การนำความรู้ไปปฏิบัติจริง) ซึ่งสุขภาวะทางปัญญานั้นมีความเกี่ยวข้องกับมิติสุขภาวะในด้านอื่นๆ อันเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างสมดุลชีวิตในด้านสุขภาวะต่อไป

2.5.2 ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับสุขภาวะทางปัญญา

การส่งเสริมสุขภาพเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการปฏิรูประบบสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพประกอบด้วยการศึกษาที่สังคมมีจิตสำนึกในเรื่องสุขภาพที่ดี และเกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน สถานที่ทำงาน ตลอดจนระดับนโยบายสังคม

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็ส่งผลต่อการส่งเสริมสุขภาพในลักษณะที่เป็น การเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมได้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชน การรวมตัวกัน ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ชมรม สมาคม หรือแม้กระทั่งชุมชนก็ตามนั้น จะเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง ตลอดจนสุขภาพ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งประเวศ วะสี ยังได้กล่าวอีกว่า ยุทธศาสตร์ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนหรือความเป็นประชาคมนั้น เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิต (ประเวศ วะสี, 2541) ซึ่งความเป็นชุมชนนั้นก็เปรียบได้กับภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดีในการปกป้อง และป้องกันโรคหรือความเจ็บป่วยทางสังคม (social pathology) ที่จะมาคุกคามสุขภาวะทางสังคมในชุมชนดังกล่าว อันจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะด้านอื่นๆในชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป ดังนั้นจึงควรมีการสนับสนุนให้ประชาชนมีการรวมตัวกันในทุกๆพื้นที่ ด้วยเหตุนี้การศึกษาทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นวิธีการหนึ่งในการทำความเข้าใจทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ แล้วนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดีให้กับชุมชนดังกล่าว ในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ซึ่งเปรียบได้กับโรคทางสังคมที่มารุมเร้าต่อไป

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า สุขภาวะเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกับทุกๆเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้านกาย ใจ ตลอดจนบริบทต่างๆในสังคม ซึ่งโดยมากคนเรามักจะให้ความสนใจกับมิติสุขภาวะในด้านร่างกายและจิตใจเป็นหลัก เนื่องจากเป็นเรื่องพื้นฐานชีวิตที่อยู่ใกล้ตัวกับคนเรามากที่สุด แต่ในกระบวนทัศน์ใหม่ด้านสุขภาวะนั้น มองว่าทุกปัจจัยในสังคมย่อมเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสุขภาวะของคนเราได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสุขภาวะด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาก็ตาม ซึ่งโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณานิการ, 2545) ได้กล่าวว่า “บริบทสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อสุขภาวะทางสังคมคือการมองชีวิตของคนอย่างมีความหมาย ซึ่งกระทำได้ด้วยการมองผ่านภาษา วัฒนธรรม ค่านิยม และองค์ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างความหมายให้กับการมีชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะแสดงถึงการเป็นผู้กระทำ (actor) ในเรื่องต่างๆของชีวิตได้ด้วยตัวพวกเขาเองมากกว่าการยึดมั่นในระบบผู้เชี่ยวชาญ (expert system) มากจนเกินไป” ดังเช่นในเรื่องสุขภาวะ ซึ่งที่ผ่านมาคนในสังคมไปยึดติดกับกระบวนทัศน์สุขภาพแบบวิทยาศาสตร์มากจนเกินไป จึงทำให้คนสนใจมิติสุขภาพในเรื่องโรคภัยที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจเป็นหลัก และมุ่งที่จะเข้ารับการรักษาและเชื่อมั่นในระบบการแพทย์ตามสถานพยาบาลเป็นหลัก ดังนั้นถ้าในสังคมไม่มีเครื่องมือสำหรับการสร้างความหมายให้แก่ตนเองและสังคมแล้ว มนุษย์ก็อาจจะไร้ซึ่งความหมายในชีวิต และคุณค่าความเป็นมนุษย์ เพราะแทบจะไม่สามารถดูแลตนเองได้เลยแม้กระทั่งในเรื่องสุขภาวะส่วนบุคคล ดังนั้นการศึกษาถึงมิติต่างของมนุษย์ในแง่

สังคมและวัฒนธรรมแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนถึงคุณค่าของชีวิตที่มีความหมายของคนในสังคมได้เช่นกัน อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์และทำความเข้าใจสุขภาวะของคนในสังคมอย่างรอบด้านได้ต่อไป

นอกจากการศึกษาสุขภาวะของคนในสังคมโดยเชื่อมโยงกับบริบทชีวิตที่มีความหมายแล้วนั้น โงมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณาธิการ, 2545) ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “ควรมีการปรับมุมมองเรื่องฐานของปัญญาจากปัจเจกภาพมาสู่เครือข่ายเรื่องปัจเจกภาพ กล่าวคือ ฐานปัญญาแบบปัจเจกภาพนั้นเป็นผลพวงมาจากกระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ซึ่งมองว่ากาย จิต และธรรมชาติเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง โดยมนุษย์สามารถควบคุมสิ่งต่างได้ด้วยความสามารถของปัจเจกบุคคลเอง แต่ในความเป็นจริงแล้ว การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนและการปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มย่อมมีประโยชน์เกื้อกูลต่อการอยู่รอดและการดำรงชีวิตของมนุษย์เอง มนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ชนิดอื่นด้วยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แม้กระทั่งในเรื่องของความรู้และสติปัญญาก็ตาม ความรู้ที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันจะมีขึ้นมาไม่ได้ถ้าปราศจากการถามตอบและการยอมรับจากผู้อื่นในสังคม ปฏิสัมพันธ์ในสังคมจึงเป็นสิ่งที่สรรค์สร้าง และเติมเต็มความเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ แม้กระทั่งความรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นเรื่องของกลุ่มคน ชุมชน และประชาคมมากกว่าที่จะเป็นความพยายามโดยลำพังของปัจเจกบุคคล” ด้วยเหตุนี้ ฐานทางสังคมและเครือข่ายจึงมีความสำคัญของฐานของการเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งความเป็นเครือข่ายทางสังคมก็จะเป็นตัวบ่งชี้ประการหนึ่งถึงสุขภาวะทางสังคมของคนในสังคมได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นกระบวนการทัศน์สุขภาพแนวใหม่ในยุคปัจจุบันจึงมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับมิติด้านสังคม และมีมิติด้านปัญญาว่าเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาวะด้วยนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจสุขภาวะทางปัญญาจึงเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจดุลยภาพของสุขภาวะทั้งมวล และเพื่อให้สุขภาวะมีลักษณะที่เป็นดุลยภาพ การจัดการหรือการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญา จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการวางแผนเพื่อนำไปสู่การสร้างเสริมสุขภาวะทางสังคมที่ดี อันจะนำไปสู่ดุลยภาพทางสุขภาวะของคนในสังคมต่อไป

2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสุขภาวะทางปัญญา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะทางปัญญายังไม่มีปรากฏออกมาอย่างแพร่หลายเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยหรือระดับนานาชาติก็ตาม เนื่องจากคำว่า “สุขภาวะทางปัญญา” เพิ่งจะเริ่มเป็นที่กล่าวถึงในเวลาไม่นานในฐานะที่เป็นมิติหนึ่งของสุขภาวะของคนในสังคม อัน

นอกเหนือไปจากสุขภาวะทางกาย ใจ และสังคม อย่างไรก็ตามก็มีความพยายามของหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานกองทุนเพื่อส่งเสริมสุขภาพ หรือ สสส. ของประเทศไทย ที่ได้ส่งเสริมให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมได้เข้ามานำเสนอโครงการ เพื่อขอทุนนำไปใช้เพื่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีลักษณะส่งเสริมสุขภาวะในด้านต่างๆ หรือทุกๆ ด้าน ซึ่งรวมทั้งสุขภาวะทางปัญญาให้กับคนในสังคม สำหรับภาคีสมาชิกของ สสส. ที่มีโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญาให้กับคนในสังคม ได้แก่ เครือข่ายพุทธิกา กลุ่มดนตรีวิถีตา กลุ่มค่ายละคร อย่างไรก็ตามโครงการต่างๆ เหล่านี้ก็มุ่งที่จะจัดให้มีกิจกรรมขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละโครงการเท่านั้น ซึ่งการประเมินผลกิจกรรมในเชิงวิชาการที่มีแบบแผน หรือตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนยังไม่ปรากฏในงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของทางโครงการดังกล่าวเท่าที่ควร ดังนั้นงานวิจัยในเชิงสุขภาวะทางปัญญาจึงยังไม่มีปรากฏแพร่หลายเท่าที่ควร หรือถ้ามีก็อาจอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ซึ่งก็ต้องเป็นที่ถกเถียงต่อไปว่า การศึกษาสุขภาวะทางปัญญานั้นควรมีการกำหนดตัวบ่งชี้ใดบ้างเพื่อให้สะท้อนได้ว่าสามารถศึกษาสุขภาวะทางปัญญาได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามแม้จะไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขภาวะทางปัญญาโดยตรง แต่เมื่อพิจารณาจากนิยามหรือคุณลักษณะต่างๆ ที่สะท้อนถึงสุขภาวะทางปัญญาแล้ว สุขภาวะทางปัญญาสามารถพิจารณาได้จาก การเจริญสติหรือการรู้เท่าทัน (reflexivity) การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) ความสามารถในการแยกแยะข้อเท็จจริงต่างๆ และความเป็นไปตามสถานการณ์โลก ฯลฯ ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ ดังกล่าว มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

Janet L. McCabe & Dave Holmes (2009) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “Reflexivity, critical qualitative research and emancipation: a Foucauldian perspective” หรือ การสะท้อนกลับทางความคิด มุมมองเชิงวิพากษ์ต่อการวิจัยเชิงคุณภาพและแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยตามมุมมองของสำนักฟูโก้ ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวไม่ได้พิจารณาถึงลักษณะการสะท้อนกลับทางความคิดในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งที่จะทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลได้เกิดความตระหนักและเชื่อมั่นในความสามารถคิดทบทวน ตรึกตรองเรื่องราวต่างๆ ภายในใจด้วยตนเองและเกิดความรู้สึกมีเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกต่างๆ ออกมาต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่ง โดยการศึกษาดังกล่าวจะมุ่งเก็บข้อมูลจากกลุ่มคนที่มีลักษณะเป็นชายขอบในสังคม เช่น คนพิการ หรือบุคคลอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากคนส่วนมากในสังคม ผลการศึกษาที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดต่างๆ ที่กลุ่ม Foucauldian ได้เสนอไว้ว่าเป็นจริงว่า งานวิจัยที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้กับคนชายขอบในสังคมด้วยวิธีการพยายามให้คนชายขอบในสังคมได้

เล่าเรื่องต่างๆออกมา จะช่วยทำให้พวกเขาเกิดความตระหนักรู้ในตัวเองมากขึ้น เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญและมีพื้นที่ในการแสดงตัวตนในสังคมมากขึ้น อีกทั้งทำให้งานวิจัยดังกล่าวดูมีความน่าสนใจ น่าเชื่อถือมากขึ้นอีกด้วย เพราะข้อมูลที่ได้เกิดจากความเต็มใจในการเล่าเรื่องต่างๆปลดปล่อยออกมาจากผู้ให้ข้อมูลอย่างเต็มที่มากกว่าการตีความข้อมูลที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยโดยอคติส่วนตัวของผู้วิจัยเอง

2.6 วิฤตการณ์ (crises)

2.6.1 ความหมาย

คำว่า "วิฤตการณ์" นั้น เป็นคำที่ไม่ค่อยมีผู้ให้นิยามไว้เท่าที่ควร แม้ว่าจะมีการพูดถึงคำดังกล่าวมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม เนื่องจากในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural - functionalism Theory) กำลังเป็นที่ได้รับความนิยมนั้น มีการกล่าวถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผิดปกตินั้นมักจะใช้คำว่า "การเสียระเบียบทางสังคม" หรือ "พฤติกรรมเบี่ยงเบน" เป็นส่วนใหญ่ แต่กระนั้นก็มีนักวิชาการบางคน เช่น **Herbert A. Bloch and Melvin Prince (1967)** ซึ่งได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า วิฤตการณ์ (crisis) และพยาธิทางสังคม (social pathology) ไว้ ณ ที่เดียวกัน ไว้ว่า หมายถึง การที่สังคมกำลังตกอยู่ในภาวะที่เสียสมดุลไม่ว่าจะเป็นในระยะแรกเริ่มหรือเรื้อรังมานานแล้วก็ตาม โดยสถานการณ์ดังกล่าวที่กำลังเผชิญ เป็นสิ่งซึ่งสังคมไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยง่ายเท่าที่ควรหรือไม่ได้เลย ภาวะวิฤตการณ์อาจเชื่อมโยงเข้ากับความไม่สมดุลในธรรมชาติของสิ่งต่างๆซึ่งมีลักษณะที่ไม่แน่นอนหรือไม่มั่นคง หรือเป็นเหตุการณ์ใหม่ๆที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้ลักษณะโครงสร้างหรือการให้นิยามต่อสถานการณ์ ซึ่งหมายรวมถึงวิธีการในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวไม่สามารถนำมาใช้อธิบาย หรือรับมือได้อีกต่อไป

ในระยะเวลาต่อมา คำว่า "วิฤตการณ์" ได้ถูกนำมาพูดถึงในแวดวงวิชาการ ตลอดจนวงการธุรกิจมากขึ้น ในฐานะที่เป็นสิ่งผิดปกติที่เกิดขึ้นในยุคร่วมสมัยท่ามกลางสังคมเสี่ยงภัย (risk society) ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การก่อการร้าย ภัยธรรมชาติ ฯลฯ โดย **Ole R. Holsti (1999)** ให้คำจำกัดความของคำว่า ภาวะวิฤตการณ์ ไว้ว่า หมายถึง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ส่งผลต่อความรู้สึกแปลกใจของผู้คน การกระทำที่รุกรานความรู้สึกและจิตสำนึกที่ดีของผู้คน รวมทั้งยังมีเวลาในการตัดสินใจเพื่อหาทางแก้ปัญหาในเวลาอันสั้น ในขณะที่ **Larry**

Barton (2004) กล่าวถึง ภาวะวิกฤตการณ์ไว้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นไปอย่างกะทันหันหรือไม่ก็ตาม ที่มีผลทำให้เกิดปัญหาเร่งด่วนที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที

นอกจากนี้ Wikipedia (2009) ได้กล่าวถึงความหมายของวิกฤตการณ์ไว้ว่า เป็นภาวะที่ส่งผลต่อความรู้สึกทางลบต่อชีวิตมนุษย์ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม เช่น ความรู้สึกไม่มั่นคง การรับรู้ถึงภัยอันตรายต่างๆจากสถานการณ์ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สุขภาวะ ฯลฯ ซึ่งเป็นภาวะที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ หรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันโดยมีระยะเวลาอันจำกัดในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวที่กำลังจะเกิดขึ้น

สำหรับในประเทศไทยนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมาย "วิกฤต" ไว้ว่า "ขั้นอันตราย" ที่อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อขั้นแตกหัก จะไปทางดีหรือทางร้ายก็ได้ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยการเมือง หรือการเศรษฐกิจ แต่นักวิชาการไทยที่ได้ให้นิยามคำว่า "วิกฤตการณ์" ไว้อย่างชัดเจนมีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวถึงลักษณะหรือตัวอย่างปรากฏการณ์ที่เป็นวิกฤตการณ์มากกว่าจะให้คำจำกัดความที่ชัดเจน เพราะโดยมากผู้ที่เขียนตำราเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ในสังคมไทยมักจะเป็นนักธุรกิจที่เขียนแล้วเกี่ยวกับประสบการณ์ และการรับมือรวมทั้งการจัดการวิกฤตการณ์ (crisis management) ในมุมมองทางธุรกิจเสียเป็นส่วนใหญ่ เช่น อัคร ศุภเศรษฐ์ (2000) ได้เขียนหนังสือที่มีชื่อว่า "การบริหารวิกฤตการณ์ให้เกิดประโยชน์ยิ่ง" แต่เนื้อหาภายในหนังสือ ผู้เขียนกลับกล่าวถึงวิกฤตการณ์โดยใช้คำว่า "ภัย" แทน ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงภัยในความหมายที่ว่า เป็นสถานการณ์ที่ไม่ปกติ อาจเกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดคิด และอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือเลยก็ว่าได้ ซึ่งภัยหรือวิกฤตการณ์นั้น เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ซึ่งสามารถเกิดจากสาเหตุหลายประการ และเมื่อภัยกำลังจะเกิดหรือได้เกิดขึ้นแล้วควรที่จะมีการรับมือหรือการจัดการบริหารภัยต่างๆที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพลิกสถานการณ์ร้ายให้กลายเป็นโอกาส หรือแสวงหาช่องทางที่ได้รับผลประโยชน์จากภัยที่เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า "พลิกวิกฤตการณ์ให้เป็นโอกาส" หรือ "สถานการณ์สร้างวีรบุรุษ"

โดยสรุปแล้ว ความหมายของคำว่า "วิกฤตการณ์" ก็คือ ภาวะที่ผู้คนเกิดความรู้สึกไม่ต้องการเผชิญหน้าหรืออยากให้เกิดขึ้น แต่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้จะสามารถคาดหมายทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ก็ตาม ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการรับมือ หรือการจัดการกับวิกฤตการณ์ที่เหมาะสมต่อไป

2.6.2 ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับวิกฤตการณ์

จากความหมายของคำว่า "วิกฤตการณ์" ตามมุมมองของ อัคร ศุภเศรษฐ์ (2000) นั้น ได้ใช้ความหมายเดียวกันกับคำว่า "ภัย" ซึ่งความจำเป็นในการศึกษาเรื่องของภัยตามมุมมองของ อัคร ศุภเศรษฐ์นั้น ก็คือ เพื่อทำความเข้าใจและเตรียมรับมือกับภัยต่างๆที่จะเกิดขึ้นด้วยแนวทางที่เรียกว่า "การพลิกภัยให้เป็นคุณ" ซึ่งหมายถึง การทำในสิ่งที่เป็นโทษให้เกิดประโยชน์กับตนเองขึ้นมา ซึ่งในทางการบริหาร ผู้บริหารที่สามารถกระทำเช่นนี้ได้จะถือว่าเป็นผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น เมื่อเปลี่ยนมุมมองในการพิจารณาวิกฤตการณ์หรือภัยในทางด้านการบริหารธุรกิจมาเป็นด้านสังคมแล้วนั้น สังคมที่จะดำเนินไปอย่างปกติสุขได้นั้น ในแง่มุมหนึ่งสังคมก็ควรที่จะมีการเตรียมรับมือหรือการจัดการกับวิกฤตการณ์หรือภัยต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมได้ด้วยเช่นกัน เช่นกับการบริหารจัดการภาวะวิกฤตการณ์ในวงการธุรกิจ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด ถ้านำแนวคิดการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ในทางธุรกิจ มาปรับใช้กับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสังคมปัจจุบัน มีเหตุการณ์จำนวนมากที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิด และเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นภัยหรือวิกฤตการณ์ต่างๆนั้น ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ โรคระบาด ฯลฯ อันนำไปสู่ความไม่มั่นคงด้านต่างๆในชีวิตมนุษย์ ดังนั้น การศึกษาถึงวิกฤตการณ์และการรับมือวิกฤตการณ์ของคนในสังคมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นการศึกษาถึงลักษณะของวิกฤตการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนหรือสังคมแล้วนั้น ยังเป็นการศึกษาถึงศักยภาพของคนในชุมชนหรือสังคมในการรับมือกับวิกฤตการณ์ต่างๆด้วย ซึ่งสามารถสะท้อนถึงทุนทางสังคม และการนำทุนทางสังคมต่างๆภายในชุมชนหรือสังคมของตนเพื่อนำมารับมือกับวิกฤตการณ์ต่างๆได้เช่นกัน อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องสุขภาพของสังคมของชุมชนหรือสังคมได้ต่อไป

2.6.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์

Herbert A. Bloch and Melvin Prince (1967) ได้กล่าวถึง วิกฤตการณ์ (crisis) และพยาธิทางสังคม (social pathology) ไว้ในหัวข้อเดียวกัน ซึ่งนอกจากความหมายของวิกฤตการณ์ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว Herbert A. Bloch and Melvin Prince ยังได้แบ่งลักษณะของวิกฤตการณ์ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

(1) วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทันที (**precipitate crisis**) คือ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นโดยปัจจุบันทันด่วน และมักเป็นวิกฤตการณ์ขนาดใหญ่ซึ่งเกินกว่าที่ปัจเจกบุคคลโดยลำพังหรือคนในสังคมจะรับมือได้ วิกฤตการณ์ดังกล่าวมักถูกเรียกว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของพระเจ้า (**act of Gods**) ซึ่งมักจะเป็นเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดคิดไว้ล่วงหน้า เช่น ภัยพิบัติทางธรรมชาติ อุบัติเหตุ ความเจ็บป่วยและความตายที่เกิดขึ้นโดยทันที โรคระบาด ตลอดจนการล่มสลายทางธุรกิจและการเงิน เป็นต้น

(2) วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตั้งใจ (**voluntary crisis**) คือ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีการปรับแก้สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำโดยทันทีด้วยปัจเจกบุคคลหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างตั้งใจ

จากการกล่าวถึงความหมายและลักษณะของวิกฤตการณ์ดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณาในมุมมองทางสังคมวิทยาแล้ว แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “วิกฤตการณ์” นั้นสามารถย้อนกลับไปพิจารณาได้ถึงแนวคิดพยาธิทางสังคม (**social pathology**) ซึ่งมีผู้ที่กล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวไว้ดังนี้

Emile Durkheim เป็นนักสังคมวิทยาผู้คลาสสิก ซึ่งเขาเป็นบุคคลแรกที่ได้พูดถึงคำว่า “พยาธิสภาพในสังคม” หรือ **social pathology** แต่ **Durkheim** ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับคำดังกล่าวเท่าที่ควร โดย **Durkheim** กล่าวเพียงว่า พยาธิสภาพทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดจากภาวะไร้บรรทัดฐานในสังคม (**anomie**) และเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดอาชญากรรม และการฆ่าตัวตายในสังคมด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในสังคม โดยในเวลาต่อมา แนวคิดดังกล่าวก็มีนักสังคมวิทยาในยุคถัดมาได้มีการนำแนวคิดดังกล่าวไปต่อยอดอย่างละเอียด ภายใต้มุมมองแบบโครงสร้างหน้าที่นิยม ซึ่งนักสังคมวิทยาคนดังกล่าวก็คือ **Robert K. Merton**

Robert K. Merton เป็นนักสังคมวิทยาสกุลโครงสร้างหน้าที่นิยมคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก จุดเด่นของ **Merton** คือ การต่อยอดความคิดเรื่องการเสียระเบียบในสังคม หรือพยาธิสภาพทางสังคม (**pathology**) ที่ **Durkheim** ได้พูดถึงเอาไว้ ให้กลายมาเป็นแนวคิดเรื่องพฤติกรรมเบี่ยงเบนในสังคม (**social deviant behavior**) ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนของ **Merton** เป็นการช่วยอธิบายให้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมมีความสมบูรณ์แบบมากขึ้น โดยพิจารณาไปถึงสาเหตุของความผิดปกติ หรือการเสียสมดุลในสังคมว่า ผู้คนในสังคมนั้นมีทั้งที่ปฏิบัติตามบรรทัด

ฐานสังคมและไม่ปฏิบัติตาม โดยแต่ละคนต่างก็มีวิธีการ และเป้าหมายต่อการแสดงพฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างกันไป

2.6.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดวิกฤตการณ์

Steve Tombs and Denis Smith (2006) ได้ศึกษาเรื่อง "Corporate Social Responsibility and Crisis Management: The Democratic Organization and Crisis Prevention" หรือ การร่วมมือกันในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมกับการจัดการวิกฤตการณ์ ว่าด้วยองค์ประกอบประชาธิปไตยและการป้องกันวิกฤตการณ์ ซึ่งงานวิจัยดังกล่าว มุ่งที่จะศึกษาถึงแนวคิดและธรรมชาติในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการจัดการวิกฤตการณ์ ซึ่งในเบื้องต้นงานวิจัยดังกล่าวได้ออกแบบโครงร่างชนิดหรือประเภทต่างๆของความร่วมมือกันในการรับผิดชอบต่อสังคม โดยอาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีทางการเมืองและสังคมต่างๆ ซึ่งผลการศึกษาที่ได้เป็นการโต้แย้งเกี่ยวกับความเชื่อเดิมๆที่มีอยู่ว่า องค์การที่มีลักษณะประชาธิปไตย เป็นองค์การที่มีความร่วมมือกันในการรับผิดชอบต่อสังคมที่สมบูรณ์มากที่สุด เพราะในความเป็นจริงแล้ว ลักษณะการดำเนินงานขององค์กรไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตาม (หมายถึง สมาคม ชุมชน เครือข่ายทางสังคม ฯลฯ) เมื่อจะมีการรับมือหรือการจัดการกับวิกฤตการณ์ต่างๆแล้วนั้น จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติและความสำเร็จของวิกฤตการณ์ต่างๆ รวมทั้งกระบวนการของการหลบเลี่ยงวิกฤตการณ์ด้วย (crisis avoidance process) ซึ่งในการพิจารณาประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้นนำไปสู่การพิจารณามิติต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ระหว่างความร่วมมือกันของการรับผิดชอบต่อสังคมกับการจัดการ วิกฤตการณ์ และผลลัพธ์ที่ได้ก็คือ การหลบเลี่ยงวิกฤตการณ์นั้น (crisis avoidance) มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับองค์การที่มีรูปแบบประชาธิปไตยในการร่วมมือกันในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

Aurélien Acquier and others (2008) ได้ศึกษาเรื่อง "From Stakeholder to Stakeholder Management in Crisis Episodes: A Case Study in a Public Transportation Company" หรือ จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสู่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการวิกฤตการณ์ ศึกษาเฉพาะกรณีบริษัทการขนส่งสาธารณะ โดยคณะผู้วิจัยกล่าวว่า มุมมองในด้านต่างๆของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการวิกฤตการณ์นั้นถือได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอบในการอธิบายการวิเคราะห์วิกฤตการณ์และการทำความเข้าใจเรื่องเล่าต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ งานวิจัยดังกล่าวใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาถึงการจัดการวิกฤตการณ์ของบริษัทการขนส่งสาธารณะในประเทศฝรั่งเศส โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่ม โดยจำแนกกลุ่มตามกรอบแนวทางต่างๆของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการวิกฤตการณ์ รวมทั้งการจัดการต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้ง

ภายในและภายนอกกลุ่มระหว่างกาเกิดวิกฤตการณ์ด้วย โดยผลการศึกษาพบว่า การจัดการวิกฤตการณ์ที่ประสบผลสำเร็จนั้นมีความเกี่ยวข้องกับเหตุผล 3 ประการ โดยประการแรก คือ ศักยภาพในการวินิจฉัยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ดีต่อการกำหนดหน้าที่ และตำแหน่งต่างๆในการร่วมมือกันรับมือวิกฤตการณ์อย่างเหมาะสม ประการที่ 2 ความสามารถในการระบุแนวทางการรับมือและการจัดการอย่างสมเหตุสมผลโดยทันที รวมทั้งลักษณะต่างๆที่แตกต่างกันไปที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น บุคคลที่มีความกังวลเกี่ยวกับประเด็นต่างๆจำนวนมากของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น และประการสุดท้าย คือ ศักยภาพในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นกับองค์การโดยเฉพาะ เช่น การประสานงานระหว่างสมาชิกภายในองค์การที่กำลังเผชิญวิกฤตการณ์กับบุคคลภายนอกที่สามารถเป็นที่พึ่งได้ในยามที่องค์การกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ เช่น หน่วยงานหรือบุคคลที่เคยร่วมงานกันในโครงการต่างๆในอดีต

Martin Loosemore and Will Hughes (2002) ได้ศึกษาเรื่อง "Reactive Crisis Management in Constructive Projects — Patterns of Communication and Behavior" หรือการกลับมาตื่นตัวในเรื่องการจัดการวิกฤตการณ์ภายในโครงการก่อสร้าง ว่าด้วยรูปแบบในการสื่อสารพฤติกรรม ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวเป็นการศึกษาถึงรูปแบบของการสื่อสารและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นทันทีเพื่อตอบสนองต่อการจัดการวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นภายในโครงการก่อสร้างโครงการหนึ่ง โดยในการศึกษาถึงรูปแบบพฤติกรรมและการสื่อสารในครั้งนี้จะใช้กรอบในการอธิบายเชิงสังคมวิทยาและจิตวิทยาเป็นหลักว่ามีส่วนในการหล่อหลอมรูปแบบการสื่อสาร และพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการจัดการวิกฤตการณ์อย่างไร ผลการศึกษาพบว่ามี 4 ประการสำคัญ ประการแรก คือ กลุ่มตัวอย่างมีการคำนึงถึงวิกฤตการณ์จากการก่อสร้างในฐานะที่เป็นช่วงเวลาหนึ่งที่ก่อให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต โดยมองว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากโครงสร้างความไม่เท่าเทียมกันในอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองในสังคม เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นเพียงกรรมกรก่อสร้างจึงไม่มีสิทธิหรืออำนาจในการต่อรองอะไรมาก ประการที่ 2 กลุ่มตัวอย่างที่มีการมองว่าวิกฤตการณ์ในระหว่างการก่อสร้างทำให้พวกตนเกิดความรู้สึกอ่อนไหวลดลง ซึ่งส่งผลให้พวกเขาเกิดความรู้สึกไม่รับรู้ถึงอันตรายใดใดที่จะเกิดขึ้นกับพวกตนอีกต่อไปในระหว่างการก่อสร้าง ประการที่ 3 กลุ่มตัวอย่างอ้างว่า โครงสร้างทางสังคมเป็นอิทธิพลสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการจัดการวิกฤตการณ์ในโครงการก่อสร้าง ซึ่งโครงสร้างสังคมที่เอื้ออำนวยต่อบุคคลทุกระดับในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน จะทำให้กลุ่มตัวอย่างรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสาร และวิธีการในการรับมือกับวิกฤตการณ์ต่างๆจากการก่อสร้างได้มากขึ้น รวมทั้งส่งผลต่อระดับความไม่แน่นอนในชีวิตด้วย และประการที่ 4 กลุ่มตัวอย่างชี้ให้เห็นถึงการไม่สร้างกลไกในการป้องกันของ

ทางผู้จัดจ้างโครงการก่อสร้าง อันเนื่องมาจากข้อจำกัดบางประการในการบริหารจัดการ ซึ่งส่งผลให้การจัดการวิกฤตการณ์ในการก่อสร้างดำเนินไปอย่างค่อนข้างยาก

Christophe Roux-Dufort (2007) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง "Is Crisis Management (Only) a Management of Exceptions?" หรือ การจัดการวิกฤตการณ์เป็นการจัดการเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเท่านั้นหรือ ซึ่งงานวิจัยดังกล่าว เป็นการพิจารณาทบทวนถึงแนวคิดวิกฤตการณ์ในเรื่องของการจัดการวิกฤตการณ์ ตลอดจนการพัฒนาแนวทางใหม่ๆ ในการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับวิกฤตการณ์เพื่อให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทฤษฎีองค์การกระแสหลักมากขึ้น ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอว่า ถ้าการจัดการวิกฤตการณ์ยังคงจำกัดตัวเองในการวิเคราะห์เพียงสถานการณ์ที่มีความผิดปกติเท่านั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ไม่ครอบคลุมไปถึงขอบเขตของการจัดการข้อบกพร่อง และจะเป็นสาขาวิชาย่อยที่แยกตัวออกมาต่างหากจากความก้าวหน้าและนวัตกรรมใหม่ๆ ในวงการบริหาร ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยกล่าวว่าเป็นทางเลือกใหม่ในการวิเคราะห์วิกฤตการณ์ ในฐานะที่เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งของการเริ่มพัฒนาแนวทางในการรับมือในระยะยาวกับวิกฤตการณ์ที่จะเกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน ซึ่งเป็นมุมมองใหม่ที่นักวิชาการด้านการจัดการวิกฤตการณ์แทบจะไม่ได้กล่าวถึงไว้เลย โดยจากการศึกษา ผู้วิจัยได้ขอค้นพบเชิงข้อเสนอแนะ 3 ประการ คือ ประการแรก สถานะและการจัดวางของเหตุการณ์วิกฤตการณ์ควรจะถูกพิจารณาทั้งในแง่ของความผิดพลาดและการเกี่ยวข้อกันระหว่างความเป็นมาและแนวทางในการแก้ไขวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตกับโอกาสที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ประการต่อมา การเกิดขึ้นชั่วคราวของวิกฤตการณ์หนึ่งๆ ควรจะได้รับการพิจารณาบนพื้นฐานของความเร่งด่วน และทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วน และประการสุดท้าย เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับมุมมองของนักวิชาการทั่วไปที่มองว่า วิกฤตการณ์เป็นตัวบ่อนทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง แต่งานวิจัยดังกล่าวเสนอว่า ความมองว่าวิกฤตการณ์เปรียบได้กับโอกาสที่ส่งเสริมให้องค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลง

2.7 ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 (The 2009 new – strain influenza)

2.7.1 ความหมาย

จากคำอธิบายของกรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (2552) ได้กล่าวถึงไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 (2009 new-strain influenza) ไว้ว่า เป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ในคน แพร่ติดต่อระหว่างคนสู่คน ไม่พบว่ามีอาการติดต่อมาจากสุกร เกิดจากเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ชนิด A (H1N1) ซึ่งเป็นเชื้อตัวใหม่ที่ไม่เคยพบทั้งในสุกรและในคน เป็นเชื้อที่เกิดจากการผสมสาร

พันธุกรรมของเชื้อไข้หวัดใหญ่ของสุกรเป็นส่วนใหญ่ และมีสารพันธุกรรมของเชื้อไข้หวัดใหญ่ของคน และเชื้อไข้หวัดที่พบในนกด้วย ดังนั้นในช่วงแรกของการระบาดของโรคดังกล่าวในประเทศไทย เม็กซิโก จึงเรียกโรคดังกล่าวอีกชื่อว่า “ไข้หวัดสุกร” (Swine Influenza หรือเรียกสั้นๆ ว่า Swine Flu) เนื่องจากสารพันธุกรรมของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับสารพันธุกรรมของไข้หวัดสุกรด้วยนั่นเอง สำหรับคำอธิบายของไข้หวัดสุกรในเว็บไซต์ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ระบุไว้ว่า “เป็นโรคติดต่อที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินหายใจ ซึ่งมีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ชนิด A ตัวใดตัวหนึ่งของสุกร โดยเชื้อจะแพร่ติดต่อกันได้ทางอากาศทั้งทางตรงและทางอ้อม”

ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จัดได้ว่าเป็น “โรคติดต่ออุบัติใหม่” (emerging infectious diseases) เพราะเข้าใจกันว่า เป็นโรคติดต่อที่เกิดจากเชื้อตัวใหม่ (อันเนื่องมาจากการกลายพันธุ์ของไวรัส จนเกิดเป็นไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่มีสารพันธุกรรมผสมกันของเชื้อไข้หวัดใหญ่ของหมู นก และคน)

2.7.2 ประวัติการแพร่ระบาด

ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ ชนิด A (H1N1) ได้ระบาดตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา โดยเริ่มปรากฏครั้งแรกในนครเม็กซิโกซิตีกับส่วนอื่นๆ ของประเทศเม็กซิโก (ช่วงแรกจึงเรียกว่า ไข้หวัดเม็กซิโก) และในพื้นที่อีกหลายส่วนของสหรัฐอเมริกา โดยการระบาดในช่วงแรกในประเทศเม็กซิโกนั้นพบว่ามีต้นกำเนิดมาจากฟาร์มเลี้ยงสุกรแห่งหนึ่ง เมื่อมีการตรวจสอบเชื้อโรคจากผู้ป่วยต้องสงสัยในระยะเริ่มแรกแล้วพบว่า เชื้อโรคดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับเชื้อโรคไข้หวัดสุกร ดังนั้นในช่วงแรกจึงเรียกโรคดังกล่าวว่าไข้หวัดสุกร (Swine Flu) หรือไข้หวัดเม็กซิโก โดยเป็นการเรียกตามประเทศที่เป็นแหล่งต้นกำเนิดของการแพร่ระบาดแห่งแรกในโลก

ในระยะเวลาดังกล่าวนั้น พบว่า โรคดังกล่าวได้ระบาดจากคนสู่คนในลักษณะข้ามชาติมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชาชน ที่เคยเดินทางไปประเทศเม็กซิโกในช่วงเวลาที่พบว่าเริ่มมีการระบาด และประเทศเพื่อนบ้านอย่างสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ ยังพบผู้ต้องสงสัยว่าจะป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่อีกหนึ่งพันรายทั่วโลก และเนื่องจากยังไม่อาจรับรองว่าผู้ป่วยดังกล่าวทุกคนเป็นไข้หวัดใหญ่ องค์การอนามัยโลกจึงเรียกภาวะเช่นนี้โดยรวมว่า "ภาวะเจ็บป่วยคล้ายไข้หวัดใหญ่" (influenza-like illnesses)

ต่อมาในเดือนเมษายน 2552 องค์การอนามัยโลก พบว่า ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ที่ระบาดครั้งนี้ มีอาการเหมือนโรคไข้หวัดใหญ่รุนแรง ซึ่งผู้ป่วยบางรายในประเทศเม็กซิโก ยังเป็นโรคเหมือนปอดอักเสบอีกด้วย พบได้ในภาวะก่อนจะเสียชีวิตไม่นาน แต่จากการนำตัวอย่างเชื้อไปวิเคราะห์ในห้องตรวจสอบและแยกสายพันธุ์ เชื้อไวรัสนั้นได้พบการเปลี่ยนแปลงของสารพันธุกรรมภายใน โดยปรากฏว่า สายพันธุ์ดังกล่าวมีวิวัฒนาการบางส่วนมาจาก ไวรัสไข้หวัดใหญ่ในมนุษย์ ชนิด A หรือ H1N1) บางส่วนมาจาก ไข้หวัดใหญ่ในสัตว์ปีก หรือ (H5N1) หรือที่เรียก "ไข้หวัดนก" และบางส่วนมาจาก ไข้หวัดใหญ่สุกร จึงสรุปได้ว่า ไข้หวัดเม็กซิโกหรือไข้หวัดสุกรที่เรียกกันในช่วงแรกนั้น หาใช่เชื้อโรคที่เป็นชนิดเดียวกันกับไข้หวัดสุกรหรือไข้หวัดใหญ่ที่เคยมีการระบาดตั้งแต่ในอดีตแต่ประการใด เช่น กรณีการแพร่ระบาดของไข้หวัดสเปน (Spanish Flu) ใน ปี ค.ศ. 1918 เป็นโรคระบาดที่ครองสถิติยาวนานมาถึงทุกวันนี้ว่า เป็นโรคระบาดที่ร้ายแรงที่สุด โดยมีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัส H1N1 มีจำนวนผู้ติดเชื้อสูงถึงประมาณ 40% ของประชากรโลก มีผู้เสียชีวิตมากกว่า 40 ล้านคน

เนื่องจากไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่สามารถติดต่อโดยผ่านระหว่างมนุษย์สู่มนุษย์ และส่งผลให้มีอัตราการตายของผู้ป่วยในประเทศเม็กซิโกสูงมาก องค์การอนามัยโลก และศูนย์ควบคุมโรคแห่งสหรัฐอเมริกา (U.S. Centers for Disease Control) จึงร่วมกันแสดงความกังวลว่า สถานการณ์ครั้งนี้อาจเลวร้ายลงจนกลายเป็น "ภาวะระบาดทั่วของไข้หวัดใหญ่" (influenza pandemic) ได้ ในวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2552 องค์การอนามัยโลกจึงประกาศกำหนดอย่างเป็นทางการว่า การระบาดของไข้หวัดใหญ่สุกรสายพันธุ์ใหม่ครั้งนี้เป็น "สถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขระหว่างประเทศ" นอกจากนี้ หน่วยงานด้านสาธารณสุขของรัฐบาลทั่วโลก รวมถึงศูนย์ป้องกันและควบคุมโรคแห่งยุโรป (European Centre for Disease Prevention and Control) องค์การพิทักษ์สาธารณสุขแห่งสหราชอาณาจักร (UK Health Protection Agency) และองค์การสาธารณสุขแห่งแคนาดา (Public Health Agency of Canada) ได้พร้อมใจกันแสดงความกังวลและเฝ้าติดตามการระบาดครั้งนี้อย่างใกล้ชิด

2.7.3 การแพร่ระบาดและอาการของโรค

เชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จะมียูในน้ำมูก น้ำลาย หรือเสมหะของผู้ติดเชื้อ ซึ่งเชื่อนี้จะแพร่จากผู้ป่วยไปสู่คนอื่นด้วยการไอ จาม หรือคนไปสัมผัสเชื้อโดยตรงหรือทางอ้อม เช่น เชื้ออาจติดอยู่ตามโต๊ะ ลูกบิดประตู แก้วน้ำ โทรศัพท์ ภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เมื่อมือไปสัมผัสถูกแล้วมาขยี้ตา แคะจมูก หรือสัมผัสทางปาก ก็อาจจะทำให้ได้รับเชื้อได้เช่นกัน

การแพร่เชื้อของผู้ป่วยสามารถแพร่เชื้อได้ตั้งแต่ผู้ติดเชื้อยังไม่ปรากฏอาการไข้ และหลังจากที่อาการไข้ปรากฏแล้วอาการโดยทั่วไปคล้ายกับคนที่ไข้หวัดใหญ่ธรรมดา คือ มีไข้สูง มีอาการไอหรือจาม มีน้ำมูก เจ็บคอ ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดหัว อ่อนเพลีย บางครั้งมีอาการท้องเสีย อาเจียน ร่วมด้วย เชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่มีการแพร่ติดต่อเช่นเดียวกับโรคไข้หวัดใหญ่ในคน โดยทั่วไป เชื้อที่อยู่ในเสมหะ น้ำมูก น้ำลายของผู้ป่วย แพร่ไปยังผู้อื่นโดยการไอหรือจามรดกันในระยะใกล้ชิด (ในระยะ 5 เมตรทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง) หรือติดจากมือ และสิ่งของที่มีเชื้อปนเปื้อนอยู่ และเชื้อจะเข้าสู่ร่างกายทางจมูก และตา เช่น การแคะจมูก การขยี้ตา และไม่ติดต่อกจากการรับประทานเนื้อสุก (เนื้อหมู) แต่ประการใด เว้นเสียแต่การรับประทานเนื้อสุกที่ไม่สุกและมีเชื้อโรคดังกล่าวติดมาด้วย

2.7.4 การป้องกันและการรักษา

ปัจจุบันยังไม่มีวัคซีนใดที่ใช้ป้องกันเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นี้ เนื่องจากการคิดค้นวัคซีนสำหรับไข้หวัดใหญ่จากไวรัสสายพันธุ์ใหม่ๆ จะต้องใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าพอสมควรเพื่อให้แน่ใจว่าจะได้วัคซีนที่ใช้ได้ผล ซึ่งถ้าจะให้ได้วัคซีนที่สมบูรณ์ ก็ต้องใช้เวลาอย่างน้อยห้าถึง 6 เดือน ดังนั้น องค์การอนามัยโลก จึงได้แนะนำแนวทางในการปฏิบัติเบื้องต้นเพื่อหลีกเลี่ยง และป้องกันสุขภาพของตนจากการได้รับเชื้อดังกล่าว ดังนี้

- ก. การหลีกเลี่ยงการอยู่ใกล้ชิดกับผู้ที่แสดงอาการไข้ และมีอาการไอหรือจาม หรือใช้หน้ากากอนามัยปิดจมูกและปากไว้
- ข. การหมั่นล้างมือด้วยน้ำสะอาดและสบู่ให้ทั่วถึงอย่างเป็นประจำ
- ค. การรักษาสุขภาพให้เป็นนิสัยด้วยการนอนพักผ่อนให้เพียงพอ
- ง. การรับประทานอาหารที่มีสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย
- จ. การออกกำลังกายเป็นประจำ

นอกจากนี้ องค์การอนามัยโลกยังได้ประกาศเตือนต่อไปว่า การฉีดวัคซีนป้องกันไข้หวัดใหญ่นั้นยังไม่สามารถป้องกันการติดเชื้อไวรัสนี้ได้ เพราะวัคซีนไข้หวัดใหญ่ยังไม่สามารถต้านเชื้อไวรัสสายพันธุ์ใหม่ได้ในขณะนี้ แต่จากผลการทดสอบในห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์บ่งชี้ว่า ไวรัสสายพันธุ์ใหม่สามารถรักษาได้ด้วยยา Tamiflu (Oseltamivir) และยา Relenza (Zanamivir) เป็น

ยาต้านไวรัสที่สามารถต้านไวรัสสายพันธุ์ใหม่ได้ในขณะนี้ แต่ต้องรับประทานใน 48 ชั่วโมง เพราะมีโอกาสที่เชื้อไวรัสจะกลายพันธุ์ได้อีกในอนาคต

2.7.5 สถานการณ์การแพร่ระบาดในปัจจุบัน

1) สถานการณ์การแพร่ระบาดระดับโลก

องค์การอนามัยโลกได้แบ่งระดับการเตือนภัยการระบาดของโรคใช้หวัดใหญ่ออกเป็นหก ระดับ ตามสถานการณ์ความรุนแรงที่ปรากฏ โดยทั้งหกระดับนี้อาจแบ่งได้เป็นสามช่วง คือ ช่วงแรก ระดับ 1-3 เป็นช่วงการเตรียมความพร้อม เพื่อวางแผนการปฏิบัติงาน ช่วงที่สอง ระดับ 4-6 เป็นช่วงลงมือปฏิบัติงาน และช่วงที่สาม เป็นช่วงหลังเกิดเหตุการณ์การระบาดของโรคสูงสุด โดยรายละเอียดการเตือนภัยแต่ละระดับเป็นดังนี้

ภาพที่ 3 ระดับการแพร่ระบาดของเชื้อไข้หวัดใหญ่ทุกสายพันธุ์ตามที่องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้ (อ้างอิงใน การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย, 2552)

ระดับ 1 ไม่พบเชื้อไวรัสของสัตว์ติดต่อมาสู่คน

ระดับ 2 พบเชื้อไวรัสระบาดในสัตว์และมีโอกาสจะติดต่อมาสู่คน

ระดับ 3 พบเชื้อไวรัสในสัตว์ หรือเชื้อไวรัสที่ผสมกันของสัตว์และคน ติดต่อจากสัตว์สู่คน หรืออาจติดต่อจากคนสู่คน เช่น คนที่เป็นโรคแพร่เชื้อแก่ผู้ช่วยที่ดูแลใกล้ชิด แต่เกิดขึ้นในวงจำกัด ไม่ขยายเป็นโรคระบาดสู่ชุมชน

ระดับ 4 เชื้อไวรัสติดต่อจากคนสู่คน และแพร่ระบาดเป็นวงกว้างในระดับชุมชน

ระดับ 5 เชื้อไวรัสติดต่อกันจากคนสู่คน และแพร่ระบาดไปอย่างน้อยสองประเทศในภูมิภาคเดียวกัน

ระดับ 6 เชื้อไวรัสติดต่อกันจากคนสู่คน และแพร่ระบาดไปยังต่างภูมิภาคกันอย่างน้อยหนึ่งประเทศ หรือ แพร่ระบาดไปทั่วโลก

สำหรับระดับการระบาดของเชื้อโรคใช้หัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ในปัจจุบัน องค์การอนามัยโลก (WHO) จัดให้ระดับการระบาดของโรสดังกล่าวอยู่ในระดับ 6 (ระบาดทั่วโลก) ซึ่งจากข้อมูลขององค์การอนามัยโลกเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2552 นั้น สถานการณ์การแพร่ระบาดใช้หัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ทั่วโลกนั้น สามารถสรุปได้ตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 3 จำนวนสะสมของผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตที่ทางองค์การอนามัยโลกได้รับแจ้งอย่างเป็นทางการ ข้อมูล ณ วันที่ 21 สิงหาคม 2552

สำนักงานองค์การอนามัยโลกประจำภูมิภาคต่างๆ	จำนวนสะสมที่มีการแจ้งรายงานอย่างเป็นทางการ (คน)	
	ผู้ป่วย	ผู้เสียชีวิต
แอฟริกา (AFRO)	1,469	3
อเมริกา (AMRO)	105,882	1,579
เมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก (EMRO)	2,532	8
ยุโรป (EURO)	มากกว่า 32,000	53
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEARO)	13,172	106
แปซิฟิกตะวันตก (WPRO)	27,111	50
รวม	มากกว่า 182,166	1,799

(องค์การอนามัยโลก, 2552)

2) สถานการณ์การแพร่ระบาดในประเทศไทย

นับตั้งแต่องค์การอนามัยโลกได้ประกาศเฝ้าระวังใช้หัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ประเทศเม็กซิโกและบางรัฐในสหรัฐอเมริกา จนปรากฏเป็นข่าวไปทั่วโลกหน่วยงานภาครัฐของไทย เช่น กระทรวงสาธารณสุข โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้มีการให้ข้อมูล

เกี่ยวกับรายละเอียดของโรคเพิ่มเติมแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อให้ไม่ให้เกิดความตื่นตระหนกกับข่าวจนเกินไป อีกทั้งได้มีการเตรียมมาตรการต่างๆ ไว้ป้องกันอย่างพร้อมเพียง เช่น การสำรองยาที่ใช้ในการรักษาให้เพียงพอ การติดตั้งเครื่องตรวจอุณหภูมิร่างกายที่สนามบิน และด่านพรมแดนระหว่างประเทศต่างๆ การให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง การตั้งทีมแพทย์เพื่อคัดกรองหรือเฝ้าระวังผู้ต้องสงสัยว่าจะติดเชื้อโรคดังกล่าว หรือคณะทำงานติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิด การแจกหน้ากากอนามัยแก่ประชาชน เป็นต้น

สำหรับการดำเนินการของกระทรวงสาธารณสุขนั้น ได้มีการประชุมเตรียมการระหว่างหน่วยงานภายในกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และติดตามสถานการณ์ทุกวัน เพื่อเร่งรัดการเฝ้าระวัง การตรวจวินิจฉัย การดูแลรักษาพยาบาลผู้ป่วย การเดินทางระหว่างประเทศ การเตรียมเครื่องมือและเวชภัณฑ์ ทั้งนี้ ได้มีการประสานงานกับองค์การอนามัยโลกและศูนย์ป้องกันควบคุมโรคแห่งชาติสหรัฐอเมริกา อย่างใกล้ชิด (สำนักโรคติดต่อใหม่ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2552)

นอกจากนี้ ศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านไวรัสวิทยาคลินิก คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้แถลงข่าวว่าได้รับตัวอย่างสารพันธุกรรม (RNA) ของไวรัสไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากศูนย์ควบคุมป้องกันโรคสหรัฐอเมริกา ซึ่งทางทีมวิจัยจากจุฬาฯ ได้นำเชื้อไวรัสต้นแบบดังกล่าวไปเพิ่มจำนวนและคัดลอกแบบ (clone) ด้วยการใช้เทคนิคทางชีวโมเลกุล ที่เรียกว่า RT-PCR และ real-time PCR เพื่อใช้เป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับเชื้อไวรัสที่ต้องสงสัย ซึ่งวิธีการนี้ทำได้ถูกต้อง แม่นยำ และรวดเร็วกว่าการใช้วิธีการถอดรหัสที่ต้องใช้เวลายาวนานกว่า จากการวินิจฉัยดังกล่าวสามารถแยกชนิดไข้หวัดใหญ่ H1N1 ที่พบตามฤดูกาลในมนุษย์ ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และไข้หวัดใหญ่ที่พบในสุกร ได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ การตรวจวินิจฉัยดังกล่าวใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 4 ชั่วโมง หลังจากได้รับตัวอย่างมาถึงห้องปฏิบัติการ ส่วนอีกหน่วยงานหนึ่งคือ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (National Electronics and Computer Technology: NECTEC) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ โดยหน่วยปฏิบัติการวิจัยเทคโนโลยีโฟโตนิกส์ (photonics) ได้พัฒนาละมุนภัณฑ์ (software) ที่เรียกกันว่า "เทอร์ม สกรีน" (therm screen) ซึ่งเป็นละมุนภัณฑ์ที่ใช้สำหรับการวัดไข้โดยไม่ต้องสัมผัส ซึ่งละมุนภัณฑ์ดังกล่าวมีโปรแกรมช่วยวัดอุณหภูมิร่วมกับรังสีอินฟราเรด (Infrared) โดยนำมาใช้ร่วมกับกล้องถ่ายภาพรังสีความร้อน หลักการทำงานนั้นโปรแกรมจะประมวลผลภาพ และการชดเชยความแปรปรวนของสภาพแวดล้อม ทำให้วัดอุณหภูมิและคัดกรองคนที่มีไข้กับคนไม่มีไข้ออกจากกันได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้องมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังสามารถตรวจวัดอุณหภูมิได้กับคนจำนวนมากในเวลา

เดียวกัน โดยแสดงผลค่าอุณหภูมิร่างกายออกมาเป็นตัวเลข ซึ่งถ้าใครมีไข้หรืออุณหภูมิร่างกายสูงกว่าปกติตามที่กำหนดไว้ เครื่องตรวจวัดอุณหภูมิก็จะส่งเสียงสัญญาณเตือนทันที

สำหรับในด้านสื่อมวลชนไทยแขนงต่าง ๆ นั้น ก็มีความตื่นตัวอย่างยิ่งต่อการนำเสนอข่าวสารและข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นช่องทางโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียงตามชุมชน หนังสือพิมพ์ ตลอดจนสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ เช่น วารสาร นิตยสาร ฯลฯ ส่งผลให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ 2009 ตลอดจนแนวทางในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวได้อย่างทั่วถึง อันส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของคนในสังคมได้ต่อไป เช่น การรณรงค์ให้สวมหน้ากากอนามัยเมื่ออยู่ในที่สาธารณะ การล้างมือให้สะอาดเป็นประจำด้วยเจลล้างมือ เป็นต้น

สำหรับสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันพบว่า ตั้งแต่วันที่ 28 เมษายน 2552 ถึงวันที่ 22 สิงหาคม 2552 สำนักโรคระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ได้รับแจ้งจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานป้องกันควบคุมโรคเขต โรงพยาบาล สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร และกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ข้อมูลทั้งหมดสรุปได้ดังนี้

1) จำนวนผู้ป่วย

ข้อมูล ณ วันที่ 22 สิงหาคม 2552 พบว่า มีผู้ป่วยยืนยันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จำนวน 14,976 ราย ซึ่งจำนวนผู้ป่วยยืนยันมีอาการปอดอักเสบหรือปอดอักเสบรุนแรง คิดเป็นร้อยละ 7 สำหรับผู้ป่วยที่ได้รับรายงานมีสัดส่วนการได้รับยาต้านไวรัสเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 15 ในเดือนมิถุนายน คิดเป็นร้อยละ 25 ในเดือนกรกฎาคม และคิดเป็นร้อยละ 54 ในปัจจุบัน โดยแนวโน้มของการระบาดยังไม่ลดลงอย่างชัดเจน เนื่องจากการรายงานจำนวนผู้ป่วยยืนยันนั้นยังมีความล่าช้าอยู่บ้าง

2) จำนวนผู้เสียชีวิต

ข้อมูล ณ วันที่ 22 สิงหาคม 2552 มีการรายงานผู้ป่วยยืนยันฯ ที่เสียชีวิต จำนวนทั้งสิ้น 119 ราย

3) กลุ่มอายุของผู้ป่วยยืนยัน

กลุ่มอายุของผู้ป่วยยืนยันที่พบมากที่สุด คือ กลุ่มอายุ 10 - 19 ปี ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 42.78 กลุ่มอายุของผู้ป่วยยืนยันที่พบรองลงมา คือ กลุ่มอายุ 5 - 9 ปี คิดเป็นร้อยละ 15.89 กลุ่มอายุ 20 - 29 ปี คิดเป็นร้อยละ 14.92 กลุ่มอายุ 0 - 4 ปี คิดเป็นร้อยละ 9.12 กลุ่มอายุ 30 - 39 ปี คิดเป็นร้อยละ 7.02 กลุ่มอายุ 40 - 49 ปี คิดเป็นร้อยละ 5.14 กลุ่มอายุ 50 - 59 ปี คิดเป็นร้อยละ 3.46 และกลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 0.99 ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กลุ่มอายุของผู้ป่วยยืนยันที่พบมากที่สุดในอันดับต้นๆ คือ ประชากรในกลุ่มวัยเรียน ซึ่งอาจเป็นเพราะว่า ประชากรในกลุ่มวัยเรียนมีโอกาสสูงในการคลุกคลีกับผู้ป่วยไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสถานศึกษาต่างๆ ประกอบกับประชากรวัยเรียนซึ่งมักจะเป็นวัยเด็กและวัยรุ่นนั้น อาจยังไม่มีภูมิคุ้มกันหรือความรู้ในการป้องกันโรคดังกล่าวเท่าที่ควร และอาจมีภูมิคุ้มกันต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ใหญ่ แต่กระนั้น ประชากรวัยผู้ใหญ่ในช่วงวัยทำงานก็เป็นอีกกลุ่มอายุที่มีร้อยละของผู้ป่วยในอันดับรองลงมา ซึ่งอาจเป็นเพราะเกิดจากการติดต่อในสถานที่ทำงาน หรือตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ก็เป็นไปได้

4) พื้นที่ตามที่อยู่ของผู้ป่วยยืนยัน

สำนักโรคระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ได้กล่าวว่า "พบผู้ป่วยยืนยันในทุกจังหวัดของประเทศไทย อำเภอ/เขต ที่พบผู้ป่วยยืนยัน คิดเป็นร้อยละ 80.65 พบจำนวนผู้ป่วยยืนยันมากกว่า 100 ราย จำนวน 28 เขต ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองอุดรธานี เมืองนนทบุรี เมืองสมุทรปราการ เมืองนครสวรรค์ เมืองปทุมธานี เขตจตุจักร เมืองขอนแก่น เมืองสันทราย เขตพญาไท เขตภาษีเจริญ เมืองภูเก็ต อำเภอปากเกร็ด เขตบางขุนเทียน เขตบางแค เขตดุสิต เขตลาดพร้าว เมืองลำปาง เขตจอมทอง เขต ดินแดง เมืองปัตตานี อำเภอบ้านโป่ง เขตบางกะปิ เขตยานนาวา เขตธนบุรี เมืองอุบลราชธานี อำเภอบางบัวทอง และเขตราชเทวี" ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่าจำนวนผู้ป่วยจะพบมากในพื้นที่เขตเมือง ซึ่งอาจเป็นเพราะว่า เขตเมืองเป็นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นจึงมีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวได้ค่อนข้างง่าย แม้ว่าพื้นที่เขตปทุมวัน ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษารั้งนี้จะไม่มีการรายงานว่ามีจำนวนผู้ป่วยไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เกินจำนวนร้อยละก็ตาม แต่ก็พบว่า เขตราชเทวี และเขตพญาไท ซึ่งเป็นเขตใกล้เคียงกับเขตปทุมวันนั้นเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนผู้ป่วยไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากกว่า 100 คน ซึ่งอาจส่งผลต่อการแพร่ระบาดของโรคข้ามพื้นที่ได้เช่นกัน ดังนั้นพื้นที่เขตปทุมวันซึ่งเป็นพื้นที่

กรุงเทพฯ ชั้นในที่มียุทธศาสตร์ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่สูง จึงมีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในจำนวนผู้ป่วยที่อาจเพิ่มสูงขึ้นด้วยก็เป็นได้

2.8 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด ทฤษฎีต่างๆที่ใช้ในการวิจัย

จากแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่ได้กล่าวไปในข้างต้น จะเห็นได้ว่า การศึกษาเรื่อง **“เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”** นั้น การทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานอันดับแรกที่จะนำไปสู่การศึกษาที่จะเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นต่อไป ซึ่งก็คือการรับรู้ และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญา สำหรับการศึกษานี้ เครือข่ายทางสังคมในครั้งนี้ จะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ประการแรกที่จะมุ่งศึกษาถึงกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม โดยจากการทบทวนวรรณกรรม ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ขอค้นพบเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม 3 ประการ คือ 1) ความเหนียวแน่น 2) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน และ 3) การติดต่อสื่อสาร ซึ่งองค์ประกอบต่างๆข้างต้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ล้วนอยู่ภายใต้กรอบของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และเพื่อให้การศึกษาองค์ประกอบต่างๆทั้ง 3 ประการที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องศึกษาถึงสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคมในชุมชนสวนหลวงควบคู่ไปด้วยว่ามีอิทธิพลต่อกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมอย่างไร ในขณะเดียวกัน ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม ต่างก็เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้รวมแนวคิดความต้องการมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมด้วยในฐานะที่เป็นตัวแปรสำคัญที่เป็นเงื่อนไขให้มนุษย์ในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน แม้ว่า ประเด็นด้านความต้องการจะไม่ใช่คุณลักษณะที่ใช้ในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมโดยตรง แต่ในที่นี้จะเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งผลการศึกษาในส่วนดังกล่าวที่ได้มาอาจเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับชุมชนสวนหลวงต่อไป เช่น สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานเขตปทุมวัน ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เป็นต้น ในขณะเดียวกันความต้องการของคนในชุมชน ก็อาจเป็นปัจจัยผลักดันต่อคุณลักษณะอื่นๆของเครือข่ายทางสังคมอันมีความเกี่ยวเนื่องต่อกันด้วย

เมื่อได้ศึกษาถึงการมีอยู่และกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมได้แล้ว วัตถุประสงค์ต่อมา คือ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ซึ่งนอกจากจะเป็นแนวทางหนึ่งในการทดสอบถึงความเคลื่อนไหวของเครือข่ายในด้านการติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรด้านข้อมูลภายในเครือข่ายได้แล้ว ยังช่วยทำให้ทราบถึงการรับรู้ และการรับมือด้านสุขภาวะทางปัญญาจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวได้เช่นกัน ซึ่งหน่วยงานต่างๆด้านสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านสาธารณสุขที่อยู่ใกล้กับชุมชนสวนหลวงมากที่สุด สามารถนำข้อมูลหรือผลการศึกษาที่ได้ในส่วนนี้ นำไปใช้พิจารณาต่อไปได้ด้วยว่า ชาวบ้านในชุมชนมีการรับรู้ และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ก็นำไปสู่การกำหนดนโยบายของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง เพื่อเป็นแนวทางในการลดโอกาสการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนดังกล่าวและขยายผลไปยังชุมชนอื่นๆด้วยก็เป็นได้ ตลอดจนการส่งเสริมในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับโรคติดต่อดังกล่าวหรือโรคติดต่ออื่นๆ ซึ่งอาจรวมถึงการการนำกิจกรรมหรือโครงการต่างๆเข้ามาในชุมชนสวนหลวง ด้วยการให้ประโยชน์จากความเข้าใจในกลไกการทำงานของเครือข่ายทางสังคมในชุมชน

อย่างไรก็ตามในการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญานั้น ผู้วิจัยได้นำกรอบของทฤษฎีโครงสร้าง-ผู้กระทำการ ของ Anthony Giddens มาเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อศึกษาว่า ในระดับโครงสร้างทางสังคมซึ่งในที่นี้คือเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง และระดับปัจเจกบุคคลหรือผู้กระทำการซึ่งในที่นี้คือชาวชุมชนสวนหลวงแต่ละคนนั้น มีบทบาทในการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาอย่างไร อิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคมหรือตัวปัจเจกบุคคลจะส่งผลต่อการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้าง-ผู้กระทำการ ของ Anthony Giddens มาเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะทำให้ผลการศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญานั้น มีความครอบคลุมทั้งในระดับชุมชนและระดับปัจเจกบุคคลมากขึ้น มากกว่าการเน้นระดับใดระดับหนึ่งมากจนเกินไป อีกทั้งยังช่วยให้เห็นด้วยว่าทั้งในระดับชุมชนและปัจเจกบุคคลนั้นต่างมีอิทธิพลต่อกันอย่างไรด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) อันเป็นส่วนหนึ่งที่คงไว้

ซึ่งความเป็นโครงสร้างของชุมชนซึ่งในที่นี้คือความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงต่อไป ในขณะที่เดียวกันตัวผู้กระทำกรก็ยังคงมีเสรีภาพที่จะสามารถเลือกกระทำตามกติกาซึ่งเป็นโครงสร้างของชุมชน หรือเลือกที่จะกระทำตามความต้องการของตนเองได้เช่นกัน

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework)

คำอธิบายเพิ่มเติมในกรอบแนวคิดการวิจัย

1) เส้นที่บ่งหมายถึง เส้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในลักษณะความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้ความเป็นโครงสร้าง (structure) ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในส่วนนี้จะเน้นถึงกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมเป็นสำคัญ

2) เส้นประ หมายถึง เส้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในลักษณะความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้ความเป็นผู้กระทำกร (actor) หรือในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในส่วนนี้จะเน้นถึงการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาเป็นสำคัญ ซึ่งการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญานั้นสามารถได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคมโดยตรงได้เช่นกัน

3) ตัวแสดงอื่นๆ ที่อยู่นอกกรอบบริบทภายในชุมชนสวนหลวง คือ หน่วยงานต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง ซึ่งต่างเป็นหน่วยงานที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนสวนหลวง ได้แก่ ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สำนักงานเขตปทุมวัน สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน และสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษา “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” ได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในลักษณะที่เป็น การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic research) เนื่องจากในการทำความเข้าใจชุมชนในมิติที่เป็นเครือข่ายทางสังคมนั้น ถ้ากำหนดรูปแบบการวิจัยแบบเชิงปริมาณ (quantitative research) ซึ่งแม้จะมีตัวบ่งชี้ (indicators) ที่แสดงถึงผลทดสอบทางสถิติที่ชัดเจน แต่ค่าสถิติต่างๆ ที่จะได้รับมานั้น อาจไม่สะท้อนถึงความลุ่มลึกของข้อมูลในลักษณะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมเท่าที่ควร ดังนั้นการกำหนดรูปแบบการวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic research) จึงทำให้การออกแบบการวิจัยในด้านต่างๆ ล้วนมีลักษณะที่ค่อนข้างยืดหยุ่น เพื่อเป็นการเปิดรับถึงการเก็บข้อมูลในระดับวงกว้างและลึกซึ่งตรงเท่าที่ผู้วิจัยต้องการ หรือรู้สึกว่าจะได้ถึงจุดอิ่มตัว (saturation) พอที่จะใช้ตอบวัตถุประสงค์ต่างๆ ดังที่ได้กำหนดไว้ในข้างต้นได้ อันจะนำไปสู่แนวทางในการสังเคราะห์ประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดจากการนำผลการศึกษาที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป

3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

แหล่งข้อมูลในการศึกษานี้ แบ่งออกเป็น 2 แหล่ง คือ

3.2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ คือ การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยตรง ซึ่งในที่นี้ก็คือผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร รวมถึงเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอกต่างๆ ที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนสวนหลวง ได้แก่ สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานเขตปทุมวัน สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน และศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาฯ

3.2.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ คือ การศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น ตำรา เอกสาร บทความ งานวิจัยต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 นอกจากนี้

ยังมีฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ฐานข้อมูลประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง ฯลฯ ที่มีผู้เก็บและรวบรวมตลอดจนวิเคราะห์ข้อมูลไว้อยู่แล้ว เช่น สำนักงานเขตปทุมวัน ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants)

เนื่องจากกลุ่มประชากรเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ดังนั้นการศึกษาประชากรชาวชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลเฉพาะผู้ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเท่านั้น โดยผู้วิจัยได้วางแผนในการกำหนดประเภทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังต่อไปนี้

3.3.1 ประเภทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) และแนวทางในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคคลที่ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี สำหรับแนวทาง หรือคุณสมบัติที่ผู้วิจัยจะเลือกให้กรณีศึกษาในชุมชนสวนหลวงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น จะยึดตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาหรือเป็นหลัก ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

สำหรับการศึกษาวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1) กลุ่มชาวบ้าน

ผู้วิจัยได้กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างน้อย 5 คน โดยแต่ละคนต้องมีเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวอย่างน้อย 3 ใน 5 ประการ ของเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ดังนี้

1.1) เป็นชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนสวนหลวงมาตั้งแต่แรกเริ่มทำสัญญาเช่า คือ ช่วงปี พ.ศ. 2507 - 2513 ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวจะเป็นเงื่อนไขที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นผู้ ที่อาศัยอยู่ และมีประสบการณ์ในการรับรู้ถึงความเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้น เกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้อย่างแท้จริง

1.2) เป็นผู้ที่รอบรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาตลอดจนสภาพของชุมชนเป็นอย่างดี

1.3) เป็นผู้ที่รอบรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นอย่างดี

1.4) เป็นผู้ที่มีรู้จักบุคคลต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี หรือเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี

1.5) มีสถานะเป็น hub หรือเป็นบุคคลศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

2) กลุ่มเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง

นอกจากชาวชุมชนสวนหลวงจะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญแล้ว กลุ่มเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องหรือใกล้ชิดกับชุมชนสวนหลวงก็สามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ได้เช่นกัน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ว่าจะมอบหมายให้ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ ตำแหน่งใดในหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ตำรวจ แผนกตำรวจชุมชน สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

สำหรับการศึกษาวัดถุประสงค์ที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1) กลุ่มชาวบ้าน ซึ่งเป็นทั้งชาวบ้านที่พบได้ทั่วไปในชุมชน และชาวบ้านที่เคยเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โดยจะต้องเป็น hub ในเครือข่าย อย่างน้อย 3-5 คน เพื่อให้การศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สะท้อนให้เห็นว่า ผลการศึกษาที่ได้มีความเกี่ยวข้องกับผลการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งว่าด้วยเรื่องกระบวนการเกิดและลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในชุมชน

2) กลุ่มเจ้าหน้าที่จากทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ซึ่งก็คือ ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว

สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นั้น จะเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเป็นหลัก ซึ่งแนวทางในการเลือกกรณีศึกษาที่เป็นชาวบ้านในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จะพิจารณาจากผลการศึกษาที่ได้ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ว่าลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในด้านสมาชิกนั้นว่า ใครมีตำแหน่งหรือเป็นบุคคลประเภทใดในเครือข่ายทางสังคม เช่น ผู้ที่เป็นศูนย์กลาง (hub) ผู้ที่คอยควบคุมการหมุนเวียนของข้อมูลข่าวสาร (gate keeper) ผู้ที่คอยเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในเครือข่าย (pulse taker) เป็นต้น สำหรับกลุ่มเจ้าหน้าที่จากทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ก็จะมุ่งเน้นไปที่ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วมากขึ้น เนื่องจากเป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้านโดยตรงมากกว่าเจ้าหน้าที่ตำแหน่งอื่นๆ

3.3.2 จำนวนกรณีศึกษา และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1) จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นั้น ในเบื้องต้นไม่สามารถกำหนดจำนวนได้อย่างเจาะจง เนื่องจากผู้วิจัยจะเลือกกลุ่มชาวชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร มาจำนวนหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับภาระของทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ตลอดจนบุคคลอื่นๆ ที่ให้คำแนะนำ เช่น ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม ผู้ค้าในตลาดสวนหลวง ฯลฯ โดยกำหนดเงื่อนไขไว้ว่า ชาวบ้านแต่ละคนที่ได้รับการแนะนำมานั้นจะต้องมาจากคนละครัวเรือน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูนดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ชาวบ้านมีคุณสมบัติไม่เข้าข่ายตามเกณฑ์ของการเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กำหนดไว้เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยก็จะใช้วิธีการสุ่มเลือกชาวบ้านอื่นๆ เพิ่มเติมต่อไป หรือมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมในคุณสมบัติด้านอื่นๆ ของชาวบ้านที่มีคุณลักษณะกับคุณสมบัติต่างๆ ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ต่อไป เพราะฉะนั้นจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จึง

ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้วิจัยว่า ชาวบ้านคนใดเข้าข่ายหรือมีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญมากที่สุดจากชาวบ้านจำนวนหนึ่ง que ผู้วิจัยได้มีการทำความรู้จักกันในเบื้องต้นแล้ว นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความอิ่มตัว (saturation) ของข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับด้วยว่ามีความเพียงพอต่อการศึกษาวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว

2) จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นั้น เมื่อแบ่งตามวิธีการในการเก็บข้อมูลแล้ว สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มชาวบ้านนั้น กำหนดจำนวนชาวบ้านไว้เบื้องต้น 10 คน ซึ่งเป็นทั้งชาวบ้านที่พบได้ทั่วไปในชุมชน (ที่มีความสะดวกและพร้อมที่จะให้ข้อมูล) และชาวบ้านที่เคยเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โดยจะต้องเป็น hub ในเครือข่าย อย่างน้อย 3 - 5 คน นอกจากนี้ยังเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเจ้าหน้าที่จากทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ซึ่งก็คือ ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว จำนวน 1 คน

อย่างไรก็ตามเมื่อผู้วิจัยได้ลงมือเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว กลับพบว่า จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวนมากกว่าที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนมากมีคุณสมบัติไม่ถึงตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลจากชาวบ้านหรือบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ซึ่งสามารถสรุปได้ตามตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 4 จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำแนกตามประเภทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รหัส	ประเภทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	จำนวน (คน)
A	ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม	2
B	ผู้ค้าในตลาดสวนหลวง	5
C	ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขาย	5
D	ชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขาย	9
E	คนเก่าแก่ (เคยอยู่อาศัย)	2
F	เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์	2
G	เจ้าหน้าที่จากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน	1
H	เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1
I	เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตปทุมวัน	1
	รวม	28

สำหรับเหตุผลในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละประเภทนั้น สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1) ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม

ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นบุคคลที่ผู้วิจัยได้รับการแนะนำมาจากเจ้าหน้าที่คนหนึ่งที่มาจากทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ซึ่งให้ความเห็นว่า ควรเริ่มต้นเก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลดังกล่าวเนื่องจากเป็นผู้ที่มีโอกาสพบปะกับชาวชุมชนสวนหลวงเป็นจำนวนมาก ซึ่งอย่างน้อยน่าจะมีความคุ้นเคยกับคนบางกลุ่มที่มีความสนิทสนมกันเป็นส่วนตัว เช่น ผู้สูงอายุที่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่นิยมมากราบไหว้ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิมในช่วงเทศกาลสำคัญ อันนำไปสู่การแนะนำบุคคลสำคัญคนอื่น ๆ หรือบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวงแก่ผู้วิจัยได้ต่อไป

2) ผู้ค้าในตลาดสวนหลวง

กลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวงนั้นมีโอกาสที่จะพบปะกับชาวชุมชนสวนหลวงได้เป็นจำนวนมากและความถี่ที่มากกว่าผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งอาจมีความใกล้ชิดกับผู้ค้าคนอื่น ๆ ซึ่งค้าขายอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ตลอดจนลูกค้าบางคนที่มีความสนิทสนมเป็นพิเศษ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่ากลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวงน่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวง ตลอดจนแนะนำบุคคลอื่น ๆ ภายในชุมชนสวนหลวงที่เข้าข่ายว่ามีคุณสมบัติในการเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เป็นอย่างดี

3) ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขาย

นอกจากกลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวงน่าจะเป็นผู้ที่ทราบเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงได้เป็นอย่างดีแล้ว กลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายตามอาคารเช่าต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวงน่าจะมีส่วนรู้เห็นเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวงด้วย เนื่องจากปฏิเสธไม่ได้ว่า อาชีพค้าขายเป็นอาชีพที่มีโอกาสพบปะกับผู้คนที่ต่างภายในชุมชนซึ่งอย่างน้อยก็คือความสัมพันธ์ในฐานะผู้ค้ากับลูกค้า และมีความเป็นไปได้ว่าผู้ค้ากับลูกค้าบางคู่อาจมีความสนิทสนมกันซึ่งนำไปสู่การแนะนำบุคคลอื่น ๆ ภายในชุมชนสวนหลวงที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

4) ชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขาย

แม้ว่าผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายภายในชุมชนสวนหลวงจะมีโอกาสพบปะกับผู้คนที่อยู่ในชุมชนมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ก็ตาม แต่กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขายจะไม่ได้พบปะกับผู้อื่นในชุมชนสวนหลวงแต่ประการใด ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพบว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างหรือรับจ้างตามร้านค้าอาหาร แม้กระทั่งภายในตลาดสวนหลวงหรือตลาดสามย่านใหม่นั้น ต่างก็มีความสนิทสนมกับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในชุมชนเช่นกันไม่ว่าจะเป็นกับกลุ่มผู้ค้าหรือลูกค้าบางคนก็ตาม อย่างไรก็ตามเพื่อให้การศึกษาสามารถครอบคลุมถึงบุคคลอื่นภายในชุมชนมากขึ้น การเลือกสัมภาษณ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ภายในชุมชนสวนหลวงที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขายแบบเจาะจง จึงช่วยทำให้ข้อมูลที่ใช้อธิบายภาพรวมของชุมชนสวนหลวงได้มากขึ้นมากกว่าการจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายแต่เพียงอย่างเดียว

5) คนเก่าแก่ (เคยอยู่อาศัย)

สืบเนื่องจากการที่ผู้วิจัยพบว่าชาวชุมชนสวนหลวงที่มีคุณสมบัติเข้าข่ายเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้นมีจำนวนน้อยมาก เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวมาตั้งแต่ระยะเริ่มแรกหรือสมัยที่มีการปรับปรุงพัฒนาที่ดินครั้งใหญ่เมื่อช่วงปี พ.ศ.2508 - 2513 ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ขอคำแนะนำจากบุคคลใกล้ชิดตัวผู้วิจัยคนหนึ่งซึ่งเคยมีญาติอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงมาก่อน ภายหลังจากผู้วิจัยได้รับการแนะนำให้รู้จักกับญาติคนดังกล่าวของบุคคลใกล้ชิดตัวผู้วิจัยแล้ว ต่อจากนั้นผู้วิจัยจึงได้เข้าไปเก็บข้อมูลจากบุคคลดังกล่าวโดยตรงเพื่อสอบถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาหรือข้อมูลในอดีตของชุมชนสวนหลวง และให้แนะนำบุคคลเก่าแก่คนอื่นๆ ที่ทั้งกำลังอาศัยและเคยอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงต่อไป

6) เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ จะช่วยให้ข้อมูลในเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวงแก่ผู้วิจัยได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับสถานการณ์ใช้พื้นที่ใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ภายในชุมชนสวนหลวงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ตลอดจนบุคคลสำคัญภายในชุมชนที่เจ้าหน้าที่มีความสนิทสนมหรือรู้จักเป็นการส่วนตัว ซึ่งจะช่วยทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นชาวบ้านคนอื่นๆ ในพื้นที่ได้ต่อไป

7) เจ้าหน้าที่จากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน

ผู้วิจัยคาดว่า เจ้าหน้าที่จากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสายสัมพันธ์ทางสังคมของชาวชุมชนสวนหลวงที่ผู้วิจัยไม่อาจพบเห็นหรือรับรู้ได้ในเบื้องต้น ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษายสายสัมพันธ์ของสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมในชุมชนดังกล่าวต่อไป

8) เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในฐานะที่สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการเก็บค่าเช่า ซึ่งเป็นผู้คอยดูแลบริหารจัดการพื้นที่บริเวณชุมชนสวนหลวงโดยตรง นั้น ผู้วิจัยคาดว่า เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สามารถที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนสวนหลวงได้เป็นอย่างดี

9) เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตปทุมวัน

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยต้องการทราบข้อมูลโดยทั่วไปเกี่ยวกับประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง เช่น จำนวนประชากร จำนวนหลังคาเรือน แผนที่ชุมชน ฯลฯ ซึ่งคาดว่าเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตปทุมวันน่าจะให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวแก่ผู้วิจัยได้

3.3.3 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

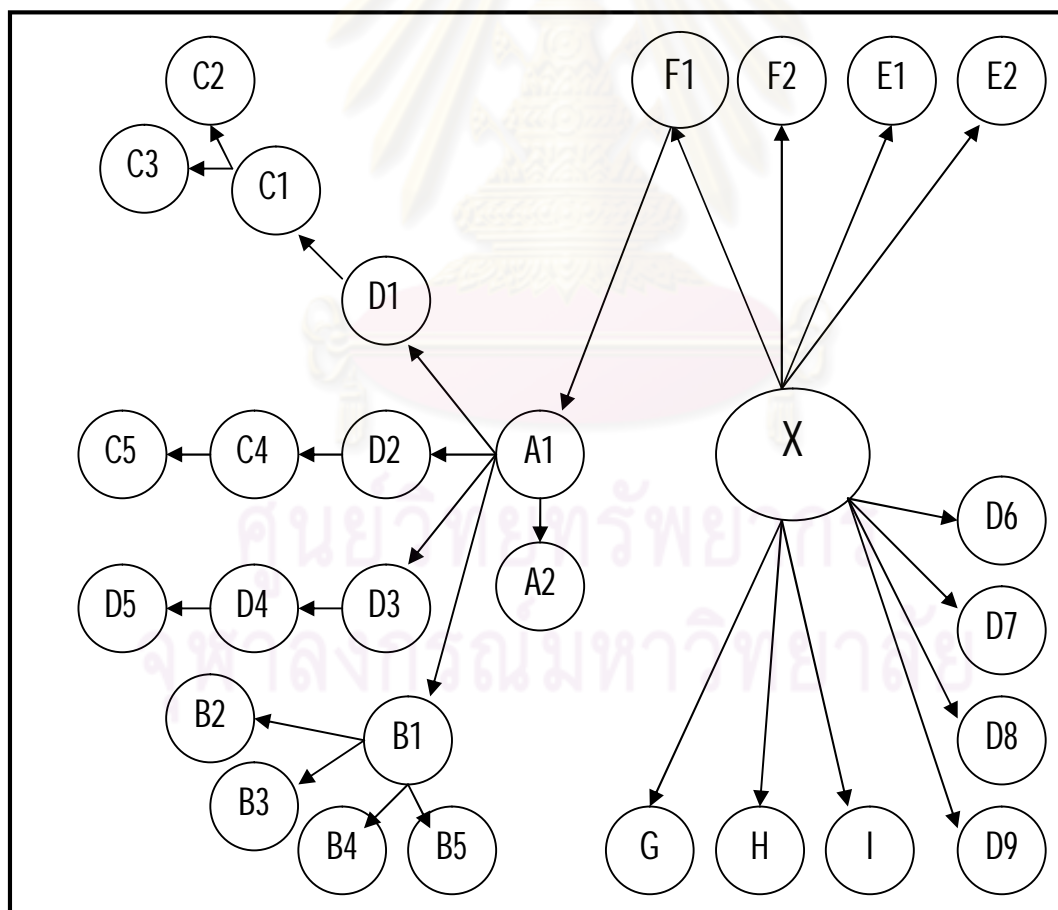
ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการวางแผนเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1) การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เพื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับจำนวน และคุณลักษณะประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง และขอข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ คิดว่า เป็นผู้มีความสำคัญในชุมชนสวนหลวง เพื่อการติดต่อให้เป็นกรณีศึกษาในการเก็บข้อมูลในระยะแรก ซึ่งในขั้นตอนดังกล่าว เมื่อผู้วิจัยได้รายชื่อของผู้ที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุขฯ ให้มาแล้ว ผู้วิจัยก็จะติดต่อบุคคลดังกล่าวไปเพื่อนัดหมายเก็บข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยก็จะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างกรณีศึกษารายอื่น ๆ ในการเก็บข้อมูลระยะแรกด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูน (snowballing sampling method) ด้วยการ

ให้กรณีศึกษารายแรกแนะนำบุคคลอื่นๆ ภายในชุมชนที่มีคุณลักษณะอันเหมาะสมที่จะมาเป็นกรณีศึกษาในการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยต่อไป

2) การแฝงตัวเข้าไปในชุมชนสวนหลวงของผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยจะใช้บทบาทของการเป็นลูกค้าเข้าไปในชุมชน เพื่อทำความรู้จักกับชุมชน และบุคคลต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับชาวบ้าน เนื่องจากชุมชนสวนหลวงเป็นชุมชนที่มีร้านค้าเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านอาหาร ดังนั้นการเป็นลูกค้าของผู้วิจัยจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการติดต่อและสานสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนดังกล่าว เพื่อการเก็บข้อมูลเชิงลึกต่อไปในภายภาคหน้า

จากการที่ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสต่างๆ ไว้ให้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละประเภทตามตารางที่ 2 ซึ่งผู้วิจัยขออธิบายวิธีการเข้าถึงและการสุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละประเภท โดยสามารถสรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5 แบบจำลองแนวทางในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของผู้วิจัย

จากรูปภาพที่ 4 เมื่อกำหนดให้ตัวผู้วิจัยมีรหัสเป็น X โดยผู้วิจัยได้เริ่มต้นการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส A1 ซึ่งเป็นผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม (คนที่ 1) โดยผู้วิจัยได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ฯท่านหนึ่ง (F1) ว่าเป็นไปได้เริ่มต้นเก็บข้อมูลจากบุคคลดังกล่าวก่อน เนื่องจากเล็งเห็นว่า ศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นสถานที่สำคัญภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งประกอบไปด้วยผู้คนจำนวนมากทั้งจากภายในชุมชนสวนหลวงและชุมชนรอบข้างที่ต่างมาสักการะสถานที่ดังกล่าว ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกบุคคลที่ประจำอยู่ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นจุดเริ่มต้นในการเก็บข้อมูลและเพื่อแสวงหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่นๆภายในชุมชนสวนหลวง ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูน (snowballing) ต่อไป เช่น เมื่อผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมคนที่ 1 (A1) แล้ว บุคคลดังกล่าวก็ได้แนะนำให้ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆที่ตนเองรู้จักต่อไป ได้แก่ ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมอีกคน (A2) ชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขายจำนวน 3 คน (D1 - D3) แม่ค้าในตลาดสวนหลวง 1 คน (B1) ซึ่งบุคคลที่ทางผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนแรกแนะนำมานั้น ผู้วิจัยก็จะขยายผลด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูนจากบุคคลต่างๆที่ได้รับการแนะนำมาต่อไปเรื่อยๆ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่นๆ ซึ่งไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงในปัจจุบัน ผู้วิจัยไม่ได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูน แต่ผู้วิจัยจะนัดหมายกับบุคคลดังกล่าวเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์จากบุคคลเหล่านั้นโดยตรง ซึ่งได้แก่ ผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงจำนวน 2 คน (E1-E2) เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จำนวน 2 คน (F1-F2) เจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน จำนวน 1 คน (G) เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 1 คน (H) และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตปทุมวัน จำนวน 1 คน (I) โดยบุคคลเหล่านี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive method) ซึ่งเป็นการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะจากบุคคลที่มีอาชีพต่างๆดังกล่าว เพื่อนำข้อมูลเฉพาะด้านของผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพนั้นๆ เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชนสวนหลวง ข้อมูลเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ฯลฯ ไปใช้เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาของผู้วิจัยครั้งนี้ต่อไป

3.4 วิธีการเก็บข้อมูล

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลออกเป็น 3 ระยะ โดยในแต่ละระยะจะเป็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนี้

3.4.1 การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน ได้แก่ การสังเกต (observation) สภาพพื้นที่ และสภาพสังคมและวัฒนธรรมโดยเบื้องต้นภายในชุมชน การสัมภาษณ์แบบทั่วไป (general interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in - depth interview) การเขียนบันทึก (diary) การวาดภาพเชิงชาติพันธุ์วรรณา (pictorial ethnography)

3.4.2 การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นั้นมีความคล้ายคลึงกับการเก็บข้อมูลในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แต่ผู้วิจัยจะเน้นใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in - depth interview) มากขึ้นในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลในลักษณะที่ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ ผู้วิจัยจะไม่ยึดติดว่าในการศึกษาวัตถุประสงค์ใดก็ตามจะต้องยึดติดกับการเก็บข้อมูลวิธีนั้นๆเสมอไป ซึ่งการกำหนดวิธีการดังกล่าวในช่วงต้นเป็นเพียงแนวทางในการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ซึ่งในความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ถ้าผู้วิจัยสบโอกาสในการได้ข้อมูลหรือมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการตอบวัตถุประสงค์ต่างๆที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยก็จะปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บข้อมูลต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการ ณ สถานการณ์ต่างๆในระหว่างการเก็บข้อมูลต่อไป

3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

สำหรับเครื่องมือที่จะใช้ในการเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ออกแบบเครื่องมือต่างๆ โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังต่อไปนี้

3.5.1 การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เนื่องจากผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกต (observation) สภาพพื้นที่ และสภาพสังคมและวัฒนธรรมโดยเบื้องต้นภายในชุมชน และสัมภาษณ์แบบทั่วไป (general interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนในเบื้องต้น จากนั้นจึงค่อยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อเจาะลึกในประเด็นที่น่าสนใจจากบุคคลที่ผู้วิจัยคาดว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ดีในชุมชน ดังนั้นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จึง ได้แก่ สมุดจดบันทึกสำหรับการสังเกต แบบการสัมภาษณ์ทั่วไป และแบบการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

3.5.2 การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in - depth interview) เป็นหลัก ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จึงเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview guide)

นอกจากนี้ ในระหว่างการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยได้ใช้กล้องถ่ายภาพบันทึกภาพเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวง สำหรับการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์ด้วย เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลและนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผลการศึกษาต่อไป

จากที่กล่าวมาในข้างต้น องค์ประกอบต่างๆที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิธีการเก็บข้อมูล และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล สามารถสรุปได้ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 5 องค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
จำแนกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

องค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2
ประเภทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	<ul style="list-style-type: none"> • ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม • ผู้ค้าในตลาดสวนหลวง • ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขาย • ชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขาย • คนเก่าแก่ (เคยอยู่อาศัย) • เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ • เจ้าหน้าที่จากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน • เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> • ชาวชุมชนสวนหลวงที่ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ดี • เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ที่เป็นทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว

องค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2
	มหาวิทยาลัย • เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขต ปทุมวัน	
จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	• ชาวบ้าน 10 - 20 คน • เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ หน่วยงานละ 1 คน	• ชาวบ้าน 10 - 15 คน • เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการ สาธารณสุข 5 จุดพาดกรณีที่เป็น ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว จำนวน 1 - 2 คน
การสุ่มตัวอย่าง	• แบบพอกพูน (กรณีที่เป็น ชาวบ้าน) • แบบเจาะจง (กรณีที่เป็น เจ้าหน้าที่ และชาวบ้านที่ผู้วิจัย สังเกตเห็นเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ ดี)	• แบบเจาะจง
วิธีการเก็บข้อมูล	• การสังเกตการณ์ • การสัมภาษณ์ทั่วไป • การสัมภาษณ์เชิงลึก	• การสังเกตการณ์ • การสัมภาษณ์เชิงลึก
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	• สมุดบันทึกการสังเกต • แบบสัมภาษณ์ทั่วไป • แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง • เครื่องบันทึกเสียง • กล้องถ่ายรูป	• สมุดบันทึกการสังเกต • แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง • เครื่องบันทึกเสียง • กล้องถ่ายรูป

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก ซึ่งในที่นี้จะเป็นการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (social network analysis) สำหรับการนำเสนอข้อมูลจะเป็นลักษณะการพรรณนาถึงข้อมูลต่างๆที่ได้มาในลักษณะความเรียง และมีการยกตัวอย่างคำพูด (quotation) ต่างๆของผู้ให้ข้อมูลสำคัญนำมาประกอบการนำเสนอข้อมูลด้วย

ในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ในการศึกษาคั้งนี้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่ว่าด้วยการศึกษากระบวนการและลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร จะมุ่งวิเคราะห์คุณลักษณะด้านต่างๆของเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

- 1) สภาพแวดล้อม (environments) พิจารณาจากประวัติความเป็นมาของเครือข่าย บทบาทการเคลื่อนไหวต่างๆของเครือข่ายในอดีต คุณลักษณะของสมาชิกภายในเครือข่าย
- 2) การติดต่อสื่อสาร (communication) พิจารณาจากรูปแบบและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสารกันภายในและภายนอกเครือข่าย
- 3) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) พิจารณาจากการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ
- 4) ความเหนียวแน่น (cohesion) พิจารณาจากสำนึกร่วม และการมีส่วนร่วมทางสังคมของสมาชิกในเครือข่าย
- 5) ความต้องการต่างๆ (needs) พิจารณาจากความต้องการทางกายภาพ (physical needs) ความต้องการทางจิตใจ (mental needs) ความต้องการทางสังคม (social needs)

เมื่อได้วิเคราะห์คุณลักษณะต่างๆของเครือข่ายทางสังคมแล้ว ก็จะนำผลการวิเคราะห์ที่ได้ในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ไปเชื่อมโยงกับการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ต่อไปว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีความเชื่อมโยงกับการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรต่อไป

3.7 จริยธรรมการวิจัย

จริยธรรมการวิจัยนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในทุกขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงจริยธรรมในการวิจัยไว้ ดังนี้

1) ประเด็นสายสัมพันธ์แบบลับในชุมชนสวนหลวง

ความสัมพันธ์แบบลับซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนนั้น อาจเป็นความลับของสายสัมพันธ์ของสมาชิกบางกลุ่มโดยเฉพาะที่ไม่ต้องการให้ผู้อื่นหรือคนนอกรับรู้ ซึ่ง

ผู้วิจัยจะระมัดระวังในการเก็บข้อมูลกับประเด็นละเอียดอ่อนในจุดนี้ให้มากที่สุด โดยมุ่งแสวงหาคำตอบที่ตอบตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาที่กำหนดไว้เท่านั้น หากการลงลึกหรือแคะได้ของผู้วิจัยในระหว่างการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยทำให้ผู้ให้ข้อมูลบางคนเกิดความไม่สบายใจ หรือแสดงความหวาดระแวงใจ ไม่แน่ใจในตัวผู้วิจัยขึ้นมา ผู้วิจัยก็จะเบี่ยงเบนประเด็นในการถามเรื่องดังกล่าวออกไปทันที แล้วค่อยมาตรวจสอบข้อสงสัยดังกล่าวกับผู้ให้ข้อมูลคนเดิม หรือคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในภายหลัง หากยังพบว่า ผู้ให้ข้อมูลยังมีท่าทีไม่เต็มใจที่จะให้ข้อมูลในเรื่องดังกล่าวต่อไปอีก ผู้วิจัยก็จะพยายามหาหนทางอื่น ๆ ที่เหมาะสมในการได้มาซึ่งข้อมูลดังกล่าวต่อไปหากข้อมูลดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการตอบวัตถุประสงค์ต่างๆที่กำหนดไว้

2) ประเด็นด้านความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล

ชาวบ้านในชุมชนสวนหลวงมักใช้เวลากับการค้าขายเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ผู้วิจัยพึงระวังคือ ความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลว่า ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนมีความสะดวกด้านเวลา สถานที่ อย่างไร อันจะเอื้อต่อการให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลต่างๆแก่ผู้วิจัยอย่างเหมาะสมที่สุด

3) ประเด็นด้านการนำเสนอข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม ข้อมูลที่ได้แม้จะมาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนไม่มาก แต่ข้อมูลที่ได้มาก็ย่อมมีการพาดพิงถึงชื่อบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งในและนอกชุมชนด้วยก็เป็นได้ ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบลับที่สมาชิกในเครือข่าย หรือในสายสัมพันธ์ของแม่ข่ายหนึ่งๆ ไม่ต้องการเปิดเผยให้เป็นรับรู้ในวงกว้างเท่าที่ควร ข้อพึงระวังในจุดนี้ ผู้วิจัยก็จะใช้นามแฝงแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนทุกครั้งที่ในการนำเสนอข้อมูล

บทที่ 4 ผลการศึกษา

4.1 ประวัติชุมชนสวนหลวง

ประวัติความเป็นมาของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานครนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า เกิดขึ้นในปีใด แต่สันนิษฐานว่าภายหลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานที่ดินบริเวณดังกล่าวให้กับทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้แบ่งที่ดินออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนหรือมหาวิทยาลัย กับส่วนที่เป็นที่ดินว่างเปล่าสำหรับให้ชาวบ้านเข้ามาพักอาศัยและเป็นที่ดินที่ใช้สำหรับขยายพื้นที่การเรียนการสอนต่อไปในอนาคต ซึ่งบริเวณพื้นที่ที่เป็นชุมชนสวนหลวงนั้นอาจเป็นการเรียกชื่อตามพื้นที่ที่เป็นสวนแต่ดั้งเดิมของรัชกาลที่ 5 เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงกันนั้นซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เดิมทีเป็นที่ตั้งของพระราชวังวินด์เซอร์ในรัชกาลที่ 5 แต่เดิมมาก่อน ซึ่งอาณาบริเวณดังกล่าวซึ่งอยู่ใกล้กับสนามกีฬาแห่งชาตินั้น ในอดีตเคยเป็น “วัง” หรือ “ตำหนัก” ที่ประทับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อ พ.ศ. 2424 ด้วยเหตุที่ทรงสร้างเป็นอาคาร 3 ชั้น คล้ายพระราชวังวินด์เซอร์ของอังกฤษ จึงเป็นที่เรียกติดปากของชาวต่างชาติในยุคนั้นว่า “วินด์เซอร์คาสเทิล” (Windsor Castle) หรือปราสาทวินด์เซอร์ แต่ชาวไทยมักจะเรียกว่า “วังใหม่” หรือ “วังกลางทุ่ง” ซึ่งเป็นที่มาชื่อแขวงวังใหม่ในปัจจุบัน

เมื่อรัชกาลที่ 5 มอบที่ดินบริเวณดังกล่าวให้กับทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว พื้นที่ดังกล่าวจึงอาจถูกเรียกจากชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยแต่แรกเริ่มว่าเป็น “สวนหลวง” ซึ่งอาจหมายถึงสวนของรัชกาลที่ 5 ที่อยู่ใกล้กับวัง” หรือ “ตำหนัก” ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ แต่เดิม ดังนั้นชื่อชุมชนสวนหลวงจึงอาจถูกเรียกต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งคนรุ่นต่อๆ มาอาจเรียกชื่อชุมชนดังกล่าวด้วยความเคยชินตามที่คนรุ่นก่อนเรียกกันมาโดยไม่ได้ถามถึงที่มาของชื่อชุมชน จึงทำให้คนรุ่นปัจจุบัน แม้กระทั่งชาวชุมชนสวนหลวงเองก็ไม่ทราบที่มาของชื่อชุมชนสวนหลวง อย่างไรก็ตาม อาจเป็นเพราะว่าชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากในปัจจุบันไม่ใช่คนพื้นเพเดิมหรือตั้งรกรากมาแต่เดิม จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใดที่ชาวชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันจะไม่ทราบถึงที่มาของชื่อชุมชนสวนหลวง แม้ว่าสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะเข้ามาจัดการเรื่องสัญญาเช่าที่และอาคารพาณิชย์ต่างๆ ในบริเวณดังกล่าวมาเป็นระยะเวลา 30 กว่าปีแล้วก็ตาม ซึ่งทางสำนักงานจัดการ

ทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้เรียกชื่อชุมชนดังกล่าวว่าเป็นพื้นที่ชุมชนสวนหลวงตามที่ชาวบ้านในสมัยก่อนเรียกขานกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจะไม่ทราบถึงที่มาของชื่อชุมชนนั้น แต่นอกเหนือไปจากชื่อ "สวนหลวง" ชาวชุมชนสวนหลวงสมัยก่อนยังเรียกชื่อชุมชนตนเองว่า "ชุมชนตลาดกลางไข่" ซึ่งพื้นที่ตลาดกลางไข่ถือได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญแห่งหนึ่งในชุมชนสวนหลวงในอดีต เนื่องจากมีผู้คนอาศัยอยู่จำนวนมากจนอาจกล่าวได้ว่า มีลักษณะทางสังคมแบบสลัม แต่ต่อมาทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เล็งเห็นว่าที่ดินบริเวณดังกล่าวอยู่ในทำเลที่เหมาะสมที่จะพัฒนาให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดมากกว่านี้ จึงได้จัดทำให้มีโครงการพัฒนาที่ดินบริเวณริมถนนบรรทัดทอง (ตลาดกลางไข่เดิม) ซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนสวนหลวงในปัจจุบัน ส่งผลให้ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต้องหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่มาแต่เดิม โดยจัดสรรให้ย้ายไปอยู่อาศัย ณ ที่ดินอีกแห่งหนึ่งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่ที่ย่านอ่อนนุช ชุมชนตลาดกลางไข่หรือสวนหลวงแห่งใหม่จึงถือกำเนิดขึ้นอีกแห่ง ณ ที่ดังกล่าว สำหรับเป้าหมายของโครงการพัฒนาที่ดินบริเวณถนนบรรทัดทอง (ตลาดกลางไข่เดิม) นั้น มีวัตถุประสงค์ที่จะออกแบบพื้นที่บริเวณดังกล่าวให้เป็นแหล่งธุรกิจประเภทต่างๆที่มีความหลากหลาย เช่น ธุรกิจด้านอิเล็กทรอนิกส์และประดับยนต์ ธุรกิจด้านการเงิน ด้านอุปกรณ์การกีฬา ด้านที่พักอาศัย อาคารสำนักงานให้เช่า เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ชุมชนสวนหลวงจึงได้กลายเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

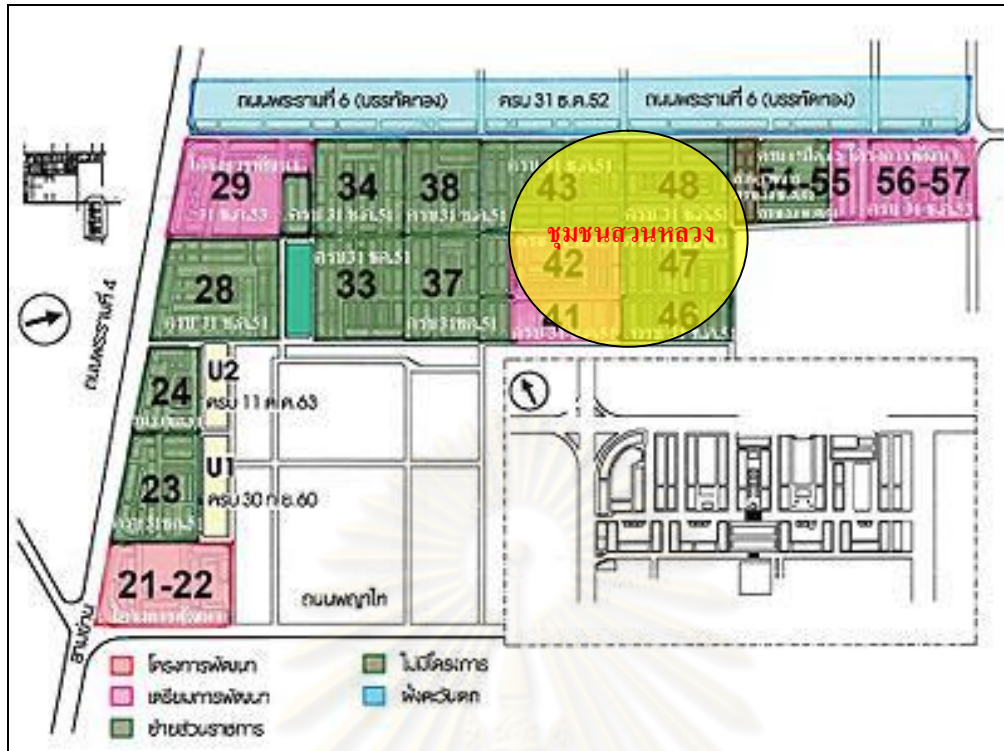
อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนสวนหลวงนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาตั้งแต่อดีตสมัยแรกก่อตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเลยก็ว่าได้ ซึ่งในปัจจุบัน ชุมชนสวนหลวงเป็นหนึ่งในชุมชนต่างๆ เช่น สามย่าน สยามสแควร์ ที่อยู่ภายใต้การดูแลและการบริหารจัดการของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยหน่วยงานดังกล่าวมีภารกิจหลัก คือ การเก็บค่าเช่าที่ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่างๆที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องหารายได้ด้วยตนเอง สำหรับวิธีดำเนินการจัดหารายได้ในสมัยก่อนมีโครงการพัฒนาที่ดินบริเวณโดยรอบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกระทำโดยการแบ่งที่ดินให้เอกชนเช่าเป็นแปลงๆ โดยไม่จำกัดการใช้ประโยชน์ กล่าวคือ มีทั้งเช่าเพื่ออยู่อาศัย ทำการเกษตร และค้าขาย ฯลฯ ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปของกลุ่มผู้เช่า โดยเริ่มกระทำในช่วงปี พ.ศ. 2517 - 2518 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นหนึ่งในหลายวิธีการที่มหาวิทยาลัยแสวงหารายได้ด้วยตนเอง สำหรับชุมชนสวน

หลวงนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้พัฒนาที่ดินให้กลายเป็นอาคารพาณิชย์ต่างๆสำหรับเช่า ด้วยการตกลงทำสัญญาให้เอกชนเป็นผู้ลงทุนพัฒนาที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นแปลงใหญ่เพื่อใช้ประโยชน์ในทางธุรกิจ แล้วให้สิทธิเรียกเก็บผลประโยชน์ในช่วงระยะเวลาหนึ่งตามที่ตกลงกัน โดยทางมหาวิทยาลัยจะได้รับค่าตอบแทนและกรรมสิทธิ์บรรดาสິงปลูกสร้างทั้งหมดที่ผู้ลงทุนได้จัดทำให้มีขึ้น แล้วเมื่อครบกำหนดตามสัญญาแล้ว มหาวิทยาลัยจะเข้ามาดำเนินงานจัดเก็บผลประโยชน์เองต่อไป ซึ่งผลจากการที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการจัดการทรัพย์สินด้วยวิธีดังกล่าว ทำให้มหาวิทยาลัยมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ตกอยู่กับทางมหาวิทยาลัยแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะรายได้ดังกล่าวทางมหาวิทยาลัยก็ได้นำไปใช้ปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนให้กับนิสิตซึ่งเมื่อนิสิตเหล่านั้นสำเร็จการศึกษาออกมา ก็จะกลายเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพเพื่อรับใช้สังคมต่อไป จึงอาจกล่าวได้ว่า สังคมนั้นก็ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากการที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดำเนินการหารายได้เข้ามาวิทยาลัยด้วยวิธีการเช่นนี้ ซึ่งในปัจจุบัน การจัดการทรัพย์สินในส่วนที่ใช้เพื่อจัดหารายได้ของมหาวิทยาลัย อยู่ภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีรองอธิการบดีฝ่ายทรัพย์สินเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบโดยตรง และมีคณะกรรมการจัดการทรัพย์สินซึ่งแต่งตั้งขึ้นโดยมหาวิทยาลัยเป็นผู้ควบคุมและกำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆภายในสำนักงานจัดการทรัพย์สินเกิดประสิทธิภาพต่อไป

4.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวง

4.2.1 ข้อมูลด้านกายภาพ

ชุมชนสวนหลวงเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ (commercial community) ที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีขนาดพื้นที่โดยประมาณ 80 ไร่ 7 งาน 285.5 ตารางวา (หมอนที่ 41 42 43 46 47 48) สำหรับชื่อชุมชนสวนหลวงนั้นไม่ได้เรียกตามชื่อที่ได้ขึ้นทะเบียนกับทางสำนักงานเขตปทุมวันในลักษณะการเป็นชุมชนที่แบ่งตามเขตการปกครอง แต่ประการใด ทว่าเป็นชื่อชุมชนตามที่สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้กำหนดเอาไว้เพื่อประโยชน์ในการดูแลและบริหารจัดการเชิงพาณิชย์ เพราะฉะนั้นอาคารบ้านเรือนตลอดจนที่ดินต่างๆที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนสวนหลวงจึงเป็นกรรมสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

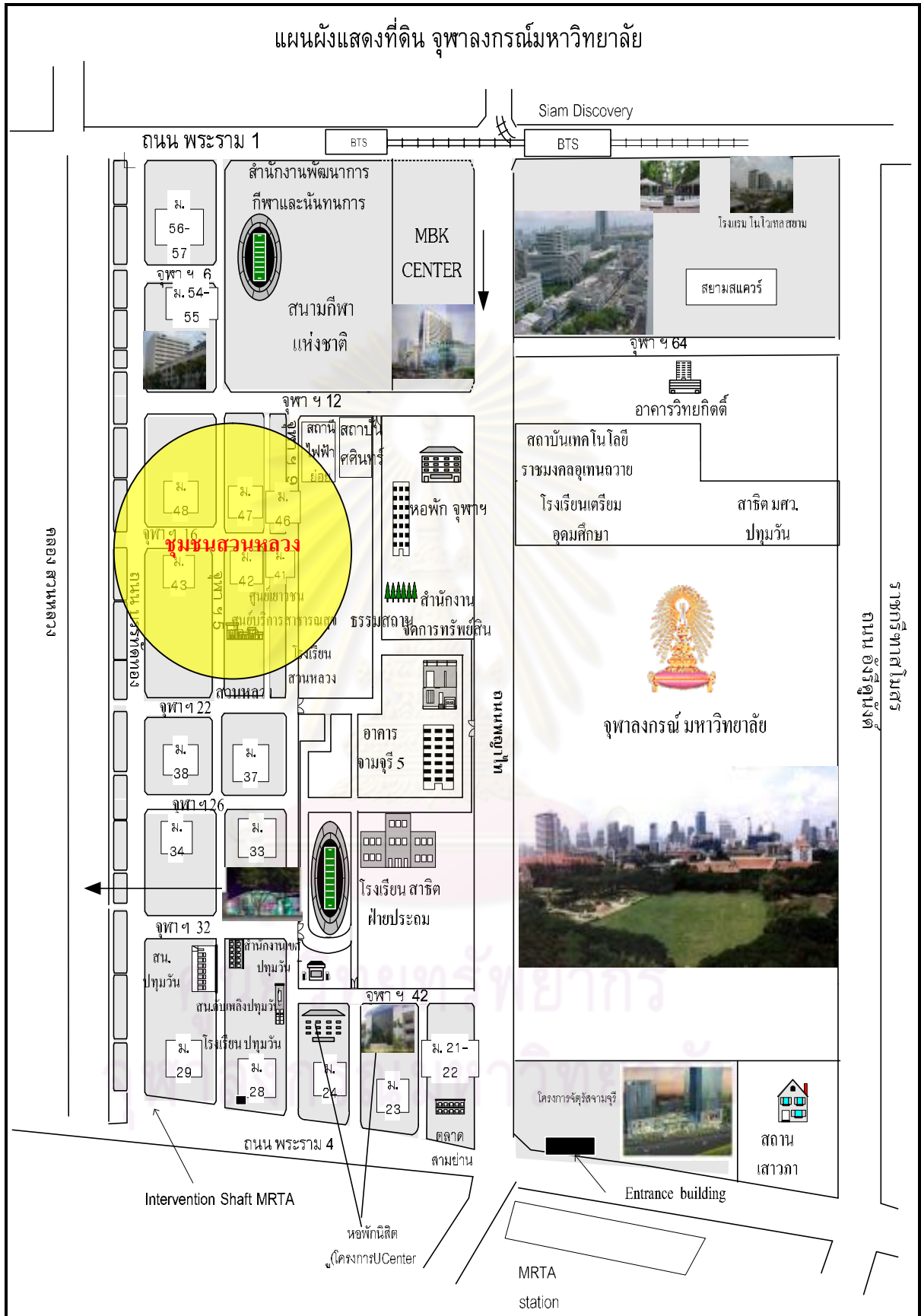

ภาพที่ 6 แผนผังการวางแผนพัฒนาแปลงที่ดินในพื้นที่สามย่าน - สวนหลวง

ภายใต้กรรมสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ประชาชาติธุรกิจ, 2552)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 7 แผนผังแสดงที่ดิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาฯ, 2552)

ลักษณะการใช้พื้นที่ในชุมชนสวนหลวง นอกเหนือไปจากการเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ชาวบ้านจะดัดแปลงอาคารที่ตนเองเช่าอยู่ให้กลายเป็นร้านค้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นร้านอาหาร ร้านค้าอะไหล่รถยนต์ ตลอดจนร้านจำหน่ายอุปกรณ์ตกแต่งรถประเภทต่างๆ ร้านค้าอะไหล่รถยนต์ ร้านซ่อมรถ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการด้านการค้าขายและจำหน่ายอาหารนั้นถือได้ว่าเป็นกิจการประเภทหนึ่งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนสวนหลวงก็ว่าได้ เนื่องจากเป็นกิจการที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้ประกอบการร้านอาหารต่างๆเป็นจำนวนมากในย่านดังกล่าวที่ตั้งอยู่บริเวณใจกลางชุมชนสวนหลวง (บริเวณสามแยกจุกฟ้า ซอย 5 กับจุกฟ้า ซอย 20) นอกจากนี้ภายในชุมชนสวนหลวงยังมีพื้นที่การค้าบางส่วนสำหรับทำเป็นกิจการตลาด โดยตลาดดังกล่าวมีชื่อว่า "ตลาดสวนหลวง" ซึ่งเป็นตลาดที่ขึ้นชื่อแห่งหนึ่งในย่านสามย่าน-สวนหลวง เนื่องจากมีร้านค้าจำหน่ายอาหารจำนวนมาก ซึ่งการที่ตลาดสวนหลวงมีร้านค้าต่างๆจำนวนมาก จึงเป็นสถานที่รวมตัวกันของผู้ค้าที่มีจำนวนมากตามไปด้วย ซึ่งผู้ค้าส่วนใหญ่ก็จะพักอาศัยอยู่ในบริเวณตลาดสวนหลวงหรือบริเวณใกล้เคียง

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา ทางสำนักงานจัดการทรัพย์สินจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้ประกาศว่าจะปฏิเสธต่อระยะเวลาสัญญาเช่าที่บริเวณที่ดินชุมชนสวนหลวง ประกอบกับในปีเดียวกันนั้น ได้มีการก่อสร้างตลาดสามย่านแห่งใหม่ขึ้นมาซึ่งตั้งอยู่ระหว่างจุกฟ้าซอย 5 กับ ซอย 9 หรือตั้งอยู่ใกล้กับสำนักงานเขตปทุมวัน ทางสำนักงานจัดการทรัพย์สินจึงมีคำสั่งให้บรรดาผู้ค้าในตลาดสวนหลวงได้ย้ายไปค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่แทน ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาเฉพาะผู้ค้าในตลาดสามย่านแห่งใหม่ซึ่งเคยค้าขายในตลาดสวนหลวงมาก่อน ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการแนะนำมาจากชาวชุมชนสวนหลวงคนอื่นๆด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูนดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3

4.2.2 ข้อมูลด้านประชากร

จากข้อมูลสถิติด้านประชากรที่เก็บรวบรวมโดยศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ชุมชนสวนหลวงมีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 2,359 คน ซึ่งสามารถจำแนกตามคุณลักษณะต่างๆทางประชากรได้ดังนี้

1) เพศ

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงจำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน (ร้อยละ)
ชาย	1,266 (53.67)
หญิง	1,093 (46.33)
รวม	2,359 (100.00)

จากตารางที่ 6 พบว่า ประชากรในชุมชนสวนหลวงมีจำนวนเพศชายมากกว่าเพศหญิง แต่ กระนั้นก็ไม่มีความแตกต่างระหว่างจำนวนประชากรทั้ง 2 เพศมากนัก ดังนั้นคุณลักษณะทาง ประชากรด้านเพศจึงไม่ใช่จุดเด่นที่สำคัญของชุมชนสวนหลวงแต่ประการใด

2) ช่วงอายุ

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงจำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	จำนวน (ร้อยละ)
0 - 5 ปี	106 (4.50)
6 - 10 ปี	111 (4.71)
11 - 20 ปี	312 (13.23)
21 - 45 ปี	1055 (44.74)
46 - 60 ปี	487 (20.65)
61 ปีขึ้นไป	287 (12.17)
รวม	2358 (100.00)

จากตารางที่ 7 พบว่า ประชากรชุมชนสวนหลวงส่วนมากมีอายุในช่วง 21 - 45 ปี และ 46 - 60 ปี ตามลำดับ ซึ่งในทางประชากรวิทยาถือได้ว่า ประชากรในช่วงอายุดังกล่าวอยู่ในช่วงวัย ทำงาน จากข้อมูลดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะทางประชากรด้านช่วงอายุนั้นเป็น จุดเด่นหรือเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของชุมชนสวนหลวง กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีประชากรวัย ทำงานเป็นส่วนมาก โดยรวมแล้วคิดเป็นร้อยละ 65.39 ของจำนวนประชากรทั้งหมด อย่างไรก็ตาม

แม้ชุมชนสวนหลวงส่วนมากประชากรจะอยู่ในช่วงวัยทำงาน แต่ก็มิได้หมายความว่าประชากรทุกคนจะอยู่ในภาวะการมีงานทำทุกคนเสมอไป ซึ่งจะต้องพิจารณาถึงคุณลักษณะทางประชากรด้านภาวะการมีงานทำ ตลอดจนอาชีพของประชากรในชุมชนสวนหลวงต่อไป

3) ภาวะการมีงานทำ

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวง
จำแนกตามภาวะการมีงานทำ

ภาวะการมีงานทำ	จำนวน (ร้อยละ)
มีงานทำ	603 (25.56)
กำลังศึกษา	100 (4.24)
ไม่มีงานทำ (ว่างงาน)	9 (0.38)
ไม่ทราบ (ไม่ตอบ)	1,647 (69.82)
รวม	2,359 (100.00)

จากตารางที่ 8 พบว่า ประชากรส่วนมากในชุมชนสวนหลวงอยู่ในภาวะมีงานทำ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 25.56 จากประชากรทั้งหมดในชุมชนสวนหลวง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากร้อยละของผู้ที่ไม่ทราบว่ามีการทำงานเป็นอย่างไรนั้น มีสูงถึงร้อยละ 69.82 ซึ่งจากการสอบถามเจ้าหน้าที่คนหนึ่งจากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 นั้น มีการสันนิษฐานว่า สาเหตุมาที่ประชากรส่วนหนึ่งไม่ยอมให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพหรือภาวะการทำงานของตนเองลงในรูปแบบสำรวจข้อมูลประชากรนั้น เกิดจากการที่ผู้คนเหล่านั้นมีการทำงานในลักษณะที่เป็นแรงงานนอกระบบ เช่น การรับจ้างทั่วไปทั้งแบบชั่วคราวและถาวร (ซึ่งพบมากตามตลาดสวนหลวง และตามร้านค้าอะไหล่ต่างๆ) คนเหล่านั้นจึงไม่ประสงค์ที่จะเปิดเผยข้อมูลด้านอาชีพของตนเองเพราะเกรงว่าอาจจะต้องเสียภาษี อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชนสวนหลวงแล้ว ผู้คนส่วนมากก็มีอาชีพลักษณะที่เป็นการรับจ้างอยู่พอสมควร ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลทางสถิติของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 44.28 จากผู้ที่อยู่ในภาวะมีงานทำทั้งหมด ดังปรากฏในตารางที่ 7

4) อาชีพ

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของประชากรในชุมชนสวนหลวงที่ม้งานทำ
จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน (ร้อยละ)
ค้าขาย	199 (33.00)
ธุรกิจส่วนตัว	36 (5.97)
แม่บ้าน	83 (13.76)
รับจ้าง	267 (44.28)
ลูกจ้าง	10 (1.66)
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	8 (1.33)
รวม	603 (100.00)

จากตารางที่ 9 พบว่า ประชากรในชุมชนสวนหลวงที่ม้งานทำนั้นส่วนมากจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอันดับแรก ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 44.28 รองลงมาคือประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 33 ซึ่งเมื่อพิจารณาควบคู่ไปกับข้อมูลทางกายภาพและทางสังคมของชุมชนดังกล่าวแล้ว จึงสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนสวนหลวงเป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นในเรื่องการค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านอาหารต่างๆจำนวนมาก ซึ่งหมายรวมไปถึงตลาดสวนหลวงด้วย ดังนั้นร้อยละของผู้ประกอบอาชีพค้าขาย และผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งส่วนมากจะเป็นการรับจ้างทั่วไปตามร้านอาหารต่างๆ รวมทั้งในตลาดสวนหลวงด้วย เช่น การเป็นลูกมือช่วยทำอาหารหรือขายสินค้าต่างๆ ดังนั้นผู้ที่ประกอบอาชีพในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายนั้นจึงมีอัตราที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่นๆ จึงสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนสวนหลวงนั้นเป็นชุมชนการค้าอย่างแท้จริง

4.2.3 ข้อมูลทางสังคม

สภาพความเป็นชุมชนหรือข้อมูลทางสังคมในบริเวณพื้นที่สวนหลวงจากคำบอกเล่าของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงเมื่อ 50 ปีที่แล้วนั้น ได้กล่าวถึงชุมชนสวนหลวงไว้ว่า เมื่อ 50 ปีที่แล้วชุมชนดังกล่าวมีทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนมาตั้งรกรากกันอยู่ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างคน 2 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ วัฒนธรรมและพฤติกรรมในการดำรงชีวิตประจำวัน สำหรับค่านิยมของคนในชุมชนสมัยนั้นถ้าเป็นคนไทยก็จะมุ่งที่จะรับราชการ แต่ถ้าเป็น

คนไทยเชื้อสายจีนก็มุ่งที่จะทำเกษตรกรรมในพื้นที่ของตน อย่างไรก็ตาม เมื่อชุมชนสวนหลวงได้ถูกพัฒนาที่ดินให้กลายเป็นอาคารพาณิชย์ ความเป็นชุมชนพาณิชย์ในชุมชนสวนหลวงจึงค่อยๆ เริ่มก่อตัวขึ้นมา

ในปัจจุบัน ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่ขึ้นชื่อในเรื่องของแหล่งจำหน่ายอาหาร ซึ่งมีร้านค้าต่างๆ เป็นจำนวนมาก อีกทั้งตั้งอยู่ในเขตใจกลางเมือง จึงมีผู้คนมาแวะเวียนรับประทานอาหารเช้าหรือเลือกซื้อวัตถุดิบต่างๆ เพื่อไปประกอบอาหารกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 16.00 - 21.00 น. ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่มีคนพลุกพล่าน เนื่องจากเป็นเวลาที่คนจำนวนมากเลิกงาน เลิกเรียน และเป็นช่วงที่แดดร่มลมตัก ซึ่งเหมาะกับการมาเดินเลือกร้านอาหารต่างๆ ที่จะใช้ฝากท้องในมื้อนั้นๆ

นอกจากชุมชนสวนหลวงจะขึ้นชื่อว่ามีร้านค้าจำหน่ายอาหารเป็นจำนวนมากย่านหนึ่งในกรุงเทพมหานครแล้ว ในอดีตชุมชนดังกล่าวยังมีตลาดสวนหลวงซึ่งตั้งอยู่ในอาคารแห่งหนึ่งริมถนนจุฬาลงกรณ์ ซอย 5 ซึ่งตลาดสวนหลวงนั้นนอกจากจะเป็นตลาดที่จำหน่ายอาหารสดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเนื้อสัตว์ต่างๆ ผัก ผลไม้ ฯลฯ แล้ว ยังมีร้านค้าจำนวนมากที่จำหน่ายเสื้อผ้าและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ ยาสีฟัน สบู่ ยาสระผม สบู่ ฯลฯ อีกเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันพื้นที่ตลาดสวนหลวงได้กลายเป็นพื้นที่จอดรถชั่วคราวสำหรับผู้ที่จะเดินทางมารับประทานอาหารหรือมาติดต่อธุรกรรมต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวง เนื่องจากบรรดาผู้ค้าในตลาดสวนหลวงทั้งหมดได้รับคำสั่งจากทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ย้ายไปค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่แทน อย่างไรก็ตามร้านค้าบางส่วนยังคงตั้งขายสินค้าอยู่บ้างบริเวณด้านหลังอาคารตลาดสวนหลวงเก่า ซึ่งเป็นตรอกแคบๆ เนื่องจากบรรดาร้านค้าต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถจองที่เพื่อที่จะค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่ได้ทันเนื่องจากพื้นที่ภายในตลาดสามย่านใหม่นั้นถูกจองโดยบรรดาผู้ค้าจากตลาดสามย่านเก่าเป็นจำนวนมากแล้ว ด้วยเหตุนี้ตลาดสวนหลวงในปัจจุบันจึงกลายเป็นเพียงตลาดนัดขนาดเล็กที่มีร้านค้าอยู่เพียงไม่กี่ร้าน เนื่องจากผู้ค้าส่วนหนึ่งได้ย้ายไปค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่แทน อย่างไรก็ตามสายสัมพันธ์ในการติดต่อและการไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันก็ยังคงมีปรากฏอยู่บ้างเนื่องจากความคุ้นเคยจากการเป็นผู้ที่ค้าขายในตลาดสวนหลวงด้วยกันมาก่อน อีกทั้งที่พักอาศัยของผู้ค้าเหล่านี้ยังคงอยู่ในละแวกใกล้เคียงด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ชุมชนสวนหลวงยังเป็นย่านสำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครที่นิยมจัดงานเทศกาลกินเจในแต่ละปี เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยในช่วงเทศกาลกินเจนั้น บรรดาร้านค้าต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวง รวมทั้งร้านค้าต่างๆ ในตลาด

สวนหลวงในสมัยก่อนและที่ย้ายมาค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่ ก็จะมีการปรับเปลี่ยนเมนูในการจำหน่ายอาหารให้เป็นอาหารเจเพื่อให้สอดคล้องกับเทศกาลดังกล่าวและตอบสนองต่อความต้องการของคนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว (สวนหลวง เชียงกง สามย่าน) ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนสวนหลวงได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญ จากการสังเกตโดยทั่วไปภายในชุมชนสวนหลวงนั้นก็พบว่า มีสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งที่สะท้อนถึงความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีนในชุมชนดังกล่าว ซึ่งก็คือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งศาลเจ้าแม่ทับทิมถือได้ว่าเป็นศาสนสถานสำคัญแห่งหนึ่งของผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณสามย่าน - สวนหลวงเลยทีเดียว เนื่องจากภายในชุมชนดังกล่าวมีคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งนี้จึงเป็นที่ศรัทธาของชาวชุมชนสวนหลวงทั้งที่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนและคนไทยที่อาศัยอยู่ร่วมกันบริเวณชุมชนสวนหลวงตลอดจนชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาลเจ้าแม่ทับทิม ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมจึงมีโอกาที่จะได้พบปะกับชาวชุมชนสวนหลวงเป็นจำนวนมากในแต่ละวันหรือในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลกินเจ ตรุษจีน ประกอบกับสถานที่ตั้งของศาลเจ้าแม่ทับทิมตั้งอยู่บริเวณใจกลางชุมชนสวนหลวง (ตั้งอยู่ใกล้กับตลาดสวนหลวง) เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นบุคคลสำคัญภายในชุมชนที่สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงได้เป็นอย่างดี อันนำไปสู่การทำความเข้าใจลักษณะและกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงต่อไป

4.2.4 มุมมองของชาวชุมชนสวนหลวงต่อชุมชนของตนเอง

ชาวชุมชนสวนหลวงมองว่า พื้นที่ชุมชนสวนหลวงนั้นมีขอบเขตที่ไม่ชัดเจนหรือตายตัวตามลักษณะการแบ่งเขตพื้นที่การปกครอง อย่างไรก็ตามการระบุว่าสถานที่ใดเป็นตำแหน่งหรือมีขอบเขตที่เป็นอาณาบริเวณของชุมชนสวนหลวงนั้น ชาวชุมชนสวนหลวงจะมองว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับตลาดสวนหลวงเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชนสวนหลวง ซึ่งนอกเหนือไปจาก สถานีอนามัย (ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์) ศาลเจ้าแม่ทับทิม โรงเรียนสวนหลวง เป็นต้น ซึ่งจุดเด่นของชุมชนตนเองในสายตาชาวชุมชนสวนหลวงก็คือ การเป็นชุมชนที่มีร้านอาหารจำนวนมากและหลากหลายตลอดจนได้รับการขึ้นชื่อในเรื่องรสชาติที่อร่อย ไม่ว่าจะเป็น ก๋วยเตี๋ยว ข้าวมันไก่ ข้าวหมูแดง รวมทั้งร้านอาหารตามสั่งต่างๆ ฯลฯ ซึ่งร้านอาหารต่างๆ เหล่านี้กระจุกตัวกันอยู่ย่านเดียวกัน ทำให้มีประชาชนทั้งในบริเวณใกล้เคียง เช่น ผู้ที่ทำงานแถวนั้น บุคลากรและนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไปจากบริเวณดังกล่าว ต่างก็ให้ความสนใจมารับประทานอาหารย่านชุมชนสวนหลวงกัน

อย่างต่อเนื่องเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาหลังเลิกงานหรือประมาณ 16 - 17 นาฬิกาเป็นต้นไปจนกระทั่งช่วงหัวค่ำหรือประมาณ 20 - 21 นาฬิกาของแต่ละวัน จึงถือได้ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ชุมชนแห่งนี้มีความคึกคักหรือมีชีวิตชีวาก็เป็นได้

สำหรับชาวชุมชนสวนหลวงที่อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานมองว่า ชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตค่อนข้างมาก แต่ก่อนคนไทยกับคนไทยเชื้อสายจีน ในชุมชนสวนหลวงจะค่อนข้างต่างคนต่างอยู่ แต่ปัจจุบันเริ่มมีการติดต่อไปมาสู่และมีการ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็ยังคงค่อนข้างจำกัด อยู่ในแวดวงผู้ที่มีเชื้อสายเดียวกัน กล่าวคือ ถ้าเป็นคนไทยก็จะให้ความช่วยเหลือกับผู้ที่เป็ญาติ หรือเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันจริงๆเป็นหลัก แต่ถ้าเป็นคนไทยเชื้อสายจีนก็จะขยายขอบเขตของ การให้ความช่วยเหลือไปยังบุคคลอื่น ๆ ภายในชุมชนที่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนเหมือนกัน

อย่างไรก็ตามแม้ชุมชนสวนหลวงจะมีประวัติความเป็นมาที่ค่อนข้างยาวนานกว่า 50 ปี แต่ผู้เช่าส่วนมากนั้นมักจะเป็นผู้เช่าที่เข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 10 - 20 ปีเท่านั้น กล่าวคือผู้อาศัย ส่วนมากนั้นกล่าวได้ว่าไม่ใช่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงเป็นพื้นเพเดิมตั้งแต่แรก ซึ่งส่วน ใหญ่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่พอมีสถานะหรือกำลังทรัพย์ สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง แต่แรกเริ่มนั้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยนั้น ส่วนมากจะย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่นเนื่องจากเนื่องจากค่า เช่าที่หรือค่าเช่าอาคารในชุมชนสวนหลวงนั้นค่อนข้างมีราคาสูง ประกอบกับเดิมทีพื้นที่บริเวณ ดังกล่าวนั้นเคยเป็นสลัมมาก่อนซึ่งต่อมาเมื่อทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีโครงการพัฒนา ที่ดินบริเวณดังกล่าวจึงทำให้มีการเวนคืนที่ดินบริเวณดังกล่าวและปลูกสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ แทน ด้วยเหตุนี้คนไทยเชื้อสายจีนที่มีกำลังทรัพย์หรือฐานะดี ประกอบกับความถนัดในอาชีพ ค้าขาย จึงมีศักยภาพที่จะเช่าอาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวต่อไป พร้อมกับชักชวนให้เครือญาติหรือ เพื่อนสนิทมาเช่าอาคารในชุมชนดังกล่าว ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันนั้นมีจำนวนคน ไทยเชื้อสายจีนเพิ่มขึ้นมากกว่าในอดีต ด้วยเหตุนี้ปัจจัยด้านชาติพันธุ์จึงส่งผลให้เกิดเครือข่ายคน ไทยเชื้อสายจีนภายในชุมชนสวนหลวงด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า นอกจากคนไทยเชื้อสายจีนที่อยู่ภายในชุมชนสวน หลวงจะค่อนข้างมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันในลักษณะเครือข่ายหรือกลุ่มเฉพาะของพวกตน แล้ว บุคคลอื่น ๆ ภายในชุมชนก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพวกตนด้วยเช่นกัน เช่น บรรดาผู้ค้าคน อื่นๆที่แม้จะไม่ใช่คนไทยเชื้อสายจีนแต่ก็มาค้าขายร่วมกันภายในชุมชนดังกล่าว รวมถึงบรรดา ลูกจ้างและแรงงานที่มาจากภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย ซึ่งความใกล้ชิดและการติดต่อสื่อสารซึ่ง

กันและกันในชีวิตประจำวันของบุคคลกลุ่มต่างๆ เหล่านี้จึงได้นำไปสู่การสร้างสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันภายในชุมชนขึ้นมาจนอาจก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมภายในระดับชุมชนก็เป็นได้ โดยมีตัวแสดงอื่นๆ ซึ่งเป็นทั้งบุคคลและหน่วยงานที่อยู่โดยรอบชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่บ้างในบางครั้ง เช่น ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน สำนักงานเขตปทุมวัน และสำหรับหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวงมากที่สุดอยู่ตลอดเวลา ก็คือสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นผู้ให้เช่าและถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณดังกล่าว ซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า บุคคลและหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้อาจเข้ามามีอิทธิพลต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวชุมชนสวนหลวงได้เช่นกัน ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสวนหลวงกับบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชนได้ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจส่งผลต่อลักษณะและกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง ซึ่งการกล่าวถึงตัวแสดงอื่นๆ ที่มีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนสวนหลวงด้วยนั้น จึงอาจช่วยทำให้เห็นภาพของความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.3 กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร นั้นมีเครือข่ายทางสังคมอยู่จริง ซึ่งกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น ผู้วิจัยพบว่า เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ ทั้ง 5 ประการ คือ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสารและความต้องการ ซึ่งองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยสามารถอธิบายในแต่ละประเด็นได้ดังต่อไปนี้

4.3.1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนสวนหลวง (environments)

สภาพแวดล้อม (environments) ในที่นี้ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในชุมชนสวนหลวง ซึ่งเป็นได้ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อาคาร ที่ดิน ร้านค้า ต้นไม้ รถยนต์ ฯลฯ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น ปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนสวนหลวงนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 4.2 หรือข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีอิทธิพลต่อการเกิดเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงมากที่สุด คือ ปัจจัยด้านพื้นที่และอาคารเช่า ซึ่งมีลักษณะที่ตั้งอยู่ในบริเวณ

ใกล้เคียงกัน จึงส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงสามารถไปมาหาสู่หรือติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยกันได้อย่างสะดวก นอกจากนี้การที่กรรมสิทธิ์ของที่ดินและอาคารดังกล่าวนั้นเป็นของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงส่งผลให้พื้นที่และอาคารต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงมีสถานะเป็นทรัพย์สินไว้สำหรับเช่าตามสัญญาเช่าที่ เพราะฉะนั้นสถานะดังกล่าวของที่ดินและอาคารเช่าตามสัญญาเช่าจึงเป็นตัวกำหนดสถานภาพของชาวชุมชนสวนหลวงให้กลายเป็น “ผู้เช่า” เหมือนกันทุกคน ซึ่งเป็นคุณลักษณะร่วมทางประชากรประการหนึ่ง อันนำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้นมาเช่นกัน

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมของชุมชนสวนหลวง ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วโดยเบื้องต้นในหัวข้อย่อยที่ 4.2.3 หรือข้อมูลทางสังคมของชุมชนสวนหลวง และหัวข้อย่อยที่ 4.2.4 หรือมุมมองของชาวบ้านต่อความเป็นชุมชนสวนหลวง อย่างไรก็ตามในการกล่าวถึงกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกล่าวถึงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนสวนหลวงอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งมิติต่างๆของการพิจารณาสภาพแวดล้อมทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงไว้ 4 ด้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆภายในชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน คุณลักษณะร่วมบางประการของสมาชิกภายในชุมชน และบุคคลสำคัญภายในชุมชน ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง

การเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงนั้น อาจกล่าวได้ว่า มีจุดเริ่มต้นที่ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่สันนิษฐานว่า ลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนนั้น อาจจะเกิดขึ้นจากการบ่มเพาะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ หรือสมาชิกภายในชุมชนแต่ละคน จนโยงใยเข้าด้วยกันจนกลายเป็นเครือข่ายนับตั้งแต่มุมชุมชนดังกล่าวขึ้นมาเลยก็เป็นได้

เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานด้านการค้าขาย และความเป็นเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกันเป็นสำคัญ การติดต่อสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันภายในชุมชนโดยเฉพาะในกลุ่มเพื่อนบ้าน และกลุ่มผู้ค้าขายในละแวกเดียว เช่น ในตลาดสวนหลวง ร้านค้าตามอาคารเช่าต่างๆที่อยู่ในละแวกเดียวกัน จึงนำไปสู่การสร้างสายสัมพันธ์แบบพิเศษในลักษณะที่เป็นเครือข่ายทางสังคมตามมา ซึ่งพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคมหรือเครือข่ายเล็กๆที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชนสวนหลวงตามพื้นฐานการเกิดขึ้นของกลุ่มทางสังคมที่

แตกต่างกันไป เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ อาชีวะ ละครเวทีอยู่อาศัย ละครเวทีที่ประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งตัวอย่างกลุ่มทางสังคมหรือเครือข่ายขนาดเล็กที่ปรากฏอย่างเห็นได้ชัดนั้นได้แก่ กลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวง กลุ่มผู้ค้าตามอาคารเช่าในละครเวทีเดียวกัน ซึ่งมีทั้งโซนค้าขายอาหาร โซนค้าขายอุปกรณ์ตกแต่งรถยนต์ โซนตู้ซ่อมรถ ฯลฯ

“...เท่าที่เห็นส่วนใหญ่ก็เป็นคนไทยเชื้อสายจีนนะ พี่ก็เป็น แต่แยกไม่ค่อยออกหรือกว่าใครไทยใครจีน มันปนๆกันไปหมด ช่างบ้านดูไม่ค่อยจีนยังหยุดตรุษจีนกับเขาเลย...”

(คุณเต็ม, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2552)

“...ถ้าโซนตรงศาลเจ้าก็จะขายอาหาร มีตลาด ถ้าติดสนามกีฬาพวกเขาก็พา ลงมาตรงใกล้ๆตลาดสามย่านก็จะเป็นพวกค้าอะไหล่ก็ยาวไปจนถึงบรรทัดทอง...แต่รู้จักจริงๆก็แค่ตรงขายอาหารเนี่ยแหละ เพราะเราก็ขายอาหาร คนอื่นๆที่รู้จักก็มีบ้างเวลาเราไปซื้อของกับเขา บางคนก็คู้หน้าเพราะมาเป็นลูกค้าเราก็มี...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

อย่างไรก็ตามสายสัมพันธ์ต่างๆดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการบ่มเพาะความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนมาตั้งแต่อดีต เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนมาก ซึ่งชุมชนสวนหลวงในอดีตนั้น มีทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนได้เข้ามาเช่าที่ดินและอาคารเช่าต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน การอยู่ร่วมกันภายในพื้นที่ของกลุ่มคนทั้งสองชาติพันธุ์จึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) จากรุ่นสู่รุ่นตามมา ตัวอย่างปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับจีนในชุมชนสวนหลวง คือ การที่ทั้งคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน และรวมทั้งแรงงานที่เป็นลูกจ้างส่วนมากซึ่งมาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และแรงงานข้ามชาติบางส่วนต่างก็มาสักการะ บูชาที่ศาลเจ้าแม่ทับทิมเพื่อเสริมดวงชะตาให้กับตนเอง ซึ่งถือได้ว่าศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในชุมชนสวนหลวงเลยก็ว่าได้ ซึ่งความสำคัญของสถานที่ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เลือกศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นสถานที่เริ่มต้นในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงต่อไป

2) กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง

สำหรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ ซึ่งก็คือการประกอบอาชีพหรือการทำตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป โดยมีเรื่องการติดต่อสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อสื่อสารทั้งภายในและภายนอกเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง ซึ่งต่างก็ล้วนเป็นกิจกรรมและการเคลื่อนไหวที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ เช่น การพบปะกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย การปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง การไปมาหาสู่ตามประสาเพื่อนบ้าน การไปจ่ายค่าเช่าที่ ณ สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การไปรับบริการรักษาพยาบาลพื้นฐานที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกิจกรรมอื่นๆที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงที่นอกเหนือไปจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเข้าสู่ช่วงเทศกาลหรือโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น การทำความสะอาดชุมชนเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (5 ธันวาคมของทุกปี) และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ (12 สิงหาคมของทุกปี) การจัดงานเทศกาลอาหารเจในช่วงเทศกาลกินเจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ (collective behavior) ที่เกิดจากความสมัครใจของชาวชุมชนสวนหลวง จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมหรือเหตุการณ์พิเศษที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวงอันนอกเหนือไปจากกิจกรรมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น

สำหรับพฤติกรรมทางสังคมในลักษณะการรวมตัวกันของชาวชุมชนสวนหลวงต่อประเด็นต่างๆนั้น ไม่พบว่ามีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นในลักษณะของการออกมาเรียกร้องหรือต่อต้านแต่ประการใด เว้นเสียแต่การจับกลุ่มพูดคุยและปรึกษาหารือและแสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันเกี่ยวกับประเด็นต่างๆซึ่งขึ้นอยู่กับความสนใจและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นรอบตัวเป็นหลัก เช่น การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาฯ ไม่ต่อสัญญาเช่าที่ให้กับพวกตนกำหนดการรื้อถอนอาคารเช่าในพื้นที่ชุมชนสวนหลวง เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ กิจกรรม รวมทั้งพฤติกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งในชีวิตประจำวันและในโอกาสพิเศษต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกภายในชุมชน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่การก่อรูปของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนดังกล่าวขึ้นมา อย่างไรก็ตามนอกจากความสัมพันธ์ระหว่าง

สมาชิกหรือกลุ่มคนต่างๆมาชุมนุมแล้ว คุณลักษณะทางประชากรบางประการของสมาชิกภายในเครือข่ายก็สามารถนำไปสู่การก่อรูปของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนดังกล่าวด้วยเช่นกัน

3) คุณลักษณะร่วมบางประการของสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

กระบวนการเกิดขึ้นของกลุ่มหรือแม้กระทั่งเครือข่ายทางสังคมก็ตาม ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือคุณลักษณะร่วมกันบางประการของสมาชิกภายในกลุ่มหรือเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวด้วย ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น มีคุณลักษณะทางประชากรร่วมกันดังต่อไปนี้

3.1) อาชีพ

จากข้อมูลการสำรวจคุณลักษณะทางประชากรของศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์พบว่า ประชาชนผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนสวนหลวงส่วนมากจะประกอบอาชีพรับจ้าง และอาชีพค้าขายเป็นหลักตามลำดับ ซึ่งรวมแล้วคิดเป็นร้อยละ 77.28 ของผู้ที่มีงานทำทั้งหมด ซึ่งจากการสังเกตพฤติกรรมการทำงานของผู้ทำงานในชุมชนสวนหลวงแล้ว ทั้งอาชีพรับจ้างและค้าขายในชุมชนสวนหลวงนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับกิจการด้านการขายอาหารเป็นจำนวนมาก ซึ่งปรากฏทั้งในลักษณะของร้านค้าจำหน่ายอาหารตามริมถนน และภายในตลาดสวนหลวง ดังนั้นการที่ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากมีอาชีพที่เกี่ยวกับเองของอาหารจึงเป็นคุณลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งเชื่อต่อการเกิดเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนตามมาภายหลัง

“...เพื่อนๆส่วนใหญ่ก็จะค้าขายเหมือนกัน ขายใกล้กัน ก็รู้จักกัน เพื่อนของเพื่อนเขาเรารู้จักอีกที ก็เลยทำให้รู้จักไปทั่ว...”

(คุณวรรณ, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

“...ก็รู้สึกว่ามีเพื่อนคนเดียวกัน เพราะค้าขายเหมือนกัน รู้เลยว่าคนอื่นเวลาขายดีไม่ดีเป็นยังไง เพราะเราเองก็รู้สึกไม่ต่างจากเขาหรอก...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

การเกิดขึ้นของเครือข่ายผู้ค้าอาหารในชุมชนสวนหลวงนั้นเริ่มต้นขึ้นมาจากการที่บรรดาผู้ค้าต่าง ๆ นั้นได้มีการตั้งร้านค้าใกล้เคียงกันหรืออยู่ในละแวกเดียวกัน ความคุ้นเคยและการทำความรู้จักซึ่งกันและกันระหว่างผู้ค้าด้วยกันจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งนำไปสู่ความรู้สึกร่วมตามมาภายหลัง จึงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า นอกจากสถานภาพการเป็นผู้ค้าเหมือนกันแล้ว ปัจจัยด้านพื้นที่หรือข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่ผู้ค้าต่างต้องมารวมตัวกันภายในบริเวณเดียวกันนั้น มีส่วนสำคัญต่อการทำความรู้จักซึ่งกันและกันอันนำไปสู่การสร้างมิตรภาพและสายสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจนก่อให้เกิดลักษณะของความเป็นกลุ่มทางสังคมหรือเครือข่ายทางสังคมในระดับเล็กขึ้นมา และด้วยสายสัมพันธ์ที่ก่อขึ้นมาจากสถานภาพการเป็นผู้ค้าเหมือนกันจึงสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนสวนหลวง ซึ่งก็คือ ความเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์นั่นเอง (commercial community)

3.2) สถานภาพการเป็นผู้เช่า

พื้นที่ชุมชนสวนหลวงตั้งแต่ในอดีตเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน ล้วนอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนั้นผู้ที่อาศัยและตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว จึงมีสถานภาพของการเป็นผู้เช่าเหมือนกัน ซึ่งจุดเริ่มต้นของการเป็นสถานภาพผู้เช่าหรือผู้อยู่อาศัยในชุมชนสวนหลวงนั้นเริ่มต้นจากการทำสัญญาเช่าเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับชาวชุมชนสวนหลวงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน หรือเป็นระยะเวลา 45 ปี สะท้อนให้เห็นว่าสถานภาพการเป็นผู้เช่าในชุมชนสวนหลวงนั้นเป็นสถานภาพร่วมของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงเป็นระยะเวลาที่ค่อนข้างนานพอสมควรสำหรับผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวมาตั้งแต่แรกเริ่มทำสัญญาเช่า

จากการที่ชาวชุมชนสวนหลวงมีสถานภาพการเป็นผู้เช่าซึ่งได้ทำสัญญาเช่ากับสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น จึงทำให้การติดต่อและการสร้างความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของพวกเขาที่มีเรื่องเกี่ยวกับการเช่าที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงก่อตัวขึ้นมาในลักษณะของการเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายของผู้เช่าที่มีการติดต่อสื่อสารกันภายในกลุ่มหรือเครือข่ายของตน เช่น การแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงราคาเช่า การยุติการต่อระยะเวลาสัญญาเช่า ฯลฯ เป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสำนักงานจัดการทรัพย์สินนั้นจะปรากฏออกมาในลักษณะของการเป็นผู้ให้เช่ากับผู้เช่ามากกว่า หรือเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเชิงพันธะสัญญา (contractual relationship) ซึ่งมีความเป็นทางการหรือ

เป็นความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (secondary relationship) มากกว่าความสัมพันธ์แบบค้ำคูณเคยเป็น การส่วนตัวหรือความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (primary relationship)

“...พวกเราก็เป็นแค่ผู้เช่า คงไปต่อรองอะไรมากไม่ได้ รู้ว่าจะต้องย้ายที่แต่เนิ่นๆก็ดี จะได้เตรียมตัวหาที่อยู่ใหม่ได้ทัน”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...เวลาไปจ่ายค่าเช่าบางทีก็จะชวนเพื่อนบ้านไปด้วย...กับบางคนที่ไม่สนิทกัน แต่พอพูดถึงเรื่องเช่าที่ปั๊บ ก็เข้าหากันได้ดีเลย...”

(คุณอนงค์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552)

“...ไม่ได้สนิทอะไรกับจุฬามากนะ จ่ายค่าเช่าเสร็จก็จบ ก็แค่ทำตามสัญญา ไม่ได้รู้จักใครเป็นพิเศษ แล้วก็ไปตีชู้กับเขาทำไม เพราะถึงยังไงค่าเช่าก็ไม่ลด สัญญาก็ไม่ต่ออยู่ดี...”

(คุณวรรณ, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสถานภาพการเป็นผู้เช่าจะเป็นคุณลักษณะทางประชากรอย่างหนึ่งที่เอื้อต่อการเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงของแต่ละคนนั้นมีความไม่แน่นอน ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงของการย้ายเข้าและย้ายออกภายในชุมชนดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นปัจจัยด้านความไม่แน่นอนด้านที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากอาคารที่ตนเองเช่าอาศัยอยู่นั้นตั้งอยู่บนที่ดินที่ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตนเอง ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านคุณลักษณะทางประชากรอยู่ตลอดเวลา เช่น อายุ เชื้อชาติ อาชีพ ฯลฯ อันเนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นของประชากร ดังนั้นสายสัมพันธ์ภายในชุมชนที่ยาวนานมาแต่ในอดีตจึงไม่มีพลังหรือความเข้มข้นมากพอที่จะก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขนาดใหญ่ในชุมชนสวนหลวงขึ้นมาได้ เนื่องจากในปัจจุบันได้เกิดความหลากหลายทางประชากรมากขึ้นในชุมชนสวนหลวง ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพ ชาติพันธุ์ แม้กระทั่งระยะเวลาหรือรุ่น (cohort) ของผู้ที่มาอาศัยอยู่ ซึ่งคุณลักษณะต่างๆเหล่านี้ของสภาพแวดล้อมภายในชุมชนสวนหลวง ล้วนส่งผลต่อความเหนียวแน่นของเครือข่ายทางสังคมตามมา อันส่งผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงด้วยเช่นกัน

3.3) อายุ

อายุหรือวัยที่ใกล้เคียงกัน ถือได้ว่า เป็นคุณลักษณะทางประชากรอย่างหนึ่ง ที่กำหนดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันได้ของคนกลุ่มหนึ่งๆที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วง 30 - 45 ปี ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัยทำงาน ดังนั้นการที่สมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมมีอายุที่ใกล้เคียงกัน จึงทำให้สมาชิกต่างเกิดความรู้สึกว่าเป็นเพื่อน หรือความเป็นพี่น้อง ซึ่งนำไปสู่ความรู้สึกเป็นกันเองในการติดต่อสื่อสารกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (primary relationship) ซึ่งแม้จะไม่มีโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายที่ชัดเจนหรือเป็นทางการ แต่ก็มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นอันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกันเองซึ่งมีที่มาจากอายุหรือวัยที่ใกล้เคียงกัน

“...ส่วนใหญ่คนที่ค้าขายด้วยกันก็อายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ก็เรียกพี่เรียกน้องกัน...”

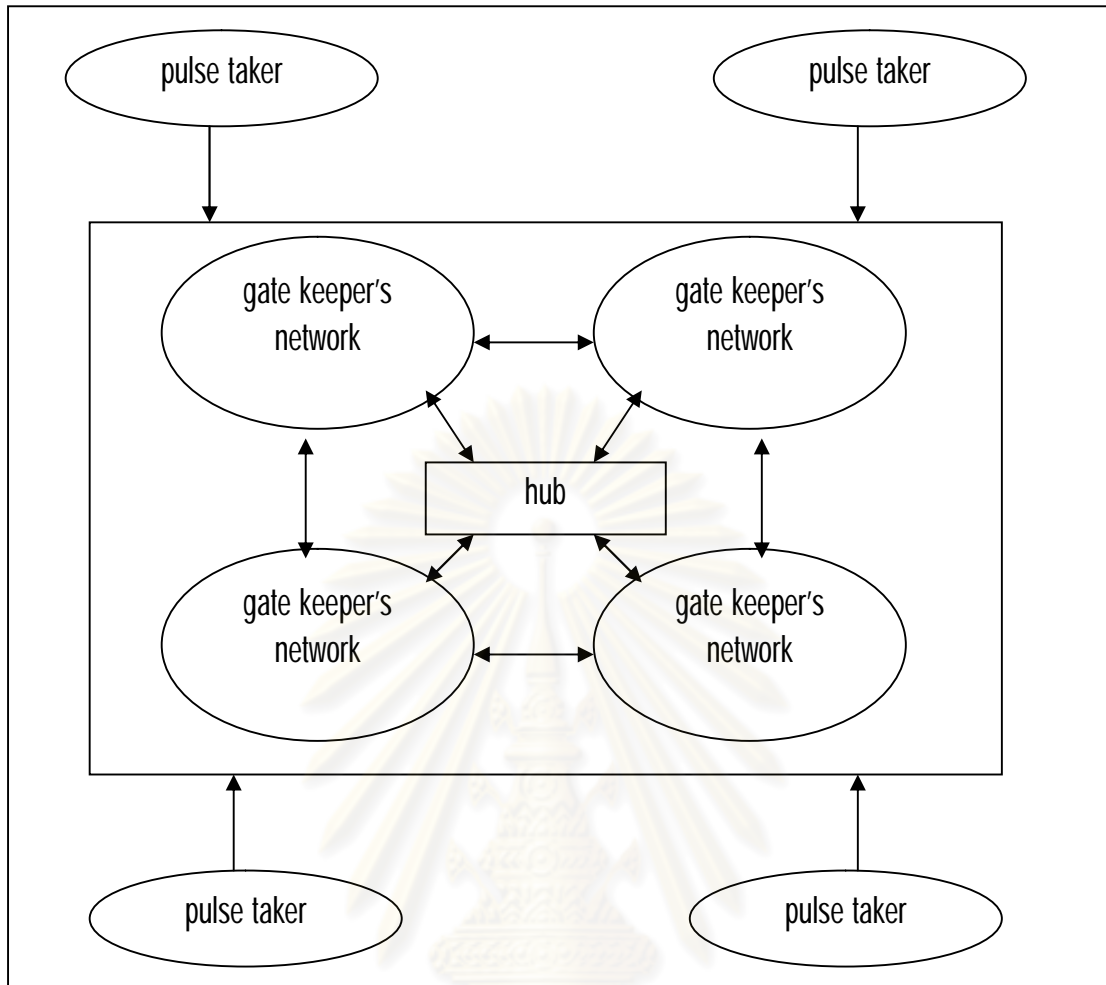
(คุณวรรณ, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

“...รู้สึกเหมือนคนกันเอง อายุเรากับเขาก็ไล่เลี่ยกัน ก็เลยเป็นเพื่อนกัน บางคนอายุน้อยกว่าก็เหมือนลูกหลาน...บางทีก็เรียกๆมึงๆ ก็คงเป็นเพราะสนิทกัน (หัวเราะ)...”

(ป้าศรี, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2552)

4) บุคคลสำคัญภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง

เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง ประกอบไปด้วยกลุ่มทางสังคมหรือเครือข่ายทางสังคมขนาดย่อยต่างๆจำนวนมาก เช่น กลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวง ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ค่อนข้างมีหลายกลุ่มโดยขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้า และทำเลที่ตั้งของแผงร้านค้าที่ต่างกันไป นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ค้าอาหารในอาคารพาณิชย์ละแวกเดียวกัน กลุ่มผู้สูงอายุที่นิยมไปไหว้ศาลเจ้าแม่ทับทิม กลุ่มลูกจ้างที่ทำงานในบริเวณใกล้เคียงกันหรือมีภูมิลำเนาเดียวกัน ฯลฯ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็มีสายสัมพันธ์ที่คาบเกี่ยวกันในลักษณะที่สมาชิกคนๆหนึ่งในแต่ละกลุ่มมีความรู้จักสนิทสนม และติดต่อกับสมาชิกอีกคนของอีกกลุ่มหนึ่ง จากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า บุคคลสำคัญภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น สามารถจำแนกได้ตามองค์ประกอบของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งต่างๆภายในเครือข่ายทางสังคมได้ ดังนี้

ภาพที่ 9 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตำแหน่งต่างๆภายในเครือข่ายทางสังคม

4.1) แม่ข่าย (hubs)

บุคคลที่มีลักษณะเป็นแม่ข่าย หรือ **hub** ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น เป็นผู้ที่ มีลักษณะค่อนข้างเป็นที่รู้จักของคนจำนวนมากภายในชุมชน หรือกล่าวได้ว่าเป็น ศูนย์กลางของการมาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของคนภายในชุมชน นอกจากนี้ยังอาจหมาย รวมถึงเป็นบุคคลที่ได้รับกายอมรับจากคนจำนวนมากภายในชุมชนว่า เป็นบุคคลสำคัญประจำ ชุมชน ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ บุคคลที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นแม่ข่าย (**hubs**) ในชุมชนสวนหลวงนั้น คือ ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม

ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมของชุมชนสวนหลวงนั้นมีจำนวนมากกว่า 1 คน ซึ่งมีลักษณะการ ดำเนินงานแบบคณะกรรมการ ซึ่งประกอบไปด้วยกรรมการผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมจำนวน 5 คน โดยคัดเลือกจากญาติซึ่งเป็นลูกหลานและเพื่อนสนิทของผู้ที่ก่อสร้างศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งนี้ขึ้นมา

ซึ่งปัจจุบันสมาชิกที่เป็นคณะกรรมการทั้งหมดได้ย้ายภูมิลำเนาไปพักอาศัยอยู่ที่จังหวัดนนทบุรี แล้ว เนื่องจากสัญญาเช่าที่ในชุมชนสวนหลวงที่พวกตนอาศัยอยู่กำลังจะสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตามในช่วงเทศกาลสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน เช่น ตรุษจีน สารทจีน แม้กระทั่งเทศกาลกินเจ ทางคณะกรรมการฯ ก็ได้มีการกลับมาจัดงานต่างๆ ณ ชุมชนแห่งนี้ ซึ่งในวันสำคัญดังกล่าวก็จะมีชาวบ้านมาราบไหว้เป็นจำนวนมากเพื่อขอพรจากเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งชาวบ้านส่วนมากมีจุดมุ่งหมายที่จะขอพรในเรื่องเกี่ยวกับความสำเร็จในด้านการค้าหรือการทำมาหากินของตนเอง ส่วนเรื่องรองลงมา ได้แก่ สุขภาพ ครอบครัว ความรัก เป็นต้น ตลอดจนมาชมละคร อุปรากร (งิ้ว) ซึ่งจะจัดแสดงบนเวทีชั่วคราวในอาคารตลาดสวนหลวงเก่า

เนื่องจากศาลเจ้าแม่ทับทิมตั้งอยู่บริเวณใจกลางชุมชนสวนหลวง ประกอบกับเป็นศาสนสถานสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีนแห่งเดียวในย่านดังกล่าว ตลอดจนมีคณะกรรมการที่ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นแกนนำหลักที่จัดกิจกรรมสำคัญต่างๆ ขึ้นมาภายในชุมชน จึงส่งผลให้มีชาวบ้านได้แวะเวียนมายังสถานที่ดังกล่าวและได้พบปะกับบรรดาคณะกรรมการคนต่างที่คอยดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นประจำ จึงทำให้ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของชาวชุมชนสวนหลวงเป็นอย่างดี เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงนั้นให้การยอมรับหรือให้ความเคารพกับผู้ที่ประกอบอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า คณะกรรมการผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิมจึงมีสถานะภาพเป็นบุคคลศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคม หรือ hub

ถึงแม้ว่า ศาลเจ้าแม่ทับทิมในปัจจุบันแม้จะเปิดให้ชาวบ้านเข้ามาสักการะอยู่ทุกวัน แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีชาวบ้านให้ความสนใจมาสักการะเท่าที่ควรนอกจากวันสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งสาเหตุนั้นเป็นเพราะว่า ไม่มีคณะกรรมการประจำศาลเจ้าแม่ทับทิมคอยบริหารจัดการศาลเจ้าแม่ทับทิมอย่างใกล้ชิดเหมือนสมัยก่อน การไปมาหาสู่ระหว่างชาวบ้านกับคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมจึงค่อยๆ เลือนหายไปด้วย ประกอบกับชาวบ้านในละแวกนั้นก็ให้ความสนใจกับการค้าขายของตนเองเป็นสำคัญจึงไม่มีเวลาที่จะไปสักการะศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นประจำทุกวัน นอกจากนี้นับตั้งแต่ตลาดสวนหลวงนั้นได้ปิดทำการลง ความคึกคักของศาลเจ้าแม่ทับทิมจึงลดลงตามไปด้วยเช่นกัน เนื่องจากความพลุกพล่านของคนในบริเวณดังกล่าวลดลง อีกทั้งร้านค้าดอกไม้บริเวณดังกล่าวก็ย้ายไปค้าขายในตลาดสามย่านแห่งใหม่แทน จึงส่งผลให้โอกาสที่จะมีผู้เข้ามาสักการะที่ศาลเจ้าแม่ทับทิมลดลงไปด้วยเช่นกัน แม้กระนั้นก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าศาลเจ้าแม่ทับทิมในอดีตเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชนสวนหลวงและเป็นสัญลักษณ์แห่งหนึ่งของชุมชนสวนหลวงเลยก็ว่าได้จนกระทั่งปัจจุบัน แม้ว่าในอนาคตชาวชุมชนสวนหลวงจะไม่สามารถ

ตอบได้เช่นกันว่า ศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งนี้จะคงอยู่หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด แต่ชาวชุมชนสวนหลวงก็มีความผูกพันกับศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งนี้อย่างปฏิเสธไม่ลง

4.2) ผู้กระจายข่าวสารภายในเครือข่าย (gate keepers)

บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้กระจายข่าวสารภายในเครือข่าย หรือ gate keepers ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น ส่วนมากมักเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายภายในชุมชนสวนหลวง เนื่องจากผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายนั้นมีโอกาสพบปะกับผู้คนจำนวนมากภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเอื้อต่อการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารหรือเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้โดยง่ายกว่าผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ

4.3) ผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย (pulse takers)

บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย หรือ pulse takers ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายไม่ใช่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง แต่เป็นเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนสวนหลวง ซึ่งมีบุคคลอยู่ 2 กลุ่ม ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง ดังต่อไปนี้

4.3.1) เจ้าหน้าที่ตำรวจ (ฝ่ายตำรวจชุมชนสัมพันธ์) สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ตำรวจ (ฝ่ายตำรวจชุมชนสัมพันธ์) สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน พบว่า เจ้าหน้าที่หลัก ของชุดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการชุมชนสัมพันธ์ มี 3 ประการ ดังนี้

- ก. การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตำรวจกับประชาชน
- ข. การให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการป้องกันตนเอง และชุมชนจากปัญหาอาชญากรรม และปัญหาอื่นๆ
- ค. การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ

หัวใจสำคัญของการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตำรวจกับประชาชน คือ การให้บริการแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมความร่วมมือที่ตำรวจจะได้รับจากประชาชนมากยิ่งขึ้น การดำเนินการในการให้บริการแก่ประชาชนนั้น สามารถกระทำได้หลาย

รูปแบบทั้งในรูปแบบการนำบริการต่างๆ ไปสู่ประชาชน เช่น เมื่อชาวบ้านมาแจ้งความก็จะให้ความใส่ใจกับทุกเรื่องร้องเรียนอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงกัน และในรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของตำรวจตลอดจนระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมายต่างๆ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจในทุกระดับชั้นว่าไม่ได้เป็นการปฏิบัติหน้าที่ตำรวจตามกรอบกติกาต่างๆ แต่เพียงอย่างเดียวจนทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัด โดยเจ้าหน้าที่ทุกระดับชั้นจะต้องสามารถให้บริการแก่ประชาชนโดยรวดเร็วและเป็นธรรม โดยจะต้องไม่คำนึงถึงเวลา สถานการณ์และสถานที่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกและเป็นไปตามความต้องการของประชาชนผู้ให้บริการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน นับได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งของการเป็นตำรวจชุมชน ซึ่งตำรวจจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรหรือประชาชนจัดขึ้น ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่ตำรวจเองก็จะพยายามโน้มน้าวให้ประชาชนมีส่วนช่วยเหลือดูแลท้องถิ่นของตนด้วย ซึ่งหัวใจสำคัญของการเป็นตำรวจชุมชนสัมพันธ์ที่ดีก็คือ ความพยายามในการลดความเป็นตำรวจ ในสายตาของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นกันเองกับตำรวจ และเกิดความสะดอกใจที่จะให้การยอมรับตำรวจในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ตลอดจนให้การร่วมมือต่างๆ กับตำรวจมากขึ้น อันเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมและป้องกันอาชญากรรมต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ได้ต่อไป

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างตำรวจชุมชนสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนสวนหลวง ในมุมมองของเจ้าหน้าที่ตำรวจชุมชนสัมพันธ์ สถานีตำรวจนครบาลปทุมวันนั้น มองว่า มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน กล่าวคือ ชาวชุมชนสวนหลวงค่อนข้างมีความเป็นมิตรแสดงท่าทีให้การต้อนรับตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันเป็นอย่างดี เช่น การกล่าวทักทายเมื่อพบปะกัน ตลอดจนการเอ่ยปากเชิญให้อุดหนุนสินค้าต่างๆ หรือเชิญเข้าร้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เวลาเจ้าหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นสายตรวจในเวลากลางวัน และหวัค้ เมื่อออกตรวจตราผ่านร้านค้าอาหารบริเวณใดก็ตามที่ผู้ค้ามีความรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ตำรวจแต่ละคนเป็นอย่างดี ก็จะมีการเชิญให้เข้าไปอุดหนุน ซึ่งบางครั้งบางร้านค้าก็ไม่คิดมูลค่าของราคาอาหารหรือเครื่องดื่มแล้วแต่ความสมัครใจของเจ้าของร้าน แม้ทุกครั้งเจ้าหน้าที่แต่ละคนจะเกิดความเกรงใจแต่ในบางครั้งก็ต้องน้อมรับความมีน้ำใจดังกล่าวของผู้ค้าบริเวณนั้นและปฏิบัติตามเงื่อนไขของการซื้อขายสลับกันไปตามความสมัครใจของทั้ง 2 ฝ่าย

“...บางทีก็ได้กินฟรีนะ แต่ไม่ได้ไปชู้เขานะ เขาเต็มใจเลี้ยงเรา บางทีก็ไม่คิดค่าน้ำ แล้วแต่โอกาส ดีใจที่ชาวบ้านเป็นมิตรกับเรา เราจะได้ที่กำลังใจทำงานมากขึ้น...”

(ดาบเตี้ย, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2552)

สำหรับมุมมองของตำรวจชุมชนสัมพันธ์ สถานีตำรวจนครบาลปทุมวันที่มีต่อชุมชนสวนหลวงนั้น เมื่อได้กล่าวถึงชุมชนสวนหลวง ก็จะนึกถึงชุมชนการค้าขายเป็นอันดับแรก เพราะมีตลาดสวนหลวง และร้านค้าที่จำหน่ายอาหารเป็นจำนวนมากในละแวกนั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถานที่สำหรับฝากท้องของเจ้าหน้าที่ตำรวจทุกคนของสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันเลยก็ว่าได้ นอกจากนี้เมื่อชุมชนสวนหลวงมีงานหรือเหตุการณ์ตำรวจบางส่วนจากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันก็จะมามีส่วนร่วมในงานดังกล่าวด้วยเช่นกัน เพื่อปฏิบัติหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของงานและสร้างความผูกพันกับชาวบ้านไปพร้อมๆกัน เช่น เทศกาลอาหารเจ เจ้าหน้าที่ตำรวจก็จะมาช่วยดูแลเรื่องการจราจรภายในชุมชนสวนหลวงตลอดจนรักษาความสงบเรียบร้อยในระหว่างการเปิดงานซึ่งในบางครั้งจะมีการเชิญบุคคลสำคัญมา เช่น ผู้อำนวยการเขตปทุมวัน ซึ่งภายหลังจากเสร็จภารกิจเจ้าหน้าที่ตำรวจก็จะมาอุดหนุนร้านอาหารเจต่างๆในชุมชนสวนหลวง ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันมากขึ้น ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสวนหลวงเลยก็ว่าได้

“...ก็พูดคุยกันเองกับพี่ตำรวจ สน.อยู่ใกล้ๆแค่นี้ก็รู้สึกอุ่นใจ มีอะไรจะได้ไปร้องทุกข์ใกล้ๆ มีงานอะไรจัดขึ้นก็เห็นมาตรวจตราประจำ บางทีมีงูก็เห็นตำรวจบางนายมาดูยังมีเลย...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2552)

โดยสรุปแล้ว บทบาทของการเป็นผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจชุมชนสัมพันธ์ สถานีตำรวจนครบาลปทุมวันนั้น เป็นไปในลักษณะของทั้งการปฏิบัติตามหน้าที่ของตำรวจและการปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนสวนหลวง การกระทำหน้าที่ของตำรวจจึงเป็นบทบาทคาดหวังของชาวชุมชนสวนหลวงที่มองว่าตำรวจคือผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ ซึ่งช่วยดูแลความสงบสุขความเรียบร้อยภายในชุมชน อันก่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจและความมั่นคงทางสังคมตามมา เช่น ความรู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม เจ้าหน้าที่ตำรวจชุมชนสัมพันธ์จากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันจึงเปรียบเสมือนเพื่อนบ้านของชาวชุมชนสวนหลวงซึ่งแม้จะไม่ใช่ผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชนเท่ากับผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม แต่เนื่องด้วยสถานภาพของการเป็นตำรวจและการเป็นสายตรวจในชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนสวนหลวงเกิดความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคน ซึ่งในบางครั้งเจ้าหน้าที่

ตำราวจนดังกล่าวก็จะเป็นคนกลางที่คอยเชื่อมโยงให้ชาวบ้านที่ไม่รู้จักกันได้เกิดความรู้จักกัน อันเป็นพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ที่โยงใยถึงกันเบื้องต้นภายในชุมชนต่อไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทของการเป็นผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงได้ทางหนึ่ง

4.3.2) ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5

ก. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว

ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว (Surveillance and Rapid Response Team) หรือ SRRT เป็นทีมงานประจำหน่วยงานสาธารณสุขต่างๆทั่วประเทศที่มีพื้นที่รับผิดชอบในด้านการป้องกันควบคุมโรค ซึ่งแต่ละทีมอาจมีชื่อเป็นอย่างอื่นได้ แต่ต้องมีบทบาทหน้าที่และภารกิจสอดคล้องกับบทบาทของทีม SRRT ตามที่กรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ ในกรณีที่หน่วยงานแต่งตั้งทีมหลายทีมในคณะกรรมการชุดเดียวกัน เช่น ทีมอำนวยการ ทีมอนามัยสิ่งแวดล้อม ทีมสุศึกษา ประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ทีม SRRT ให้หมายถึงทีมที่ทำหน้าที่เฝ้าระวังและสอบสวนโรค เท่านั้น ไม่ได้หมายถึงคณะกรรมการทั้งหมด

สำหรับวัตถุประสงค์ในการตั้งทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วขึ้นมานั้น ก็เพื่อให้หน่วยงานสาธารณสุขในแต่ละพื้นที่รับผิดชอบในด้านการป้องกันควบคุมโรคทุกหน่วยงาน มีการกำหนดตัวบุคคลหรือจัดตั้งทีมงานรับผิดชอบในด้านการเฝ้าระวังและสอบสวนโรคที่ชัดเจน ซึ่งในการเป็นทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วนั้น จะพิจารณาจาก 4 องค์ประกอบ คือ

- (1) มีคำสั่งแต่งตั้งทีมโดยกรมควบคุมโรค
- (2) มีจำนวนสมาชิกทีมตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป
- (3) มีรายชื่อสมาชิกภายในทีม ณ ปัจจุบันตั้งแต่ร้อยละ 80 ขึ้นไป
- (4) มีองค์ประกอบของทีมครบ 3 ส่วนตามเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าทีมแกนหลัก และผู้ร่วมทีมจากงานสาธารณสุขด้านอื่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(4.1) หัวหน้าทีม เป็น สสจ. / ผชช.หรือเทียบเท่า / ผอ.รพ. / สสอ. / ผอ.กองควบคุมโรค
สำนักอนามัย กทม. / ผอ.ศูนย์บริการสาธารณสุข กทม.

(4.2) แกนหลัก เป็น ผู้รับผิดชอบงานระบาดวิทยา (ของหน่วยงานเดียวหรือจากหลายหน่วยงานในพื้นที่เดียวกัน เช่น สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ และโรงพยาบาลชุมชนในอำเภอเดียวกัน)

(4.3) ผู้ร่วมทีมจากงานสาธารณสุขด้านอื่น ซึ่งทำหน้าที่เปรียบเสมือนกำลังสนับสนุน โดยจะต้องไม่หมายรวมถึงบุคลากรของหน่วยงานที่ต่างสังกัด

นอกจากนี้เพื่อให้มีการกระจายตัวของทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วได้อย่างทั่วถึงในทุกระดับของหน่วยงานด้านสาธารณสุขแล้ว กรมควบคุมโรคจึงได้มีการกำหนดระดับทีมมาตรฐานของทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว โดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005) ดังนี้

(1) ทีมระดับพื้นที่/ท้องถิ่น หมายถึง ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว ประจำหน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบการป้องกันควบคุมโรคในพื้นที่จำกัด เช่น เทศบาลขนาดกลาง-เล็ก ศูนย์บริการสาธารณสุขของเทศบาลขนาดใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ค่ายทหาร เรือนจำ ด้านควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศฯ ทีมระดับพื้นที่/ท้องถิ่น เทียบเท่ากับ **Local community level** ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005)

(2) ทีมระดับอำเภอ หมายถึง ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วประจำพื้นที่ที่มีหลายท้องถิ่น เช่น หน่วยงานสาธารณสุขระดับอำเภอ/ตำบล ศูนย์บริการสาธารณสุข กรุงเทพมหานคร เทศบาลขนาดใหญ่ ค่ายทหารขนาดใหญ่ฯ ทีมระดับอำเภอนั้นเทียบเท่ากับ **Primary public health response level** ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005)

(3) ทีมระดับจังหวัด หมายถึง ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วประจำพื้นที่ขนาดใหญ่ระดับจังหวัด เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักอนามัย กทม. องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) หน่วยแพทย์ของกองทัพภาค ทีมระดับจังหวัดเทียบเท่ากับ **Intermediate public health response level** ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005)

(4) ทีมระดับเขต หมายถึง ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วที่สนับสนุนพื้นที่หลายจังหวัด เช่น ทีมประจำเขตตรวจราชการกระทรวงสาธารณสุข หรือเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานป้องกันควบคุมโรคเขต เป็นต้น ทีมระดับจังหวัดเทียบเท่ากับ **Regional level** ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005)

(5) ทีมส่วนกลาง หมายถึง ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วที่ทำหน้าที่สนับสนุนและตอบสนองในระดับชาติด้วยความเชี่ยวชาญ เช่น ทีมประจำสำนักวิชาการส่วนกลางของกรมควบคุมโรค ทีมประจำสำนักอนามัยสิ่งแวดล้อมอนามัย และทีมกรมแพทยทหาร เป็นต้น ทีมส่วนกลางและทีมระดับเขตเทียบเท่ากับ **National level** ตามกฎอนามัยระหว่างประเทศ (IHR2005)

ข. ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์

ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ จัดเป็นทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วในระดับอำเภอ หรือ **District Surveillance and Rapid Response Team** ซึ่งมีบทบาทภารกิจเบื้องต้นของทีม 5 ประการสำคัญตามที่กรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

- (1) เฝ้าระวังโรคติดต่อที่แพร่ระบาดรวดเร็วรุนแรง
- (2) ตรวจจับภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุข (public health emergency)
- (3) สอบสวนโรคอย่างมีประสิทธิภาพทันการณ์
- (4) ควบคุมโรคขั้นต้นทันที (containment)
- (5) แลกเปลี่ยนข้อมูลเฝ้าระวังโรคและร่วมมือกันเป็นเครือข่าย

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วของทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์นั้น ได้เรียกชื่อทีมดังกล่าวของตนเองใหม่ว่าเป็น **"ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว"** เนื่องจากสมาชิกภายในทีมงานนั้นประกอบไปด้วยพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ จำนวน 7 คน ซึ่งจำแนกเป็นตำแหน่งต่างๆต่อไปนี้

- (1) ผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ (หัวหน้าทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว)
- (2) หัวหน้าพยาบาล จำนวน 1 คน
- (3) พยาบาลอนามัยชุมชน จำนวน 4 คน
- (4) พยาบาลอนามัยโรงเรียน จำนวน 1 คน

จากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ในฐานะที่เป็นหัวหน้าทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วประจำหน่วยงานดังกล่าวนั้น ได้กล่าวถึง มาตรฐานและตัวชี้วัดของทีมเฝ้าระวังและสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว (SRRT) ไว้ว่าได้ยึดถือตามมาตรฐานและตัวชี้วัดตามที่สำนักกระบวนวิชา กรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 มาตรฐาน 14 ตัวชี้วัด ดังต่อไปนี้

“...ตัวชี้วัดของทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว มีดังนี้

(1) มาตรฐานทีมงาน

(1.1) การจัดตั้งทีม SRRT

(1.2) ศักยภาพทางวิชาการของทีม

(2) มาตรฐานความพร้อม

(2.1) ความพร้อมของทีมในภาวะปกติ

(2.2) ความรวดเร็วในการออกปฏิบัติงาน

(3) มาตรฐานการเฝ้าระวังและเตือนภัย

(3.1) จัดทำสถานการณ์โรคที่สำคัญและเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง

(3.2) ความครอบคลุมของหน่วยงานที่ส่งรายงานผู้ป่วยโรคติดต่อที่ต้องเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่องตามเกณฑ์ที่กำหนด

(3.3) ความทันเวลาของการรายงานผู้ป่วยโรคติดต่อที่ต้องเฝ้าระวังตามเกณฑ์ที่กำหนด

(3.4) การแจ้งเตือนภัยจากการตรวจสอบสถานการณ์โรค

(3.5) การทราบข่าวเตือนภัยและองค์ความรู้ทางเครือข่ายอิเล็กทรอนิกส์

(4) มาตรฐานการสอบสวนโรค

(4.1) ความครบถ้วนของการสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะรายในพื้นที่รับผิดชอบ

(4.2) ความทันเวลาของการได้รับแจ้งข่าวการระบาด

(4.3) ความครบถ้วนของการสอบสวนการระบาด

(4.4) การสอบสวนโรคที่มีคุณภาพ

(4.5) การเขียนรายงานสอบสวนโรคที่มีคุณภาพ....”

(ผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

จากมาตรฐานและตัวชี้วัดดังกล่าวในข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาระงานหลักของทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วนั้นจะเป็นการประสานงานกับทางสำนักกระบวนวิชา กรมควบคุมโรคเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในบางตัวชี้วัดจะเห็นได้ว่า ภาระงานของทีมเฝ้าระวังฯ นั้นจะต้องมีการเข้าไป

ปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่ที่รับผิดชอบอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งได้แก่ การแจ้งเตือนภัยจากการตรวจสอบสถานการณ์โรค และการสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะรายในพื้นที่รับผิดชอบ ซึ่งบทบาทของสมาชิกในทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็ว ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อชาวบ้านในชุมชนสวนหลวงตลอดจนชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นเขตพื้นที่รับผิดชอบของทางศูนย์ฯ นั้น มีรายละเอียดดังนี้

(1) การแจ้งเตือนภัยจากการตรวจสอบสถานการณ์โรค

ผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ในฐานะหัวหน้าทีมทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วได้กล่าวว่า การแจ้งเตือนภัย (outbreak alert) หมายถึง การแจ้งเตือนให้ผู้บริหาร บุคคล หน่วยงาน เครือข่ายที่เกี่ยวข้อง และประชาชน ได้ทราบถึง การเกิดโรคที่ตรวจพบความผิดปกติ เพื่อให้ตระหนักถึงปัญหา และเตรียมป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งการแจ้งเตือน ต่างจากรายงานสถานการณ์โรคที่สำคัญ คือเป็นการนำเสนอเฉพาะประเด็นที่ผิดปกติ เช่น โรค หรือสถานที่ หรือสาเหตุที่เป็นอันตราย ไม่นับรูปแบบการนำเสนอ แต่มุ่งให้กลุ่มเป้าหมายได้รับคำเตือนทันเวลาเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งแนวทางในการแจ้งเตือนภัยนั้นทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วจะยึดแบบแผนในการปฏิบัติตามที่ทางกรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้เป็นมาตรฐาน

ในการแจ้งเตือนภัยตามมาตรฐานที่กรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ นั้น ทางทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วจะทำเป็นเอกสารหรือหลักฐานที่แสดงถึงการเตือนภัยทางระบาดวิทยา อาจเป็นบันทึกข้อความ หนังสือราชการ อีเมล (e-mail) เว็บไซต์ (website) หนังสือพิมพ์ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การแจ้งเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่เป็นการแจ้งทางเครือข่ายอิเล็กทรอนิกส์ แต่อาจใช้วิธีการอื่นได้ เช่น การเผยแพร่รายงาน หรือแจ้งในที่ประชุม เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการแจ้งเตือนภัยนั้น จำแนกเป็นกลุ่มผู้บริหารในหน่วยงาน กลุ่มบุคคลภายนอกและเครือข่าย และกลุ่มประชาชน สำหรับการแจ้งเตือนภัยให้ประชาชนทราบ ไม่ได้หมายความว่า ทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็ว ต้องแจ้งข่าวถึงประชาชนโดยตรง แต่ทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็ว อาจเป็นผู้เตรียมข้อมูลข่าวสาร และแจ้งผ่านผู้บริหาร หรือ หน่วยสุขภาพศึกษาประชาสัมพันธ์ จนมีการนำไปเผยแพร่ทางสื่อมวลชนต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว ทางทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วหรือทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ นอกจากจะปฏิบัติตามวิธีการแจ้งเตือนภัยตามที่กรมควบคุมโรคได้กำหนดในข้างต้นแล้วนั้น ทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วยังได้มีการลงพื้นที่เพื่อแจกเอกสารต่างๆ ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับการป้องกันโรคต่างๆเบื้องต้นให้แก่ประชาชนในพื้นที่อยู่

ภายใต้การรับผิดชอบด้วยตนเอง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะแจ้งเตือนภัยในรูปแบบการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์สุขภาพต่างๆในสังคมให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับทราบผ่านการปฏิสัมพันธ์แบบซึ่งหน้า (face to face) เนื่องจากทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ มีความเห็นว่า ปฏิบัติการดังกล่าวจะช่วยทำให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสุขภาพสามารถเข้าถึงประชาชนได้โดยตรงและทั่วถึงมากขึ้น สามารถตอบข้อซักถามต่างๆของชาวบ้านเกี่ยวกับสถานการณ์สุขภาพทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้โดยตรง ตลอดจนเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ด้วยเช่นกัน ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดขวัญและกำลังใจและความรู้สึกมั่นคงด้านสุขภาพของตนเอง

“...ถ้าเราลงพื้นที่เอง ชาวบ้านเขาก็จะรู้สึกที่เราใกล้ชิดกับพวกเขา ไม่มีเรื่องของอาชีพหรือคนนอกคนในมาเป็นเส้นแบ่ง แต่ทำให้เขาเกิดความรู้สึกเป็นกันเองกับพวกเรา กล้าถามเราโดยตรงในข้อสงสัยเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคต่างๆที่พวกเขาได้รับ...”

(คุณโสมย์จรรยา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

“...มีพยาบาลจากสาธารณสุขมาแจก ก็คุ้นเคยกันอยู่ เวลาป่วยก็ไปที่นั่น...หลายเดือนก่อนเขามาแจกคู่มือหวัด 2009 ก็รู้สึกดีที่พวกเขาแจกด้วยตนเอง เป็นกันเองดี แล้วก็ได้รับความรู้เกี่ยวกับโรคดังกล่าวมากขึ้น...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2552)

“...ตอนหวัดนก ก็มารณรงค์เรื่องทานอาหารที่ปรุงสุก ร้านอาหารที่ใช้ไข่ปรุงอาหารก็ต้องทำให้สุก ก็รู้สึกว่าเขาเป็นห่วงเรา ไปที่ศูนย์ฯที่ไร เจอกันก็ทักทายกันทุกที บางทีไปไม่ได้รักษาหรอก ไปคุย เอาของไปฝากก็มี (หัวเราะ)...”

(ป้าศรี, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2552)

(2) การสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะรายในพื้นที่รับผิดชอบ

การสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะราย หมายถึง การสอบสวนผู้ป่วยด้วยโรคที่มีความสำคัญ ที่จำเป็นต้องทราบรายละเอียดการป่วยของผู้ป่วยทุกรายที่เข้าเกณฑ์ ทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วต้องให้ความสำคัญกับผู้ป่วยทั้งที่เป็นรายบุคคล และเป็นกลุ่ม หรือเกิดการระบาดแล้วด้วยควบคู่กันไป ซึ่งรายชื่อโรคที่ต้องตรวจสอบนั้นจะถูกกำหนดโดยสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ซึ่งทางหน่วยงานดังกล่าวจะแจ้งให้กับผู้ประเมินระดับเขตทราบล่วงหน้า

ในการเก็บข้อมูลหรือสอบสวนผู้ป่วยในพื้นที่รับผิดชอบของแต่ละทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่นั้น จะต้องปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 มีการระบุรายชื่อผู้ป่วยที่ต้องสอบสวนเฉพาะรายตามรายชื่อโรคที่ถูกระบุโดยสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค

ขั้นตอนที่ 2 นับจำนวนผู้ป่วยที่ต้องสอบสวนทั้งหมด

ขั้นตอนที่ 3 นำผลการสอบสวนผู้ป่วยแต่ละรายจัดทำเป็นรายงานการสอบสวนเฉพาะราย

ขั้นตอนที่ 4 สรุปรายงานสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะรายเปรียบเทียบกับรายชื่อผู้ป่วยที่เตรียมไว้รายต่อราย

อย่างไรก็ตาม บทบาทในการสอบสวนผู้ป่วยของทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วอีกบทบาทหนึ่งนั้นเรียกว่า "การสอบสวนการระบาด" ซึ่งหมายถึง การสอบสวนโรคที่มีจำนวนผู้ป่วยมากกว่าที่คาดไว้เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการระบาด ถือได้ว่าเป็นภารกิจที่เด่นชัดของทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็ว และเป็นที่ยึดมั่นของบุคคลทั่วไปว่าทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วจะช่วยให้ไม่มีการระบาดของโรค ทุกครั้งที่มีการป่วยที่เข้าเงื่อนไขการระบาดเกิดขึ้น ทีมเฝ้าระวังเคลื่อนที่เร็วจึงต้องสอบสวนโดยเร็ว และควบคุมไม่ให้ลูกกลมขยายวงกว้างออกไป ดังนั้นเพื่อให้การสอบสวนโรคนั้นมีคุณภาพ จึงต้องการการสอบสวนโรคที่สามารถหาสาเหตุ และแหล่งโรค หรือที่มาของการระบาดได้ ซึ่งจะนำไปสู่มาตรการในการป้องกันควบคุมโรคที่ถูกต้องตรงกับเงื่อนไขที่เป็นต้นเหตุของการระบาดที่แท้จริง ซึ่งผลรายงานสอบสวนการระบาดที่มีคุณภาพ นั้นต้องมีลักษณะ 2 ประการ คือ สามารถระบุสาเหตุได้ หรือ ยืนยันได้ด้วยผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการ และสามารถระบุแหล่งโรค หรือ รังโรค หรือที่มาของการระบาดได้ ซึ่งทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ก็มีห้องปฏิบัติการตรวจหาเชื้อโรคดังกล่าวพร้อมอยู่แล้วซึ่งเมื่อได้ผลที่แน่ชัดแล้วก็จะรายงานผลไปยังสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค โดยตรงต่อไป

สำหรับรายชื่อโรคต่างๆ ที่ทางกรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ว่าเป็นโรคที่อยู่เข้าข่ายในการต้องสอบสวนนั้นมีจำนวนหลายโรค ซึ่งในที่นี้ขอยกตัวอย่างมาจำนวน 10 โรค ตามที่ปรากฏในตารางที่ 10

**ตารางที่ 10 ตัวอย่างโรคต่างๆที่กรมควบคุมโรค
กำหนดให้ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็วต้องสอบสวน**

ลำดับ	กรณีสอบสวนเฉพาะราย	กรณีสอบสวนการระบาด
1	อหิวาตกโรค (ทุกราย)	อหิวาตกโรค (ทุกราย)
2	อาหารเป็นพิษ (เสียชีวิต)	อาหารเป็นพิษ (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 1 วัน)
3	บิด (เสียชีวิต)	บิด (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 1 สัปดาห์)
4	ปอดอักเสบ (เสียชีวิต/ต้องสงสัยไข้หวัดนก)	ปอดอักเสบ (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 1 สัปดาห์ และมี 1 ราย admitted)
5	ไข้สมองอักเสบ (เสียชีวิต)	ไข้สมองอักเสบ (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 2 สัปดาห์)
6	ไข้เลือดออก (เสียชีวิต)	ไข้เลือดออก (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 2 สัปดาห์)
7	มาลาเรีย (non endemic area)	-
8	สุกใส (เสียชีวิต)	สุกใส (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 3 สัปดาห์)
9	คอติบ บาดทะยัก ไกกรน	-
10	ไข้หวัดใหญ่ (เสียชีวิต สงสัยไข้หวัดนก)	ไข้หวัดใหญ่ (ตั้งแต่ 2 รายจากชุมชนเดียวกันใน 1 สัปดาห์ และมี 1 ราย admitted)

(สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค, 2548)

จากตารางที่ 10 จะเห็นได้ว่า โรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ จัดอยู่ในกลุ่มโรคที่ 10 ซึ่งก็คือกลุ่มโรคไข้หวัดใหญ่ ดังนั้นไม่ว่าชาวชุมชนสวนหลวงคนใดจะมีอาการป่วย หรือเสียชีวิตเพียง 1 คนก็ตาม ก็จะต้องมีการสอบสวนเฉพาะราย แต่ถ้าปรากฏว่ามีจำนวนผู้ป่วยตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมีผู้ป่วย 1 คนได้รับการเข้ารับรักษาในสถานพยาบาลใดใดก็ตามแล้ว จะต้องเพิ่มระดับการสอบสวนเป็นแบบสอบสวนการระบาดทันที และจะต้องแจ้งไปยังสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรคโดยเร่งด่วนต่อไป

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะราย เป็นปฏิบัติการอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชนสวนหลวงกับทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ แต่ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วดังกล่าวก็จะไม่ปฏิบัติการดังกล่าวในลักษณะที่เปิดเผยมากจนเกินไปเพราะต้องคำนึงถึงสิทธิผู้ป่วยด้วยว่า ผู้ป่วยอาจไม่ต้องการให้ชาวบ้านคนอื่นในชุมชนได้รับทราบถึงอาการเจ็บป่วยของตน เพราะผู้ป่วยหรือผู้ต้องสงสัยว่าป่วยอาจเกิดความรู้สึกอายเพื่อนบ้านและกลัวเพื่อนบ้านเกิดความตกใจหรือตื่นตระหนกในอาการป่วยของตน ดังนั้นทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วจึงปฏิบัติการสอบสวนผู้ป่วยเฉพาะรายในลักษณะที่ปรากฏออกมาในรูปแบบการเยี่ยมบ้าน โดยสร้างความเป็นกันเองกับผู้ป่วยและสมาชิกในครอบครัวผู้ป่วยเพื่อซักถามประวัติการเจ็บป่วยตลอดจนการสนทนาเรื่องทั่วไปมากกว่ามุ่งสอบสวนผู้ป่วยแต่เพียงอย่างเดียว

“...ทีมของเราจะพยายามไม่ทำให้คนป่วยหรือผู้ต้องสงสัยว่าป่วยเกิดความเครียดว่า เราไปหาเขาที่บ้านด้วยจุดประสงค์เกี่ยวกับการสอบสวนที่มาของการเจ็บป่วยของเขาแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะทำให้เขาและคนในครอบครัวของเขาเกิดความสบายใจว่าสิ่งที่พวกเราทำอยู่นั้นคือการไปช่วยเหลือเขา ชวนคุยเรื่องทั่วไปเหมือนเป็นคนกันเองเพื่อทำให้พวกเขาเกิดความสบายใจ และเหนือสิ่งอื่นใดคือข้อมูลทุกอย่างเป็นความลับเฉพาะในครอบครัวของเขา เพื่อนบ้านจะรู้หรือไม่เป็นเรื่องของพวกเขาเอง แต่พวกเราจะไม่ประกาศหรือว่าใครในชุมชนติดโรคอะไรเป็นโรคอะไร เพราะนั่นไม่ใช่จรรยาบรรณที่ดี...”

(คุณโสมย์จรรยา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

สรุปความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมในชุมชนสวนหลวงกับกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม

โดยสรุปแล้ว กระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น เริ่มต้นจากการที่ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันภายในชุมชนเป็นระยะเวลาานพอสมควร โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความใกล้ชิด ความคุ้นเคย ท่ามกลางความเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างคนไทยกับคนไทยเชื้อสายจีนภายในชุมชน ซึ่งความใกล้ชิดดังกล่าวเกิดจากการที่ผู้อาศัยได้มีที่พัก และที่ตั้งของร้านค้าในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งเอื้อต่อการไปมาหาสู่ การพบปะ และการติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวก ประกอบกับการที่ผู้อาศัยส่วนมากมีอาชีพค้าขายเหมือนกัน มีช่วงอายุใกล้เคียงกันซึ่งก็คือวัยทำงาน และมีสถานภาพการเป็นผู้เช่าเหมือนกัน จึงนำไปสู่การทำ

รู้จัก และสร้างความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน ด้วยคุณลักษณะร่วมกันบางประการเช่นนี้ จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มทางสังคมต่างๆตามมาภายในชุมชนสวนหลวง และกลุ่มทางสังคมต่างๆนั้นก็ เป็นสมาชิกของชุมชนสวนหลวงที่ต่างคนต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะบุคคลคนนั้นจะมี สถานภาพหรือตำแหน่งแบบใดก็ตามในเครือข่ายทางสังคม ตลอดจนความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ จากหน่วยงานต่างๆภายนอกชุมชน ล้วนต่างก็มีกิจกรรมและพฤติกรรมทางสังคมต่างๆเกิดขึ้นทั้ง ในชีวิตประจำวันและในโอกาสพิเศษต่างๆ คอยหล่อหลอมให้สมาชิกภายในชุมชน เกิดความรู้สึก ผูกพัน คุ้นเคย จนนำไปสู่การสร้างสายสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา อย่างไรก็ตาม กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมนั้นจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์หรือสามารถคงอยู่ ต่อไปได้โดยปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมภายในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยองค์ประกอบ อื่นๆเข้ามาช่วยสนับสนุนด้วย คือ ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การ ติดต่อสื่อสาร

4.3.2 การติดต่อสื่อสาร (communication) ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวน หลวง

การติดต่อสื่อสาร (communication) ถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่สะท้อน ให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม (social interaction) ซึ่งในที่นี้จะเป็นการพิจารณาจาก รูปแบบและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสารกันภายในและภายนอกเครือข่าย

1) การติดต่อสื่อสารภายในเครือข่าย (internal communication)

1.1) รูปแบบการติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในเครือข่าย จะเป็นลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ โดยตรงแบบเผชิญหน้าต่อกัน เนื่องจากที่อยู่อาศัยส่วนมากมีลักษณะเป็นอาคารเช่าซึ่งตั้งอยู่ใกล้ กัน จึงเอื้อต่อการไปมาหาสู่กันโดยสะดวก

1.2) ความถี่ในการติดต่อสื่อสาร

สำหรับความถี่ในการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายนั้น จะค่อนข้าง บ่อยและสม่ำเสมอในแต่ละวัน แต่สามารถระบุจำนวนครั้งในการติดต่อสื่อสารได้ชัดเจน เนื่องจาก

ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง จึงทำให้การไปมาหาสู่ในแต่ละวันนั้นค่อนข้างจะถี่ให้มีการพบปะกันได้เป็นประจำสม่ำเสมอ ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นการทักทายกันเมื่อแรกพบเจอในแต่ละวัน

1.3) ความเข้มข้นในการติดต่อสื่อสาร

ในการติดต่อสื่อสารแต่ละครั้ง ไม่สามารถระบุได้ว่าใช้ระยะเวลาเท่าไร เนื่องจากเป็นการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชุมชนสวนหลวงที่ประกอบอาชีพค้าขายในละแวกเดียวกันจึงมีโอกาสได้พบปะกันเป็นประจำอยู่ทุกวันอยู่แล้ว หรือแม้กระทั่งการได้สบโอกาสพบปะกัน เช่น การบังเอิญพบเจอกันหรือนัดหมายเจอกันในสถานที่สำคัญต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง อาทิ ตลาดสวนหลวง ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 หรือแม้กระทั่งสำนักงานเขตปทุมวัน

1.4) เนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

เนื้อหาหรือสาระที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารทั่วไปในชีวิตประจำวันที่ปรากฏผ่านสื่อต่างๆไม่ว่าจะเป็น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือแม้กระทั่งวิทยุกระจายเสียง ที่บรรดาผู้ค้าต่างๆส่วนมากนิยมฟังกันในระหว่างที่กำลังค้าขายในแต่ละวัน ตลอดจนเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับความเป็นไปภายในชุมชน เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ แม้กระทั่งเหตุการณ์สำคัญในสังคม เช่น สถานการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบัน การเกิดโรคระบาดอย่างไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นต้น รวมถึงเรื่องส่วนตัวซึ่งขึ้นอยู่กับความสมัครใจของชาวบ้านแต่ละคน

“...คุยเรื่องทั่วๆไปนะคะ เช่น ค้าขายเป็นยังไง ถ้าเป็นลูกค้าก็จะถามว่าไปไหนมาไหน ที่บ้านเป็นไงบ้างนะคะ สนิทกันจริงถึงจะถาม...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...คุยกันเรื่องงานในแต่ละวันว่ายุ่งมั๊ย งานหนักเบาแค่ไหน บางทีก็คุยเรื่องแฟน (หัวเราะ) ทั้งที่เป็นเรื่องของเราและของเพื่อนแลกเปลี่ยนกัน เรื่องฝนฟ้าก็คุยกันบ้าง ถ้าเป็นเรื่องการเมืองจะคุยกันแบบเล่นๆมากกว่า (หัวเราะ)...”

(คุณโบ, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2553)

1.5) บุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารภายในชุมชนสวนหลวงนั้นจะหมายถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกด้วยกันภายในเครือข่ายซึ่งหมายถึงชาวบ้านเป็นสำคัญ ดังนั้นชาวบ้านชุมชนสวนหลวงจึงเป็นตัวแสดงสำคัญในการติดต่อสื่อสารในระดับภายในเครือข่ายหรือชุมชน อย่างไรก็ตามแม้ขอบเขตการติดต่อสื่อสารภายในจะหมายถึงชาวชุมชนสวนหลวงทั้งชุมชน แต่ภายในชุมชนเองก็มีการแบ่งกลุ่มของผู้ที่จะติดต่อสื่อสารด้วยกันอีก เช่น กลุ่มของผู้ค้าในตลาดสวนหลวง กลุ่มของผู้ค้าขายอาหารตามอาคารพาณิชย์ กลุ่มลูกจ้างที่ทำงานในที่เดียวกัน กลุ่มของเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน ฯลฯ ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารก็อาจมีความแตกต่างกันไปโดยขึ้นอยู่กับลักษณะร่วมกันบางประการของแต่ละกลุ่ม เช่น อาชีพ ทำเลที่ตั้ง ฯลฯ แม้กระนั้นด้วยเงื่อนไขต่างๆในชีวิตประจำวัน จึงทำให้ต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ เช่น การซื้อขาย การขนส่ง แม้กระทั่งการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน นอกจากนี้การติดต่อสื่อสารเองก็เป็นวิธีการที่ทำให้สมาชิกชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกว่าได้แลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้สึก ความคิดเห็น ตลอดจนจนประสบการณ์ต่างๆร่วมกัน อันนำไปสู่การตอบสนองต่อความต้องการทางกาย จิตใจ และสังคมตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตอบสนองต่อความต้องการด้านสังคม เพราะการติดต่อสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย การแวะเวียนเยี่ยมเยียนหรือไปมาหาสู่ ต่างก็แสดงให้เห็นว่าเป็นการคบค้าสมาคมระหว่างสมาชิกด้วยกันภายในเครือข่ายหรือชุมชน ซึ่งเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับทางสังคมและสำนึกร่วมในด้านความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันด้วยนั่นเอง

สำหรับบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยกระจายข้อมูลข่าวสารต่างๆให้หมุนเวียนภายในชุมชน คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างเข็นสิ่งของภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งบุคคลที่ประกอบอาชีพดังกล่าวมีโอกาสได้พบปะกับผู้ค้าต่างๆจำนวนมากภายในชุมชนสวนหลวง เนื่องจากต้องมีการลำเลียงขนส่งวัตถุดิบไปยังร้านค้าต่างๆภายในตลาดสวนหลวงซึ่งบรรดาผู้ค้าได้สั่งนำเข้ามาขายในตลาดดังกล่าว นอกจากนี้ก็จะมีการส่งวัตถุดิบต่างๆไปยังตามร้านค้าริมทางและในอาคารพาณิชย์ต่างๆที่มีการประกอบการค้าอาหารด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้นด้วยพฤติกรรมการทำงานของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างเข็นสิ่งของ จึงส่งผลให้บุคคลดังกล่าวมีการแวะเวียน ติดต่อกัน และพบปะกับผู้ค้าต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงเป็นประจำ ซึ่งนำไปสู่การคุ้นเคยหรือความคุ้นหน้าตา การทำความรู้จักซึ่งกัน และนำไปสู่การติดต่อสื่อสารในและวันตามมา เช่น การซักถามความเป็นไปในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทั่วไปอย่างดินฟ้าอากาศ ประเด็นทางสังคม หรือแม้กระทั่งเรื่อง

ส่วนตัวของแต่ละฝ่าย แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับระดับความสนิทสนม ความผูกพัน และความไว้วางใจของทั้ง 2 ฝ่ายด้วยเช่นกัน

2) การติดต่อสื่อสารภายนอกเครือข่าย (external communication)

2.1) รูปแบบการติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือภายนอกชุมชนสวนหลวงนั้นจะเป็นไปในลักษณะของการที่ชาวชุมชนสวนหลวงจะเป็นผู้รับสารเป็นหลัก ซึ่งจุดมุ่งหมายหลักของการที่บุคคล/หน่วยงานต่างๆภายนอกเครือข่ายเข้ามาติดต่อกับชาวชุมชนสวนหลวงนั้นจะเป็นไปในลักษณะของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้ปฏิบัติตาม ดังนั้นจากรูปแบบการติดต่อสื่อสารดังกล่าวระหว่างเครือข่ายทางสังคมของชาวชุมชนสวนหลวงกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายนั้น จึงมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบโครงสร้างจากบนลงล่าง (top - down relationship) เป็นหลัก อย่างไรก็ตามภายใต้ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ ซึ่งถูกกำหนดด้วยบทบาทหน้าที่การงานของเจ้าหน้าที่ภายในหน่วยงานต่างๆนั้น ก็ยังมีความสัมพันธ์แบบส่วนบุคคลปรากฏอยู่บ้าง ซึ่งเกิดจากการที่ชาวชุมชนสวนหลวงมาทำธุระที่หน่วยงานต่างๆเป็นประจำจนนำไปสู่ความคุ้นเคยตามมา เช่น การขอรับบริการรักษาพยาบาลที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอเน้นความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆในลักษณะที่เป็นทางการหรือขึ้นอยู่กับนโยบายของหน่วยงานต่างๆเป็นหลักมากกว่าความสัมพันธ์แบบส่วนบุคคล เนื่องจากรายละเอียดของความถี่ ความเข้มข้น และเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารนั้นจะมีความคล้ายคลึงกันกับการติดต่อสื่อสารกับชาวบ้านภายในชุมชนสวนหลวง ดังนั้นการที่ผู้วิจัยเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆในลักษณะที่เป็นทางการจึงช่วยให้เห็นความแตกต่างของรูปแบบ ความถี่ ความเข้มข้น และเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารของชาวชุมชนสวนหลวงระหว่างภายในและภายนอกมากขึ้น

2.2) ความถี่ในการติดต่อสื่อสาร

ความถี่ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือภายนอกชุมชนสวนหลวงนั้นจะเกิดขึ้นตามโอกาสหรือเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เช่น การเลือกตั้ง เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ความถี่ในการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงกับบุคคล/หน่วยงานภายนอก

เครือข่ายหรือภายนอกชุมชนสวนหลวงนั้นเกิดขึ้นไม่เป็นประจำเท่าที่ควร ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสหรือเหตุการณ์สำคัญต่างๆเป็นหลัก

2.3) ความเข้มข้นในการติดต่อสื่อสาร

ความเข้มข้นในการติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือภายนอกชุมชนสวนหลวงนั้นขึ้นอยู่กับความสำคัญและความน่าสนใจของเนื้อหาหรือประเด็นต่างๆในการติดต่อสื่อสารเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวชาวชุมชนสวนหลวงมาก ชาวชุมชนสวนหลวงก็จะให้ความสำคัญหรือให้ความสนใจกับการติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือภายนอกมากขึ้น

2.4) เนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

สำหรับเนื้อหาที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือชุมชนนั้น จะเป็นเนื้อหาที่เกิดจากการที่บุคคล/หน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือชุมชนนั้นเป็นผู้นำเข้ามาถ่ายทอดหรือเผยแพร่ให้กับชาวบ้านในชุมชนสวนหลวง ซึ่งสามารถจำแนกตามหน่วยงานต่างๆที่นำข้อมูลข่าวสารเข้ามาเผยแพร่ได้ดังนี้

ตารางที่ 11 สรุปเนื้อหาที่ชาวชุมชนสวนหลวงใช้ติดต่อสื่อสารกับ หน่วยงานภายนอกชุมชน

บุคคล/หน่วยงานภายนอก	ตัวอย่างเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับชาวชุมชนสวนหลวง
(1) ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ นำข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ	ข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุข เช่น การปฏิบัติในสถานการณการแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009
(2) สำนักงานเขตปทุมวัน	ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับงานทะเบียนราษฎร เช่น การขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติ
(3) สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสัญญาเช่า เช่น การยุติการต่อระยะเวลาสัญญาเช่า

2.5) บุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสาร

บุคคลที่เกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสารกันระดับภายนอกเครือข่ายหรือชุมชนสวนหลวงนั้น บุคคล/หน่วยงานภายนอกที่ชาวชุมชนสวนหลวงนิยมติดต่อสื่อสารกันเป็นประจำที่สุด ได้แก่ สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สำนักงานเขตปทุมวัน และสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน

4.3.3 การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะของการเป็นผู้ให้และผู้รับโดยต่างฝ่ายต่างรับรู้และคาดหวังถึงจุดประสงค์ ความหมาย และคุณค่าของสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเป็นอย่างดี ซึ่งสิ่งดังกล่าวนั้นอาจจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ ซึ่งในที่นี้จะเรียกสิ่งต่างๆที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนว่า "ทรัพยากร" โดยจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สามารถแบ่งทรัพยากรออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุ (material resources) และไม่ใช่วัตถุ (non - material resources)

1) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงทรัพยากรที่เป็นวัตถุ

ทรัพยากรที่เป็นวัตถุ หมายถึง ทรัพยากรอะไรก็ตามที่สามารถจับต้อง มองเห็น หรือสัมผัสได้ ซึ่งค่อนข้างมีลักษณะเป็นรูปธรรม ตัวอย่างของทรัพยากรที่เป็นวัตถุ เช่น เงิน สิ่งของต่างๆ คน เป็นต้น ซึ่งในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในที่นี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงทรัพยากรประเภทเดียวกันเสมอไป แต่หมายถึงความสมัครใจและความคาดหวังต่อผลตอบแทนที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนด้วย ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในเชิงทรัพยากรที่เป็นวัตถุนั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ (trust) และความคุ้นเคย (familiarity) เป็นสำคัญ ดังตัวอย่าง

"...ก็ถ้าใครเดือดร้อน ก็มีให้ยืมเงินบ้าง แต่ก็ต้องรู้จักและสนิทกันจริงๆ...ไม่จำเป็นต้องทำสัญญาอะไร..ถ้าสบายใจที่จะให้ก็ให้ บางทีถ้าเงินเล็กๆน้อยๆก็ให้ไปเลย ไม่ต้องคืน..."

(คุณอนงค์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552)

“...เวลาเราไปเที่ยวไหนมาก็จะซื้อของมาฝากเขาบ้าง บางครั้งเขาไปไหนก็มาก็มียของติดไม้ติดมือมาฝากเราสลับกันไป ก็อยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย อะไรซื้อมาฝากได้ก็จะซื้อ อยู่ใกล้กันก็มีน้ำใจให้กัน ก็ช่วยๆกันไป...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

2) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ

ทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง ทรัพยากรอะไรก็ตามที่ไม่สามารถจับต้อง มองเห็น หรือสัมผัสได้ ซึ่งค่อนข้างมีลักษณะนามธรรม แต่สามารถรับรู้และมีคุณค่า (value) ตลอดจนความหมาย (meaning) ในตัวมันเองได้ อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนได้ตามมา ซึ่งตัวอย่างของทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความรู้ (knowledge) หรือข้อเท็จจริง (facts) ความคิดเห็น (opinions) ความรู้สึก (feeling) ความเชื่อ (beliefs) ค่านิยม (values) เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ชาวชุมชนสวนหลวงมุ่งที่จะแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุในลักษณะของความคิดเห็นเป็นสำคัญ ซึ่งมักปรากฏออกมาในลักษณะของคำแนะนำ ตลอดจนการให้คำปรึกษาแก่ชาวชุมชนสวนหลวงด้วยกัน

“...ใครมีปัญหาส่วนตัว ถ้าเราพอแนะนำอะไรได้บ้าง ก็จะทำให้คำแนะนำ คนไหนที่ทุกซึกใจ ถ้าสนิทกันจริงๆก็จะมาปรับทุกข์กับเรา มารบายความในใจให้เราฟัง...”

(บ้าน้อย, สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2552)

สำหรับสาเหตุที่ชาวชุมชนสวนหลวงมุ่งที่จะแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุในลักษณะของความคิดเห็นเป็นสำคัญนั้น อาจเป็นผลมาจากความต้องการทางสังคมหรือแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์เป็นสำคัญ ซึ่งในการติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวันของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะมุ่งที่จะพูดคุยกันในลักษณะแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ มากกว่าการพูดถึงเนื้อหาหรือข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง ซึ่งอาจเต็มไปด้วยความเป็นทางการหรือวิชาการมากกว่าความเป็นกันเองในแบบชาวบ้านที่นิยมแสดงความรู้สึกและความคิดเห็นออกไปพร้อมกับข้อมูลต่างๆที่ใช้ในการสนทนา ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมาก็คือความรู้สึกว่าได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึกกับกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันหรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม เครือข่าย ตลอดจนชุมชนที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ตามมา

3) ตัวแสดงในสถานการณ์การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวงนั้น เมื่อพิจารณาตามประเภทของคู่ปฏิสัมพันธ์หรือตัวแสดงต่างๆ ในสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนแล้ว สามารถพิจารณาได้ดังนี้

3.1) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านภายในชุมชนสวนหลวงด้วยกันนั้นสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือหรือการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในทุกๆ ด้าน ด้วยเหตุนี้การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านจึงครอบคลุมทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเกิดขึ้นแล้วคือความรู้สึกผูกพัน ความเป็นหนึ่งเดียวกัน และความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนตามมา ด้วยคุณลักษณะเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งนำไปสู่การเกิดความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงตามมา

3.2) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับบุคคลภายนอกที่เป็นลูกค้า

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับบุคคลภายนอกที่เป็นลูกค้าปรากฏออกมาในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงการค้าหรือการซื้อขายหรือการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก เว้นเสียแต่กรณีที่มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ากับลูกค้าบางคนที่มีความสนิทสนมกันเป็นพิเศษ สามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในด้านความคิดเห็น อารมณ์ และความรู้สึกตามมา เช่น การซักถามความเป็นอยู่หรือเรื่องส่วนตัวในชีวิตประจำวันระหว่างกัน การทักทายกันอย่างสนิทสนมเพื่อพบเจอกัน ฯลฯ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมา คือ

3.3) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานภายนอก

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานภายนอกนั้นขึ้นอยู่กับบทบาทและการเคลื่อนไหวของเจ้าหน้าที่ซึ่งดำเนินการตามนโยบายของหน่วยงานที่ตนเองสังกัดอยู่เป็นหลัก แม้ว่ารูปแบบการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอกชุมชนสวนหลวงปรากฏออกมาในลักษณะความสัมพันธ์จากบนลงล่าง หรือ **top-down relationship** เป็นหลัก แต่ในสถานการณ์การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ทรัพยากรที่เจ้าหน้าที่นำมาให้กับ

ชาวบ้านก็คือสิ่งที่มาจากนโยบายของหน่วยงานต่างๆ โดยปรากฏออกมาทั้งในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ เช่น การให้ความรู้ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลต่างๆ ตลอดจนการแจกสิ่งของในบางโอกาส เช่น การแจกเจลล้างมือและหน้ากากอนามัยในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์และสำนักงานเขตปทุมวัน ฯลฯ ในขณะเดียวกันสิ่งที่ชาวบ้านใช้ในการแลกเปลี่ยนกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอก คือ การให้ความร่วมมือหรือปฏิบัติตามนโยบายและกิจกรรมต่างๆของหน่วยงานต่างๆเหล่านั้น ดังที่ได้กล่าวไปในประเด็นด้านเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารในช่วงต้น ซึ่งผลที่ตามมาจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานภายนอกก็คือความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆที่อยู่ใกล้ชุมชนสวนหลวง ซึ่งจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า เมื่อให้ชาวบ้านกล่าวถึงสถานที่สำคัญในชุมชนสวนหลวง ชาวบ้านส่วนมากก็ให้คำตอบว่าสถานที่ต่างๆซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสวนหลวง เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพันกับหน่วยงานต่างๆดังกล่าวที่อยู่ใกล้ชุมชนจึงมองว่าหน่วยงานต่างๆเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสวนหลวงที่ตนเองอาศัยอยู่ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงกับหน่วยงานที่อยู่โดยรอบชุมชนก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างราบรื่นเสมอไปเนื่องจากมีเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในบางกรณี เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งชาวบ้านมีความเห็นว่าเป็นหน่วยงานที่เป็นเจ้าของที่ดินที่ตนเองอาศัยอยู่เท่านั้น ในขณะที่พวกตนเป็นเพียงผู้เช่าที่ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบันชาวบ้านมีความเห็นว่าพวกตนไม่มีสิทธิเจรจาต่อรองกับทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่าที่ควรและมีความรู้สึกอึดอัด เพราะความสัมพันธ์หรือการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่เกิดขึ้นระหว่างพวกตนกับสำนักงานจัดการทรัพย์สินนั้นไม่ได้ถูกก่อตั้งด้วยจิตที่ใฝ่สัมพันธ์ แต่เกิดจากการทำข้อตกลงสัญญาเช่าหรือกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญาหรือการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงคู่ปฏิสัมพันธ์ที่มีสถานภาพแตกต่างกันซึ่งในที่นี้ คือ ผู้เช่าและผู้ให้เช่า จึงนำไปสู่อำนาจในการเจรจาต่อรองหรือการมีปฏิสัมพันธ์จึงถูกกำกับโดยฝ่ายผู้ให้เช่าหรือสำนักงานจัดการทรัพย์สินเป็นหลัก

4) ความคาดหวังและผลลัพธ์จากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน

ในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุนั้น แม้อุผิวเผินจะเป็นเหมือนการแลกเปลี่ยนแบบธรรมดาในลักษณะยื่นหยุ่นยื่นแมว หรือเป็นไปตามหลักของการเป็นผู้ให้และผู้รับ (take and give) แต่ในสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) ภายในเครือข่ายทางสังคมนั้นไม่ใช่การแลกเปลี่ยนแบ่งปันสิ่งที่ต้องการจะ

แลกเปลี่ยนโดยตรงเพียงอย่างเดียว แต่มีบางสิ่งบางอย่างแฝงอยู่ด้วยในการแลกเปลี่ยนนั้นๆ ด้วย ซึ่งอาจเป็นความคาดหวังบางอย่างโดยอาจปรากฏออกมาในรูปแบบของความต้องการต่างๆ ความรู้สึก อารมณ์ ค่านิยม ฯลฯ ดังนั้นในสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงด้วยกันเองนั้น จึงสามารถสรุปความคาดหวังและผลลัพธ์จากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนได้ 2 ประการหลักๆ ดังนี้

4.1) การตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐาน

ในเบื้องต้น จุดประสงค์หลักของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนก็คือการได้รับการตอบสนอง ในสิ่งที่ตนเองต้องการไม่ว่าจะเป็นความต้องการทางด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการทางด้านกายภาพ ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงโดยมากมักจะมีการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนด้วยสิ่งที่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านกายภาพเป็นหลัก เช่น การกู้หนี้ยืมสิน การแบ่งปันสิ่งของในช่วงโอกาสสำคัญต่างๆ อาทิ วันขึ้นปีใหม่ วันตรุษจีน วันสงกรานต์ การนำข้อมูลหรือข้อเสนอแนะต่างๆ ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนกันไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ ซึ่งสิ่งที่ได้รับตอบกลับมานอกจากในบางครั้งนอกจากจะเป็นการตอบสนองความต้องการด้านกายภาพโดยตรงแล้ว ยังส่งผลต่อความต้องการทางจิตใจและสังคมตามมาด้วยเช่นกัน

สำหรับความต้องการทางจิตใจและสังคมนั้น ถือได้ว่าเป็นความคาดหวังแฝงที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน แม้ว่าทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนจะเป็นจุดมุ่งหมายหลักที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ไม่ว่างจะเป็นวัตถุประสงค์ใดๆ ตลอดจนประสบการณ์ ความคิดเห็น อารมณ์และความรู้สึกต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ตาม แต่ความคาดหวังแฝงที่เกิดขึ้นจากกลุ่มผู้ที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้น ก็คือ การต้องการได้รับการยอมรับจากสมาชิกคนอื่นในชุมชน และความรู้สึกได้รับการเติมเต็มจากสมาชิกคนอื่นในชุมชนว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนแห่งนี้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังหมายถึงถึงความซาบซึ้งใจในมิตรภาพ ความตื่นตันใจ ที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนของแต่ละฝ่าย เช่น การได้ยืมเงินเพื่อนำไปใช้หมุนเวียนค่าใช้จ่ายที่เร่งด่วน การปรับทุกข์ การขอคำปรึกษา การให้คำปรึกษา ฯลฯ ด้วยเหตุนี้การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนระหว่างสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงด้วยกันจึงช่วยตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ จิตใจ และสังคมให้กับชาวชุมชนสวนหลวง

4.2) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึก

การได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึกระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นความคาดหวังโดยตรงของสมาชิกภายในเครือข่ายอันสืบเนื่องมาจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนทั้งทรัพยากรที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เนื่องจากในสถานการณ์การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนใดใดนั้น แม้ว่าจะมีทรัพยากรหลักอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนก็ตาม แต่สิ่งที่เกิดขึ้น ณ สถานการณ์การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนนั้นมีเรื่องของการแลกเปลี่ยนในเรื่องอื่นๆสอดแทรกไปด้วยทุกครั้ง ซึ่งก็คือ ประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึก ซึ่งจุดนี้เองที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในเชิงธุรกิจกับการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในเชิงสังคม สำหรับสถานการณ์การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนภายในเครือข่ายทางสังคม ชุมชนสวนหลวง ที่สะท้อนให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึกด้วยนั้น เช่น การที่ต่างฝ่ายต่างซื้อของมาฝากในโอกาสสำคัญต่าง ๆ นั้น โดยลึกๆแล้วต่างฝ่ายก็คาดหวังในเรื่องของการสานสัมพันธ์ที่ดีในการเป็นเพื่อนบ้านต่อกันภายในชุมชน ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆภายหลังจากการมอบสิ่งของที่นำมาฝากให้แล้ว เป็นต้น

“...ยังนึกบ้านใกล้เรือนเคียง ถ้าเขารู้ว่าเราไปไหนมาแล้วเราไม่มีอะไรไปฝากเขา เขาก็อาจมองว่าเราซึ่เหนียว ไม่มีน้ำใจ แม้เราจะไม่คิดอะไร แต่เขาอาจจะคิดมากก็ได้ ก็ไม่อยากสูญเสียความสัมพันธ์ที่ดีๆไป เพราะไม่รู้ว่าเราต้องอยู่ด้วยกันกับเขาในชุมชนแห่งนี้ไปอีกนานเท่าไร...”

(คุณเต็ม, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2552)

5) ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง

ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน คือ ทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ที่ต้องการแลกเปลี่ยนต่อกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นทรัพยากรประเภทเดียวกันเสมอไป เพราะการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนไม่ได้คำนึงถึงหลักความคุ้มค่าหรือประโยชน์สูงสุดดังเช่นการแลกเปลี่ยนในทางเศรษฐศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว แต่มีเรื่องของจิตใจ และสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อีกประการ คือ ในสถานการณ์หนึ่งๆการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรเกิดขึ้นพร้อมๆกันเสมอไป แม้ว่าในสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนนั้น โดยปกติแล้วการแลกเปลี่ยนสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นย่อมมีทั้งผู้ให้และผู้รับ

เกิดขึ้น แต่ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาเดียวกันเสมอไป กล่าวคือ สถานการณ์การเป็นผู้ให้และผู้รับนั้นจะมีลักษณะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ ความพร้อม ของแต่ละฝ่ายในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ดังตัวอย่าง

“...เมื่อปีใหม่ ช่างบ้านก็ให้กระเช้ามาอันหนึ่ง เราก็ไม่ได้ซื้ออะไรเตรียมไว้ให้เขาเลย เดี่ยวเร็วๆนี้จะไปเยี่ยมญาติที่ชุมพร คงซื้ออะไรติดไม้ติดมือมาฝากเขาบ้าง...”

(คุณบุศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...ตอนเราเดือดร้อนก็เคยไปขอยืมเงินเขา เขาก็ไม่เคยทวงคืนนะ บอกว่าช่วยๆกันไป เราก็รู้สึกดีที่มีคนไว้ใจเรา...ถ้ามีโอกาสก็แบ่งปันของกินของใช้ให้เขาบ้าง...”

(คุณนิต, สัมภาษณ์ 23 พฤศจิกายน 2552)

นอกจากนี้ ความถี่ของการให้หรือการรับที่เกิดขึ้นในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนนั้น ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีความเท่ากันเสมอไป เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ปริมาณ จำนวนครั้ง มูลค่าของทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนนั้นอาจไม่มีความสำคัญเทียบเท่ากับ “คุณค่า” (value) ที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นเรื่องของการตอบสนองด้านจิตวิญญาณ มากกว่าด้านกายภาพ

4.3.4 ความเหนียวแน่น (cohesion) ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

ความเหนียวแน่น (cohesion) ในที่จะใช้ความหมายในเชิงนโยบายทางสังคม (social policy) ซึ่งหมายถึง การที่สมาชิกคนๆหนึ่งในชุมชนมีความผูกพันหรือมีสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน (tie) การรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยสามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรสำคัญในชุมชนได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญต่างๆกับผู้อื่นในชุมชน ดังนั้น การพิจารณาถึงความเหนียวแน่นของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น สามารถพิจารณาได้จากการมีส่วนร่วม (collective consciousness) และการมีส่วนร่วมทางสังคม (social participation) ของสมาชิกในเครือข่าย ดังนี้

1) การมีสำนึกร่วม (collective consciousness)

การมีสำนึกร่วมของสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคม ถือได้ว่าเป็นส่วนเติมเต็มอย่างหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายมีความเป็นเอกภาพ เนื่องจากสำนึกร่วมนั้นเปรียบเสมือนพลังขับเคลื่อน (forces) ที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือการกระทำต่างๆออกมา ซึ่งเรียกว่า "พฤติกรรมรวมหมู่" (collective behavior) ซึ่งมีลักษณะเป็นการกระทำที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันของคนจำนวนหนึ่งๆ โดยมีจุดมุ่งหมายหรือมุ่งบรรลุเป้าหมายบางประการร่วมกัน จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า สำนึกร่วม เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมาในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งกระบวนการเกิดและคงอยู่ของสำนึกร่วมนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยทำให้เครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้นและคงอยู่ ตลอดจนบทบาทต่างๆของเครือข่ายทางสังคมนั้นๆด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาพบว่า สำนึกร่วมของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง สะท้อนออกมาจาก ความคิด ความรู้สึกต่างๆผ่านการรับรู้ของตนเอง (self perception) ว่า มีความผูกพันกับผู้อื่นในชุมชน ตลอดจนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เช่นไร สมาชิกชุมชนสวนหลวงมองว่า ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นแหล่งที่มาหากินที่สำคัญ สถานภาพการเป็นผู้ค้าของตนเอง เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีความคล้ายคลึงกับสมาชิกคนอื่นๆในชุมชน การได้พูดคุยกับผู้ค้าที่อยู่ร้านค้าใกล้เคียงหรือในบริเวณเดียวกันส่งผลให้ตนเองเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกับคนอื่นๆในชุมชนมากขึ้น ซึ่งประเด็นที่ใช้สนทนากันระหว่างผู้ค้าด้วยกันมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับรายการต่างๆทางโทรทัศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายการที่ตนเองและคู่สนทนาได้รับชมด้วยกัน เช่น รายการตลาดสดสนามเป้าทางช่อง 5 และละครหลังข่าว นอกจากนี้ การซักถามสารทุกข์สุกดิบในประเด็นต่างๆของคู่สนทนา เช่น อาชีพ ครอบครัว ดินฟ้าอากาศ โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนการกล่าวถึงบุคคลอื่นๆภายในชุมชน ก็เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้สมาชิกแต่ละคนเกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ในขณะเดียวกัน การสนทนากับลูกค้าที่มาซื้อของหรือรับบริการต่างๆ ส่วนมากก็จะเป็นลูกค้าขาประจำที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง หรือย่านตลาดสวนหลวง ซึ่งหัวข้อหรือประเด็นที่ใช้ในการสนทนาก็จะมีความคล้ายคลึงกับการสนทนากับในกลุ่มผู้ค้าด้วยกัน เพราะฉะนั้น การได้พูดคุยกับบุคคลอื่นๆภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ที่มีอาชีพเดียวกัน เพื่อนบ้านที่สนิทกัน จึงเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ได้รับการยอมรับ และรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นในการเกิดสำนึกร่วมในประเด็นด้านต่างๆภายในชุมชนตามมา

“...ส่วนใหญ่ก็คุยกับคนที่ขายของใกล้ๆกัน ลูกค้าบางคนที่อยู่แถวนี้ที่เป็นลูกค้าประจำก็มี เจอกันที่ไหนก็ทักทายกันพูดคุยกัน...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...ก็คุยกับคนแถวนี้ กับเพื่อนบ้าน กับคนที่อาศัยอยู่ใกล้ๆกัน เจอกันก็ทักทายกันพูดคุยกันทุกวันจนเป็นเรื่องปกติ...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

การมองตนเองว่าได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชนสวนหลวง จึงกล่าวได้ว่า ถูกจำกัดในเพียงกลุ่มผู้ที่มีอาชีพเดียวกันเป็นหลัก และอาจเกี่ยวข้องกับคนอื่นๆเพียงไม่กี่คนเท่านั้น เช่น ลูกค้า เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เจ้าหน้าที่ตำรวจ บางคน ด้วยเหตุนี้การปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นจึงช่วยสร้างการรับรู้ของตนเอง (self perception) ให้ชาวชุมชนสวนหลวงรู้สึกว่าตนเองมีอาชีพเป็นผู้ค้าและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นชุมชนการค้า จึงกล่าวได้ว่าการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคมทั้งชาวชุมชนสวนหลวงด้วยกันเองและบุคคลภายนอก ชุมชนที่เป็นลูกค้าจึงมีส่วนในการสร้างการเกิดสำนึกร่วมให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกี่ยวกับความเป็นพวกเดียวกับผู้ค้าคนอื่นในชุมชนมากขึ้น สิ่งสำคัญอีกประการที่ทำให้เกิดสำนึกร่วมในชุมชนสวนหลวง คือ ความคุ้นเคย อันเกิดจากการแวะเวียน การไปมาหาสู่ของบุคคลต่างๆภายในพื้นที่ชุมชนสวนหลวง เช่น การลงพื้นที่ของสายตรวจ การที่ชาวบ้านไปขอรับบริการรักษาพยาบาลที่ศูนย์บริการสาธารณสุข ตลอดจนการแวะเวียนไปยังบ้านของผู้อื่นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการยืมสิ่งของต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยืมเงิน การซื้อของไปฝากในโอกาสสำคัญต่างๆ ซึ่งล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ (trust) และความคุ้นเคยฉันญาติมิตรเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนสามารถส่งผลกระทบต่อการเกิดสำนึกร่วมของชาวชุมชนสวนหลวงได้เช่นกัน ซึ่งสำนึกร่วมในความเป็นพวกเดียวกันนั้นส่งผลให้เกิดความรู้สึกร่วมในด้านอื่นๆตามมา ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อตอบสนองต่อนโยบายทางสังคมต่างๆ รวมทั้งเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง ซึ่งจะปรากฏออกมาในลักษณะของการมีส่วนร่วมทางสังคมต่อไป

2) การมีส่วนร่วมทางสังคมภายในชุมชน (social participation)

การมีส่วนร่วมทางสังคมนั้นสามารถวัดได้ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับการปรึกษาหารือร่วมกัน จนไปถึงระดับการปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมทางสังคมนั้นอาจถือได้ว่าเป็นอีกมิติ

หนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาเรื่องความเหนียวแน่น (cohesion) ภายในเครือข่ายหรือชุมชนได้ด้วย เช่นกัน ซึ่งเป็นมิติที่แสดงออกมาให้เห็นเชิงพฤติกรรมได้ชัดเจนกว่ามิติในด้านการมีส่วนร่วม (collective consciousness) เนื่องจากสามารถพิจารณาได้จากการกระทำต่างๆที่แสดงออกมาโดยตัวผู้กระทำ (agency) ดังนั้นจึงอาจกล่าวในเชิงมุมมองของทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำการของ Giddens ได้ว่า มิติที่เป็นการมีส่วนร่วมนั้นเปรียบได้กับ "โครงสร้าง" (structure) ในขณะที่การมีส่วนร่วมทางสังคมนั้นเป็นมิติที่แสดงปรากฏออกมาให้เห็นเป็นการกระทำผ่าน "ตัวผู้กระทำ" (agency) นั่นเอง ซึ่งการมีส่วนร่วมทางสังคมที่กระทำโดยชาวชุมชนสวนหลวงตั้งแต่อดีตมานั้น สามารถจำแนกออกเป็นพฤติกรรมใน 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

2.1) การปฏิบัติตามนโยบายต่างๆของทางราชการ

การปฏิบัติตามนโยบายต่างๆของทางราชการเป็นการมีส่วนร่วมทางสังคมรูปแบบหนึ่งซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์แบบ Top-down relationship กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่หน่วยงานทางราชการมีนโยบายหรือกิจกรรมต่างๆที่สั่งหรือรณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่ได้ปฏิบัติตามนั้น ชาวชุมชนสวนหลวงก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น การที่สำนักงานเขตปทุมวันมีนโยบายให้นายจ้างนำลูกจ้างที่เป็นแรงงานข้ามชาติมาจดทะเบียนกับทางสำนักงานเขตปทุมวัน กาก็ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์รณรงค์ให้ชาวชุมชนสวนหลวงและพื้นที่ใกล้เคียงใส่ใจ ฝ้าระวัง และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นต้น ซึ่งชาวสวนหลวงส่วนใหญ่ก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

"...เรามีลูกน้องคนหนึ่งเป็นพม่า...เขตเขาประชาสัมพันธ์มา เราก็ทำตาม...เพราะกลัวถูกตำรวจจับ ไม่ใช่แค่ลูกน้องเราช่วย เราก็ช่วยด้วยเพราะต้องเสียค่าปรับอีก..."

(คุณเต็ม, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2552)

2.2) การแสดงความต้องการหรือเจตจำนงเสรี (free will)

การแสดงความต้องการหรือเจตจำนงเสรีภายในชุมชนของชาวชุมชนสวนหลวงออกมาเป็นการกระทำรูปแบบต่างๆนั้น มักเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นในช่วงโอกาสพิเศษวันสำคัญต่างๆ โดยมีคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นผู้ริเริ่มจัดกิจกรรมต่างๆขึ้นมาในชุมชน เช่น การร่วมกันทำความสะอาดชุมชนเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (วันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี) และวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ (วันที่ 12

สิงหาคม ของทุกปี) อย่างไรก็ตามวันที่ชาวชุมชนสวนหลวงร่วมมือกันทำความสะอาดชุมชนนั้น อาจมีการกำหนดเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสมัครใจของสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงด้วยเช่นกัน สำหรับรายละเอียดของการร่วมมือกันทำความสะอาด สถานที่ต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงนั้น จะเน้นสถานที่สำคัญๆภายในชุมชน ได้แก่ ตลาดสวนหลวง ศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งกิจกรรมที่ชาวชุมชนสวนหลวงปฏิบัติกัน ได้แก่ การเก็บกวาดขยะตามท้องถนน การเช็ดล้างทำความสะอาดบริเวณที่จำหน่ายอาหารตามแผงร้านค้าต่างๆทั้งบริเวณริมทางและในตลาดสวนหลวง เป็นต้น

“...ที่ท่าก็มีกวาดถนน ล้างถนน เห็นคนแถวนี้เขาทำกันก็เลยทำบ้าง ย่านนี้จะได้ดูสะอาด น่าอยู่ แยกไปใครมาก็คจะได้ชื่นชม...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...ส่วนใหญ่ก็ทำแถวตลาดเก่า ศาลเจ้า แถวนั้นคนเยอะ ส่วนที่เป็นร้านหรือบ้านก็ขึ้นอยู่กับตัวเจ้าของเองว่าใครจะทำไม่ทำ ส่วนใหญ่ก็จะทำกันเพราะไหนๆก็จัดเป็นงานใหญ่ขึ้นมาแล้ว...”

(ลุงสมัคร, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2552)

อย่างไรก็ตามแม้เหตุผลหลักของการที่ชาวชุมชนสวนหลวงร่วมมือกันบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ดังเช่นการทำความสะอาดชุมชนนั้นจะเป็นการกระทำเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ หรือเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ อาทิ เทศกาลกินเจ เทศกาลตรุษจีน ฯลฯ แต่เหตุผลอื่นๆที่แฝงอยู่ภายในใจของชาวชุมชนสวนหลวงในการแสดงออกซึ่งการทำความสะอาดชุมชนนั้น ได้แก่ การสร้างสุขอนามัยที่ดีภายในชุมชน ตลอดจนการสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนที่สะอาดเพื่อให้สมกับการเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านค้าอาหารต่างๆที่มีเป็นจำนวนมากในชุมชนสวนหลวง ซึ่งภาพลักษณ์ที่สะอาดของชุมชนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาอุดหนุนร้านค้าต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงเลยทีเดียว ดังนั้นการที่ชาวชุมชนสวนหลวงร่วมมือกันทำความสะอาดชุมชนจึงอาจกล่าวได้ว่าเกิดจากสำนึกร่วมในด้านการมีสถานภาพการเป็นผู้ค้าร่วมกันซึ่งมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของตลาดเพื่อดึงดูดให้ลูกค้าเข้ามาอุดหนุนหรือบริโภคสินค้าจากร้านของตน ด้วยเหตุนี้กลุ่มผู้ริเริ่มให้มีการทำความสะอาดชุมชนจึงมักเกิดจากกลุ่มผู้ค้าขายอาหารภายในชุมชนสวนหลวง และมักได้รับการ

ตอบสนองอย่างดีจากกลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวง ซึ่งนำไปสู่การชักชวนสมาชิกคนอื่นๆภายในชุมชนให้มาร่วมกันทำความสะอาดชุมชน

“ถ้าร้านเราสะอาด ลูกค้าก็อยากเข้า ถึงไม่ทำความสะอาดชุมชนเราก็ทำเองอยู่แล้วทั้งในร้านนอกร้าน เพราะเป็นบ้านเราเองด้วย และเพื่อความสบายใจของลูกค้าด้วย”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

นอกจากการร่วมมือกันทำความสะอาดชุมชนแล้ว โอกาสพิเศษที่ชาวชุมชนสวนหลวงจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น ก็คือ เทศกาลสำคัญที่เกี่ยวกับคนไทยเชื้อสายจีน เช่น วันตรุษจีน เทศกาลกินเจ ซึ่งกิจกรรมสำคัญที่เกิดขึ้น เช่น การจัดโรงงิ้วในตลาดสวนหลวง การจัดแต่งศาลเจ้าแม่ทับทิมให้ดูยิ่งใหญ่ ตลอดจนการที่ร้านค้าต่างๆในชุมชนสวนหลวงร่วมมือกันจำหน่ายอาหารเจ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นนอกจากจะเป็นการดำเนินการเพื่อสร้างความเป็นมงคลชีวิตให้กับชาวชุมชนสวนหลวงซึ่งส่วนมากเป็นคนไทยเชื้อสายจีนแล้วนั้น ยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนที่ขึ้นชื่อในเรื่องของการจำหน่ายอาหารด้วยว่าเป็นชุมชนอีกแห่งที่นอกเหนือไปจากย่านเยาวราชที่มีการจำหน่ายอาหารเจในช่วงเทศกาลกินเจ และกิจกรรมต่างๆของคนไทยเชื้อสายจีนในช่วงเทศกาลตรุษจีน เพื่อดึงดูดให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาเที่ยวชมและบริโภคอาหารจากร้านค้าต่างๆที่อยู่ภายในชุมชน

3) ความสัมพันธ์ระหว่างการมีสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมทางสังคม

ความเหนียวแน่น ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นเครือข่ายทางสังคมนั้น สามารถพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ระหว่างการมีสำนึกร่วมกับการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งแม้จากการศึกษาจะพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีสำนึกร่วมโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งก็คือสถานภาพการเป็นผู้ค้า ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนตามมา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามหลักความเหนียวแน่นจริงๆแล้ว ประเด็นด้านภูมิหลังของความทรงจำนั้นก็ป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความสำนึกร่วมซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเหนียวแน่น เช่น ประวัติในการทำกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชน แต่ชาวชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันนั้นก็กลับไม่ค่อยพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงมีความทรงจำร่วมกันในอดีตแต่ประการใดอันเนื่องมาจากความแตกต่างหลากหลายทางประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานภาพการเป็นผู้เช่าซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่แน่นอนด้านที่อยู่อาศัยและระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชนที่ไม่เท่ากัน ประกอบกับกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวงก็ล้วน

ต่างมีผลประโยชน์ด้านการค้าขายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งแทบทั้งสิ้น ซึ่งทำให้เกิดความคลุมเครือว่า เหตุผลที่ชาวชุมชนสวนหลวงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเกิดขึ้นจาก สำนึกร่วมในความเป็นพวกเดียวกันหรือความต้องการผลประโยชน์ส่วนตน ด้วยเหตุนี้สำนึกร่วม ของชาวชุมชนสวนหลวงที่เกิดขึ้นจึงยังค่อนข้างเป็นสิ่งที่ดูกำกวม และมีแนวโน้มเป็นสำนึกร่วมที่ผิว เผินหรือไม่มีความยั่งยืน เพราะมีแนวโน้มว่าจะถูกทำให้ค่อยๆลดลงโดยง่ายถ้าหากชาวชุมชนสวน หลวงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆในชีวิตประจำวันไป เช่น การเปลี่ยนอาชีพ การย้ายถิ่น ฯลฯ จึงอาจกล่าวได้ว่า จากการศึกษาครั้งนี้ ประเด็นด้านความเหนียวแน่นในเครือข่ายทางสังคม ของชุมชนสวนหลวงนั้นไม่ปรากฏชัดเท่าที่ควร ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับความไม่ เข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงตามมา โดยผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปภายหลัง

โดยสรุปแล้วจึงกล่าวได้ว่า องค์ประกอบที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมใน ส่วนที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น พบว่า การติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยน ต่างตอบแทนเป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่การสร้าง ความเหนียวแน่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ สะท้อนถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม แม้จากการทบทวนวรรณกรรมจะพบว่า การ สะท้อนกลับระหว่างการมีสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆภายในเครือข่ายทางสังคม จึงเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่า ความคิดและการกระทำที่แสดงออกของชาวบ้านนั้นเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปด้วยกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ที่ชัดเจน แต่จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงไม่มีความ ชัดเจนในการสะท้อนกลับระหว่างการมีสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน ซึ่งสาเหตุเกิดจากความคลุมเครือที่ว่า ชาวชุมชนสวนหลวงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่ เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากสำนึกร่วมในความเป็นพวกเดียวกันหรือความต้องการผลประโยชน์ ส่วนตนซึ่งสืบเนื่องมาจากความเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ของชุมชนสวนหลวงนั่นเอง

4.3.5 ความต้องการ (needs) ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

ประเด็นด้านความต้องการ (needs) แม้จะไม่ใช่องค์ประกอบที่สะท้อนถึงความเป็น เครือข่ายทางสังคมได้โดยตรง แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกร่วมหรือความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันอันเป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นเครือข่ายทางสังคมได้เช่นกัน อีกทั้งยังเป็นตัว ขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านภายในชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่ง จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ความต้องการของชาวชุมชนสวนหลวงสามารถแบ่งออกได้เป็น 3

ประเภท คือ ความต้องการทางกายภาพ (physical needs) ความต้องการทางจิตใจ (mental needs) ความต้องการทางสังคม (social needs)

1) ความต้องการทางกายภาพ

ความต้องการทางกายภาพของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงโดยมากมักจะเป็นความต้องการเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัยหรือสถานที่ทำมาหากินเป็นสำคัญ เนื่องจากชุมชนสวนหลวงที่พวกเขาได้อาศัยอยู่นั้นจะหมดสัญญาเช่าภายในเดือนธันวาคม 2553 และทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็จะไม่ขยายระยะเวลาสัญญาเช่าดังกล่าวอีกต่อไป จึงส่งผลให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งในชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในด้านที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของพวกเขา จึงนำไปสู่ความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากินที่แน่นอนตามมา

“...อยู่ที่นี้มานาน ประมาณ 20 กว่าปีเห็นจะได้ รู้มาแต่แรกแล้วว่าระยะเวลาสัญญาเช่าขึ้นอยู่กับทางจุฬาฯเป็นผู้กำหนด แต่ก็ทนอยู่เพราะทำเลดี คนเยอะ ค่าขายได้ดี ถ้าไม่ให้ต่อสัญญาต่อไปเราก็คงไปหาที่อยู่อื่นแทน ตอนนี้ก็หาๆไว้บ้างแล้ว ก็ไม่เดือดร้อนอะไร แต่ถ้าย้ายจริงๆคงต้องปรับตัวอีกเยอะ ต้องลงทุนใหม่อะไรใหม่...”

(คุณนิต, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

“...ก็คงย้ายแหละค่ะ ทำใจไว้นานแล้ว เพราะไม่ใช่ที่ของเราแต่แรก แต่ละปีก็ต้องลุ้นว่าจะต่อสัญญาหรือไม่ ตอนนี้อันนี้ไม่ต้องลุ้นแล้ว หาที่อยู่ใหม่ได้แล้ว (หัวเราะ)...”

(คุณวรรณ, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากรับรู้โดยทั่วกันอยู่แล้วว่า สัญญาเช่าที่จะสิ้นสุดลงภายในเดือนธันวาคม 2553 ดังนั้นชาวชุมชนสวนหลวงบางส่วนจึงมีการวางแผนรับมือเกี่ยวกับปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในอนาคตไว้แล้ว ซึ่งบางคนได้แสวงหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่ไว้แล้ว โดยมากมักเป็นสถานที่ในย่านชานเมือง เนื่องจากคนกลุ่มนี้มองว่าค่าเช่าที่ในย่านใจกลางเมืองนั้นมีราคาค่อนข้างสูง และไม่คุ้มค่าที่จะต้องลงทุนในเรื่องแหล่งค้าขายในย่านใจกลางเมืองใหม่ อีกทั้งยังมีคู่แข่งทางการค้าเป็นจำนวนมาก ดังนั้นกลุ่มผู้ค้าบางคนในชุมชนสวนหลวงจึงตัดสินใจที่จะย้ายที่ทำกินและที่อยู่อาศัยไปยังชานเมืองซึ่งมีราคาเช่าที่ถูกลงกว่า และมีคู่แข่งทางการค้าน้อยกว่า ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับแล้วเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ผลประโยชน์หรือผลกำไรทางธุรกิจที่ดีกว่า

นอกจากความต้องการด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ยังรวมไปถึงเรื่องความต้องการด้านปากท้อง ซึ่งก็คือการมีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีวิตในแต่ละวัน นอกจากนี้ยังรวมถึงความต้องการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง โดยให้เหตุผลว่า การมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงจะไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงมีมุมมองต่อชีวิตการทำงานที่ประสบผลสำเร็จ คือ การมีรายได้ที่สม่ำเสมอตลอดจนการได้กำไรจากการค้าขาย

“...ถ้าเราแข็งแรง ก็สามารถค้าขายได้ วันไหนไม่สบาย ทำมาหากินไม่ได้ รายได้ก็ไม่มี ยิ่งเราค้าขายด้วย ยิ่งแล้วใหญ่เลย ถ้าวันไหนหยุดที่ วันนั้นก็ไม่มีรายได้ กำไรก็จะลดลง...”

(ดูเพิ่ม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

“...วันไหนไม่สบาย ถ้าออกมาทำงานไม่ไหวก็ขาดรายได้ไป...หาเข้ากินค้ำอย่างเราก็ต้องทำงานเพื่ออยู่รอดไปวันๆ ไหนจะต้องส่งลูกเรียนอีก (ถอนหายใจ)...”

(คุณพร, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2552)

2) ความต้องการทางจิตใจ

ความต้องการทางจิตใจของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง คือ ความต้องการความรู้สึกที่มั่นคงจากการมีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่แน่นอนและมั่นคง ซึ่งความต้องการดังกล่าวนำไปสู่การหาทางรับมือกับปัญหาการสิ้นสุดสัญญาเช่าที่ตามมา

ความต้องการทางจิตใจอีกประการที่สำคัญของชาวชุมชนสวนหลวง คือ ความต้องการมีความสุข มุมมองความสุขของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นคืออารมณ์และความรู้สึกในด้านบวกและนำไปสู่การเกิดรอยยิ้มและเสียงหัวเราะตามมา เป็นอารมณ์ที่ปราศจากความทุกข์ ความกังวล ซึ่งความสุขของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นเกิดขึ้นได้จากเหตุผลสำคัญ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) การค้าขายที่ประสบผลสำเร็จ

มุมมองของชาวชุมชนสวนหลวงต่อการค้าขายที่ประสบความสำเร็จ คือ การค้าขายแล้วได้ผลกำไร ซึ่งสามารถนำไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวันด้านอื่นๆ ตลอดจนการลงทุนในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการค้าของตนต่อไปได้ ในแต่ละวันของการค้าขายเมื่อมีการคำนวณต้นทุนและรายได้ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น หากได้กำไรก็จะทำให้เกิดความสุขใจ และมีกำลังใจที่จะทำการค้าขายในวันต่อไป

(2) การมีแหล่งทำกินและที่อยู่อาศัยที่มั่นคง

การมีแหล่งทำกินและที่อยู่อาศัยที่มั่นคงช่วยให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความอุ่นใจ และรู้สึกมั่นคงว่าจะสามารถทำการค้าของตนต่อไปได้ ถึงแม้จะเป็นที่ทราบกันดีว่าที่ดินที่ตนเองเช่าอยู่นั้นจะเป็นกรรมสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจะไม่มีโอกาสขยายระยะเวลาสัญญาเช่าที่ได้อีกต่อไป แต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ได้วางแผนรับมือเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินแห่งใหม่ของตนไว้แล้ว ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้หาแหล่งทำกินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ได้ ก็จะคอยดูสถานการณ์ไปก่อนว่า เพื่อนบ้านที่ค้าขายด้วยกันนั้นจะย้ายไปอยู่ที่ไหน ซึ่งอาจขอความช่วยเหลือโดยใช้ความสนิทสนมหรือความคุ้นเคยส่วนตัวเป็นช่องทางในการหาแหล่งทำกินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ต่อไป สำหรับผู้ที่มีญาติหรือญาติมีฐานะดีอยู่แล้ว ก็จะไม่ประสบปัญหาเรื่องความมั่นคงในด้านที่อยู่อาศัยเท่าที่ควร แต่อาจมีปัญหาในเรื่องที่ทำกินว่า จะสามารถหาแหล่งทำกินที่มีคนซุกซุมได้เท่ากับชุมชนสวนหลวงได้หรือไม่ เพราะที่ทำกินแห่งใหม่อาจมีลูกค้าไม่พลุกพล่านเท่ากับชุมชนสวนหลวง ซึ่งอาจส่งผลต่อรายได้หรือกำไรจากการค้าขายที่ลดลงตามมาด้วยเช่นกัน

(3) การมีสุขภาพร่างกายที่ดี

การมีสุขภาพร่างกายที่ดี ถือได้ว่าเป็นที่มาของความสุขภาพใจประการหนึ่งของชาวชุมชนสวนหลวง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า "ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ" ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงมองว่า การมีสุขภาพร่างกายดีหรือปกตินั้น จะไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของตน อีกทั้งไม่ต้องเสียเงินค่ารักษาอาการเจ็บป่วย ด้วยเหตุนี้การมีสุขภาพร่างกายที่ดีจึงส่งผลให้เกิดความสุขภาพใจตามมา

โดยสรุปแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า ความต้องการทางจิตใจของชาวชุมชนสวนหลวง คือ ความต้องการที่จะมีความสุข มีความมั่นคงทางจิตใจที่เกิดจากการมีความต้องการทางกายภาพที่เพียงพอหรือเป็นไปตามที่คาดหวัง ซึ่งประกอบไปด้วย การค้าขายที่ประสบผลสำเร็จ การมีแหล่งทำกินและที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และการมีสุขภาพร่างกายที่ดี ซึ่งความต้องการต่างๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความต้องการทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจจึงเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในด้านต่างๆ ขึ้นมา เช่น การติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น การขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น การแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ กับผู้อื่นภายในชุมชน เป็นต้น

3) ความต้องการทางสังคม

ความต้องการทางสังคมของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง ได้แก่ ความต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนสวนหลวงเรื่อยไป ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบัน ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นต่างก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเรื่อยมา แม้จะรู้ว่าในเวลาไม่นานชุมชนสวนหลวงที่มีอยู่ในปัจจุบันจะต้องหายไป แต่ชาวชุมชนสวนหลวงก็พยายามที่จะใช้เวลาที่เหลืออยู่สร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกร่วมชุมชนเดียวกัน

“...ยิ่งรู้ว่าจะต้องจากตรงนี้ไป ก็จะไม่คุยกันมากขึ้น ก็คิดว่าหลังจากย้ายไปแล้ว ก็คงจะมีการติดต่อกันบ้าง ถามสารทุกข์สุกดิบตามประสาคนที่เคยรู้จักคุ้นเคยกันมา...”

(คุณเบญ, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2552)

นอกจากความต้องการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนแล้วนั้น ยังรวมถึงความต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่นในชุมชน ความต้องการที่จะติดต่อสื่อสาร การได้รับความช่วยเหลือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ระหว่างกันกับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในชุมชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความต้องการทางสังคมจึงเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การมีปฏิสัมพันธ์ในด้านการติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความคิดเห็น อารมณ์และความรู้สึก อันเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งนำไปสู่การเกิดความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงต่อไป

โดยสรุปแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ความต้องการในด้านต่างๆ คือ ด้านกายภาพ ด้านจิตใจ และด้านสังคมจึงเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การมีปฏิสัมพันธ์ในด้านการติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนตามมา อันเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งนำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมต่อไป

4.3.6 สรุปองค์ประกอบที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นมีอยู่จริง ซึ่งพบว่า การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา ซึ่งประกอบไปด้วยการติดต่อสื่อสาร (communication) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) และความเหนียวแน่น (cohesion) หรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (social solidarity) ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งได้รับการหล่อหลอมจากสภาพแวดล้อม (environments) ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยมีความต้องการต่างๆ (needs) ในระดับปัจเจกบุคคลเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ ที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงต่างมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันเพื่อความอยู่รอดและตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านต่างๆในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะขององค์ประกอบต่างๆที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 12 สรุปคุณลักษณะที่เกิดขึ้นในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง
จำแนกตามมิติต่างๆของเครือข่ายทางสังคม

มิติต่างๆของเครือข่ายทางสังคม	คุณลักษณะ/ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
สภาพแวดล้อมภายในชุมชน	กระบวนการก่อรูปของเครือข่ายเริ่มต้นจากสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในแต่ละกลุ่มทางสังคมต่างๆที่มีต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันภายในชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และคุณลักษณะทางประชากรต่างๆที่มีร่วมกัน เช่น อาชีพ สถานภาพการเป็นผู้เช่า ซึ่งรวมถึงระยะเวลาการอาศัยอยู่ภายในชุมชนด้วย
ความเหนียวแน่น	ความเหนียวแน่นไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านให้ความสำคัญกับเรื่องส่วนตัวในชีวิตประจำวันเป็นหลัก แม้จะมีกิจกรรมบางอย่างทำร่วมกับสมาชิกคนอื่นภายในชุมชนก็ตาม
การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน	มีการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนทั้งทรัพยากรที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์เป็นตัวขับเคลื่อนพฤติกรรมดังกล่าว

มิติต่างๆของเครือข่ายทางสังคม	คุณลักษณะ/ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
การติดต่อสื่อสาร	การติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวทั่วไปในชีวิตประจำวันทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกชุมชน ในขณะที่การติดต่อสื่อสารกับบุคคล/หน่วยงานนอกเครือข่าย จะเป็นเรื่องเฉพาะขึ้นอยู่กับนโยบายจากตัวแสดงภายนอกเครือข่ายเป็นหลัก
ความต้องการ	มีความต้องการทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจ และสังคมที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการมีคุณลักษณะทางประชากรบางประการร่วมกัน ตลอดจนเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีปัจจัย 5 ประการที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง คือ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร และความต้องการ อย่างไรก็ตามการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นอาจกล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับ**บทบาทของบุคคลสำคัญภายในชุมชน หรือภาวะผู้นำ (leadership)** ซึ่งบุคคลสำคัญในที่นี้ คือคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิม เพราะว่าจากการศึกษาครั้งนี้กล่าวได้ว่าคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมมีสถานภาพเป็น **hub** หรือบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง โดยมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมต่างๆที่ดึงดูดให้ชาวชุมชนสวนหลวงเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การจัดงานเทศกาลกินเจ เทศกาลตรุษจีนที่ศาลเจ้าแม่ทับทิม การทำความสะอาดชุมชน ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่ส่วนมากเป็นคนไทยเชื้อสายจีนแล้วนั้น ยังแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ด้วยเช่นกัน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมต่างๆ นอกจากเป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับชาวชุมชนสวนหลวงในโอกาสพิเศษต่างๆแล้ว ยังเป็นการดึงดูดให้บุคคลภายนอกซึ่งเป็นลูกค้ามาอุดหนุนร้านค้าอาหารต่างๆภายในชุมชน ดังนั้นการจัดกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวซึ่งมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องจึงเป็นการกระตุ้นให้ชาวชุมชนสวนหลวงโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายอาหารนั้น เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆอันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชนต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า บทบาทของคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมในชุมชนสวนหลวงนั้นส่งผลต่อการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมเป็นอย่างมาก แม้ในปัจจุบัน (ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2552 เป็นต้นมา) คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมในชุมชนสวน

หลวงได้ย้ายที่อยู่อาศัยไปที่อื่นแล้วก็ตาม แต่ความผูกพันหรือสายสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการฯ กับชาวชุมชนสวนหลวงก็ยังปรากฏอยู่บ้างในช่วงเทศกาลสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งทางคณะกรรมการฯก็ยังส่งทีมงานมาช่วยจัดกิจกรรมต่างๆในช่วงเทศกาลสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีนให้กับชาวชุมชนสวนหลวงอยู่เป็นประจำ เช่น การนำคณะจิวมาแสดงบริเวณตลาดสวนหลวง

อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่า มีเครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้นจริงในชุมชนสวนหลวง แต่ลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น ค่อนข้างเป็นเครือข่ายที่ไม่ค่อยมีความเหนียวแน่นเท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านระยะเวลาการศึกษาของผู้วิจัย ประกอบกับชาวชุมชนสวนหลวงบางส่วนก็ได้ย้ายที่อยู่อาศัยไปที่อื่นแล้วเนื่องจากสัญญาเช่าที่จะสิ้นสุดลงในระยะเวลาอันใกล้แล้ว อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงจะค่อนข้างมีการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชน หรือระหว่างกลุ่มทางสังคมต่างๆ ตลอดจนการมีคุณลักษณะทางประชากรบางประการร่วมกัน และมีความต้องการที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งเหตุผลที่เครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงนั้นมีลักษณะที่ไม่มีความเหนียวแน่นนั้น อาจเป็นเพราะสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

1) ความไม่แน่นอนด้านที่อยู่อาศัย

แม้ว่าสถานการณ์ของการเป็นผู้เช่าที่เหมือนกันของชาวชุมชนสวนหลวงจะเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีสำนึกร่วมของคนในชุมชน อย่างไรก็ตามเหตุผลด้านความไม่แน่นอนของที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในชุมชนสวนหลวงอันเนื่องมาจากกรรมสิทธิ์ในที่ดินและอาคารเช่าต่างๆล้วนเป็นของสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ส่งผลให้ระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชนของแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนจึงอาจไม่มีความต่อเนื่องหรือความคงที่เท่าที่ควร ซึ่งส่งผลให้สมาชิกภายในชุมชนเกิดความรู้สึกว่า ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีความใกล้ชิด และความผูกพันเท่าที่ควร เช่น

“...บางที่รู้สึกดีใจที่รู้จักกับคนอื่นๆที่อยู่แถวนี้ ตามประสาคนค้าขายเหมือนกัน แต่บางครั้งก็รู้สึกเหมือนกับต่างคนต่างอยู่เพราะต่างคนต่างค้าขายไป เพราะเพื่อนบ้านบางคนก็เดี๋ยวมาเดี๋ยวไป เอาอะไรแน่นอนไม่ได้ น้อยคนนักที่เราจะรู้จักกันได้เกิน 10 ปี เพราะบางคนเขาสู้อาชีพเช่าที่ไม่ไหว แม้ว่าจะไม่แพงมากแต่เมื่อเทียบกับที่อื่นแล้วที่อื่นถูกกว่า เขาก็ย้ายกันไปอยู่ที่อื่น...”

(ป่าต๋ม, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2552)

“...พอรู้ว่าทางจุฬายฯ ไม่ต่อสัญญา บางคนก็รีบย้ายออกไปแต่เนิ่นๆเลย สำหรับบางคนที่ไม่รีบร้อนอย่างเราก็ค่อยๆให้ใกล้ๆหมดเวลาสัญญาก่อน เพราะตอนนี้ยังพอค้าขายได้ อีกอย่างเราก็มีที่ใหม่ที่จะย้ายไปแล้ว ก็ไม่ได้กังวลอะไรมาก แต่ก็รู้สึกใจหายที่จะต้องจากที่นี่ไป เพราะค้าขายมานาน ลูกค้าประจำก็เยอะ...”

(ป้าศรี, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2552)

2) ความหลากหลายของกลุ่มทางสังคมต่างๆภายในชุมชน บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางธุรกิจ

จากการสังเกตสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนสวนหลวง พบว่า ชุมชนสวนหลวงนั้นประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่ค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งส่วนมากคือคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยแรงงานข้ามชาติบางส่วนซึ่งมักพบในธุรกิจเกี่ยวกับอะไหล่รถยนต์ ในขณะที่เดียวกันในกลุ่มคนไทยเองก็แบ่งออกเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ตั้งกล่าวมาก่อนกับผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่น เช่น แรงงานจากภูมิภาคต่างๆทั่วประเทศไทย ซึ่งเมื่อบุคคลเหล่านั้นได้มาอาศัยและทำงานอยู่ในชุมชนสวนหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพเป็นคนรับจ้างทั่วไปและลูกจ้างตามร้านค้าต่างๆนั้น ก็จะมีการสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายของพวกตนเองในการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งแม้จะพบว่าสมาชิกระหว่างกลุ่มต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงมีสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน แต่สายสัมพันธ์ดังกล่าวมีส่วนมากมักจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นลูกจ้างและนายจ้าง ซึ่งเข้าข่ายความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญา (contractual relationship) เนื่องจากมีการตกลงระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเกี่ยวกับค่าตอบแทนไว้ด้วยแม้ว่าจะไม่ได้มีการทำสัญญาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม นอกจากนี้ยังเป็นความสัมพันธ์แบบผู้ค้ากับผู้บริโภคด้วยเช่นกัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการตกลงซื้อขายและสิ้นสุดลงเมื่อมีการจ่ายค่าตอบแทนด้วยตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เช่น เงิน ทอง หรือสิ่งของอื่นใดก็ตามที่ทั้ง 2 ฝ่ายเกิดความพึงพอใจและตกลงใจเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ดังกล่าวในข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างฉาบฉวย เว้นเสียแต่กรณีผู้บริโภคเป็นลูกค้าประจำของผู้ค้าและมีความใกล้ชิด มีความผูกพันอย่างเป็นทางการเป็นส่วนตัว

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบฉาบฉวยดังกล่าวในชุมชนสวนหลวง ตามมุมมองเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของสังคมในทางสังคมวิทยาแล้ว พบว่าลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวงมีความสอดคล้องกับลักษณะของ

สังคมสมัยใหม่ตามมุมมองของ Ferdinand Tonnies ที่เรียกว่า สังคมแบบ Gesellschaft ซึ่งสอดคล้องกับสังคมที่มีความปึกแผ่นแบบอินทรีย์ (organic solidarity) ของ Emile Durkheim ซึ่งบุคคลทั้ง 2 มองลักษณะของสังคมแบบสมัยใหม่ว่า เป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของการแบ่งงานกันทำ (division of labor) เป็นหลัก ดังนั้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในสังคมจึงเป็นแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependency) ซึ่งแตกต่างไปจากสังคมที่มีการร่วมมือร่วมใจกัน (correspondence) ดังเช่นสังคมแบบ Gemeinschaft หรือสังคมที่มีความปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) ซึ่งมักพบในสังคมแบบชนบทหรือสังคมสมัยโบราณ ด้วยเหตุนี้ สังคมสมัยใหม่หรือสังคมแบบ Gesellschaft ซึ่งในที่นี้เปรียบได้กับสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น จึงมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมหรือความเหนียวแน่นค่อนข้างน้อยเพราะภายในสังคมแบบดังกล่าวไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากสำนึกร่วม (collective consciousness) ที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตจำนงที่จะให้ความช่วยเหลือหรือการร่วมมือร่วมใจระหว่างสมาชิกในสังคมอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างฉาบฉวยเช่นนี้จึงอาจส่งผลให้ความเหนียวแน่นของเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงมีไม่มากเท่าที่ควร เพราะในความสัมพันธ์ทางสังคมโดยหลักในชุมชนสวนหลวงเองก็ไม่ได้เกิดจากการร่วมมือร่วมใจด้วยความสมัครใจแต่ประการใด แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยเนื่องจากการแบ่งงานกันทำ ตามความถนัดเฉพาะด้านเป็นสำคัญ ซึ่งก็คือ ความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง และผู้ค้ากับผู้บริโภคนั่นเอง

3) ความหลากหลายของประเภทธุรกิจภายในชุมชน

แม้ว่าชาวชุมชนสวนหลวงทั้งหมดจะมีสถานภาพการเป็นผู้เช่าที่กับทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณาจากประเภทธุรกิจต่างๆภายในชุมชนสวนหลวงแล้วกลับพบว่า ค่อนข้างมีความหลากหลายพอสมควร ซึ่งกลุ่มธุรกิจที่ปรากฏชัดภายในชุมชนสวนหลวง ได้แก่ ธุรกิจการค้าอาหาร ธุรกิจเกี่ยวกับการค้าอะไหล่รถ ธุรกิจเกี่ยวกับอุปกรณ์ประดับตกแต่งรถ สำนักงาน/บริษัทต่างๆ อีกจำนวนมาก ฯลฯ ซึ่งในแต่ละประเภทธุรกิจนั้นก็จะมีภาระจุกตัวอยู่ในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันไปภายในชุมชนสวนหลวง เช่น ธุรกิจด้านการค้าอาหารก็จะจุกตัวอยู่ในบริเวณจุฬาฯ ซอย 5 ธุรกิจด้านอะไหล่รถยนต์ และร้านซ่อมรถต่างๆก็จะจุกตัวอยู่แถวจุฬาฯ ซอย 22 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับย่านการค้าอะไหล่เก่าเชียงใหม่ และบางส่วนของจุฬาฯ ซอย 14 และ 16 ในขณะที่ธุรกิจเกี่ยวกับอุปกรณ์ประดับตกแต่งรถ ตลอดจนนสำนักงานและบริษัทต่างๆ จะ

ตั้งอยู่บริเวณริมถนนบรรทัดทอง (พระรามที่ 6) ซึ่งจากการที่กลุ่มธุรกิจต่างๆกระจุกตัวอยู่ในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันไปภายในชุมชนสวนหลวง จึงอาจส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพในแต่ละกลุ่มธุรกิจเกิดความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับกลุ่มธุรกิจอื่นมากนัก ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกต่างคนต่างอยู่ขึ้นมา และไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกันแต่ประการใดเว้นเสียแต่การทำธุรกิจบางอย่างร่วมกัน เช่น การซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือการทำธุรกรรมในชีวิตประจำวัน ดังนั้นความรู้สึกว่าธุรกิจของตนเองไม่ได้เกี่ยวข้องกับกลุ่มธุรกิจอื่น ๆ มากนั้นนอกจากความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ จึงแสดงให้เห็นถึงความห่างเหินทางความรู้สึกส่วนตัวหรือความผูกพันใกล้ชิด จึงอาจส่งผลให้ความเหนียวแน่นหรือการยึดเหนี่ยวทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงจึงอาจไม่มีสูงเท่าที่ควร

“...ถ้าพูดถึงสวนหลวง ใครๆต่างก็นึกถึงอาหารทั้งนั้น แม้จะอยู่ใกล้ย่านร้านอาหารแต่ก็ไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับอะไรมาก ต่างคนต่างอยู่ต่างทำงานกันไป แต่โดยส่วนตัวก็ไปอุดหนุนเขาบ่อยๆนะแถวนั้น แม้จะไม่มีร้านประจำก็ตาม...”

(คุณแก้ว, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2552)

จากที่กล่าวมาในข้างต้น แม้ว่าข้อสรุปที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้จะพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงจะไม่ค่อยมีความเหนียวแน่นเท่าที่ควรก็ตาม แต่การเกิดขึ้นและการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญบางอย่าง ซึ่งก็คือ การตอบสนองต่อความต้องการในด้านต่างๆของชาวชุมชนสวนหลวง

4.3.7 เครือข่ายทางสังคมในฐานะทุนทางสังคมของชุมชนสวนหลวง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายทางสังคมนั้นมีอยู่จริงในชุมชนสวนหลวง โดยก่อรูปขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในแต่ละกลุ่มย่อยต่างๆที่มีอยู่ภายในชุมชน จนสามารถแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชนได้โดยคร่าวๆว่าสมาชิกแต่ละคนในแต่ละกลุ่มต่างๆในชุมชนนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันนั้นไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความไว้วางใจ (trust) และหลักของการให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependency) ซึ่งทั้ง 2 คุณลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นทุนทางสังคม (social capital) ได้เป็นอย่างดี

1) ความไว้วางใจ (trust)

ความไว้วางใจปรากฏให้เห็นชัดมากในประเด็นด้านการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนทรัพยากรในเชิงวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุก็ตาม ซึ่งความไว้วางใจจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การให้ความช่วยเหลือและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันภายในชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ความไว้วางใจนั้นน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งนำไปสู่การมีความเหนียวแน่นทางสังคม แต่จากการศึกษาพบว่า แม้จะมีการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนซึ่งเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจระหว่างสมาชิกภายในชุมชนนั้น แต่กลับไม่พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงเท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าความคาดหวังจากการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีลักษณะที่หวังผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นหลักมากกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เกิดสำนึกร่วมทางสังคมอันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเหนียวแน่นภายในเครือข่ายทางสังคม

2) การให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependency)

การให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคม ซึ่งตั้งอยู่บนหลักความไว้วางใจ (trust) เป็นสำคัญ สำหรับการให้ความช่วยเหลือและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนั้น แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ต่อกันของมนุษย์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นต่างๆ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์รูปแบบเครือข่ายทางสังคมที่ประกอบไปด้วยทั้งความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสารนั้น ล้วนอยู่ภายใต้กรอบของการปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นเงื่อนไขในชีวิตประจำวันของมนุษย์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นต่างๆ อันเป็นตัวขับเคลื่อนให้องค์ประกอบต่างๆของเครือข่ายทางสังคมได้เกิดขึ้นมาภายใต้สภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคมภายในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ด้วยเหตุนี้เครือข่ายทางสังคมจึงเปรียบเสมือนทุนทางสังคมภายในชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การสร้างภาวะชุมชนเข้มแข็งต่อไป

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสายสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมที่เปรียบเสมือนทุนทางสังคม ดังนั้นการทำกิจกรรมใดใดภายในชุมชน ไม่ว่าจะจะเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมมือกันทำขึ้นมาเอง หรือเป็นกิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นโดยหน่วยงานหรือบุคคลจากภายนอกเพื่อให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้ปฏิบัติตามนั้น สายสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมก็จะเป็นทุนทางสังคมที่ดีที่ช่วยทำให้กิจกรรมต่างๆที่

ชาวบ้านได้ร่วมมือกันทำนั้นเกิดความสำเร็จมากขึ้น ซึ่งตัวอย่างของกิจกรรมที่เห็นได้ชัด คือ การทำ ความสะอาดชุมชน การจัดงานเทศกาลกินเจ ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงให้ความสำคัญในการร่วมมือกันทำกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ความเป็น ชุมชนการค้าโดยตรงที่จะเชิญชวนให้ลูกค้าจากที่ต่างๆ ได้มาแวะเวียนและอุดหนุนสินค้าจากร้านค้าต่างๆ ของพวกตนภายในชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะประสบความสำเร็จไม่ได้หากขาดความร่วมมือของชาวบ้านอันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่สามารถนำไปสู่การบรรลุความต้องการ ความคาดหวังต่างๆ ของชาวบ้าน ตลอดจนการรับมือกับปัญหาหรือวิกฤตการณ์ต่างๆ ต่อไป

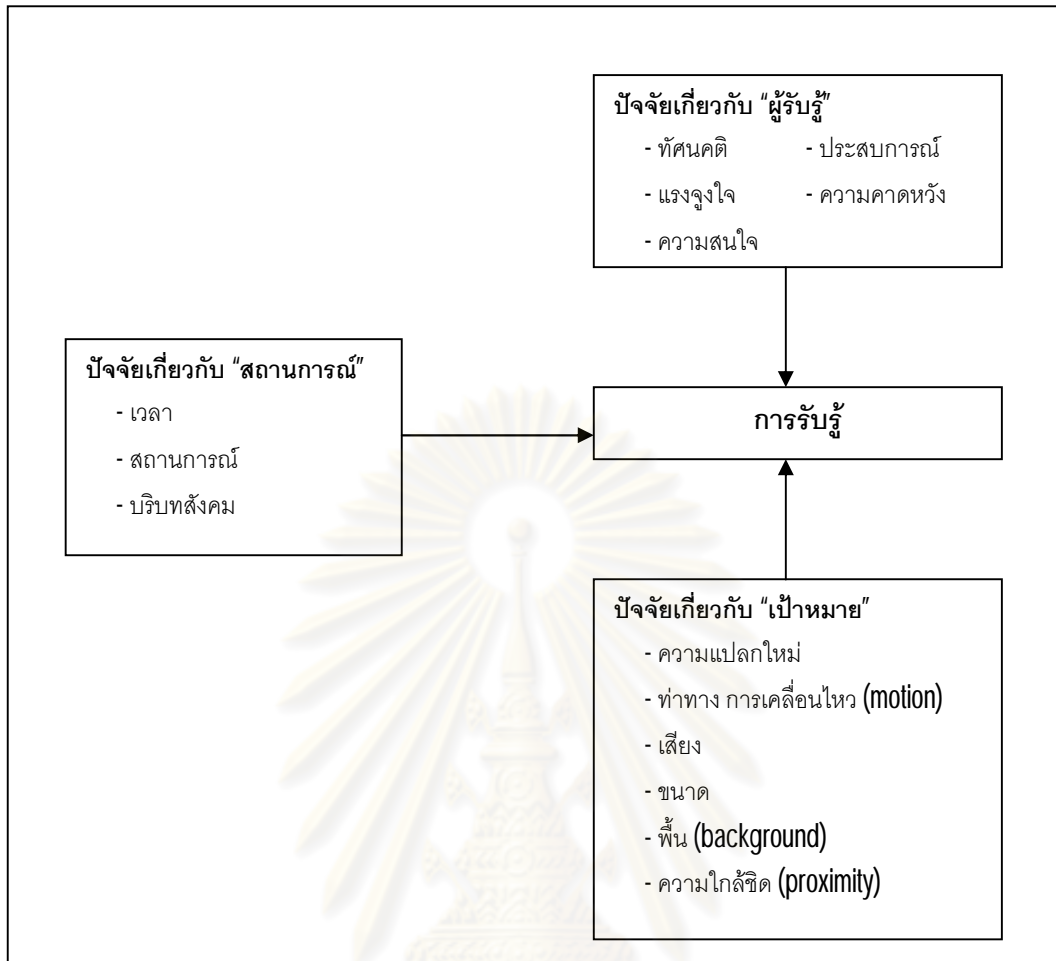
4.4 วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนสวนหลวง

สถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนสวนหลวงนั้นจัดได้ว่าอยู่ในระดับไม่รุนแรง ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลประชากรของทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ และสถิติของประชาชนที่เข้ารับการรักษาของผู้ที่มา ใช้บริการที่ศูนย์บริการสาธารณสุขดังกล่าว พบว่า มีผู้ป่วยไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง จำนวน 3 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2552) และไม่พบว่ามี ผู้เสียชีวิตจากโรคติดต่อดังกล่าวแต่ประการใด อย่างไรก็ตามทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วก็จะพยายามติดตามเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวต่อไปอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างเครือข่ายกับกลุ่มคนในชุมชนให้ช่วยกันสอดส่องเฝ้าระวังพฤติกรรมสุขภาพและความเจ็บป่วยของสมาชิกทุกคนภายในชุมชน โดยจะเน้นไปยังสถานที่ที่มีการกระจุกตัวของผู้คนเป็น จำนวนมากเป็นหลัก เช่น โรงเรียน ตลาด เป็นต้น

4.5 การรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง

4.5.1 ทฤษฎีการรับรู้กับปรากฏการณ์การรับรู้เกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

การรับรู้ที่ได้นั้นถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การ แปลความหรือการแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นต่อไป ซึ่งในการรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงที่มี ต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น สามารถอธิบายได้ด้วยแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 10 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆที่นำไปสู่การรับรู้

จากแผนภาพดังกล่าว สามารถอธิบายปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์
ใช้ห้วงใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง ได้ดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์

ปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ เป็นการพิจารณาถึง เวลา สถานการณ์ และบริบทสังคม ซึ่ง
สถานการณ์ในที่นี้คือ สถานการณ์การแพร่ระบาดของใช้ห้วงใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ที่เกิดขึ้นใน
ชุมชนสวนหลวง โดยสามารถพิจารณามิติต่างๆได้ดังต่อไปนี้

1.1) มิติด้านเวลา (times)

ช่วงเวลาที่มีการแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยพบการแพร่ระบาดครั้งแรกในระดับนานาชาติที่ประเทศเม็กซิโกนั้นเกิดขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 และพบการระบาดครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2552 สำหรับชุมชนสวนหลวงนั้นพบว่ามีการติดเชื้อครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ข่าวสารเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นค่อนข้างเป็นที่แพร่หลายพอสมควร เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการพบผู้ติดเชื้อจำนวนมากซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตในการแพร่ระบาดของโรคที่ขยายวงกว้างมากขึ้นจนองค์การอนามัยโลกประกาศให้โรคติดต่อดังกล่าวมีความรุนแรงอยู่ในระดับ 6 ซึ่งเป็นระดับที่สูงสุดของโรคที่มีการแพร่ระบาดในลักษณะข้ามชาติที่ขยายวงกว้างภายในระยะเวลาอันสั้น ด้วยเหตุนี้การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวที่มีจำนวนผู้ติดเชื้อและผู้เสียชีวิตเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆภายในระยะเวลาอันสั้น จึงทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจที่จะเลือกรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพราะสะท้อนให้เห็นความรุนแรงของโรคดังกล่าวซึ่งเป็นสิ่งที่กระตุ้นทำให้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นเป้าหมายของการรับรู้ที่มีความแปลกใหม่และน่าสนใจต่อไป

1.2) มิติด้านสถานการณ์ (situations)

สถานการณ์การแพร่ระบาดที่เกิดขึ้นในระดับโลกและในระดับประเทศทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความวิตกกังวลไม่น้อยว่าโรคดังกล่าวจะเข้ามาระบาดภายในชุมชนของตนเองเมื่อใด อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนมากก็ยังไม่ทราบว่ามีผู้ที่ติดเชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนของตนแล้ว จำนวน 3 คน โดยทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ก็ไม่ได้แจ้งข้อมูลดังกล่าวให้ชาวชุมชนสวนหลวงทราบกันโดยถ้วนหน้าแต่ประการใด เนื่องจากเล็งเห็นว่าข้อมูลดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ที่ติดเชื้อและบุคคลใกล้เคียงผู้ที่ติดเชื้อ ทางศูนย์ฯจึงเก็บข้อมูลดังกล่าวเป็นความลับ ด้วยเหตุนี้ปัจจัยด้านสถานการณ์การแพร่ระบาดในระดับประเทศและระดับนานาชาติจึงน่าจะส่งผลต่อการตัดสินใจรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง มากกว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดในระดับท้องถิ่นหรือภายในชุมชนของตน

1.3) มิติด้านบริบทสังคม (social contexts)

บริบททางสังคมในที่นี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ สังคมระดับท้องถิ่นคือภายในชุมชนสวนหลวง สังคมระดับประเทศ และสังคมระดับนานาชาติ ซึ่งแม้จะพบว่าสถานการณ์การ

แพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในระดับชุมชนสวนหลวงนั้นยังไม่มี ความรุนแรงเท่าที่ควร แต่สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวในระดับประเทศและระดับนานาชาตินั้น ถือได้ว่าอยู่ในระดับที่ค่อนข้างรุนแรง ซึ่งสามารถส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความ รู้สึกหวาดกลัวต่อโรคดังกล่าวได้เช่นกัน อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อความสนใจในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา

2) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับรู้

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับรู้ เป็นการพิจารณาถึง ทศนคติ แรงจูงใจ ความสนใจ ประสบการณ์ ความคาดหวัง ซึ่งผู้รับรู้ในที่นี้ หมายถึง เครือข่ายทางสังคมของชาวชุมชนสวนหลวง โดยสามารถพิจารณาในมิติแต่ละด้านของการเป็นผู้รับรู้ได้ดังต่อไปนี้

2.1) ทศนคติ (attitudes)

ทศนคติมีลักษณะเป็นท่าทีหรือแนวโน้มของความเห็นที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งในที่นี้ก็คือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 สำหรับเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นมีแนวโน้มที่จะมีทศนคติด้านบวกต่อการรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารเรื่อง วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 กล่าวคือ ชาวชุมชนสวนหลวงมีความตื่นตัวและรู้สึก ให้ความสนใจที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว โดยมองว่าผลที่ได้รับจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว คือ ประโยชน์ต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับพวกตน เช่น การได้ทราบแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อ ป้องกันมิให้ติดเชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตลอดจนแนวทางในการรักษาเมื่อเป็นโรคดังกล่าว เป็นต้น

2.2) แรงจูงใจ (motivations)

แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจในข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 สามารถอนุมานได้ 2 ด้าน คือ แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ดังนี้

2.2.1) แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ (affiliation motive)

แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์เป็นความต้องการที่จะสร้างและคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นความปรารถนาของบุคคลที่จะนำตัวเข้าร่วมในสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการด้านต่างๆในชีวิตประจำวัน เช่น ความต้องการด้านความปลอดภัย ความต้องการความรัก ความต้องการพึ่งพาผู้อื่นเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย เช่น ความต้องการมีสุขภาพดีด้วยการขอรับการรักษาจากแพทย์ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวง ต้องการที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นเป็นเพราะว่า ตนเองจะได้สามารถหาแนวทางในการรับมือด้วยการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมเพื่อป้องกันการเป็นโรคดังกล่าว เนื่องจากเกรงว่าถ้าตนเองไม่ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแล้วอาจกลายเป็นผู้เข้าข่ายหรือเป็นโรคดังกล่าวขึ้นมา ซึ่งอาจสร้างความรังเกียจหรือความไม่ไว้วางใจที่จะคบหาด้วยจากบุคคลรอบข้าง เพราะฉะนั้นความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากผู้อื่นในสังคมจึงสะท้อนให้เห็นถึงแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์อันเป็นตัวกำหนดหรือมีอิทธิพลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงตามมา

2.2.2) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (achievement motive)

แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นความพยายามที่จะแสดงพฤติกรรมที่จะประสบผลสัมฤทธิ์ตามมาตรฐานความที่ตนได้กำหนดไว้ ซึ่งเป้าหมายสำคัญของชาวชุมชนสวนหลวงในที่นี่คือ ความต้องการค้าขายที่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้นการจะบรรลุต่อเป้าหมายดังกล่าวนั้น ปัจจัยหนึ่งก็คือการมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง หรือการไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บใดๆ ดังนั้นในช่วงที่มีการระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ชาวชุมชนสวนหลวงจึงมีไม่มีความต้องการที่จะป่วยเป็นโรคดังกล่าว เนื่องจากอาจจะเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จด้านการค้าของตน ดังนั้นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยกระตุ้นหรือแรงจูงใจที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงต้องการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพื่อเป็นแนวทางในการรับมือกับโรคดังกล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความกลัวที่มีต่อโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ก็อาจถือได้ว่าเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นแรงจูงใจด้านลบ ที่ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงไม่ต้องการที่จะมีอาการเจ็บป่วยจากโรคดังกล่าว อันนำไปสู่ความสนใจที่จะต้องการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา

2.3) ความสนใจ (interests)

ความสนใจนับเป็นสิ่งสำคัญที่บ่งชี้ให้เห็นว่า ชาวชุมชนสวนหลวงมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพราะเล็งเห็นว่าเรื่องดังกล่าวซึ่งเป็นเป้าหมายของการรับรู้ที่มีความสำคัญ ซึ่งความสนใจนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีปัจจัยอื่นๆมาเป็นแรงกระตุ้นที่นำไปสู่ความสนใจต่อไป เช่น คุณลักษณะต่างๆของเป้าหมายในการรับรู้ บริบททางสังคม เป็นต้น

2.4) ประสบการณ์ (experiences)

ประสบการณ์หรือภูมิหลังถือได้ว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการรับรู้ของคนเราด้วยเช่นกัน สำหรับชาวชุมชนสวนหลวงนั้นแม้จะไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโรคต่างๆในชุมชนของตนมาก่อน แต่จากข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโรคต่างๆในสังคมไทยในอดีต เช่น วิกฤตการณ์ไข้หวัดมรณะซาร์ส (SARS) เมื่อปี พ.ศ. 2545 - 2546 วิกฤตการณ์ไข้หวัดนก (Bird Flu) เมื่อปี พ.ศ. 2547 ก็ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนเคยได้รับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารของโรคดังกล่าวบ้างมาก่อนบ้าง เช่น ผลกระทบที่เกิดจากการแพร่ระบาดของทั้ง 2 โรคดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีความคุ้นเคยเกี่ยวกับวิธีการป้องกันโรคที่ติดต่อผ่านระบบทางลมหายใจด้วยการสวมใส่หน้ากากอนามัย ประกอบกับข่าวสารจากสื่อต่างๆที่นำเสนอจำนวนผู้ติดเชื้อและจำนวนผู้เสียชีวิตที่ค่อนข้างมากซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของโรคทั้ง 2 ดังนั้นจากประสบการณ์การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคติดต่อในอดีต จึงกระตุ้นให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจที่จะรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่นกันว่า โรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จะมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับโรคติดต่อในอดีต

2.5) ความคาดหวัง (expectations)

ความคาดหวังต่อการรับรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น ตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange Theory) อธิบายไว้ว่า จะมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นการที่ชาวชุมชนสวนหลวงต้องการที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงอาจมาจากเหตุผลประการหนึ่ง คือ ความคาดหวังที่จะได้รับทราบทางออกต่างๆที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

3) ปัจจัยเกี่ยวกับเป้าหมาย

ปัจจัยเกี่ยวกับเป้าหมาย เป็นการพิจารณาถึง ความแปลกใหม่ ท่าทางและการเคลื่อนไหว เสี่ยง ขนาด พื้น และความใกล้ชิด ซึ่งเป้าหมายของการรับรู้ในที่นี้ คือ วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งสามารถพิจารณาปัจจัยต่างๆเกี่ยวกับเป้าหมายของการรับรู้ได้ดังต่อไปนี้

3.1) ความแปลกใหม่ (newly)

ความแปลกใหม่ของเป้าหมายในการรับรู้ ซึ่งในที่นี้ก็คือ เนื้อหาที่เป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น อาจกล่าวได้ว่า ขึ้นอยู่กับการนำเสนอของสื่อต่างๆ กล่าวคือ ถ้าไม่มีสื่อหรือสื่อไม่ประชาสัมพันธ์โรคดังกล่าวให้ประชาชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง ประชาชนก็อาจจะไม่ทราบว่า ณ เวลาดังกล่าวได้มีโรคติดต่อชนิดใหม่เกิดขึ้นและกำลังแพร่ระบาดอยู่ไปทั่วโลก ดังนั้นการนำเสนอและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรคติดต่ออุบัติใหม่ที่องค์การอนามัยโลกเพิ่งค้นพบ จึงทำให้ประชาชนทั่วไป รวมทั้งชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจในเบื้องต้นว่า โรคดังกล่าวมีความรุนแรงอย่างไร ทำไมสื่อทั่วโลกจึงต่างๆให้ความสำคัญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของเป้าหมายในการรับรู้ที่ดึงดูดให้ชาวชุมชนสวนหลวงสนใจที่จะรับรู้ข้อมูลด้านต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป

"...ชื่อก็เหมือนไข้หวัดทั่วๆไป แคมีคำว่า 'ใหม่' ขึ้นมาก็เลยน่าสนใจว่ามันใหม่หรือแตกต่างไปจากไข้หวัดเดิมๆที่เคยมีอยู่อย่างไร..."

(คุณพร, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2552)

"...คิดว่าเป็นโรคใหม่ ไม่เช่นนั้นคงไม่มีคำว่าใหม่เพิ่มมาด้วยหรอก..."

(คุณนีก, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2552)

"...เห็นโทรทัศน์พูดถึงหวัด 2009 ก็เลยสนใจว่ามันเป็นยังไง เพราะไม่เคยได้ยินมาก่อน ถ้าป่วยแล้วจะเป็นอย่างไร รุนแรงมั๊ย จะหาทางป้องกันอย่างไร..."

(ป้าน้อย, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2553)

“...ไม่เคยรู้จักมาก่อน ก็เรียกตามสฤษฎท (ผู้ประกาศข่าวช่อง 3 รายการเรื่องเล่าเช้านี้) คำว่าหวัด 2009 ชื่อเต็มไม่รู้หรอก ก็เรียกตามๆกันมา แต่ก็คิดว่าน่ากลัว ไม่นั้นโทรทัศน์หนังสือพิมพ์คงไม่พูดถึงบ่อยหรอก...”

(ดูเพิ่ม, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2553)

3.2) ท่าทางและการเคลื่อนไหว (motion)

เนื่องจากวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มีลักษณะเป็นสถานการณ์ตลอดจนข้อมูลข่าวสาร ดังนั้นท่าทางและการเคลื่อนไหวของวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงขึ้นอยู่กับ การนำเสนอของสื่อ โดยปรากฏออกมาในรูปแบบของภาพเหตุการณ์หรือข่าวสารตามโทรทัศน์ ตลอดจนตามสื่อต่างๆที่เป็นภาพซึ่งปรากฏในสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ไปสเตอร์ ป้ายผ้า ใบปลิวต่างๆ ฯลฯ ตลอดจนเอกสารที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 ได้แจกให้กับชาวบ้าน ซึ่งภาพข้อมูลข่าวสารดังกล่าวปรากฏออกมาทั้งในรูปแบบภาพเคลื่อนไหว และภาพนิ่ง ที่มีลักษณะระรณรงค์และเชิญชวนให้ผู้คนในสังคมได้มีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนั้นท่าทางและการเคลื่อนไหวของภาพที่ปรากฏออกมาตามสื่อต่างๆ จึงมีลักษณะการรณรงค์ให้ประชาชนรู้จักวิธีการป้องกันตนเองจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้แก่ การรับประทานอาหารเช้าที่ปรุงเสร็จใหม่ๆและใช้ช้อนกลาง การล้างมือก่อนหยิบจับอาหาร การสวมหน้ากากอนามัย การเอามือปิดปากเมื่อไอหรือจาม ฯลฯ โดยปรากฏออกมาในรูปของคนที่กำลังแสดงพฤติกรรมดังกล่าวอยู่ ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 11 ภาพที่ปรากฏในคู่มือในการป้องกันตนเองจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของ

สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

ภาพที่ 12 สื่อประเภทแผ่นผ้าที่รณรงค์ให้สวมหน้ากากอนามัยเพื่อป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งติดอยู่หน้าทางเข้าศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์

ภาพที่ 13 สื่อประเภทโปสเตอร์ที่รณรงค์ให้มีพฤติกรรมต่างๆเพื่อป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งติดอยู่ริมกำแพงคณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้านสยามสแควร์

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตสื่อต่างๆเกี่ยวกับการรณรงค์ป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ภายในชุมชนสวนหลวงนั้น ผู้วิจัยกลับพบว่า สื่อสาธารณะแบบโปสเตอร์ หรือป้าย

ประกาศต่าง ๆ นั้นไม่มีปรากฏให้เห็นในชุมชนสวนหลวง เว้นเสียแต่เอกสารที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ได้แจกให้กับชาวบ้าน ซึ่งมีข้อมูลที่เป็นทั้งภาพและเนื้อหาประกอบควบคู่กันไป อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงส่วนใหญ่มักจะเห็นภาพข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการรณรงค์เพื่อป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ผ่านสื่อโทรทัศน์เป็นอันดับแรก รองลงมาคือเอกสารที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 แจก สำหรับการรับรู้ผ่านภาพที่ปรากฏตามสื่อประเภทโปสเตอร์ที่ติดตามอาคารสถานที่ต่าง ๆ นั้นมักจะพบในสถานที่ภายนอกชุมชนเป็นหลัก เช่น ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สยามสแควร์ ป้ายรถโดยสารประจำทาง ฯลฯ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าสถานที่ดังกล่าวมีจำนวนคนพลุกพล่านมากกว่าในชุมชนสวนหลวง การนำสื่อแบบติดประกาศไว้ในบริเวณดังกล่าวจึงมีแนวโน้มที่จะมีประชาชนให้ความสนใจมากกว่าภายในชุมชนสวนหลวงซึ่งมีคนพลุกพล่านเพียงในช่วงเวลาเย็นถึงตอนหัวค่ำเท่านั้น

“...เห็นผ่านๆ ตรงหน้าสาธารณสุข ก็เห็นมีคนสวมหน้ากากปิดปากปิดจมูก เป็นป้ายสีเขียวๆ แต่อ่านไม่ค่อยชัดเท่าไร เพราะมีต้นไม้บัง...”

(คุณแก้ว, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2552)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของภาพที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ แล้วนั้น ผู้วิจัยพบว่าสื่อต่างๆ มักจะนำเสนอภาพในลักษณะเกี่ยวกับพฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากกว่าการนำเสนอภาพที่มีลักษณะอาการป่วยหรือผลทางลบจากการป่วยเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจเป็นเพราะว่า การนำเสนอภาพของผู้ที่มีอาการป่วยที่เป็นบุคคลจริงนั้น อาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลนั้นๆว่า เป็นผู้ติดเชื้อจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจทำให้บุคคลรอบข้างผู้ป่วยเกิดความไม่สบายใจที่จะต้องติดต่อหรือพบปะกับผู้ป่วย ดังนั้นการนำเสนอรูปภาพและข้อมูลข่าวสารในด้านลบเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น ลักษณะอาการป่วย จำนวนผู้ป่วย จำนวนผู้เสียชีวิต จึงปรากฏออกมาในลักษณะคำพูดจากผู้เชี่ยวชาญมากกว่าการนำเสนอภาพผู้ป่วยจริงๆ ในขณะที่รูปภาพที่เป็นข้อมูลข่าวสารด้านบวกเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น พฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรค และแนวทางในการรักษาโรคโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นจะมีการนำเสนอภาพปรากฏการณ์จริงเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารดังกล่าวออกมาด้วย เช่น ภาพประชาชนที่สวมหน้ากากอนามัยในที่สาธารณะ ภาพของวัคซีนซึ่งทางการแพทย์ได้ส่งเคราะห์ออกมาเพื่อนำมาใช้กับบุคคลที่เป็นกลุ่มเสี่ยงจากการติดเชื้อโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น กลุ่มสตรีมีครรภ์ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ติดเชื้อ HIV เป็นต้น เนื่องจากรูปภาพที่เป็นข้อมูลข่าวสารเชิงบวกมุ่งให้เกิดการจรรโลงใจแก่การรับรู้ของประชาชนมากกว่าข้อมูลข่าวสารด้านลบที่

อาจทำให้ประชาชนเกิดความหดหู่ใจ (depressive) ความหวาดกลัว (fear) และความตื่นตระหนก (panic) ซึ่งอาจชักนำให้ผู้คนในสังคมรับรู้ข้อมูลข่าวสารในด้านลบไปอย่างไม่ถูกต้อง หรือถูกชักจูงให้เข้าใจผิดได้ง่ายขึ้น เช่น ความเข้าใจที่ว่าผู้ที่ เป็นโรคดังกล่าวสังคมจะไม่ให้การยอมรับ ความเข้าใจที่ว่าโรคดังกล่าวเมื่อเป็นแล้วจะต้องตาย ฯลฯ เป็นต้น

3.3) เสียง (sound)

ในกรณีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อที่เป็นโทรทัศน์และสื่อบุคคลนั้น เสียงจึงถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งนอกจากภาพ (ท่าทางและการเคลื่อนไหว) และพื้น (ฉาก) ที่ช่วยทำให้การสื่อสารส่งตรงไปยังผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับกรณีเป้าหมายของการรับรู้ที่เป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น การนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อที่เป็นโทรทัศน์และสื่อบุคคลด้วยเสียงจึงเป็นช่องทางที่สำคัญที่สุดที่จะสื่อสารให้ผู้รับสารซึ่งในที่นี้คือชาวชุมชนสวนหลวงได้เกิดความเข้าใจในข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงบางส่วนก็มีความเห็นว่าเป็นเสียงดนตรีประกอบการนำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นก็มีอิทธิพลต่อความสนใจของตนเช่นกัน เช่น เสียงดนตรีที่ใช้จังหวะหนักๆแบบเร่งๆ ซึ่งส่งผลให้ตนเองเกิดความรู้สึกว่าข่าวดังกล่าวนั้นเป็นเรื่องอันตรายหรือเกี่ยวข้องกับความเป็นความตายของมนุษย์และนำไปสู่ความสนใจที่จะติดตามข่าวสารดังกล่าวตามมา

3.4) ขนาด (magnitude)

ขนาดในที่นี้ สามารถตีความได้ใน 2 มิติ คือ มิติเชิงกว้าง และมิติเชิงลึก สำหรับมิติเชิงกว้างคำว่า "ขนาด" ในที่นี้หมายถึง ปริมาณของเนื้อหาสาระหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในขณะที่ขนาดในมิติเชิงลึก หมายถึง ระดับความรุนแรงของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มิติเชิงกว้างและเชิงลึกของขนาดเป้าหมายในการรับรู้ซึ่งในที่นี้คือวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

มิติเชิงกว้าง หรือ ปริมาณของเนื้อหาสาระหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้นั้นมีจำนวนเนื้อหาที่ค่อนข้างเหมาะสม กล่าวคือ เนื้อหาต่างๆเกี่ยวกับการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นปรากฏใน

ลักษณะการเน้นให้ปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมที่ถูกสุขลักษณะเพื่อป้องกันโรคดังกล่าวเป็นหลักมากกว่าการมุ่งเน้นให้ข้อมูลทางวิชาการ นอกจากนี้สื่อประเภทแผ่นพับ ตลอดจนโปสเตอร์ต่างๆที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้นั้น ชาวชุมชนสวนหลวงมีความเห็นว่าข้อมูลที่ได้รับมีความเหมาะสมคือ สั้น กระชับ และชัดเจนว่าตนเองจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรให้ปลอดภัยจากโรคดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อที่มีรูปภาพปรากฏนั้นช่วยให้ตนเองเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามภาพที่ปรากฏได้ง่ายมากขึ้น เช่น ภาพการสวมหน้ากากอนามัย ภาพการล้างมือด้วยเจลล้างมือ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ความเหมาะสมของปริมาณของเนื้อหาสาระหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงขึ้นอยู่กับมุมมอง ความพึงพอใจของชาวชุมชนสวนหลวงเป็นสำคัญ

มิติเชิงลึก หรือ ระดับความรุนแรงของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นสามารถพิจารณาได้จากสถิติต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น จำนวนผู้เสียชีวิต จำนวนผู้ป่วย อัตราการแพร่ระบาดต่อช่วงเวลาหนึ่ง เช่น วัน สัปดาห์ เดือน ฯลฯ ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศ ไปจนถึงระดับนานาชาติ ซึ่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงระดับความรุนแรงในการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวอันส่งผลต่อความรู้สึก ความสนใจของชาวชุมชนสวนหลวงในฐานะผู้รับรู้ต่อไป อย่างไรก็ตาม ระดับความรุนแรงของโรคดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับความตื่นตัวหรือความรู้สึกของชาวชุมชนสวนหลวงแต่ละคนด้วยเช่นกัน ซึ่งการตื่นตัวในระดับความรุนแรงของโรคดังกล่าวของชาวชุมชนสวนหลวงก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆด้วยเช่นกัน เช่น สถานการณ์การแพร่ระบาดภายในชุมชน การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวผ่านสื่อช่องทางต่างๆ เป็นต้น

3.5) พื้น (background)

โดยทั่วไป มิติด้านเป้าหมายของการรับรู้ที่เป็น "พื้น" (background) นั้น ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์กับเป้าหมายของการรับรู้ที่เป็นวัตถุประสงค์หรือรูปภาพเป็นสำคัญ ซึ่งเป้าหมายของการรับรู้ในที่นี่มีลักษณะเป็นนามธรรมกล่าวคือมีลักษณะเป็นเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนั้นผู้วิจัยจึงเล็งที่จะใช้คำว่า "พื้น" โดยเปลี่ยนมาเป็นคำว่า "ฉาก" แทน ซึ่งมีนัยหมายถึงหน่วยงาน/บุคคลที่คอยรับผิดชอบซึ่งเป็นเจ้าของเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยตรง โดยรวมถึงสถานที่ที่มีการติดป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อรณรงค์ป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ถ้าเป็นสถานที่สำคัญที่มีประชาชนไปทำธุระเป็นจำนวนมาก ก็จะเอื้อต่อการ

ประชาสัมพันธข้อมูลข่าวสารต่างๆ รวมทั้งรณรงค์ป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้มากขึ้น เช่น บริเวณศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ (ดังที่ปรากฏในภาพที่ 11) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในชุมชนสวนหลวงบริเวณที่เป็นย่านการค้าหรือบริเวณที่มีร้านค้าจำนวนมากนั้นกลับไม่พบว่ามีป้ายประชาสัมพันธเพื่อรณรงค์ป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แต่ประการใด ซึ่งอาจเป็นเพราะภายในบริเวณดังกล่าวไม่มีพื้นที่ให้ติดประกาศเนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงใช้พื้นที่ว่างตามผนังอาคารต่างๆ ด้านนอกติดประกาศป้ายโฆษณาสินค้าและผลิตภัณฑ์ต่างๆ เป็นหลัก

3.6) ความใกล้ชิด (proximity)

ความใกล้ชิดในที่นี้ หมายถึง การที่ชาวชุมชนสวนหลวงมองว่า เรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นเรื่องใกล้ตัวของพวกตนมากน้อยเพียงใด ซึ่งพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงค่อนข้างมองว่า วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นเรื่องที่ยังค่อนข้างไกลตัวแต่ก็ไม่ประมาทเสียทีเดียว กล่าวคือ ชาวชุมชนสวนหลวงมองว่า เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ภายในชุมชนของตนนั้นยังไม่รุนแรง เนื่องจากยังไม่พบผู้เสียชีวิตหรือรับทราบว่ามีใครเป็นผู้ที่ติดเชื้อบ้าง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสื่อต่างๆ มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างแพร่หลาย อีกทั้งสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ก็ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่อยู่ใกล้ตัวชาวชุมชนสวนหลวงมากที่สุด ชาวชุมชนสวนหลวงจึงเกิดความรู้สึกกลัวในโรคดังกล่าว และนำไปสู่ความสนใจในโรคดังกล่าวมากขึ้น การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไว้บ้าง ชาวชุมชนสวนหลวงจึงมองว่าไม่ใช่เรื่องเสียหายอะไรที่จะรู้ไว้เพื่อเป็นการป้องกันโรคดังกล่าวและปฏิบัติตนให้ถูกต้องเมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ภายในชุมชนทวีความรุนแรงขึ้นต่อไป

จากองค์ประกอบต่างๆ ในการรับรู้ซึ่งอธิบายโดยทฤษฎีการรับรู้ในข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านเป้าหมายของการรับรู้ นั้น ทฤษฎีการรับรู้จะมุ่งเน้นการอธิบายองค์ประกอบต่างๆ ของเป้าหมายในการรับรู้ในลักษณะของเป้าหมายที่เป็นวัตถุหรือรูปภาพเป็นหลัก ดังเช่นตัวอย่างรูปภาพสื่อต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของการรับรู้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนั้น ลักษณะของเป้าหมายในการรับรู้ในการศึกษาคั้งนี้จึงไม่ได้ปรากฏออกมาในลักษณะของวัตถุหรือ

รูปภาพเพียงอย่างเดียว แต่มีลักษณะเป็นข้อมูลข่าวสารหรือเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์
ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยเช่นกัน

4.5.2 ลักษณะของเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

ในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เนื้อหาหรือสาระสำคัญที่ใช้
ติดต่อสื่อสารกันระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น จะมีเรื่องราว
เกี่ยวกับข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ปรากฏอยู่ด้วย
ค่อนข้างมากในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะของเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์
ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การ
แพร่ระบาดของโรค และข้อมูลทางระบาดวิทยา

1) ข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค

ข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคนั้น หมายถึง ข่าวสารเกี่ยวกับโรค
ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่ชาวชุมชน
สวนหลวงติดตามข่าวสารต่างๆรวมทั้งเรื่องไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อช่องทาง
ดังกล่าวมากที่สุด

2) ข้อมูลทางระบาดวิทยาของโรค

ข้อมูลทางระบาดวิทยาของโรค หมายถึง ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์
ใหม่ 2009 ซึ่งจำแนกได้เป็น

2.1) ที่มา/ประวัติของโรค (ต้นเหตุของการระบาด ประเภทของโรค ระดับความรุนแรงของ
โรค ชื่อทางวิทยาศาสตร์ของโรค)

2.2) ลักษณะอาการป่วย

2.3) สาเหตุที่ทำให้เกิดอาการป่วย (รวมทั้งลักษณะการแพร่ระบาดหรือวิธีการติดต่อของ
โรค)

2.4) แนวทางในการป้องกันและรักษาโรสดังกล่าว

สำหรับเนื้อหาในการติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับข้อมูลทางระบาดวิทยาของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีปรากฏเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งมักเป็นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะอาการป่วย สาเหตุที่ทำให้เกิดอาการป่วย และแนวทางในการป้องกันและรักษาโรคดังกล่าวเป็นหลัก ซึ่งเนื้อหาในส่วนดังกล่าวนอกจากจะปรากฏผ่านสื่อโทรทัศน์บ้างแล้ว แต่ชาวชุมชนสวนหลวงกลับได้รับข้อมูลส่วนนี้จากสื่อบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่อนามัยจากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์เป็นหลัก ซึ่งอาจเป็นเพราะว่า เนื้อหาในส่วนที่เป็นข้อมูลทางระบาดวิทยาของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น เป็นเนื้อหาที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 มิได้ครอบครองอยู่แล้ว ซึ่งเป็นข้อมูลชุดเดียวกันกับที่ทางสำนักกระบาดวิทยา ควบคุมโรค ตลอดจนองค์การอนามัยโลกมีไว้ อยู่ในขณะที่เนื้อหาในส่วนที่เป็นข่าวสารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นค่อนข้างเป็นเนื้อหาที่ต้องทันเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา ซึ่งข้อมูลดังกล่าวทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 นั้น ต้องรอการสรุปสถานการณ์จากทางสำนักกระบาดวิทยา ควบคุมโรค ในรูปแบบของเอกสารเสียก่อน จากนั้นก็จะส่งข้อมูลที่เป็นเอกสารดังกล่าวเผยแพร่ให้กับหน่วยงานบริการสาธารณสุขต่างๆต่อไป ในขณะที่สื่อโทรทัศน์สามารถเผยแพร่ข่าวสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคได้อย่างทันท่วงที รวดเร็ว และเป็นปัจจุบันมากกว่า เช่น จำนวนผู้ป่วย จำนวนผู้เสียชีวิตจากโรคดังกล่าว เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ที่มาของสื่อแต่ละประเภทจึงมีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารที่แตกต่างกันไป เนื้อหาหรือรายละเอียดการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงขึ้นอยู่กับสื่อประเภทต่างๆ ภายในชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่งนอกเหนือไปจากความสนใจ ความแปลกใหม่ของเนื้อหาหรือสถานการณ์ที่จะรับรู้ ฯลฯ เป็นต้น

4.5.3 บทบาทของศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์กับการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แก่ชาวชุมชนสวนหลวง

สำหรับบทบาทของศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ในการประชาสัมพันธ์เนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของทีมนพยาบาลเคลื่อนที่เร็วประจำศูนย์ฯ เป็นหลัก ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้แทนจากทีมงานดังกล่าวประกอบกับการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารของหน่วยงานดังกล่าว สามารถสรุปข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวทางในการป้องกันเบื้องต้นเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

1) แนวทางการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

- **อย่าตระหนกตกใจจนเกินเหตุ** ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และไข้หวัดใหญ่ทั่วไป ไม่ได้ติดต่อถึงกันได้ง่ายๆ แต่จะแพร่เชื้อได้ก็ต่อเมื่อใกล้ชิดกับคนที่มีอาการเท่านั้น ดังนั้นเราควรเป็นหูเป็นตาคอยสังเกตอาการของคนรอบข้าง ถ้าพบว่า คนใกล้ชิดมีอาการเบื้องต้น คือ มีไข้สูง อาการปวดเมื่อยตามตัว ปวดศีรษะ ไอ จาม ให้รีบพาไปพบแพทย์ และล้างาน ล้างมือ เป็น การชั่วคราว เพื่อพักผ่อนและรักษาตัวให้หายเป็นปกติ เพื่อเป็นการจำกัดวงกว้างของการแพร่ ระบาดไปสู่ผู้อื่น

- **อย่าไปอยู่ในที่ๆ แออัด** ช่วงเวลาที่มีการแพร่ระบาดของเชื้อโรค เราควรหลีกเลี่ยง สถานที่แออัดเป็นเวลานานๆ เช่น ตลาด รถประจำทาง ฯลฯ เนื่องจากในสถานที่แออัด จะทำให้ คนเราต้องเบียดเสียดกัน เพราะเมื่อมีคนไอ จาม เชื้อโรคมีโอกาสเข้าสู่จมูกของเราได้ง่าย

- **อย่าเอามือสัมผัส ตา จมูก ปาก ซึ่งเป็นจุดเสี่ยงในการติดเชื้อ** สำหรับคนที่ชอบ เอามือมาขยี้ตา และแคะจมูก รวมทั้งชอบกัดเล็บ ควรหยุดพฤติกรรมดังกล่าวทันที เนื่องจากมือ เป็นอวัยวะที่ไปหยิบจับสิ่งต่างๆ มากมาย จึงเป็นแหล่งสะสมของเชื้อโรคนานาชนิด หากเอามา สัมผัส ตา จมูก ปาก เชื้อโรคก็จะเข้าสู่ร่างกายได้ง่ายและเร็วขึ้น เราจึงต้องระมัดระวัง

- **อย่าลืมหัดล้างมือทุกครั้งให้สะอาด** การหมั่นล้างมือบ่อยๆ เพื่อเป็นการสร้างเสริม สุขลักษณะนิสัยที่ดีในการใช้ชีวิตอย่างปลอดภัย ห่างไกลจากเชื้อโรคต่างๆ

2) ข้อควรปฏิบัติเมื่อสงสัยหรือทราบว่าตนเองเป็นไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

- **พักเรียน - พักงาน** เมื่อเรารู้สึกตัว หรือพบว่ามีคนที่มีอาการไข้ขึ้นสูง ไอ จาม มีน้ำมูก และปวดศีรษะ ควรหยุดเรียน และล้างานทันที เพื่อควบคุมวงจรกิจกรรมแพร่ระบาดของเชื้อไม่ให้ แพร่กระจายไปสู่ผู้อื่น จนกว่าจะพักฟื้นหายเป็นปกติ

- **พบแพทย์** หากมีประวัติการเดินทางกลับจากต่างประเทศควรไปพบทันทีที่มีอาการ ป่วย เพื่อดำเนินการรักษาย่างถูกต้องตามอาการ เพื่อฟื้นฟูให้ร่างกายกลับมาแข็งแรงดังเดิม ใน

กรณีที่ไม่ได้เดินทางอาจดูแลรักษาตัวเอง โดยปกติอาการจะดีขึ้นใน 3 วัน หากไม่ทุเลาให้ไปปรึกษาแพทย์

- **ใส่หน้ากาก** การใช้หน้ากากอนามัยเป็นสิ่งที่มีผู้ป่วยทุกคนต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อไม่ให้เชื้อไวรัสแพร่ระบาดไปยังคนอื่น จะเป็นแบบกระดาษใช้แล้วทิ้งหรือแบบผ้าที่เอามาซักแล้วใช้ได้ใหม่ก็ได้ ซึ่งสามารถลดการแพร่กระจายของเชื้อโรคที่มีการติดต่อผ่านมาทางละอองจมน้ำลาย เสมหะ การไอและการจาม

- **มีมารยาทในการไอ-จาม** หากมีการไอ-จาม อย่าใช้มือป้องปาก เพราะเชื้อจะติดอยู่ที่มือ และง่ายต่อการแพร่เชื้อ เมื่อมีการจับสิ่งของหรือแตะต้องตัวผู้อื่น แต่ให้ทุกคนพกผ้าเช็ดหน้าติดตัว เมื่อมีอาการไอ-จามทุกครั้งให้นำผ้าเช็ดหน้าปิดปากและจมูก เพื่อป้องกันละอองเชื้อไม่ให้กระจายไปสู่ผู้อื่น โดยหากไม่มีผ้าเช็ดหน้า ให้ใช้กระดาษชำระ หรือไอใส่แขนเสื้อที่นอนบนของตัวเองแทน เชื้อไวรัสจะไม่กระจายไปที่อื่น นับเป็นการตัดวงจรการแพร่เชื้อได้ในระดับหนึ่ง

- **พิธีพิถันในการล้างมือ** ในสถานการณ์ที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ สิ่งสำคัญพื้นฐานที่เราทุกคนต้องทำเป็นประจำอย่าให้ขาด คือ หมั่นล้างมือบ่อยๆ ให้สะอาด โดยวิธีการง่ายคือ การเปิดก๊อกน้ำไหลผ่านนิ้วและมือพร้อมถูสบู่เป็นเวลาอย่างน้อยครึ่งนาทีหรือร้องเพลง Happy Birthday ให้จบ 2 จบ

สำหรับการแจกเอกสารที่มีเนื้อหาดังกล่าวในช่วงต้นนั้น กลุ่มเป้าหมายหลักของทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว คือ กลุ่มนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ซึ่งในพื้นที่ชุมชนสวนหลวงนั้น ปัจจุบันไม่มีโรงเรียนตั้งอยู่แล้วเนื่องจากหมดสัญญาเช่าที่กับทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนั้นทางทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วจึงร่วมเดินแจกตามสถานที่สำคัญต่างๆ ภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งสถานที่ที่เน้นมากที่สุด คือ ตลาดสวนหลวง เนื่องจากเป็นสถานที่ที่มีคนค่อนข้างพลุกพล่าน และเป็นพื้นที่เสี่ยงของการแพร่ระบาดของโรคได้ง่าย การประชาสัมพันธ์แจ้งเตือนเรื่องการระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตลอดจนวิธีการป้องกันโรคดังกล่าวในตลาดสวนหลวงนั้น จึงเป็นโอกาสดีที่จะควบคุมการแพร่ระบาดของโรคเบื้องต้น ด้วยการรณรงค์และแจ้งเตือนให้ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวเกิดความตระหนักและใส่ใจเกี่ยวกับการป้องกันและรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

4.6 การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวง

การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น เมื่อพิจารณาตามนิยามเชิงปฏิบัติการของคำว่า “สุขภาวะทางปัญญา” แล้ว พบว่า ในมิติต่างๆของสุขภาวะทางปัญญานั้น เป็นกระบวนการในการรับมือกับปัญหาหรือวิกฤตการณ์ต่างๆอยู่แล้ว ซึ่งประกอบไปด้วยการรับรู้ การใส่ใจ และการลงมือปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับปัญญาในระดับต่างๆในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งปัญญาออกเป็น 3 ระดับคือ สุตตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

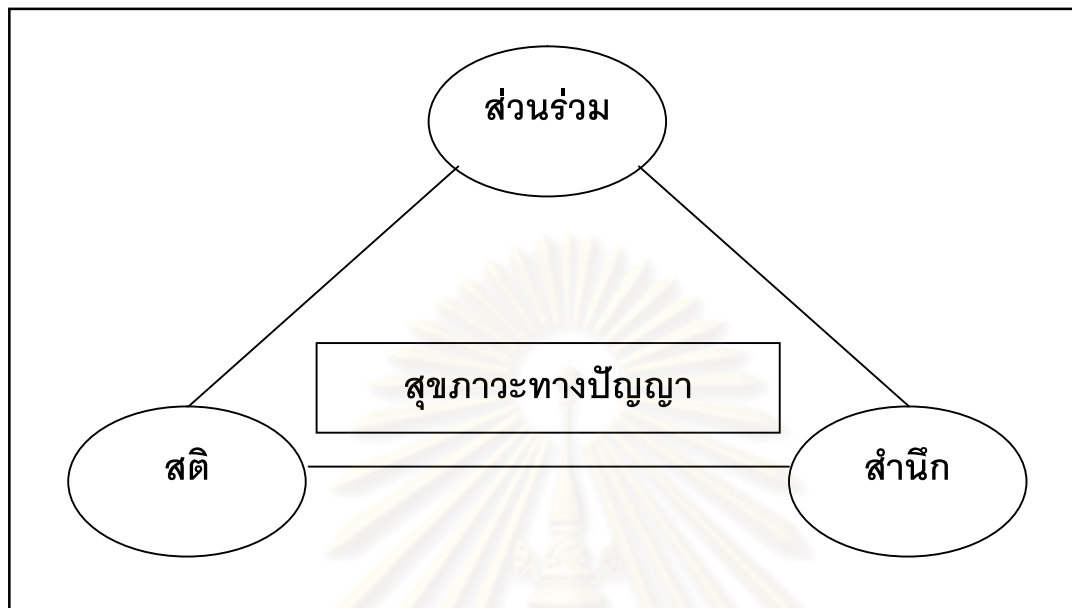
(1) **สุตตมยปัญญา** หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการรับรู้สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว ซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟังนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อฟังแล้วนำมาตีความแปลความตามความเข้าใจของตนเอง เช่น การฟังเทศน์ และได้ข้อคิดหรือแง่มุมในการชีวิตที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน ลักษณะสำคัญของปัญญาในระดับนี้ คือ เป็นความรู้ที่ได้รับมาจากผู้อื่นนั่นเอง

(2) **จินตมยปัญญา** หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการคิด พิจารณาไตร่ตรองด้วยตนเอง ลักษณะสำคัญของปัญญาในระดับนี้ คือ เป็นความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาใคร่ครวญด้วยตนเอง

(3) **ภาวนามยปัญญา** หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจริง หรือการลงมือกระทำ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การบริหารจิตและเจริญปัญญาด้วยการลงมือปฏิบัติจริง เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ เป็นต้น ซึ่งปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจริงนั้นจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์และความอวิชชา (ความไม่รู้) อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้นลักษณะสำคัญของปัญญาในระดับนี้ คือ เป็นความรู้ที่ได้มาจากการลงมือปฏิบัติจริงให้เห็นผลเชิงประจักษ์ (empirical) ด้วยตนเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า บ่อเกิดหรือที่มาของปัญญานั้นมี 3 ทาง คือ จากการฟัง การคิดด้วยตนเอง และการลงมือปฏิบัติ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับความหมายของสุขภาวะทางปัญญาแล้ว จะเห็นได้ว่า สุขภาวะทางปัญญาที่แท้จริงควรเกิดจากที่มาของปัญญาทั้ง 3 แห่งรวมกัน และผลลัพธ์หรือตัวชี้วัดที่แสดงออกถึงสุขภาวะทางปัญญานั้นก็จะปรากฏออกมาเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมทางสังคม เนื่องจากการกระทำหรือการปฏิบัตินั้นเป็นผลรวมที่ตกผลึกมาจากการคิดอย่างใคร่ครวญไตร่ตรองจากความรู้ที่มีอยู่หรือการรับรู้ที่ได้รับมา ซึ่งอาจหมายรวมถึงประสบการณ์ของการปฏิบัติในเรื่องต่างๆที่สะสมมาตั้งแต่อดีตด้วยก็เป็นได้ เพราะฉะนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ในเบื้องต้นผู้วิจัยจึงได้แบ่งมิติต่างๆในการพิจารณาถึงสุขภาวะทางปัญญาของ

สมาชิกเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง จึงแบ่งออกเป็น 3 มิติ (3 ส) คือ การมีส่วนร่วม การเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม

ภาพที่ 14 มิติต่างๆของสุขภาวะทางปัญญา

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สุขภาวะทางปัญญาในแต่ละด้านของชาวชุมชนสวนหลวงที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นเป็นดังนี้

4.6.1 การมีส่วนร่วม (participation)

การพิจารณาถึงสุขภาวะทางปัญญา ผ่านมิติด้านการมีส่วนร่วมนั้น เป็นการศึกษาพฤติกรรมภายนอก (overt behavior) ซึ่งเป็นการพิจารณาจากการกระทำ (actions) การปฏิบัติ (practices) ที่ตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงได้แสดงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆภายใต้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งเป็นผลมาจากการรับรู้เกี่ยวกับแนวทางในการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันเพื่อรับมือกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ผ่านสื่อต่างๆทั้งสื่อประเภทบุคคลและสื่อโทรทัศน์ตามที่ได้อ้างไปแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตามพฤติกรรมต่างๆในการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนสวนหลวงที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น สามารถจำแนกได้ดังนี้

1) การสวมหน้ากากอนามัย

พฤติกรรมกรรมการสวมหน้ากากอนามัย ถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมอันดับต้นๆที่ชาวชุมชนสวนหลวงนิยมปฏิบัติกันในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมใหม่สำหรับคนส่วนมากในชุมชนสวนหลวง เนื่องจากก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ชาวชุมชนสวนหลวงจะไม่นิยมสวมหน้ากากอนามัยเท่าที่ควร แม้ว่าสมาชิกบางคนจะมีอาการป่วยเป็นไข้หวัดธรรมดา หรือแม้กระทั่งช่วงเกิดโรคไข้หวัดนก หรือซาร์สก็ตาม ชาวชุมชนสวนหลวงก็ไม่มี การตื่นตัวในพฤติกรรมสวมหน้ากากอนามัยเท่ากับตอนที่เกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างเป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากเหตุผลต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ไม่ค่อยอยากสวม เพราะคุยกับคนอื่นไม่สะดวก”

(คุณโบ, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2553)

“รู้สึกอึดอัดเวลาสวม หายใจไม่ค่อยสะดวก เวลาพูดรู้สึกอู่นๆที่จมูก”

(คุณนวล, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2553)

“ไม่อยากสวม เพราะกลัวลูกค้าไม่ซื้อของด้วย”

(คุณอนงค์, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2553)

“เคยสวมบ้าง แล้วมีคนชอบมาทักว่าเป็นไข้หวัดนกหรือเปล่า ทำให้ตัวเองรู้สึกไม่ดี รู้สึกเหมือนเป็นคนน่ารังเกียจ เลยไม่อยากใส่เท่าไร”

(คุณสมปอง, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2553)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงสรุปได้ว่า สาเหตุที่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนไม่นิยมสวมหน้ากากอนามัยนั้นเกิดจากสาเหตุต่างๆดังต่อไปนี้

(1) ความสะดวกในชีวิตประจำวัน

ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนไม่นิยมสวมหน้ากากอนามัย โดยให้เหตุผลว่า เมื่อสวมหน้ากากอนามัยแล้วทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันเกิดความไม่สะดวกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสนทนากับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน เนื่องจากการสวมหน้ากากอนามัยทำให้ประสิทธิภาพในการ

เปล่งเสียงลดลงหรือมีเสียงอู้อี้เวลาคุยกับคู่สนทนา นอกจากนี้ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า การสวมหน้ากากอนามัยทำให้การหายใจไม่ค่อยสะดวก กล่าวคือเกิดความรู้สึกอึดอัดและหายใจได้ไม่เต็มที่

(2) ความจำเป็นด้านอาชีพ

การที่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนไม่สวมหน้ากากอนามัยเนื่องจากเหตุผลความจำเป็นด้านอาชีพ กล่าวคือ เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากจะต้องประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย ซึ่งในแต่ละวันจำเป็นต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันกับผู้อื่นด้วยการพูดคุย ดังนั้นการสวมหน้ากากอนามัยอยู่ตลอดเวลาจึงส่งผลให้เกิดความไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน

(3) ความรู้สึกว่าตนเองมีตราบป

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนไม่นิยมสวมหน้ากากอนามัยนั้น เนื่องจากทำให้เกิดความรู้สึกว่า เป็นพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าข่ายเป็นผู้ป่วยโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจทำให้ถูกประทับตราจากบุคคลรอบข้างภายในชุมชนหรือสังคมว่า เป็นบุคคลน่ารังเกียจไม่ควรคบค้าสมาคมหรือมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ขึ้นมา ชาวชุมชนสวนหลวงกลับให้ความเห็นว่า มีความรู้สึกตื่นตัวและให้ความสนใจมากกว่าการระบาดของโรคระบาดต่างๆในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งสามารถสรุปออกมาเป็นสาเหตุต่างๆ ได้ดังนี้

(1) ความรุนแรงในการระบาดของโรค

ชาวชุมชนสวนหลวงมีความรู้สึกที่โรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นโรคที่น่ากลัว เนื่องจากมีการแพร่ระบาดรุนแรงขยายวงกว้างไปทั่วโลก สำหรับที่มาของการทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกดังกล่าว คือ สื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อโทรทัศน์ที่มีการนำเสนอข่าวสารเน้นย้ำถึงจำนวนผู้ป่วยและจำนวนผู้เสียชีวิตจากโรคดังกล่าว

(2) การรณรงค์และนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคอย่างแพร่หลาย

การรณรงค์และนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างแพร่หลายนั้น ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความตระหนักและใส่ใจเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ผ่านสื่อทางโทรทัศน์ ตามโปสเตอร์แผ่นพับต่างๆที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ได้นำมาแจก ซึ่งสโลแกนที่ชาวชุมชนสวนหลวงคุ้นเคยเป็นอย่างดี คือ สโลแกนที่ว่า “กินร้อน ช้อนกลาง ล้างมือ และสวมหน้ากากอนามัย” โดยสโลแกนดังกล่าวปรากฏอยู่ตามโปสเตอร์ ผนังต่างๆที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 นำมาติดไว้ตามสถานที่ต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง รวมทั้งสถานที่ต่างๆ ภายในกรุงเทพมหานคร

2) การทำความสะอาดมือ

พฤติกรรมกรรมการทำความสะอาดมือ แม้จะเป็นพฤติกรรมปกติของบุคคลทั่วไปในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ขึ้นมา ชาวชุมชนสวนหลวงก็เริ่มให้ความสำคัญกับพฤติกรรมดังกล่าวมากขึ้นด้วยการปฏิบัติอย่างเป็นประจำ และพิถีพิถันมากกว่าปกติ กล่าวคือ จากเดิมที่มีพฤติกรรมทำความสะอาดมือแบบปกติ เช่น ล้างมือก่อนรับประทานอาหาร หรือภายหลังเสร็จสิ้นจากธุระส่วนตัวในห้องน้ำแล้ว ก็จะทำให้ความสนใจกับการล้างมือด้วยเจลล้างมือหรือสบู่มากขึ้นเมื่อกลับเข้าสู่ที่พักอาศัย ซึ่งนอกจากจะให้ความสำคัญกับการทำความสะอาดมือเป็นประจำหรือบ่อยครั้งมากขึ้นแล้ว ยังมีการให้ความพิถีพิถันหรือเน้นในเรื่องความสะอาดอย่างทั่วถึงในขณะที่ทำความสะอาดด้วย กล่าวคือ ในการทำความสะอาดมือก็จะใช้เวลานานกว่าตอนที่ยังไม่เกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยการนับ 1 - 10 หรือร้องเพลงสั้นๆ 1 - 2 จบในใจในขณะที่กำลังถูสบู่แล้วจึงค่อยล้างมือด้วยน้ำเปล่าให้สะอาด ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงก็ยอมรับว่า จากข่าวสารที่ได้รับฟังเกี่ยวกับความรุนแรงของโรคดังกล่าว ส่งผลให้ตนเองและครอบครัวเกิดความใส่ใจในการทำความสะอาดมือมากขึ้น

3) การใช้มือปิดปากเมื่อไอและจาม

การใช้มือปิดป้องปากและจมูกระหว่างการไอและจามถือว่าเป็นมารยาททางสังคม (social ethic) อย่างหนึ่ง การให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนสวนหลวงปฏิบัติอย่างเป็นปกติอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาอยู่ในที่สาธารณะ เนื่องจากการกระทำดังกล่าวช่วยทำให้คนรอบข้างไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองกำลังแพร่เชื้อโรคอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมประการหนึ่ง โดยการป้องกันการแพร่กระจายเชื้อโรคที่อาจออกมาพร้อมกับเสมหะจากการไอและจามสู่ผู้อื่นในสังคม

4) การออกกำลังกาย

ชาวชุมชนสวนหลวงจะไม่ค่อยนิยมออกกำลังกายเท่าที่ควร แม้จะมีทัศนคติที่ดีต่อการออกกำลังกาย แต่เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านเวลาในการค้าขาย จึงทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงที่ส่วนมากมีอาชีพค้าขายจะไม่มีเวลาออกกำลังกายเท่าที่ควร เพราะในช่วงเวลาปกติที่ไม่ได้ค้าขาย ก็จะต้องไปตลาดซื้อวัตถุดิบต่างๆ เพื่อนำมาประกอบอาหาร นอกจากนี้เมื่อซื้อเสร็จแล้วก็ต้องนำมาจัดเตรียมวัตถุดิบต่างๆ เพื่อใช้สำหรับประกอบอาหารในช่วงเวลาค้าขายต่อไป ดังนั้นภารกิจในชีวิตประจำวันของชาวชุมชนสวนหลวงจึงค่อนข้างใช้เวลาไปกับเป็นส่วนมาก ชาวชุมชนสวนหลวงจึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะออกกำลังกายเท่าที่ควร แม้ว่าจะมีสถานที่ใกล้ๆ สำหรับออกกำลังกายก็ตาม เช่น ลานว่างบริเวณตลาดสามย่านแห่งใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงบางคนก็ทำงานเป็นอาชีพรับจ้างถือของ ส่งของทั่วไป เช่น การเข็นรถหรือแบกหามสินค้าส่งตามร้านค้าต่างๆ ภายในตลาด ก็จะมองว่าเป็นงานที่ออกกำลังกายไปในตัวอยู่แล้วจึงไม่ได้เกิดความรู้สึกว่าไม่ได้ออกกำลังกายแต่อย่างใด สำหรับผู้สูงอายุบางคนที่ไม่มีการงานใดใดให้รับผิดชอบแล้วก็มักจะชวนเพื่อนบ้านที่อยู่ในวัยเดียวกันมาออกกำลังกายด้วยการวิ่งหรือเดินทักๆ เข้า ซึ่งส่วนมากจะนิยมมาเดินและวิ่งออกกำลังกายภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยให้เหตุผลว่า อากาศดี ร่มรื่น และไม่มีรถวิ่งพลุกพล่านเหมือนในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

5) การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ

การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะตามความเข้าใจของชาวชุมชนสวนหลวง คือ รับประทานอาหารที่ปรุงสุกใหม่ๆ ไม่มีแมลงวันตอม และทานอาหารให้ครบ 5 หมู่ โดยเน้นผักและผลไม้เป็นสำคัญ ซึ่งโดยรวมแล้วก็จะเป็นการปฏิบัติตามที่กระทรวงสาธารณสุขได้รณรงค์พฤติกรรมในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับการรับประทานอาหารในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไว้ว่า "กินร้อน ช้อนกลาง"

6) การรักษาที่อยู่อาศัยให้สะอาด

การรักษาที่อยู่อาศัยให้สะอาดตามความเข้าใจของชาวชุมชนสวนหลวง คือ การทำความสะอาดบ้านเป็นประจำอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อป้องกันการสะสมของเชื้อโรคภายในที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ที่อยู่อาศัยของบางคนนั้นก็เปิดชั้นล่างเป็นร้านขายของต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านอาหาร การทำความสะอาดภายในร้านค้าของตนเองจึงเป็นการบริการลูกค้าอย่างหนึ่ง เพื่อทำ

ให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจสูงสุดเมื่อมาใช้บริการที่ร้านค้าของตนว่านอกจากรสชาติอาหาร คุณภาพสินค้าที่ขายนั้นดีแล้ว ยังมีร้านค้าที่สะอาด ซึ่งเป็นการดึงดูดลูกค้าได้วิธีการหนึ่ง

“...ถ้าบ้านสะอาด ก็คือไม่มีเชื้อโรค คนในบ้านก็จะไม่เจ็บป่วย อย่างที่บ้านนี้ก็จะทำความสะอาดทุกวัน...”

(คุณสมปอง, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2553)

“...ถ้าร้านเราสะอาด ลูกค้าก็อยากเข้ามาอุดหนุน จะขายอาหารให้ร่อยอย่างเดียวยังไม่ได้ บรรยากาศต้องดีด้วย ลูกค้าใหม่จะได้อยากเข้ามา ลูกค้าเก่าก็จะกลับมาอุดหนุนใหม่...”

(คุณอนงค์, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2553)

จากพฤติกรรมต่างๆในข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวชุมชนสวนหลวงนิยมที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงพฤติกรรมป้องกันไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในลักษณะที่เป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลเป็นหลักมากกว่าพฤติกรรมส่วนรวมหรือพฤติกรรมรวมหมู่ แม้ในเบื้องต้นจะพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงมีประวัติในการทำความสะอาดชุมชนร่วมกัน แต่ในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 กลับพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงยังไม่เคยมีการร่วมมือกันทำความสะอาดชุมชนแต่ประการใด ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความไม่ชัดเจนของความเหนียวแน่นที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามแม้พฤติกรรมดังกล่าวในข้างต้นจะเป็นการมุ่งปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ด้านสุขภาพหรือความต้องการของตนเองเป็นหลัก แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ยังสามารถส่งผลประโยชน์ให้กับบุคคลรอบข้างภายในชุมชนตลอดจนสังคมได้เช่นกัน เพราะสามารถช่วยป้องกันการระบาดของโรคติดต่อต่างๆที่เกิดขึ้น อันนอกเหนือไปจากไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไปสู่ผู้อื่น ซึ่งถ้าพิจารณาเฉพาะการกระทำต่างๆในข้างต้นที่แสดงออกมา ก็สะท้อนให้เห็นถึงการมีสุขภาวะทางปัญญาได้เช่นกันเพราะเป็นการกระทำที่แสดงถึงการรับมือกับสาเหตุของทุกข์หรือปัญหาซึ่งในที่นี้คือความเจ็บป่วยจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยใช้ปัญญาหรือความรู้แจ้งซึ่งในที่นี้ก็คือการกระทำต่างๆในข้างต้นที่ทำให้เกิดผลดีต่อสุขภาพของตนเองตามมาตลอดจนผลดีกับผู้อื่นในทางอ้อมด้วยเช่นกัน แต่ถ้าพิจารณาถึงความสมบูรณ์แบบของการมีสุขภาวะทางปัญญา ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าการกระทำต่างๆดังกล่าวข้างต้นนั้นจะหมายรวมว่าสะท้อนถึงการมีสุขภาวะทางปัญญาอย่างสมบูรณ์ได้แต่ประการใด เพราะจะต้องพิจารณาถึงเจตนาในการกระทำดังกล่าวด้วยว่าเกิดจากการเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมด้วยหรือไม่เช่นกัน

4.6.2 การเจริญสติ (reflexivity)

"สติ" โดยทั่วไปหมายถึง การนึกไว้ การระลึกได้ การคุมจิตไว้กับอารมณ์ การคุมจิตไว้กับกิจที่กำลังกระทำ ซึ่งมักใช้คู่กับคำว่า "สัมปชัญญะ" ซึ่งหมายถึง การรู้ชัดสิ่งที่นึกไว้ การรู้ชัดสิ่งที่กำลังกระทำนั้น ในทางพระพุทธศาสนาแล้วการดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะแล้วจึงเปรียบได้กับการเดินทางสายกลางซึ่งเป็นทางแห่งปัญญา ซึ่งปัญญาหรือความรู้แจ้งนั้นจะเกิดขึ้นได้โดยเริ่มต้นจากการมีสัมมาทิฐิ กล่าวคือ เป็นการเริ่มทำความเข้าใจปัญหาของตนและรู้จักจุดหมายที่จะเดินทางไป โดยนัยนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้ และความรู้มีเหตุผล เป็นทางแห่งการรู้เข้าใจ ยอมรับและกล้าเผชิญหน้ากับความจริง เมื่อมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจและกล้าเผชิญหน้ากับความจริงของโลกและชีวิตแล้ว มนุษย์ก็จะสามารถจัดการกับชีวิตด้วยมือของตนเอง หรือสามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดังงามกันได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ตลอดจนคาดหวังพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ใดใด เมื่อมนุษย์มีความมั่นใจด้วยอาศัยปัญญาเช่นนี้แล้ว มนุษย์ก็จะไม่ต้องไปหมกมุ่นวุ่นวายอยู่ กับสิ่งที่หวังกังวลว่าจะมีอยู่นอกเหนือวิสัยของมนุษย์ ท่าที่แห่งความมั่นใจเช่นนี้จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของความเป็นทางสายกลาง ดังนั้นโดยสรุปแล้วการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ จึงหมายถึง การดำเนินชีวิตแบบเดินทางสายกลาง ซึ่งหมายถึง การเข้าใจสภาพปัญหาที่มีอยู่ และจุดหมายของเส้นทางดังกล่าวที่จะดำเนินไปอย่างมีเหตุและผล ซึ่งจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สามารถแบ่งด้านต่างๆของการเจริญสติออกเป็น 3 ด้าน หรือ 3 รู้ คือ การรู้เท่าทัน การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผล และการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การรู้เท่าทันความจริง

1.1) การรู้เท่าทันตามสภาพความเป็นจริง

การรู้เท่าทันตามสภาพความเป็นจริง ในที่นี้หมายถึง การรู้เท่าทันเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร เรื่องสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ทั้งในระดับโลก ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่นหรือภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้ถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ผ่านสื่อ 2 แหล่งที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

ก. สื่อบุคคล

สื่อบุคคล ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งต่อการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงหรือสถานการณ์การแพร่ระบาดใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ให้กับชาวชุมชนสวนหลวง ซึ่งสื่อบุคคลในที่นี่ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มคนที่เป็นเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 และกลุ่มที่เป็นชาวบ้านด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามจากที่กล่าวมาในหัวข้อการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้น พบว่า สื่อบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 นั้นไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูลที่เป็นสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวได้มากเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อโทรทัศน์ เนื่องจากสื่อโทรทัศน์มีความเป็นปัจจุบัน ทันสถานการณ์มากกว่า ในขณะที่สื่อบุคคลที่เป็นชาวบ้านด้วยตนเองนั้นจะติดต่อสื่อสารประเด็นดังกล่าวในลักษณะปากต่อปาก หรือร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นความรู้สึกต่อโรคดังกล่าวมากกว่าการให้ข้อมูลที่เป็นจริง (facts)

ข. สื่อโทรทัศน์

ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากติดตามข่าวสารสถานการณ์ทางสังคมต่างๆผ่านสื่อโทรทัศน์ ซึ่งรวมถึงข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ชาวชุมชนสวนหลวงจะรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดใช้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ผ่านสื่อโทรทัศน์เหมือนกัน แต่การตอบสนองต่อข่าวสารดังกล่าว นั้น มีความแตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

"...ตอนแรกก็ไม่ว่ามันเป็นโรคร้ายแรงเพียงใด แต่พอรู้ว่ามีคนตายจากโรคดังกล่าว ก็เริ่มสนใจโรคนี้มากขึ้น..."

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

"...แรกๆก็น่าสนใจอยู่หรอก แต่หลังข่าวไม่ค่อยออก ก็เลยลืมๆไปบ้าง ไม่รู้ว่าตอนนี้ตายไปกี่คนแล้ว..."

(ป้าศรี, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2553)

1.2) การรู้เท่าทันตามข้อมูลที่เป็นจริง

การรู้เท่าทันตามข้อมูลที่เป็นจริง หมายถึง การได้ทราบเกี่ยวกับข้อมูล รายละเอียดต่างๆ ในทางวิชาการหรือข้อมูลทางระบาดวิทยาเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงนั้นได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อ 2 แหล่งที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

ก. สื่อบุคคล

สื่อบุคคล สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ บุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ และบุคคลที่เป็นสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง ซึ่งบุคคลทั้ง 2 กลุ่มได้มีบทบาทในการถ่ายทอดข้อมูลเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนี้

เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์

เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ในที่นี้ หมายถึง เจ้าหน้าที่ที่เป็นพยาบาลในศูนย์บริการสาธารณสุขดังกล่าว ซึ่งกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทมากที่สุดในการให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และมีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน คือ ทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็ว ซึ่งเป็นกลุ่มเจ้าหน้าที่เฉพาะกิจในการปฏิบัติงานเพื่อเฝ้าระวังสถานการณ์การเกิดขึ้นรวมทั้งการแพร่ระบาดของโรคร้ายแรงต่างๆที่ทางกรมควบคุมโรคได้กำหนดไว้ ซึ่งโดยบทบาทและภารกิจแล้วจึงทำให้กลุ่มเจ้าหน้าที่ดังกล่าวต้องค่อนข้างมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านภายนอกมากกว่าการให้บริการรักษาพยาบาลอยู่ภายในศูนย์บริการสาธารณสุข

สมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมชุมชนสวนหลวง

การพูดคุย การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในชุมชนในชีวิตประจำวัน เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและส่งต่อหมุนเวียนข้อมูลต่างๆภายในชุมชนได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามการพูดคุยกันของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นจะเป็นไปในลักษณะการแสดงความคิดเห็นหรือความรู้สึกต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากกว่าการแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดข้อมูลที่เป็นจริง (facts) เกี่ยวกับโรคดังกล่าว ซึ่งอาจจะท่อนความสนใจของชาวชุมชนสวนหลวงต่อโรคดังกล่าวได้บ้าง แต่ไม่อาจจะท่อนได้ว่า ชาวบ้านมีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับโรคดังกล่าวได้แต่ประการใด

ข. สื่อโทรทัศน์

สื่อโทรทัศน์ ถือได้ว่าเป็นสื่อที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากที่สุด เนื่องจากเป็นสื่อที่สมาชิกส่วนมากในชุมชนสวนหลวงมีไว้ครอบครอง และรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆจากสื่อดังกล่าวเป็นประจำทุกวัน แม้ว่าสมาชิกส่วนมากจะไม่ได้ให้ความสนใจในการติดตามข้อมูลข่าวสารในเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยตรง แต่ชาวบ้านก็สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวด้วยการรับรู้แบบฉาบฉวย หรือภาษาชาวบ้านที่เรียกว่า "การรับรู้แบบผ่านๆ" กล่าวคือชาวบ้านให้ความเห็นว่าการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นเป็นการรับรู้แบบไม่ได้ตั้งใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการรับรู้แบบบังเอิญ เช่น การติดตามชมรายการข่าวในช่วงเวลาต่างๆตามสถานีโทรทัศน์ช่องต่างๆ แล้วบังเอิญมีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ณ เวลานั้นพอดี หรือกำลังทำกิจกรรมอื่นๆในชีวิตประจำวันอยู่แล้วได้บังเอิญยินข่าวเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงเกิดการรับฟังและจดจำข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์และข้อมูลต่างๆของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยไม่รู้ตัว แม้กระนั้นการรับรู้แบบผิวเผินดังกล่าวจากสื่อโทรทัศน์ก็สามารถส่งผลให้ชาวบ้านได้รับรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และข้อมูลเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้เช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สื่อทั้ง 2 แหล่งต่างก็มีอิทธิพลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง อย่างไรก็ตาม สื่อทั้ง 2 แหล่ง ก็มีความแตกต่างในตัวเนื้อหา (contents) หรือรายละเอียด (details) ที่แตกต่างกันไปในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อชาวชุมชนสวนหลวง กล่าวคือ สื่อบุคคลที่เป็นหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลทางวิชาการ และสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นหลัก ในขณะที่สื่อบุคคลที่เป็นชาวบ้านด้วยกันนั้นจะทำหน้าที่ช่วยแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่ต่างฝ่ายต่างได้รับข้อมูลมาจากสื่อแหล่งต่างๆ ในลักษณะของการพูดคุยกันในชีวิตประจำวันทั้งในขณะประกอบอาชีพ และการไปมาหาสู่ระหว่างเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน สำหรับสื่อโทรทัศน์จะนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะของข่าวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันมากกว่าการให้ข้อมูลทางวิชาการ เช่น จำนวนผู้ป่วยและจำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน สถานที่ที่พบการแพร่ระบาดของโรคติดต่อดังกล่าว เป็นต้น

2) การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผล (สมดุลชีวิตหรือทางสายกลาง)

การดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ก็คือการดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผล ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "การเดินทางสายกลาง" หรือ "มัชฌิมาปฏิปทา" ซึ่งหมายความว่า เป็นการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมตามที่ควรจะเป็น หรือตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ไม่สุดโต่งหรือถูกชักนำไปปฏิบัติในทิศทางใดทิศทางหนึ่งมากเกินไป ทางสายกลางที่ดีคือแนวทางการดำเนินชีวิตที่มีหลักหรือจุดแห่งความพอดี มีหลักที่แน่นอน มีจุดหมายหรือเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งเมื่อคนเรากำหนดเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว แนวทางที่นำไปสู่จุดหมายหรือการกระทำที่ตรงจุดพอเหมาะพอดีที่จะนำไปสู่ผลที่เกิดตามเป้าหมายนั้น จึงจะเรียกได้ว่าเป็น "ทางสายกลาง" ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นไม่มีความตื่นตระหนกตกใจกับข้อมูลข่าวสารที่ตนเองรับรู้ จนนำไปสู่การปฏิบัติตนในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จนเกินจริง แต่ประการใด กล่าวคือ เมื่อชาวชุมชนสวนหลวงรู้ว่าอาการต่างๆ ของโรคเป็นเช่นใด รวมทั้งรู้จักการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นมีการปฏิบัติตนเช่นใด ก็จะไม่แสดงพฤติกรรมที่เกินจริงเกินไป เช่น การไม่จำเป็นต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลา โดยชาวชุมชนสวนหลวงก็จะสวมหน้ากากอนามัยเฉพาะเวลาที่อยู่ในที่สาธารณะเท่านั้น เช่น ภายในตลาด ภายในรถประจำทาง นอกจากนี้ยังมีการไม่แสดงอาการรังเกียจบุคคลที่สวมหน้ากากอนามัย โดยใช้หลักการมองโลกในแง่ดีว่า คนที่สวมหน้ากากอนามัยเป็นคนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม แม้กระทั่งเมื่อรู้ๆ ตนเองเป็นไข้หวัดแต่ไม่แน่ใจว่าเป็นไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 หรือไม่ ก็จะไม่วิตกกังวลจนถึงขั้นไม่กล้ามีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในชุมชน เป็นต้น ซึ่งที่มาของการดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผลนั้นสืบเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ จากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างรอบด้าน และการรู้แจ้ง (enlighten) หรือการสังเคราะห์บทเรียนที่ได้จากการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถลงมือกระทำได้โดยง่ายและก่อให้เกิดผลดีต่อสุขภาพของตนเองตามมา ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นใดใดที่จะต้องวิตกกังวลเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากจนเกินไป

"...รู้สึกที่น่ากลัวนะที่รู้ว่าโรคนี้มีคนป่วยแล้วตาย แต่ถ้าเราดูแลตัวเองดีๆ คิดว่าคงไม่เป็นอะไรมาก จะตายก็ตาย ไม่กลัวหรอกเพราะสักวันเราก็ตาย ทำวันนี้ให้ดีที่สุด ตอนนี้ก็ป้องกันตัวเองให้ดีที่สุดก็พอ..."

(บ้าน้อย, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2553)

"...มีอยู่ช่วงหนึ่งที่เราเป็นหวัด ก็พูดคุยกับคนอื่นได้ตามปกติ คนอื่นก็รู้ว่าเราเป็นหวัด ก็มีบ้างที่แซวกันว่าเป็นหวัด 2009 รีเบล่า แต่ก็ไม่มีใครรังเกียจอะไรเรา เราก็พูดคุยกับคนอื่นตามปกติ แต่ก็ระวังตัวบ้าง เช่น ปิดปากเวลาไอจาม บางครั้งก็สวมหน้ากากนะ เพราะกลัวว่าหวัดเราจะไปติดเขา..."

(คุณนวล, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2553)

"...ไม่ได้กลัวอะไรมากมายนะ เพราะถ้าเริ่มต้นที่เราดูแลตัวเองดีๆ มันก็ไม่น่าจะระบาดไปสู่คนอื่นได้..."

(คุณเพลิน, สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2553)

อย่างไรก็ตามการที่ชาวชุมชนสวนหลวงไม่มีความตื่นตระหนกต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น อาจเป็นเพราะพวกเขายังไม่เคยทราบว่า ภายในชุมชนตนเองมีผู้ป่วยด้วยโรคดังกล่าวแล้วจำนวน 3 คน ซึ่งอาจทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่า สถานการณ์การแพร่ระบาดภายในชุมชนของตนเองยังไม่รุนแรงจนมองว่าเรื่องที่เกิดขึ้นใกล้ตัวก็เป็นได้

3) การรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง (critical thinking)

การติดสะท้อนกลับภายในใจ (critical thinking) ถือได้ว่าเป็นกระบวนการสำคัญของการเจริญสติที่สมบูรณ์ เพราะถึงแม้คนเราจะสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างรอบด้าน หรือมีความรู้มากมายแล้ว แต่ถ้าปราศจากการคิดไตร่ตรอง หรือพิจารณาถึงความรู้ที่ได้รับมาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ปัญหาหรือความรู้อันนั้นก็อาจไม่เกิดขึ้นตามมา ซึ่งจะไม่ทำให้เกิดเป็นสุขภาวะทางปัญญาที่สมบูรณ์ ซึ่งในภาวะวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ระบาดนั้น ชาวชุมชนสวนหลวงแม้จะมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่จากการศึกษาค้นพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงไม่ค่อยให้ความสนใจกับเรื่องความถูกต้องหรือความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ตนเองได้รับเท่าที่ควร เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากให้ความสนใจกับการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันมากกว่า การสละเวลาใส่ใจเพื่อตรวจสอบความถูกต้องหรือตั้งข้อสงสัยกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ที่ตนเองได้รับจึงเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนสวนหลวงมองว่าเป็นเรื่องที่เสียเวลา

"...เขาให้ข้อมูลอะไรมา เราก็อ่านๆ ฟังๆ ไป ถ้าไม่ถูกก็คงไม่ให้เรามาหรอก..."

(คุณพร, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2553)

“...เขาเตือนมาอย่างไรก็ตามไว้ไม่เสียหายอะไร...ไม่รู้จะไปสงสัยอะไร เพราะคนที่ให้ข้อมูลก็ดูน่าเชื่อถืออยู่แล้ว เพราะเป็นพยาบาลอยู่ที่สาธารณสุข...”

(คุณนิต, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2553)

“...บอกอะไรมาก็ทำตามค่ะ วันๆก็ทำแต่งงาน ไม่มีเวลามาสงสัยหรือคิดว่าข้อมูลข่าวสารอะไรถูกหรือผิด...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงก็ค่อนข้างเชื่อมั่นในความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารที่ได้รับพอสมควร เนื่องจากผู้ที่ให้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวแก่ตน เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพนั้นโดยตรง เช่น ชาวสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวจากองค์การอนามัยโลก เนื้อหาข่าวจำนวนผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตจากโรคดังกล่าวที่ปรากฏตามสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ ข้อมูลการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวชุมชนสวนหลวงให้ความเชื่อมั่นกับระบบชำนาญการเฉพาะด้าน (expert system) เป็นอย่างมาก ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านความไว้วางใจในความน่าเชื่อถือและความถูกต้องจากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่ตนเองได้รับโดยไม่จำเป็นต้องผ่านการพิจารณาหรือตั้งข้อสงสัยกับข้อมูลข่าวสารที่ตนเองได้รับแต่ประการใด

4.6.3 การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility)

ในการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) นั้น จะเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมภายใน (covert behavior) ซึ่งเกี่ยวกับทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ของชาวชุมชนสวนหลวงที่ตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เครื่องข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมเป็นอย่างดี ซึ่งพิจารณาหลักของความเข้าใจในผู้อื่นและปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข (empathy) โดยชาวชุมชนสวนหลวงต่างก็เห็นถึงความสำคัญของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ว่านอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองแล้ว ยังช่วยทำให้ผู้อื่นในชุมชนตลอดจนภายนอกชุมชน ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากการที่ตนเองได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วย ซึ่งก็คือการที่ผู้อื่นในชุมชนหรือสังคมนั้น มีสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บป่วยหรือติดโรคดังกล่าวจากพฤติกรรมที่เหมาะสมของตน ซึ่งการมีสำนึก

รับผิดชอบต่อสังคมอาจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรรมมีส่วนร่วมทางสังคมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป

“...จริงอยู่ที่มีการรณรงค์ให้สวมหน้ากาก ก็เป็นเรื่องที่ดีนะ แต่ด้วยอาชีพของเรามันต้องพูดคุยกับลูกค้า และต้องคุยกับคนอื่น ๆ ในแต่ละวัน จึงไม่สะดวกนักที่จะต้องสวมหน้ากากอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าไปไหนมาไหนนอกจากที่นี่ก็จะใส่ละ เช่น ตอนขึ้นรถเมล์...”

(ป่าต๋ม, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

“...แม้เราไม่ได้ป่วยก็ตาม แต่เวลาไอหรือจาม ก็ใช้มือปิดปากนะ คนรอบข้างเขาจะได้สบายใจ...”

(คุณแก้ว, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2553)

“...เราป่วยไม่เป็นไรหรอก แต่ถ้าคนอื่นต้องมาป่วยเพราะเรานี้มันก็บาปนะ เพราะไปเบียดเบียนเขา แม้จะทำไปโดยรู้ตัวหรือไม่ แต่สิ่งดีๆ จะเกิดในสังคมได้ สามารถเริ่มต้นจากคน 1 คนหรือที่ตัวเราได้ก่อนเสมอ...”

(ลุงสมัคร, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมกับการมีส่วนร่วมที่จะแสดงพฤติกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันการเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องแต่ประการใด เพราะในความคิดด้านหนึ่งที่ว่าชุมชนชนวนหลวงมีความเห็นด้วยหรือแสดงถึงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ความคิดอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกันหรือแฝงอยู่ก็คือการเห็นแก่ผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดภายในตัวเอง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเปรียบเสมือนการซึ่งนำหน้าระหว่างสำนักส่วนบุคคลกับสำนักร่วมที่มีต่อสังคมว่าปัจเจกบุคคลจะให้น้ำหนักหรือความสำคัญกับสิ่งใดมากกว่ากันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวกับผลประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นพฤติกรรมกรรมมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น จึงไม่สามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่าเกิดจากการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมแต่ประการใด เพราะการกระทำที่แสดงออกมานั้นในบางครั้งก็ถูกควบคุมด้วยสำนักส่วนบุคคลหรือการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนบุคคลของตนเองเป็นหลัก เช่น ความต้องการมีสุขภาพดี ความต้องการที่จะให้ผู้อื่นในสังคมยอมรับตนเอง เป็นต้น

4.7 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

จากคุณลักษณะต่างๆที่บ่งชี้ถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง 5 ประการ คือ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร และความต้องการนั้น เมื่อนำมาพิจารณาควบคู่กับสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แล้วนั้น พบว่าองค์ประกอบต่างๆแต่ละด้านที่บ่งชี้ถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนี้

4.7.1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน

เมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อมภายในชุมชนแล้ว การที่ชาวชุมชนสวนหลวงมีสถานภาพการเป็นผู้ค้าหรือมีอาชีพเกี่ยวข้องกับการค้าขายค่อนข้างมาก จึงเอื้อต่อการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากกลุ่มผู้ที่มีอาชีพค้าขายจะมีการกระจุกตัวกันอยู่ภายในบริเวณเดียวกัน ซึ่งสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยเช่นนี้ จึงเอื้อต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกภายในชุมชนได้โดยง่าย เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงอาศัยอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน ประกอบกับสถานภาพการเป็นผู้เช่า และการมีอาชีพค้าขายเหมือนกันจึงเอื้อต่อการสร้างความเข้าใจในการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็น อารมณ์และความรู้สึกต่างๆได้ง่ายขึ้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถก่อให้เกิดการรู้เท่าทันเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้มากขึ้น เพราะความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในระดับปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียวต่อไป แต่ได้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือการแบ่งปันข้อมูลดังกล่าวร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานของการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนการแสดงพฤติกรรมในการมีส่วนร่วมต่อการป้องกันการเกิดโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป

“...อยู่ใกล้ๆกันแค่นี้เอง ไปไหนมาไหนก็คุยกันได้สะดวก เดินไม่กี่ก้าวก็ถึงแล้ว..”

(คุณวรรณ, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2552)

4.7.2 การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารกันทั้งภายในและภายนอกชุมชนนับได้ว่ามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง เนื่องจากเป็นกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้เกิดการรับรู้โดยตรงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 สำหรับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นก็เป็นเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งทางสำนักกระบวนวิชา กรมควบคุมโรคในฐานะที่เป็นหน่วยงานภายนอกเครือข่ายหรือชุมชนสวนหลวงนั้นได้มีการสื่อสารเข้ามายังชาวชุมชนสวนหลวงโดยผ่านศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ และตามสื่อต่างๆ เกี่ยวกับข้อมูล ข่าวสาร เช่น วิธีการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นอกจากนี้ยังเป็นพฤติกรรมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนภายในชุมชนด้วย ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น อารมณ์และความรู้สึกต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา

4.7.3 การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน

หลักของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่นำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์กับสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แล้วนั้น อาจกล่าวได้ว่า สามารถหยิบยกการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในแง่ทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุมาอธิบายได้สอดคล้องมากกว่า เนื่องจากลักษณะของทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นส่วนมากจะมีลักษณะเป็นเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะจับต้องไม่ได้ (non material resources) ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสารในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริง (facts) และข้อมูลที่มีลักษณะเป็นความรู้สึก ความคิดเห็น (opinions) ที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วย ซึ่งมีมิติในด้านการเจริญสติอันเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาวะทางปัญญานั้น อาจเป็นผลมาจากข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเป็นหลัก ในขณะที่มิติด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอาจมีเรื่องของความรู้สึก ความคิดเห็น ที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่า ซึ่งมีที่มาจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อารมณ์ ความรู้สึกที่มีต่อโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งการแลกเปลี่ยนดังกล่าวไม่จำเป็นต้องมาจากการปฏิสัมพันธ์ด้วยการพูดคุยเสมอไป แต่อาจเป็นการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่นภายในชุมชนก็เป็นได้ ดังตัวอย่าง

“...เดิมที่ตัวเราเองไม่สนใจหรือกัไฮ้หวัด 2009 เนี่ย ก็เห็นเขา (คนข้างบ้าน) สวมหน้ากากอนามัย เราก็กลับมาคิดว่าซั้กยังงั้ๆ คือ ถ้าเราไม่ใส่บ้างเขาจะมองว่าเราไม่น่าคบมั้...คิดว่าเราน่าจะลองทำอะไรซั้กอย่างบ้าง เช่น สวมหน้ากากตามเขาไปเลย (หัวเราะ) ไม่ก็ทำยังงั้ก็ได้ให้ไม่เป็นหวัด เขาจะได้ไม่กลัวเรา (หัวเราะ)...”

(คุณนิต, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2553)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการผสมผสานกันระหว่างข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็นจากการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมนั้นสามารถนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมกรรมที่มีส่วนร่วมทางสังคมในด้านการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา เพราะในบางครั้งพฤติกรรมของคนเรานั้นอาจเป็นผลมาจากการรับรู้และทัศนคติซึ่งในที่นี้ก็คือการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอันมีที่มาจาก การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนภายในเครือข่าย อย่างไรก็ตามพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนนั้นก็มาจากองค์ประกอบอื่นๆ ในเครือข่ายทางสังคมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การติดต่อสื่อสารและความต้องการในด้านต่างๆ เช่น ความต้องการมีสุขภาพดี ด้วยเหตุนี้การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนจึงทำให้เกิดการสร้างสุขภาวะทางปัญญาได้ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ การเจริญสติ การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการมีส่วนร่วมในการแสดงพฤติกรรมที่ช่วยป้องกันการแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

4.7.4 ความเหนียวแน่น

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่า การพิจารณาถึงความเหนียวแน่นนั้นจะต้องพิจารณาทั้งในระดับการมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมทางสังคมควบคู่กันไป ซึ่งในการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเหนียวแน่นกับสุขภาวะทางปัญญาเกี่ยวกับการรับมือวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น สามารถอธิบายได้ว่า ความเหนียวแน่นภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง ไม่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เท่าที่ควร เนื่องจากความเหนียวแน่นที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงนั้นไม่มีความเป็นปึกแผ่นเท่าที่ควรที่สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกภายในเครือข่ายมีส่วนร่วมหรือการกระทำทางสังคมร่วมกันในการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวชุมชนสวนหลวงมีการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในลักษณะของปัจเจกบุคคลมากกว่าการมีพฤติกรรมร่วมต่อกัน ประเด็นดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำการของ Anthony Giddens ได้ว่า ปัจเจกบุคคล (actors) ซึ่งในที่นี้ คือ ชาวชุมชนสวนหลวงนั้น มีเสรีภาพในการกระทำหรือการแสดง

พฤติกรรมได้โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับโครงสร้าง (structure) ภายในสังคมของตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในที่นี้คือ เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง แม้ว่าโดยปกติแล้วธรรมชาติของความเป็นเครือข่ายทางสังคมนั้นก็ไม่ได้มีลักษณะของความสัมพันธ์ที่ถูกถักทอเข้าด้วยกันอย่างเคร่งครัดหรือเป็นทางการเสมอไป (strength of weak ties) แต่ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูงกว่าความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่จะต้องปฏิบัติตามกติกาหรือโครงสร้างของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่ว่า ความเหนียวแน่นภายในชุมชนสวนหลวงนั้นยังไม่ปรากฏชัดเท่าที่ควรซึ่งสืบเนื่องมาจากลักษณะของสังคมสมัยใหม่ตามแนวคิดของ Durkheim ที่มองว่า สังคมสมัยใหม่หรือสังคมเมืองนั้นมีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความชำนาญเฉพาะด้านหรือหน้าที่ของแต่ละคนที่มีความรับผิดชอบแตกต่างกันไปมากกว่าการพึ่งพาอาศัยด้วยความสมัครใจในลักษณะการร่วมกันทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนหลวงก็คือชาวชุมชนสวนหลวงให้ความสำคัญกับเรื่องการค้าขายหรือผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก มากกว่าการให้ความสนใจเรื่องของผู้อื่นหรือความเป็นไปภายในชุมชนของตน หรือกล่าวอีกนัยก็คือชาวชุมชนสวนหลวงมีสำนึกส่วนบุคคลสูงกว่าสำนึกร่วมในความเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความเหนียวแน่นภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้นมีไม่มากเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคมด้านความเหนียวแน่นจึงอาจส่งผลกระทบต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาไม่มากเท่าที่ควร เพราะจากการที่พบว่าชาวชุมชนสวนหลวงมีสำนึกส่วนบุคคลสูงกว่าสำนึกร่วมในความเป็นพวกเดียวกันนั้นก็อาจเป็นสิ่งที่สะท้อนได้ว่า ชาวชุมชนสวนหลวงอาจมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมในระดับที่ไม่สูงนัก อย่างไรก็ตามสำนึกส่วนบุคคลของชาวชุมชนสวนหลวงที่มองว่าการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองเป็นหลักก่อนนั้นสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ด้านสุขภาพกับสมาชิกคนอื่นภายในชุมชนหรือสังคมได้ด้วยเช่นกัน เพราะการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดจากการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมเสมอไป แต่สามารถเกิดจากการที่ปัจเจกบุคคลตระหนักถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวเองหรือการเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนจากการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งแม้บุคคลคนนั้นจะไม่เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นในสังคม แต่การกระทำบางอย่าง เช่น การสวมหน้ากากอนามัย การใช้เจลล้างมือเป็นประจำ ก็สามารถส่งผลด้านบวกต่อผู้อื่นในสังคมได้เช่นกัน กล่าวคือ เป็นการลดโอกาสเสี่ยงที่คนอื่นในสังคมจะต้องมาสัมผัสกับเชื้อโรคซึ่งมาจากบุคคลที่อาจเข้าข่ายเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

4.7.5 ความต้องการ

ความต้องการของชาวชุมชนสวนหลวง ถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีความสนใจและตระหนักเกี่ยวกับเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้น ซึ่งความต้องการต่างๆของชาวชุมชนสวนหลวง อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่เป็นตัวขับเคลื่อนทำให้องค์ประกอบด้านอื่นๆของเครือข่ายทางสังคมมีการทำงานสอดประสานกันเพื่อนำไปสู่การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งสามารถอธิบายได้โดยจำแนกตามประเภทของความต้องการต่างๆ 3 ประเภทได้ ดังนี้

1) ความต้องการทางกายภาพ

ความต้องการมีสุขภาพร่างกายดีซึ่งถือได้ว่าเป็นความต้องการทางกายภาพอย่างหนึ่งนั้น เป็นสิ่งที่ชาวชุมชนสวนหลวงปรารถนา เพราะฉะนั้นเมื่อชาวชุมชนสวนหลวงไม่ต้องการเจ็บป่วยจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ชาวชุมชนสวนหลวงจึงให้ความสนใจกับการรับรู้และการรับมือกับโรคดังกล่าว

2) ความต้องการทางจิตใจ

ความสบายใจ และการไม่วิตกกังวลจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นถือได้ว่าเป็นความต้องการทางจิตใจอย่างหนึ่งของชาวชุมชนสวนหลวง การที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้และวิธีการรับมือกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไว้ล่วงหน้า จึงเป็นการทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกอุ่นใจว่าจะมีวิธีการในการรับมือ ซึ่งเป็นการปฏิบัติตัวเองในด้านต่างๆ ในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น การรู้จักป้องกันและระวังตนเองไม่ให้มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคดังกล่าว อาทิ การไม่ล้างมือก่อนหยิบจับอาหาร การอยู่ในที่สาธารณะซึ่งมีคนพลุกพล่านโดยไม่สวมหน้ากากอนามัย เป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความรู้ (knowledge) จึงเป็นเครื่องมือที่ดีที่ช่วยทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้สึกอุ่นใจและเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความต้องการทางจิตใจช่วยเสริมสร้างให้เกิดการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นด้วยเช่นกัน

3) ความต้องการทางสังคม

ความต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่นในสังคมว่า ไม่ได้เป็นผู้ที่ต้องสงสัยว่าเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ถือได้ว่าเป็นความต้องการทางสังคมอย่างหนึ่งของชาวชุมชนสวนหลวง เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงต้องการและคาดหวังที่จะมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน ดังนั้นความต้องการทางสังคมจึงส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจที่จะหาแนวทางในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจเริ่มต้นจากการแสวงหาข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการป้องกันโรคดังกล่าว หรือเกิดมุมมองหรือทัศนคติในการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมว่าจะมีพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อป้องกันไม่ให้ตัวเองและคนในชุมชนเป็นโรคดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ก็ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนเกิดความรู้สึกวิตกกังวลว่า การแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นว่าเข้าข่ายเป็นผู้ป่วยโรคดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสวมหน้ากากอนามัย อาจทำให้ชาวบ้านบางคนเกิดความรู้สึกกลัวจนเลิกคบค้าสมาคมกับตน เพราะฉะนั้นความกลัว ความวิตกกังวล หรือความรู้สึกว่าจะมีตราบาปจากการเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมเข้าข่ายว่าเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีความตื่นตัวหรือความสนใจที่จะรับรู้และรับมือกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้นด้วยเช่นกัน

แม้ว่าชาวชุมชนสวนหลวงบางส่วนจะให้ความสำคัญกับเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนจนนำไปสู่ความตื่นตัวในการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แต่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนกลับมองว่า การสวมใส่หน้ากากอนามัยจะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเป็นผู้เจ็บป่วยจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งสะท้อนถึงความรู้สึกว่ามีตราบาปด้วยเช่นกัน ซึ่งผู้ที่มีความคิดเช่นนี้จะมองว่า ทางออกในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นไม่จำเป็นต้องแสดงออกมาเป็นการกระทำในลักษณะที่ทำให้คนอื่นในสังคมเกิดความสงสัยหรือความไม่แน่ใจในเรื่องสุขภาพของตน แต่เป็นการกระทำอื่นๆที่สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมต่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ด้วยเช่นกัน เช่น การออกกำลังกายเป็นประจำ การทำความสะอาดมืออย่างพิถีพิถัน เป็นต้น ซึ่งรูปแบบของการกระทำดังกล่าวจะสังเกตได้ว่า เป็นการกระทำที่มุ่งผลให้เกิดประโยชน์กับตนเองเป็นหลักมากกว่าการคำนึงถึงผู้อื่น สะท้อนให้เห็นถึงการที่ชาวชุมชนสวนหลวงมีสำนึกส่วนบุคคลมากกว่าสำนึกร่วมซึ่งนำไปสู่ภาวะความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคมที่ไม่ปรากฏชัดในชุมชนสวนหลวงตามมา

บทสรุป

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวง พบว่า เครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลไม่ชัดเจนเท่าที่ควรต่อการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง แม้ว่าความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงช่วยให้การรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในชุมชนสวนหลวงมีลักษณะการแพร่กระจายบ้างในระดับหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการติดต่อสื่อสารภายในระหว่างสมาชิกภายในชุมชนที่ได้รับข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคดังกล่าวมาจากเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข อย่างไรก็ตามการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากมักเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือเป็นการรับรู้ด้วยตนเองผ่านสื่อในชีวิตประจำวันอย่างโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ตลอดจนแผ่นพับ เอกสารต่างๆที่ได้รับมาจากสถานพยาบาลต่างๆ มากกว่าการรับรู้ผ่านสมาชิกคนอื่นๆภายในเครือข่ายทางสังคม ซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจเกิดจากการที่เครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงนั้นไม่ได้มีบุคคลซึ่งเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย (hub) ซึ่งในที่นี้ คือ คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิม อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับชาวบ้านอีกต่อไป จึงส่งผลต่อปัญหาการกระจายข้อมูลข่าวสารภายในชุมชนเพราะไม่ได้เกิดจากการเริ่มต้นกระจายข้อมูลข่าวสารที่ศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคม จึงไม่สามารถทำให้ผู้กระจายข้อมูลข่าวสาร (gate keepers) คนอื่นๆทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ได้เนื่องจากข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมานั้นมีหลากหลายแหล่งจึงทำให้ไม่มีข้อมูลที่เป็นเอกภาพจากการคัดกรองของบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่าย ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงรู้สึกว่าการรับรู้ข้อมูลด้วยตนเองจากสื่อใกล้ตัวอย่างสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์นั้นมีความชัดเจนและน่าเชื่อถือมากกว่า เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าบทบาทของเครือข่ายทางสังคมจึงอาจไม่ส่งผลเท่าที่ควรต่อการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง ซึ่งสาเหตุมาจากความเหนียวแน่นหรือความเป็นปึกแผ่นภายในชุมชนสวนหลวงนั้นไม่ปรากฏให้เห็นชัด และการขาดบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคม (hub) ในชุมชนสวนหลวง

อย่างไรก็ตามในด้านการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น พบว่าเครือข่ายทางสังคมค่อนข้างมีอิทธิพลต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้กับชาวชุมชนสวนหลวงเพื่อใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจากการพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆของความเป็นเครือข่ายทางสังคมทั้ง 5 ประการ คือ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร และความต้องการต่างๆ ผู้วิจัยพบว่า การทำงานของกลไกต่างๆทั้ง 5 ประการข้างต้นนั้นจะไม่สามารถก่อให้เกิดสุขภาวะ

ทางปัญญาขึ้นมาได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ถ้าปราศจากความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันระหว่างองค์ประกอบของความเป็นเครือข่ายทางสังคมทั้ง 5 ประการ กล่าวคือ จุดเริ่มต้นในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญานั้น เกิดจากการที่ชาวชุมชนสวนหลวงหรือสมาชิกภายในเครือข่ายนั้นเกิดความต้องการในด้านต่างๆขึ้นมา คือ ความต้องการมีสุขภาพแข็งแรงปลอดภัยจากการเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ความต้องการไม่มีความทุกข์และกังวลใจจากการไม่รู้เรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และความต้องการที่จะมีสายสัมพันธ์ที่ดีหรือได้รับการยอมรับในการคบค้าสมาคมจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่เป็นคนรอบข้างทั้งในชุมชนตลอดจนสังคมจากการไม่ได้เป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งความต้องการต่างๆดังกล่าวนี้ จะไม่สามารถนำไปสู่การสร้างสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆได้ทันที แต่จะต้องอาศัยองค์ประกอบอื่นๆของความเป็นเครือข่ายทางสังคมเข้าไปสนับสนุนด้วย โดยความต้องการต่างๆเหล่านี้จะเป็นปัจจัยกระตุ้นให้การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร ความเหนียวแน่น ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในชุมชน และอาศัยการหล่อหลอมจากสภาพแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงค่อยนำไปสู่การสร้างสุขภาวะทางปัญญาในแต่ละด้านขึ้นมาเพื่อใช้รับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป

1) การมีส่วนร่วมทางสังคม

มิติด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ถือได้ว่าเป็นมิติสุขภาวะทางปัญญาในด้านการปฏิบัติจริง (practices) ที่ปรากฏออกมาเป็นการกระทำ (actions) ซึ่งกล่าวได้ว่า ความเป็นเครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นอย่างมาก เนื่องจากเงื่อนไขด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนนั้นทำให้การสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การกระทำใดใดที่คนส่วนมากให้การยอมรับว่าดีหรือเป็นสิ่งที่เหมาะสมจึงมีอิทธิพลต่อการเลียนแบบหรือกระทำตามกันได้เช่นกัน เพื่อให้ตนเองได้รับการยอมรับจากสมาชิกคนอื่นๆภายในสังคม นอกจากนี้การลงมือปฏิบัติจริงช่วยทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงหรือเกิดการสังเคราะห์ได้ว่า วิธีการต่างๆในการป้องกันไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ช่วยก่อให้เกิดผลประโยชน์ด้านสุขภาพของตนเองได้อย่างแท้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) และอาจนำไปสู่ความสนใจที่จะรับรู้ข้อมูลดังกล่าวเพิ่มเติมหรือเกิดความเข้าอกเข้าใจผู้อื่นในสังคมมากขึ้นผ่านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สุขภาวะทางปัญญา

ด้านการมีส่วนร่วมนั้นนำไปสู่การสังเคราะห์หรือการถอดบทเรียนได้ว่า ภายใต้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ชาวชุมชนสวนหลวงได้เรียนรู้บทเรียนหรือเกิดความรู้ใหม่จากการปฏิบัติจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆที่เหมาะสมเพื่อป้องกันโรคดังกล่าว จนเกิดความรู้สึกว่าเป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์จริงกับตนเองและบุคคลรอบข้าง จึงกล่าวได้ว่า **การสังเคราะห์** เป็นมิติอีกด้านของสุขภาวะทางปัญญาที่มีความสำคัญ เพราะบทเรียนที่ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับนั้น เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและการเจริญสติซึ่งเป็นพฤติกรรมภายใน ซึ่งมีความสำคัญต่อการที่ชาวชุมชนสวนหลวงย้อนกลับไปทำความเข้าใจหรือรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้น ตลอดจนมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างต่อเนื่องต่อไป

“...ก็ไม่เห็นว่าจะร้ายแรงอะไร ถ้าเราทำตามที่สาธารณสุขบอก ก็คงไม่เป็นโรคที่ว่านั้นหรอก...ที่พี่ทำอยู่ก็เห็นว่าเหมาะสมดี ลูกค้าก็ไว้ใจเราด้วย ป้องกันโรคจากคนอื่นด้วย ถ้าคนอื่นทำอย่างนี้กันหลายคนก็คงจะดี ไปไหนมาไหนจะได้สบายใจไม่ต้องระแวงว่าจะติดโรคจากใคร...”

(คุณนุช, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

“...อาชีพค้าขายอย่างเรา มันก็ต้องเจอกับคนมากมาย ถ้าเรารู้จักรักษาความสะอาด ทำตามทีเสื้อเขารณรงค์ ไม่ใช่แค่ตัวเราสบายใจ คนซื้อก็สบายใจด้วย เพราะเขามั่นใจว่าเรารักษาความสะอาดไป...”

(คุณอนงค์, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2553)

“...รู้สึกดีค่ะที่เขาสวมหน้ากากอนามัย ผ่ากันเปื้อน เราจะได้มั่นใจว่าอาหารที่ซื้อจากร้านเขาสะอาด แสดงให้เห็นว่าเขาเอาใจใส่ลูกค้าอย่างเราด้วย...”

(คุณแก้ว, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2553)

2) การเจริญสติ

มิติด้านการเจริญสตินั้น ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการเจริญสติในด้าน การรู้เท่าทัน แม้ว่าบทบาทของเครือข่ายทางสังคมนั้นจะมีอิทธิพลไม่เด่นชัดนักต่อชาว

ชุมชนสวนหลวงในการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ก็ตาม แต่ในการรับมือนั้น ในด้านการเจริญสติในส่วนที่เป็นการรู้เท่าทันนั้น กระบวนการของเครือข่ายทางสังคมก็จะเข้ามามีบทบาทเป็นแรงเสริมช่วยสนับสนุนให้การรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มีความแยกแยะ ลุ่มลึกและรอบด้านมากขึ้น กล่าวคือ ในด้านการรับรู้โดยปกติ ชาวชุมชนสวนหลวงมักจะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริง (facts) เป็นหลัก แต่ในการรับมือนั้น การติดต่อกับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในเครือข่ายหรือชุมชนของตนจึงไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์หรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ อารมณ์ และความรู้สึกที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ ซึ่งข้อมูลในส่วนที่เป็นข้อคิดเห็น (opinions) นั้น จึงเป็นส่วนเติมเต็มที่ทำให้การรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มีความรอบด้านมากขึ้น เพราะมีมุมมองของสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรู้เท่าทันที่รอบด้าน เพราะชาวบ้านบางคนที่มีแลกเปลี่ยนข้อมูลอาจมีข้อมูลหรือความคิดเห็นที่น่าสนใจก็เป็นได้ อันเป็นพื้นฐานหรือจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การหารือร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนเพื่อร่วมมือกันวางแผนเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป ซึ่งในจุดนี้สะท้อนให้เห็นถึงปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้หรือการฟังจากผู้อื่น (สุตตมยปัญญา)

สำหรับการเจริญสติในด้านการรู้จักดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผล และการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น พบว่าเกิดจากความรู้อัจฉงจากการลงมือปฏิบัติหรือการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกรป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ว่า โดยแท้จริงแล้วโรคดังกล่าวเป็นสิ่งที่ตัวเราสามารถป้องกันได้ถ้าลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ชาวชุมชนสวนหลวงจึงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นใดใดที่จะต้องตื่นตระหนกหรือหวาดกลัวกับวิกฤตการณ์ดังกล่าวมากนักเกินไป และอาจนำไปสู่การรู้จักแยกแยะข้อเท็จจริงของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้อย่างรอบคอบมากขึ้นว่า ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมีความน่าเชื่อถือ ความถูกต้องเพียงใด แม้ว่าการเจริญสติในด้านการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเองของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นยังไม่ปรากฏชัดเท่าที่ควรก็ตาม เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลาในการประกอบอาชีพของชาวชุมชนสวนหลวง ตลอดจนความเชื่อมั่นในความเป็นวิชาชีพของบุคคลและหน่วยงานที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวให้กับตน

3) การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม

มิติด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ถือได้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่มาจากเครือข่ายทางสังคม ได้ประการหนึ่งผ่านการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน และการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถเกิดจากการได้ลองปฏิบัติหรือการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากผลจากการมีส่วนร่วมนั้นสามารถนำไปสู่ภาวะการรู้แจ้ง (enlightenment) หรือการสังเคราะห์บทเรียนได้ว่า พฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นนอกจากก่อให้เกิดผลดีกับตนเองแล้วสามารถส่งผลต่อคนรอบข้างตนเองได้เช่นกัน เช่น การมองว่าถ้าตนเองสุขภาพดี คนที่อยู่รอบข้างก็จะไม่ติดโรคจากตน เป็นต้น ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความเข้าใจถึงความรู้สึกของผู้อื่นในสังคมและคำนึงถึงประโยชน์ของสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกภายในหรือภายนอกชุมชนก็ตาม ซึ่งในจุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาด้วยตนเอง (จินตตามยปัญญา) เพราะฉะนั้นความเป็นเครือข่ายทางสังคมจึงช่วยให้เกิดการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมได้เช่นกันโดยผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ต่างๆระหว่างสมาชิกภายในชุมชน

เมื่อพิจารณามิติต่างๆของสุขภาวะทางปัญญาแล้วนั้น สามารถกล่าวได้ว่า การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ส่งผลต่อการมีสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการมีส่วนร่วม เนื่องจากพฤติกรรมต่างๆของชาวชุมชนสวนหลวงในการป้องกันไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ 2009 นั้น สะท้อนออกมาในลักษณะการรับมือในระดับปัจเจกบุคคลเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการสวมหน้ากากอนามัย การใช้เจลล้างมือ ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากซึ่งมีการรับรู้ในระดับปัจเจกบุคคลโดยผ่านสื่อต่างๆในชีวิตประจำวัน เช่น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เอกสารต่างๆจากเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุขฯ ซึ่งพบว่าเนื้อหาสาระที่ประชาสัมพันธ์โดยมากจะเป็นการเน้นส่งเสริมให้ประชาชนมีการปฏิบัติตนหรือแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากกว่าการส่งเสริมในด้านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่ง การเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยตรงแต่เกิดขึ้นจากการรับรู้ผ่านการมีส่วนร่วมหรือการลงมือปฏิบัติแล้วเกี่ยวกับพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และนำไปสู่ความรู้อัจฉจากการสังเคราะห์บทเรียนขึ้นมาด้วยตนเองได้ว่า การป้องกันโรคดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถทำได้และป้องกันการแพร่ระบาดได้โดยเริ่มต้นจากตนเอง

อย่างไรก็ตามความเป็นเครือข่ายทางสังคมช่วยกระตุ้นให้สุขภาวะทางปัญญาในมิติด้านการเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นได้ทางหนึ่ง เพราะองค์ประกอบต่างๆในกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมช่วยทำให้สมาชิกภายในสังคมมีการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งเอื้อต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆตามมาจนกลายเป็นสุขภาวะทางปัญญาที่ครบทุกด้าน ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งจากตัวปัจเจกบุคคล (มิติด้านผู้กระทำกร) ผ่านการรับรู้เป็นหลัก และเกิดขึ้นจากเครือข่ายทางสังคมด้วยเช่นกัน (มิติด้านโครงสร้าง) จึงกล่าวได้ว่าชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีสุขภาวะทางปัญญาที่จะใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยแบ่งได้เป็น 4 ด้าน คือ การมีส่วนร่วม การสังเคราะห์ การเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งครอบคลุมในทุกระดับของพฤติกรรมทางสังคม คือ ระดับจิตใต้สำนึก (subconscious) ระดับจิตสำนึก (conscious) หรือความคิด และระดับการปฏิบัติ (action) โดยสะท้อนให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของสุขภาวะทางปัญญา ก็คือ การมีความคิดและการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผล และการรู้แจ้งด้วยตนเอง และรู้จักใช้ความคิดและการกระทำดังกล่าวเพื่อประโยชน์สุขของตนเองตลอดจนเผื่อแผ่ให้กับผู้อื่นในสังคมต่อไป

โดยสรุป เครือข่ายทางสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงทั้ง 4 ด้าน หรือปัญญาทั้งในระดับความคิดและการปฏิบัติ ที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องอาศัยองค์ประกอบด้านตัวผู้กระทำหรือชาวชุมชนสวนหลวงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ชาวชุมชนสวนหลวงที่มีสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมหรือมีพฤติกรรมที่รู้จักป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อยู่แล้ว เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่สุขภาวะทางปัญญาในด้านอื่นๆต่อไปอันเป็นผลมาจากการรู้แจ้งในผลของการกระทำดังกล่าวของตนว่าก่อให้เกิดผลดีอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาถึงความครบถ้วนของสุขภาวะทางปัญญาในมิติด้านต่างๆ ของชาวชุมชนสวนหลวงอาจกล่าวได้ว่า ชาวชุมชนสวนหลวงสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมเด่นชัดที่สุด ในขณะที่สุขภาวะทางปัญญาด้านอื่นๆนั้นยังไม่ปรากฏชัดเท่าที่ควรและยังไม่ปรากฏว่า มีความเชื่อมโยงกับสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมเท่าไรนัก อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงก็มีแนวโน้มสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆอย่างครบถ้วนได้ ถ้าเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีความเหนียวแน่นมากกว่านี้ ซึ่งสุขภาวะทางปัญญาด้านการสังเคราะห์ การเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมจะเกิดตามขึ้นมาได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อชาวชุมชนสวนหลวงเองนั้นได้รู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่ง และได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างจริงจังกับสมาชิกคนอื่นภายใน

ชุมชนด้วย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงที่มาของปัญญาในทางพระพุทธศาสนาซึ่งพบว่ามี 3 ทาง คือ จากการฟัง การคิด และการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งปัญญาหรือการรู้แจ้งนั้นสามารถเกิดจากหนทางใดก็ได้ ดังนั้นสุขภาวะทางปัญญาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นในด้านการมีส่วนร่วมหรือการนำไปปฏิบัติ การสังเคราะห์หรือถอดบทเรียน การเจริญสติ การมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคม ก็ถือได้ว่ามีสุขภาวะทางปัญญาได้เช่นกัน โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีความสุขภาวะทางปัญญาที่ครบทุกด้านแต่ประการใด แต่สิ่งสำคัญคือต้องมีการนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือทุกข์และก่อให้เกิดความสุขในชีวิต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณี การรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” นั้น สืบเนื่องจากผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในปัจจุบัน เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญ ปรากฏการณ์หนึ่ง เนื่องจากการอุบัติขึ้นของการแพร่ระบาดของโรคติดต่อดังกล่าวนั้นไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางร่างกาย (physical well-being) ของคนในสังคมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะด้านอื่นๆ ด้วยเช่นกัน คือ สุขภาวะทางจิตใจ (mental well-being) สุขภาวะทางสังคม (social well-being) ตลอดจนสุขภาวะทางปัญญา (intellectual well-being) ซึ่งเป็นมิติสุขภาวะอีกด้านหนึ่งที่น่าพิจารณาอยู่ไม่น้อยว่า ภายใต้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ชาวชุมชนสวนหลวงซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีสุขภาวะทางปัญญาเพื่อใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไร โดยผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ ดังนี้

1) เพื่อศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

2) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

สำหรับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ประกอบไปด้วย แนวคิดเครือข่ายทางสังคม ทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำการ แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดชุมชน ทฤษฎีการเรียนรู้ แนวคิดสุขภาวะทางปัญญา รวมทั้งคำสำคัญในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยให้การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ชุมชนชนสวนหลวง เจ้าหน้าที่จากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ และเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน สำหรับวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต โดยเครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และสมุดบันทึกการสังเกต นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมที่เป็นเอกสารต่างๆจากทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานเขตปทุมวัน และศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เพื่อนำมาใช้ประกอบการศึกษาในครั้งนี้ด้วย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร นั้นมีเครือข่ายทางสังคมอยู่จริง แต่เครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลไม่เด่นชัดในการส่งผลต่อการรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แต่ส่งผลต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆ ได้แก่ การมีส่วนร่วม การเจริญสติ การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการสังเคราะห์ ในระดับที่แตกต่างกันไป ซึ่งนำไปสู่การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป ซึ่งผลการศึกษาสามารถอธิบายเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

5.1.1 กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร นั้นมีเครือข่ายทางสังคมอยู่จริง ซึ่งในการอธิบายกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบต่างๆที่สะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมไว้ 5 ประการ ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร และความต้องการ ซึ่งสามารถสรุปในแต่ละองค์ประกอบได้ดังนี้

1) สภาพแวดล้อมภายในชุมชน

สภาพแวดล้อมภายในทั้งทางกายภาพและทางสังคมในชุมชนสวนหลวงต่างก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เริ่มต้นจากการที่ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นระยะเวลาอันพอสมควร โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความใกล้ชิด ความคุ้นเคย ท่ามกลางความเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการผสมกลมกลืนทาง

วัฒนธรรมระหว่างคนไทยกับคนไทยเพื่อสายเงินภายในชุมชน ซึ่งความใกล้ชิดดังกล่าวเกิดจากการที่ผู้อาศัยได้มีที่พัก และที่ตั้งของร้านค้าในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งเชื้อต่อการไปมาหาสู่ การพบปะและการติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวก ประกอบกับการที่ผู้อยู่อาศัยส่วนมากมีอาชีพค้าขายเหมือนกัน มีช่วงอายุใกล้เคียงกันซึ่งก็คือวัยทำงาน และมีสถานภาพการเป็นผู้เช่าเหมือนกัน จึงนำไปสู่การทำความรู้จัก และสร้างความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน ด้วยคุณลักษณะร่วมกันบางประการ เช่นนี้ จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มทางสังคมต่างๆตามมาภายในชุมชนสวนหลวง เช่น กลุ่มผู้ค้าในตลาดสวนหลวง กลุ่มผู้ค้าตามอาคารพาณิชย์ ฯลฯ ซึ่งกลุ่มทางสังคมต่างๆเหล่านั้นต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชนสวนหลวงที่ต่างคนต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งต่างก็มีกิจกรรมและพฤติกรรมทางสังคมต่างๆเกิดขึ้นทั้งในชีวิตประจำวันและในโอกาสพิเศษต่างๆ คอยหล่อหลอมให้สมาชิกภายในชุมชน เกิดความรู้สึกร่วมกัน คึกคัก จนนำไปสู่การสร้างสายสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา อย่างไรก็ตามกระบวนการเกิดของเครือข่ายทางสังคมนั้นจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์หรือสามารถคงอยู่ต่อไปได้หากขาดองค์ประกอบอื่นๆที่เข้ามาช่วยสนับสนุน เช่น ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร

2) การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้น ประกอบไปด้วยการติดต่อสื่อสารทั้งระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายด้วยกันกับสมาชิกนอกเครือข่าย ซึ่งการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายนั้นจะเป็นการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสมาชิกที่เป็นชาวบ้านภายในเครือข่ายทางสังคมด้วยกัน โดยรูปแบบการติดต่อสื่อสารจะเป็นไปในลักษณะของการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับข้อมูลข่าวสารไปพร้อมๆกัน ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารนั้นมักจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน สภาพดินฟ้าอากาศ และประเด็นทางสังคมต่างๆที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ ณ ช่วงเวลานั้น โดยความถี่และความเข้มข้นในการติดต่อสื่อสารจะขึ้นอยู่กับระดับความใกล้ชิดของคู่สนทนา ตลอดจนความสำคัญหรือความน่าสนใจของประเด็นหรือเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารเป็นสำคัญ ซึ่งโดยมากมักจะเป็นเรื่องใกล้ตัวของชาวชุมชนสวนหลวง เช่น การที่จุฬาฯไม่ต่อระยะเวลาสัญญาเช่าที่ในชุมชนสวนหลวง ความสำเร็จในการค้าขายในแต่ละวัน เป็นต้น

สำหรับการติดต่อสื่อสารภายนอกเครือข่ายนั้นจะเป็นการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงกับบุคคล/หน่วยงานต่างๆที่อยู่ภายนอกชุมชน เช่น ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สำนักงานเขตปทุมวัน สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยรูปแบบการติดต่อสื่อสารจะเป็นไปในลักษณะของการที่ชาวชุมชน

สวนหลวงเป็นผู้รับสาร และหน่วยงานต่างๆเหล่านั้นเป็นผู้ส่งสารเป็นหลัก ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารนั้นมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อมูลเฉพาะของหน่วยงานนั้นๆที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง เช่น การแจ้งให้ขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติ การประกาศปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในชุมชนสวนหลวง การประชาสัมพันธ์วิธีการป้องกันไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 โดยความถี่และความเข้มข้นในการติดต่อสื่อสารจะขึ้นอยู่กับโอกาสสำคัญหรือเหตุการณ์พิเศษต่างๆ ณ ช่วงเวลานั้นเป็นหลัก เช่น ถ้าเป็นช่วงที่สถานการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มีการแพร่ระบาดในระดับสูง ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ก็จะมีส่งทีมพยาบาลเคลื่อนที่เร็วให้มีความถี่อย่างสม่ำเสมอในการลงพื้นที่สำรวจสุขภาพ ตลอดจนรณรงค์และให้ข้อมูลต่างๆแก่ชาวบ้านในการป้องกันตนจากโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

3) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน

การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะของการเป็นผู้ให้และผู้รับโดยต่างฝ่ายต่างรับรู้และคาดหวังถึงจุดประสงค์ ความหมาย และคุณค่าของสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเป็นอย่างดี ซึ่งสิ่งดังกล่าวนั้นอาจจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ ซึ่งในที่นี้จะเรียกสิ่งต่างๆที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนว่า "ทรัพยากร" โดยจะแบ่งเป็นทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุ (material resources) และไม่ใช่วัตถุ (non - material resources)

ทรัพยากรที่เป็นวัตถุ หมายถึง ทรัพยากรอะไรก็ตามที่สามารถจับต้อง มองเห็น หรือสัมผัสได้ ซึ่งค่อนข้างมีลักษณะเป็นรูปธรรม ตัวอย่างของทรัพยากรที่เป็นวัตถุ เช่น เงิน สิ่งของต่างๆ คน เป็นต้น สำหรับทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง ทรัพยากรอะไรก็ตามที่ไม่สามารถจับต้อง มองเห็น หรือสัมผัสได้ ซึ่งค่อนข้างมีลักษณะนามธรรม แต่สามารถรับรู้และมีคุณค่า (value) ตลอดจนความหมาย (meaning) ในตัวมันเองได้ อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนได้ตามมา ซึ่งตัวอย่างของทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความรู้ (knowledge) หรือข้อเท็จจริง (facts) ความคิดเห็น (opinions) ความรู้สึก (feeling) ความเชื่อ (beliefs) ค่านิยม (values) เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ชาวชุมชนสวนหลวงมุ่งที่จะแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุในลักษณะของความคิดเห็นเป็นสำคัญ ซึ่งมักปรากฏออกมาในลักษณะของคำแนะนำ ตลอดจนการให้คำปรึกษาแก่ชาวชุมชนสวนหลวงด้วยกัน

อย่างไรก็ตามในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในที่นี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเชิงทรัพยากรประเภทเดียวกันเสมอไป แต่หมายถึงความสมัครใจและความคาดหวังต่อผลตอบแทนที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนด้วย ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าการแลกเปลี่ยน

ต่างตอบแทนในเชิงทรัพยากรที่เป็นวัตถุนั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ (trust) และความคุ้นเคย (familiarity) เป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้องค์ประกอบด้านการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นทุนทางสังคมของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้เป็นอย่างดี และมีความโดดเด่นมากกว่าองค์ประกอบด้านอื่นๆที่ใช้ในกรอบขยายกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม

4) ความเหนียวแน่น

ความเหนียวแน่น ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นเครือข่ายทางสังคมนั้น สามารถพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ระหว่างการมีสำนึกร่วมกับการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงนั้นค่อนข้างมีความเหนียวแน่นกันอันตั้งอยู่บนพื้นฐานของสภาพที่คล้ายคลึงกันตลอดจนบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพของตนเองเป็นหลัก ซึ่งก็คือสภาพการเป็นผู้ค้า อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามหลักความเหนียวแน่นจริงๆแล้ว ประเด็นด้านภูมิหลังของความทรงจำนั้นก็เป็สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความสำนึกร่วมซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเหนียวแน่น เช่น ประวัติในการทำกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชน แต่ชาวชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันนั้นกลับไม่ค่อยพบว่ามี ความทรงจำร่วมกันในอดีตแต่ประการใดอันเนื่องมาจากความแตกต่างหลากหลายทางประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพการเป็นผู้เช่าซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่แน่นอนด้านที่อยู่อาศัยและระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชนที่ไม่เท่ากัน ด้วยเหตุนี้สำนึกร่วมของชาวชุมชนสวนหลวงที่เกิดขึ้นจึงดูค่อนข้างเป็นปัญหา เพราะมีแนวโน้มว่าจะถูกทำให้ลดลงได้โดยง่ายถ้าหากชาวชุมชนสวนหลวงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆในชีวิตประจำวันไป เช่น การเปลี่ยนอาชีพ การย้ายถิ่น ฯลฯ

5) ความต้องการ

ประเด็นด้านความต้องการ (needs) แม้จะไม่ใช่องค์ประกอบที่สะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมได้โดยตรง แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกร่วมหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอันเป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นเครือข่ายทางสังคมได้เช่นกัน ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของความต้องการได้เป็น 3 ประเภท คือ ความต้องการทางกายภาพ (physical needs) ความต้องการทางจิตใจ (mental needs) ความต้องการทางสังคม (social needs) ซึ่งตัวอย่างของความ ต้องการในด้านต่างๆนั้น เช่น ความต้องการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ความต้องการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ความต้องการที่ปราศจากความทุกข์และกังวลใจในเรื่องต่างๆ ความต้องการ

ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ความต้องการที่จะได้รับการยอมรับเพื่อนบ้านและสมาชิกคนอื่นภายในชุมชน ฯลฯ ซึ่งความต้องการต่างๆเหล่านี้เป็นได้ทั้งแรงจูงใจและแรงผลักดันที่สนับสนุนให้คุณลักษณะต่างๆภายในเครือข่ายทางสังคม เช่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร ได้เกิดขึ้นอย่างเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน ภายใต้กรอบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และนำไปสู่การรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ใช้หวิดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ภายในชุมชนสวนหลวงตามมา

สรุปกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีปัจจัย 5 ประการที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง คือ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ความเหนียวแน่น การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การติดต่อสื่อสาร และความต้องการ อย่างไรก็ตามการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นอาจกล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับ**บทบาทของบุคคลสำคัญภายในชุมชน หรือภาวะผู้นำ (leadership)** ซึ่งบุคคลสำคัญในที่นี้ คือคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งมีสถานภาพเป็น **hub** หรือบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง โดยมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมต่างๆที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งก่อให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ และคงไว้ซึ่งการติดต่อและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกชุมชนสวนหลวง อันเป็นสาเหตุประการหนึ่งนำไปสู่การคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนตามมา นอกจากนี้ การเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ทำให้คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมค่อนข้างเป็นที่รู้จักของชาวชุมชนสวนหลวงเป็นอย่างดี ดังนั้นการรับรู้ข่าวสารและความเคลื่อนไหวต่างๆภายในชุมชนจึงมีจุดเริ่มต้นจากคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆที่จะจัดขึ้นโดยเริ่มต้นจากคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิม ในขณะที่ข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงาน/บุคคลภายนอกในบางครั้งก็จะถูกถ่ายทอดเผยแพร่ไปภายในชุมชนผ่านคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมด้วยเช่นกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากพบเจอกันระหว่างคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมกับชาวชุมชนสวนหลวงในชีวิตประจำวัน เช่น การมากราบไหว้ศาลเจ้าแม่ทับทิม การซื้อของในตลาด การออกมารับประทานอาหารนอกบ้านตามร้านค้าต่างๆที่อยู่ภายในชุมชนสวนหลวง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง กล่าวได้ว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงค่อนข้างไม่มีความเข้มแข็ง (**strength**) เท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านระยะเวลาการศึกษาของผู้วิจัย ประกอบกับความไม่แน่นอนด้านที่

อยู่อาศัย เนื่องจากชุมชนสวนหลวงนั้นจะหมดสัญญาเช่าที่กับทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยภายในปี พ.ศ.2553 ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มย้ายที่อยู่อาศัยไปยัง แห่งอื่น อีกทั้งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงซึ่งก็คือ คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิมนั้นย้ายที่อยู่อาศัยออกไปจากชุมชนสวนหลวงตั้งแต่ปลาย ปี พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา จึงทำให้ไม่มีผู้ริเริ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชน ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีโอกาส เข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้เนื่องจากการที่ชุมชนสวน หลวงเป็นชุมชนการค้า (commercial community) ชาวชุมชนสวนหลวงจึงมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญ กับการประกอบอาชีพของตนเป็นหลัก มากกว่าการมุ่งเน้นที่จะรวมตัวกันเพื่อสร้างกิจกรรม อันก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนขึ้นมา ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงสะท้อนถึงความไม่ ชัดเจนในด้านการมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกของชุมชน ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมทาง สังคมภายในชุมชนเท่าที่ควร ซึ่งเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้องค์ประกอบด้านความเหนียวแน่น ของกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมนั้นไม่ปรากฏชัด ส่งผลให้เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวน หลวงไม่มีความเข้มแข็ง (strength) หรือความเป็นเอกภาพ (uniqueness) ที่ชัดเจนตามมา ซึ่ง สาเหตุที่องค์ประกอบด้านความเหนียวแน่นนั้นมีอิทธิพลต่อกระบวนการเกิดเครือข่ายไม่เด่นชัด เท่าที่ควร อาจเป็นเพราะว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนสวนหลวงค่อนข้างมี ลักษณะฉาบฉวย ไม่แน่นแฟ้น หรือต่างคนต่างอยู่ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐาน การค้าขายเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสังคมนิยมที่มีความปึกแผ่นแบบอินทรีย์ (organic solidarity) ของ Durkheim (Ritzer, 2000) ที่มองว่าสังคมนิยมดังกล่าวมีความปึกแผ่นทางสังคม ไม่มากนัก อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมนิยมสังคมนิยมใหม่ที่เน้นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกันบนพื้นฐานของความชำนาญเฉพาะด้านของแต่ละฝ่ายมากกว่าการร่วมแรงร่วมใจในสังคมนิยมที่มีความปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) ซึ่งความสนใจของชาวชุมชนสวนหลวงที่มี ต่อการค้าขายของตนเองเป็นหลักจึงสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับส่วนนี้ส่วนบุคคล มากกว่าส่วนร่วม ถ้าพิจารณาตามมุมมองของทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำการของ Giddens นั้น (เชษฐา, 2548) จึงกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวหมายถึงการให้ความสำคัญกับเรื่องของตนเอง ในฐานะผู้กระทำการ (actors/agency) มากกว่าการยึดติดกับการทำตามกติกาหรือโครงสร้าง (structure) ภายในชุมชน อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงก็ไม่ได้ยึดติดกับความเป็นปัจเจก บุคคลในฐานะผู้กระทำการมากเกินไปจนละเลยถึงความสำคัญของกิจกรรมต่างๆภายในชุมชนซึ่ง สะท้อนถึงความเป็นโครงสร้างภายในชุมชนได้ประการหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมของชุมชนเนื่องใน เทศกาลสำคัญ ตลอดจนจนพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพราะชาวชุมชนสวนหลวงมีเสรีภาพหรือเหตุผลที่จะเลือกตัดสินใจว่าจะกระทำการใดตาม ความต้องการของตนเองหรือเลือกที่จะคล้อยตามผู้อื่นในชุมชน

5.1.2 การรับรู้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง

การรับรู้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการรับรู้ โดยพิจารณาองค์ประกอบต่างๆในการรับรู้ว่ามี 3 ประการ คือ ปัจจัยด้านผู้รับรู้ ปัจจัยด้านเป้าหมายของการรับรู้ และปัจจัยด้านสถานการณ์หรือบริบทของการรับรู้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัจจัยในแต่ละด้านต่างส่งผลที่เอื้อต่อกันทำให้นำไปสู่การรับรู้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง

1) ปัจจัยด้านผู้รับรู้

ปัจจัยในด้านผู้รับรู้นั้น ประกอบไปด้วยภูมิหลังต่างๆที่จะนำไปสู่การรับรู้ เช่น ความสนใจ ประสบการณ์ ความต้องการต่างๆ ฯลฯ จากการศึกษพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติด้านบวกต่อการรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 กล่าวคือ ชาวชุมชนสวนหลวงมีความตื่นตัวและรู้สึกให้ความสนใจที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว โดยมองว่าผลที่ได้รับจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว คือ ประโยชน์ต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับพวกตน เช่น การได้ทราบแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันมิให้ติดเชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตลอดจนแนวทางในการรักษาเมื่อเป็นโรสดังกล่าว เป็นต้น ซึ่งความคาดหวังจากการรับรู้ดังกล่าวนั้นสะท้อนให้เห็นถึงแรงจูงใจของชาวชุมชนสวนหลวงที่จะต้องการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งแรงจูงใจดังกล่าว คือ แรงจูงใจใฝ่สัมพันธที่ชาวบ้านต้องการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีจากคนอื่นในสังคมกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในการประสบความสำเร็จด้านการค้าขาย โดยแรงจูงใจทั้ง 2 ประการนี้มีพื้นฐานมาจากความต้องการที่จะปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอย่างไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จึงนำไปสู่ความต้องการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา

2) ปัจจัยด้านเป้าหมายหรือสิ่งที่ถูกรับรู้

เป้าหมายในการรับรู้ ในที่นี้คือ เนื้อหาที่เป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญของเป้าหมายในการรับรู้ในที่นี้คือความแปลกใหม่ของเนื้อหาสาระ ซึ่งขึ้นอยู่กับการนำเสนอของสื่อต่างๆ กล่าวคือ ถ้าไม่มีสื่อหรือสื่อไม่ประชาสัมพันธ์โรสดังกล่าวให้ประชาชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง ประชาชนก็อาจจะไม่ทราบว่า ณ เวลาดังกล่าวได้มีโรคติดต่อชนิดใหม่เกิดขึ้นและกำลังแพร่ระบาดอยู่ไปทั่วโลก ดังนั้นการ

นำเสนอและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรคติดต่ออุบัติใหม่ที่องค์การอนามัยโลกเพิ่งค้นพบ จึงทำให้ประชาชนทั่วไป รวมทั้งชาวชุมชนสวนหลวงเกิดความสนใจในเบื้องต้นว่า โรคดังกล่าวมีความรุนแรงอย่างไร ทำไมสื่อทั่วโลกจึงต่างให้ความสำคัญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของเป้าหมายในการรับรู้ที่ดึงดูดให้ชาวชุมชนสวนหลวงสนใจที่จะรับรู้ข้อมูลด้านต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะของเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค และข้อมูลทางระบาดวิทยา ซึ่งข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคนั้น หมายถึง ข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่ชาวชุมชนสวนหลวงติดตามข่าวสารต่างๆรวมทั้งเรื่องไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อช่องทางดังกล่าวมากที่สุด ในขณะที่ข้อมูลทางระบาดวิทยาของโรค หมายถึง ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจำแนกได้เป็น

- (1) ที่มา/ประวัติของโรค (ต้นเหตุของการระบาด ประเภทของโรค ระดับความรุนแรงของโรค ชื่อทางวิทยาศาสตร์ของโรค)
- (2) ลักษณะอาการป่วย
- (3) สาเหตุที่ทำให้เกิดอาการป่วย (รวมทั้งลักษณะการแพร่ระบาดหรือวิธีการติดต่อของโรค)
- (4) แนวทางในการป้องกันและรักษาโรคดังกล่าว

3) ปัจจัยด้านสถานการณ์หรือบริบทของการรับรู้

นอกจากปัจจัยด้านผู้รับรู้ และเป้าหมายของการรับรู้แล้ว ปัจจัยด้านสถานการณ์หรือบริบทในการรับรู้ก็เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยเช่นกัน ซึ่งในช่วงเวลาที่พบว่ามีการะบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างรุนแรง หรือสื่อต่างๆมีการนำเสนอข่าวสารดังกล่าวอย่างแพร่หลายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอข้อมูลข่าวสารในด้านลบ เช่น จำนวนผู้ป่วย จำนวนผู้เสียชีวิตจากโรคดังกล่าว ฯลฯ จะกระตุ้นให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดตื่นตัว และมีความสนใจที่จะติดตามข้อมูลข่าวสารดังกล่าวเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะได้เตรียมหาแนวทางในการรับมือกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพื่อป้องกันตนเองจากโรคดังกล่าว ต่อไป

5.1.3 การรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้แบ่งมิติต่างๆในการพิจารณาถึงสุขภาวะทางปัญญาของสมาชิกเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง ออกเป็น 3 มิติ หรือ 3 ส ได้แก่ การมีส่วนร่วม การเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม จากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงมีสุขภาวะทางปัญญาในด้านต่างๆ ที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมทางสังคม

การมีส่วนร่วมทางสังคมในที่นี้หมายถึงการมีส่วนร่วมในการแสดงพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งพฤติกรรมของชาวชุมชนสวนหลวงในที่นี้ ได้แก่ การสวมหน้ากากอนามัย การทำความสะอาดมือ การใช้มือปิดปากเวลาไอและจาม การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และการดูแลรักษาที่พักอาศัย/ร้านค้าให้สะอาด โดยจากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงให้ความสำคัญกับพฤติกรรมการสวมหน้ากากอนามัย และการทำความสะอาดมือ เป็นหลัก เนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่สื่อต่างๆรณรงค์ให้ความสำคัญเป็นพิเศษในช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เช่น การโฆษณาให้สวมหน้ากากอนามัย เวลาอยู่ในที่สาธารณะ การใช้เจลล้างมือก่อนสัมผัสอาหาร ซึ่งแตกต่างไปจากพฤติกรรมอื่นๆที่ชาวชุมชนสวนหลวงปฏิบัติกันเป็นประจำในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นค่อนข้างเป็นผลโดยตรงมาจากการรับรู้ซึ่งมีความต้องการทางกายภาพเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ เนื่องจากผลของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นคือมีสุขภาวะร่างกายที่ดีซึ่งนำไปสู่การดำรงชีวิตในปัจจุบันที่ราบรื่นโดยไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเป็นอุปสรรค

2) การเจริญสติ

การเจริญสติในที่นี้ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สามารถแบ่งมิติต่างๆของการเจริญสติ ออกเป็น 3 ด้าน (3 ฐ) คือ การรู้เท่าทัน การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผล และการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง (critical thinking) เมื่อพิจารณามิติต่างๆของการเจริญสติแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ในด้าน**การรู้เท่าทัน**ตามสภาพความเป็นจริงของชาวชุมชนสวนหลวง ซึ่งในที่นี้หมายถึง การรู้เท่าทันเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารเรื่องสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ทั้งในระดับโลก ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่นหรือภายในชุมชนสวนหลวง จากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงได้รับรู้ถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ใน

ระดับประเทศเป็นหลัก ผ่านสื่อ 2 แหล่งที่สำคัญ คือ สื่อโทรทัศน์ และสื่อบุคคล อย่างไรก็ตาม สื่อทั้ง 2 แหล่ง ก็มีความแตกต่างในตัวเนื้อหา (contents) หรือรายละเอียด (details) ที่แตกต่างกันไป ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อชาวชุมชนสวนหลวง กล่าวคือ สื่อบุคคลที่เป็นหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลทางวิชาการ และสถานการณ์การแพร่ระบาดของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นหลัก ในขณะที่สื่อบุคคลที่เป็นชาวบ้านด้วยกันนั้นจะทำหน้าที่ช่วยแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่ต่างฝ่ายต่างได้รับข้อมูลมาจากสื่อแหล่งต่างๆ ในลักษณะของการพูดคุยกันในชีวิตประจำวัน ทั้งในขณะประกอบอาชีพ และการไปมาหาสู่ระหว่างเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน สำหรับสื่อโทรทัศน์ จะนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะของข่าวสารหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันมากกว่าการให้ข้อมูลทางวิชาการ เช่น จำนวนผู้ป่วยและจำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน สถานที่ที่พบการแพร่ระบาดของโรคติดต่อดังกล่าว เป็นต้น

นอกจากการรู้เท่าทันแล้ว **การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล** โดยยึดหลักทางสายกลาง นั้น เป็นอีกประการที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีสติ ซึ่งพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงนั้นไม่มีความตื่นตระหนกกับข้อมูลข่าวสารที่ตนเองรับรู้ จนนำไปสู่การปฏิบัติตนจนเกินควร ในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แต่ประการใด เช่น การไม่จำเป็นต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลา โดยชาวชุมชนสวนหลวงก็จะสวมหน้ากากอนามัยเฉพาะเวลาที่อยู่ในที่สาธารณะเท่านั้น เช่น ภายในตลาด ภายในรถประจำทาง นอกจากนี้ยังมีการไม่แสดงอาการรังเกียจบุคคลที่สวมหน้ากากอนามัย โดยใช้หลักการมองโลกในแง่ดีว่า คนที่สวมหน้ากากอนามัยเป็นคนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม แม้กระทั่งเมื่อรู้ว่าตนเองเป็นไข้หวัดแต่ไม่แน่ใจว่าเป็นไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 หรือไม่ ก็จะไม่วิตกกังวลจนถึงขั้นไม่กล้ามีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในชุมชน เป็นต้น ซึ่งที่มาของการดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผลอาจสืบเนื่องมาจากการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเองเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่ได้รับมา ตลอดจนการถอดบทเรียนหรือสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรก็ตาม การที่ชาวชุมชนสวนหลวงไม่มีความตื่นตระหนกต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น อาจเป็นเพราะพวกเขายังไม่เคยทราบว่า ภายในชุมชนตนเองมีผู้ที่ป่วยด้วยโรคดังกล่าวแล้ว เนื่องจากทางศูนย์บริการสาธารณสุขเกรงว่าถ้าให้ข้อมูลดังกล่าวไปเกรงว่าจะทำให้ชาวบ้านเกิดความวิตกกังวลด้วยเหตุนี้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่า สถานการณ์การแพร่ระบาดภายในชุมชนของตนเองยังไม่รุนแรงจนมองว่าเรื่องที่เกิดขึ้นใกล้ตัวก็เป็นได้

ประการสุดท้าย มิติในด้านการ**รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง** ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงไม่ค่อยให้ความสนใจกับเรื่องความถูกต้องหรือความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ตนเองได้รับเท่าที่ควร เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากให้ความสนใจกับเรื่องการทำมาหากินในชีวิตประจำวันมากกว่า การสละเวลามาใส่ใจเพื่อตรวจสอบความถูกต้องหรือตั้งข้อสงสัยกับข้อมูลข่าวสารต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ที่ตนเองได้รับจึงเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนสวนหลวงมองว่าเป็นเรื่องที่เสียเวลา อย่างไรก็ตามชาวชุมชนสวนหลวงก็ค่อนข้างเชื่อมั่นในความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารที่ได้รับพอสมควร เนื่องจากผู้ที่ให้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวแก่ตนเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพนั้นโดยตรง เช่น ชาวสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวจากองค์การอนามัยโลก เนื้อหาข่าวจำนวนผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตจากโรคดังกล่าวที่ปรากฏตามสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ ข้อมูลการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข เป็นต้น

3) การมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคม

การมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคม มีลักษณะเป็นความคิดเชิงบวกในการมีจิตสาธารณะที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งในที่นี้หมายถึง ทักษะคิดที่จะไม่ทำให้ผู้อื่นในสังคมมีความเสี่ยงที่จะติดโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากตน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคมยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ซึ่งพิจารณาหลักของความเข้าอกเข้าใจในผู้อื่นและปรารถนาให้ผู้อื่นมีความเป็นอยู่ที่ดี (empathy) โดยชาวชุมชนสวนหลวงต่างก็เห็นถึงความสำคัญของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ว่า นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองแล้ว ยังช่วยทำให้ผู้อื่นในชุมชนตลอดจนภายนอกชุมชน ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากการที่ตนเองได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วย ซึ่งก็คือการที่ผู้อื่นในชุมชนหรือสังคมนั้นมีสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บป่วยหรือติดโรคดังกล่าวจากพฤติกรรมที่เหมาะสมของตน ด้วยเหตุนี้การมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคมจึงอาจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมความร่วมมือทางสังคมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้เช่นกันโดยผ่านความต้องการที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรก็ตามที่มาของการมีสำนักรับผิดชอบต่อสังคมของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น เกิดจากการความต้องการทางจิตใจและสังคม ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญผ่านการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน และการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นต่างๆเกี่ยวกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาถึงมิติด้านต่างๆของสุขภาวะทางปัญญาที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้เบื้องต้น 3 ด้านนั้น พบว่า ในความเป็นจริงแล้ว ยังมีคุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่สะท้อนถึงการมีสุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงบางคน คือ *การสังเคราะห์ (synthesis)* ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสกัด (extract) หรือการค้นพบ ข้อคิด หรือคำตอบใหม่ๆที่เกิดจากการเรียนรู้ของตนเองผ่านการกระทำของตนหรือการมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อันก่อให้เกิดผลลัพธ์ว่ามีสุขอนามัยที่ดีให้เห็นเป็นประจักษ์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนสามารถถอดบทเรียนได้จากวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ที่ตนเองเผชิญได้ว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่ตนเองสามารถรับมือได้โดยเริ่มต้นจากการสร้างสุขอนามัยที่ดีของตนเองก่อน ซึ่งการถอดบทเรียนหรือการได้สังเคราะห์ข้อค้นพบใหม่ๆที่ได้เรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นสามารถกล่าวได้ว่าเป็นสุขภาวะทางปัญญาอีกด้านที่อาจนำไปสู่การเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมตามมาก็เป็นได้ เพราะจากการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงที่มีสุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ส่วนมากจะเป็นผู้ที่ได้ลงปฏิบัติหรือมีส่วนร่วมในการแสดงพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มาแล้ว จึงเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติดังกล่าวว่าเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสุขอนามัยของตนและคนรอบข้างอย่างแท้จริง

5.1.4 ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง

ถ้าพิจารณาเครือข่ายทางสังคมในฐานะที่เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เน้นบทบาทของความเป็นโครงสร้าง แล้วผู้กระทำการไปพร้อมๆกันแล้ว องค์ประกอบทั้ง 5 ประการที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม ซึ่งค่อนข้างมีลักษณะเป็นโครงสร้าง (structure) อันเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงในอดีตเรื่อยมา ซึ่งความเป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นมีความเชื่อมโยงกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในมิติต่างๆที่แตกต่างกันไป โดยจำแนกตามองค์ประกอบต่างๆที่นำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

(1) สภาพแวดล้อมภายในชุมชน

การที่ชาวชุมชนสวนหลวงมีสถานภาพการเป็นผู้ค้าหรือมีอาชีพเกี่ยวข้องกับการค้าขายค่อนข้างมาก จึงเอื้อต่อการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากกลุ่มผู้ที่มีอาชีพค้าขายจะมีการกระจุกตัวกันอยู่ภายในบริเวณเดียวกัน

(2) ความเหนียวแน่น

ความเหนียวแน่นภายในเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงอาจกล่าวได้ว่า มีอิทธิพลค่อนข้างน้อยต่อการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เนื่องจากความเหนียวแน่นที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงนั้นไม่มีความเป็นปึกแผ่นเท่าที่ควรที่สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกภายในเครือข่ายมีสำนึกร่วมหรือการกระทำทางสังคมร่วมกันในการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวชุมชนสวนหลวงมีการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในลักษณะของปัจเจกบุคคลมากกว่าการมีพฤติกรรมร่วมต่อกัน

(3) การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน

ลักษณะของทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นส่วนมากจะมีลักษณะเป็นเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะจับต้องไม่ได้ (non material resources) อย่างไรก็ตามนอกจากจะมีลักษณะเป็นเนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสารในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริงแล้ว ยังหมายรวมไปถึง ความรู้สึก ความคิดเห็น ที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วย ซึ่งมีมิติในด้านการเจริญสติอันเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาวะทางปัญญานั้น อาจเป็นผลมาจากข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเป็นหลัก ในขณะที่มิติด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอาจมีเรื่องของความรู้สึก ความคิดเห็น ที่มีต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่า ซึ่งการผสมผสานกันระหว่างข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็นจากการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมนั้นนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมกรรมมีส่วนร่วมทางสังคมในด้านการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา ซึ่งพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนนั้นก็มิที่มาจากองค์ประกอบอื่นๆในเครือข่ายทางสังคมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การติดต่อสื่อสารและความต้องการในด้านต่างๆ

(4) การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารกันทั้งภายในและภายนอกชุมชนนับได้ว่ามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการเกิดสุขภาวะทางปัญญาในการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง เนื่องจากเป็นกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้เกิดการรับรู้โดยตรงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการเชื้อต่อการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนภายในชุมชนด้วย ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น อารมณ์และความรู้สึกต่างๆเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา

(5) ความต้องการ

ความต้องการของชาวชุมชนสวนหลวง ถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีความสนใจและตระหนักเกี่ยวกับเรื่องวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความต้องการต่าง ๆ นั้นเป็นตัวขับเคลื่อน (driving force factor) สำคัญที่ทำให้องค์ประกอบอื่นๆของกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวงส่งผลต่อการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมา เช่น ความต้องการไม่เจ็บป่วยจากโรคดังกล่าว ความต้องการทางจิต เช่น การไม่วิตกกังวล หรือการมีความรู้สึกอุ่นใจที่จะรับมือกับโรคดังกล่าว ตลอดจนความต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่นในสังคมว่า ไม่ได้เป็นผู้ที่ต้องสงสัยว่าเป็นโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งความต้องการเหล่านี้ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีความตื่นตัวหรือความสนใจที่จะแสวงหาแนวทางในการรับมือกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป ผ่านการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ตลอดจนการรับรู้

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง ก็สามารถแยกอธิบายได้โดยจำแนกตามการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญา ดังนี้

1) ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง

เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงแล้ว ผู้วิจัยพบว่า เครือข่ายทางสังคมไม่ค่อยส่งผลเด่นชัดเท่าที่ควรต่อการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งจาก

การศึกษาพบว่าชาวชุมชนสวนหลวงมีการรับรู้ในระดับปัจเจกบุคคลเป็นหลัก โดยสามารถจำแนกสาเหตุได้ดังนี้

(1) เนื่องจากชุมชนสวนหลวงเป็นชุมชนการค้า ส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพของตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง ค่านิยมแบบปัจเจกบุคคล ดังนั้นการรับข้อมูลข่าวสารของชาวชุมชนสวนหลวงจึงเลือกที่จะรับรู้ผ่านสื่อที่อยู่ใกล้ตัวและสะดวกต่อตนเองเป็นหลัก คือ สื่อโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ในขณะที่สื่อบุคคลชาวชุมชนสวนหลวงได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 เป็นหลักมากกว่าการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในเรื่องดังกล่าวกับชาวบ้านคนอื่นๆในชุมชน

(2) บุคคลศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคม (hubs) ในชุมชนสวนหลวง ซึ่งในที่นี้ คือ คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ทับทิม ได้ย้ายที่อยู่อาศัยออกไปจากชุมชนสวนหลวงแล้ว จึงแหล่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารภายในชุมชนได้สูญหายตามไปด้วย จึงทำให้เกิดปัญหาต่อการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารภายในเครือข่ายทางสังคมตามมา ทำให้เครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงลดลงตามไปด้วย

2) ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง

เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 แล้ว ผู้วิจัยพบว่า สุขภาวะทางปัญญาในด้านการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับพฤติกรรมกำบังกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการมีเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงโดยตรง แต่เกิดจากการรับรู้ของชาวชุมชนสวนหลวงแต่ละคนเป็นหลัก ซึ่งตัวอย่างพฤติกรรมดังกล่าว เช่น การสวมหน้ากากอนามัย การใช้เจลล้างมือ การรับประทานอาหารที่ปรุงสุกใหม่และใช้ช้อนกลาง ฯลฯ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงรับรู้ถึงสถานการณ์หรือความรุนแรงของโรคดังกล่าวในระดับหนึ่งซึ่งแบ่งได้เป็นข้อมูลทางวิชาการและข้อมูลที่เป็นข่าวสารจากสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา ผลจากการรับรู้ดังกล่าว เมื่อผนวกกับความต้องการทางกายภาพ เช่น ความต้องการมีสุขภาพดี ความต้องการประสบความสำเร็จจากการประกอบอาชีพ หรือแรงจูงใจใฝ่

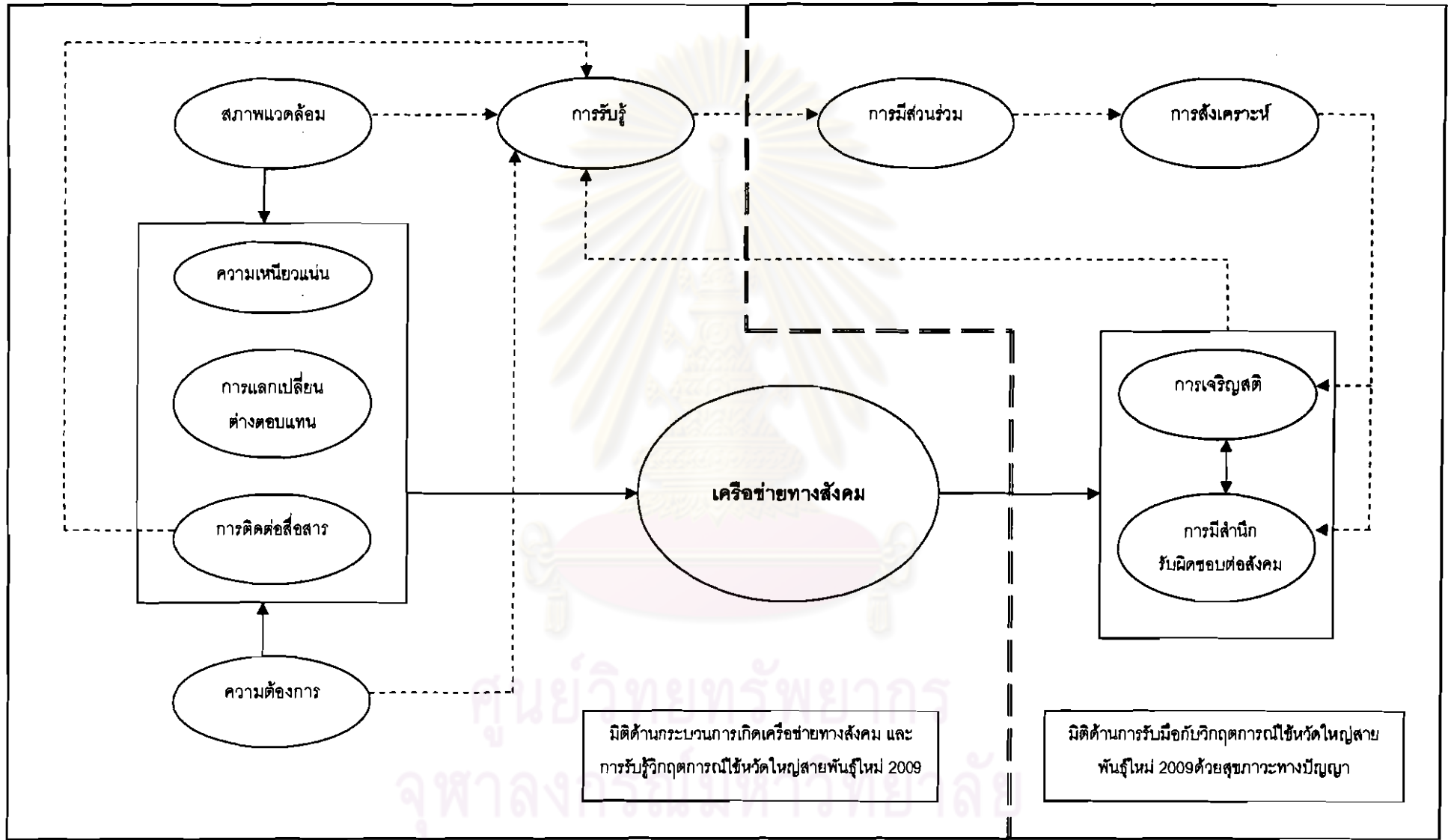
สัมฤทธิ์ ตลอดจนความกลัวต่อผลเสียที่ตามมาถ้าหากไม่ได้ปฏิบัติตามการมีส่วนร่วมดังกล่าว จึงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงตัดสินใจที่จะลองปฏิบัติตามการมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งภายหลังจากการปฏิบัติดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิดการรู้แจ้งว่า ผลที่เกิดขึ้นส่งผลดีต่อตนเองและบุคคลรอบข้างจริง จึงนำไปสู่สุขภาพะทางปัญญาอีกด้าน ซึ่งก็คือ การสังเคราะห์หรือการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ที่ได้รับตามมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจต่อวิกฤตการณ์ดังกล่าวมากขึ้นว่าเป็นสิ่งที่ตนเองในฐานะปัจเจกบุคคลสามารถรับมือได้ด้วยเริ่มต้นจากการปฏิบัติที่ตนเองก่อน ซึ่งบทเรียนดังกล่าวที่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนสังเคราะห์ขึ้นมาได้นั้น ก็จะเป็นอิทธิพลสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจในในตัวผู้อื่นหรือการคำนึงถึงสิทธิประโยชน์ของผู้อื่นที่อยู่อาศัยร่วมกันภายในสังคมมากขึ้น ตลอดจนการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงที่สมเหตุสมผลของวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตามมาภายหลัง ซึ่งนำไปสู่การเกิดสุขภาพะทางปัญญาด้านการมีสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมต่อไป

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จึงกล่าวได้ว่า จากมุมมองของทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำกรของ Anthony Giddens สุขภาวะทางปัญญาด้านต่างๆที่เกิดขึ้นจากในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวง ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรับรู้โดยตรงนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลหรือตัวผู้กระทำกร (actor) เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบว่า เครือข่ายทางสังคมนั้นก็มิบทบาทในระดับหนึ่งต่อการสร้างสุขภาพะทางปัญญาด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะไม่ส่งผลต่อการมีสุขภาพะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมโดยตรง แต่ก็ส่งผลบ้างต่อสุขภาพะทางปัญญาด้านการเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากความเป็นเครือข่ายทางสังคมนั้น มีมิติด้านความเป็นโครงสร้าง (structure) ซึ่งเกิดจากความต้องการร่วมบางประการของชาวชุมชนสวนหลวง จึงส่งผลต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมของชาวชุมชนสวนหลวงได้เช่นกัน การมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นในชุมชนในบางครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 หรือการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นจึงค่อนข้างมีอิทธิพลต่อการเกิดสุขภาพะทางปัญญาด้านการเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การตระหนักถึงความรู้สึกของผู้อื่น การรู้จักติดตามข่าวสารอย่างรอบด้านและทันเหตุการณ์มากขึ้น โดยมีความต้องการทางจิตใจและสังคม หรือแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้เครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลต่อการเกิดสุขภาพะทางปัญญาในด้านการเจริญสติ และการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมในระดับหนึ่ง

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงมิติด้านโครงสร้างและผู้กระทำการไปพร้อมๆ กันแล้ว จึงสามารถกล่าวได้ว่า สุขภาวะทางปัญญาที่เกิดขึ้นเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น จะไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ได้ถ้าปราศจากการผสมผสานกันระหว่างความเป็นโครงสร้างผ่านเครือข่ายทางสังคมกับความเป็นปัจเจกบุคคล ผ่านการรับรู้และการมีส่วนร่วมของส่วนบุคคล จากการศึกษาในข้างต้น ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวงนั้น มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน (sustainable) เนื่องจากภายหลังการเกิดสุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติและการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ที่ผลมาจากการผสมผสานระหว่างความเป็นโครงสร้างกับผู้กระทำการนั้น จะส่งผลให้ชาวชุมชนสวนหลวงย้อนกลับไปมีพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 หรือสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วม อย่างสม่ำเสมอต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ตามมุมมองของทฤษฎีโครงสร้างผู้กระทำการ เพราะฉะนั้นการเกิดขึ้นและการคงอยู่ของสุขภาวะทางปัญญาที่ชาวชุมชนสวนหลวงใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นก็จะเป็นปรากฏการณ์ที่ดำเนินต่อไป ซึ่งเกิดจากการที่ชาวชุมชนสวนหลวงมีความรู้แจ้ง (enlighten) อย่างรอบด้านว่า การคิดดี ซึ่งในที่นี้คือสุขภาวะทางปัญญาด้านการสังเคราะห์ เจริญสติ การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการปฏิบัติดี หรือการมีสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการหรือแนวทางที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีและมีความสุขอย่างแท้จริงภายใต้วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไรก็ตามวิธีการหรือคุณลักษณะต่างๆ ที่ใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงนั้น ก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมโดยชาวชุมชนสวนหลวงหรือบุคคลและหน่วยงานอื่นๆ จากภายนอกชุมชนก็เป็นได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าว แม้กระทั่งยุคสมัย ตลอดจนบริบททางสังคมที่จะเกิดขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคต ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การคงอยู่ของวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ไม่ว่าจะเป็นการระบาดอีกระลอก หรือเป็นประเด็นที่กล่าวถึงในสังคมอยู่ จึงเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อแนวโน้มของการผลิตซ้ำทางสังคมในด้านการใช้สุขภาวะทางปัญญาในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปผลการศึกษานี้เป็นกรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ได้ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 15 กรอบแนวคิดสรุปผลการศึกษาซึ่งแสดงความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการสร้างสุขภาวะทางปัญญา

5.2 อุปสรรค ข้อจำกัดที่เกิดจากการทำวิจัย และแนวทางในการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาเรื่อง “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” นั้น ผู้วิจัยประสบอุปสรรคและข้อจำกัดต่างๆ ระหว่างการทำวิจัย ดังนี้

5.2.1 คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จากการที่ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของชาวชุมชนสวนหลวงที่จะมาเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ไว้ อย่างน้อย 3 จาก 5 ข้อ โดยในแต่ละข้อนั้นผู้วิจัยพบว่า มีปัญหาในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

เกณฑ์ข้อที่ 1 จะต้องเป็นชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนสวนหลวงมาตั้งแต่แรกเริ่มทำสัญญาเช่า คือ ช่วงปี พ.ศ. 2507 – 2513 ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวจะเป็นเงื่อนไขที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ และมีประสบการณ์ในการรับรู้ถึงความเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงได้อย่างแท้จริง

ปัญหาที่พบจากเกณฑ์ข้อที่ 1 ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวมาตั้งแต่แรกเริ่มในสมัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีโครงการพัฒนาที่ดินในบริเวณดังกล่าวช่วงปี พ.ศ. 2507 - 2513 ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันส่วนมากได้ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวหลังจากการมีโครงการพัฒนาที่ดินบริเวณนั้น ประมาณ 10 ปีให้หลังขึ้นไป เนื่องจากเป็นการเข้ามาอยู่อาศัยตามคำแนะนำของคนอื่นๆ ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนหน้าว่าที่ดินบริเวณนี้มีทำเลที่เหมาะสมต่อการค้าขาย ซึ่งการที่ชุมชนดังกล่าวจะได้รับกรกล่าวขานว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการค้าขายนั้นต้องใช้ระยะเวลาานพอสมควรพอที่จะสะท้อนให้เห็นว่าเป็นชุมชนการค้าอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้สูงอายุที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวง ซึ่งได้รับการแนะนำจากบุคคลใกล้ชิดของผู้วิจัย

เกณฑ์ข้อที่ 2 เป็นผู้ที่รอบรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาตลอดจนสภาพของชุมชนเป็นอย่างดี

ปัญหาที่พบจากเกณฑ์ข้อที่ 2 คือ ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากเป็นผู้ที่ย้ายมาอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงเมื่อ 10 - 20 ป้อย่อนหลัง ดังนั้นจึงไม่ค่อยทราบเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนสวนหลวงเท่าที่ควร นอกเสียจากการให้คำแนะนำให้ไปถามเจ้าหน้าที่จากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยแก้ไขปัญหาโดยการไปเก็บข้อมูลประวัติชุมชนสวนหลวงเพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่คนหนึ่งจากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงมาก่อนแต่ปัจจุบันได้ย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่นแล้ว

เกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นผู้ที่รอบรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นอย่างดี

จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยไม่พบว่าเกณฑ์ดังกล่าวมีปัญหาแต่ประการใด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนมากต่างมีความรอบรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวงเป็นอย่างดี เว้นเสียแต่เหตุการณ์ในอดีตบางเหตุการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางคนไม่สามารถให้รายละเอียดได้อย่างชัดเจนเท่าที่ควร เนื่องจากเหตุผลเดียวกันกับปัญหาที่พบในเกณฑ์ข้อที่ 1 กล่าวคือชุมชนสวนหลวงส่วนมากไม่ได้เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนดังกล่าวมาตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของผู้วิจัย คือ การขอเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากญาติผู้ใหญ่ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางคนที่ยังมีความสามารถในการให้รายละเอียดต่างๆเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวงได้บ้าง

เกณฑ์ข้อที่ 4 เป็นผู้ที่รู้จักบุคคลต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี หรือเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลต่างๆภายในชุมชนเป็นอย่างดี

ปัญหาที่พบจากเกณฑ์ข้อที่ 4 คือ ชาวบ้านที่มีคุณสมบัติดังกล่าวได้ย้ายที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่น อย่างไรก็ตามชาวบ้านภายในชุมชนสวนหลวงบางคนก็ยังมีสายสัมพันธ์ที่สามารถติดต่อกับบุคคลดังกล่าวได้อยู่ ผู้วิจัยจึงสามารถติดต่อเพื่อนัดหมายเก็บข้อมูลจากบุคคลที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังกล่าวได้ในภายหลัง

เกณฑ์ข้อที่ 5 มีสถานะเป็น hub หรือเป็นบุคคลศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

ปัญหาที่พบจากเกณฑ์ข้อที่ 5 คือ ผู้ที่เข้าข่ายว่ามีลักษณะเป็น hub หรือบุคคลศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงในปัจจุบันไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงแล้ว เนื่องจากได้ย้ายที่อยู่อาศัยไปที่อื่นเพราะสัญญาเช่าที่จะสิ้นสุดลงภายในปีนี้ (พ.ศ. 2553) อย่างไรก็ตามการย้ายที่อยู่อาศัยของบุคคลดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลาไม่นาน ดังนั้นความทรงจำต่างๆหรือสายสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆภายในชุมชนสวนหลวงจึงยังคงปรากฏอยู่บ้าง ซึ่งไม่เป็นอุปสรรคต่อการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนสวนหลวงจากบุคคลดังกล่าวแต่ประการใด เพราะผู้วิจัยสามารถติดต่อกับบุคคลดังกล่าวได้ด้วยการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์และการเดินทางไปสัมภาษณ์โดยตรง

5.2.2 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จากการที่ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทต่างๆที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 นั้น ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนการค้าหรือชุมชนเชิงพาณิชย์ (commercial community) นั้น ตัวผู้วิจัยควรเลือกเริ่มต้นบทบาทในการเข้าไปในชุมชนแบบลูกค้าน่าจะเป็นวิธีที่เหมาะสมมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิธีการทำความรู้จักกับชาวบ้านภายในชุมชนสวนหลวงที่ดูเป็นธรรมชาติและมีความค่อยเป็นค่อยไปจากการที่ผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับบรรดาผู้ค้าต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง ด้วยการมาอุดหนุนแวะเวียนจนบรรดาผู้ค้าเกิดความคุ้นหน้าคุ้นตา อย่างไรก็ตามการอุดหนุนสินค้าของชาวบ้านภายในชุมชนนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นทุกครั้งในขณะที่มีการพบปะหรือมีการเก็บข้อมูลจากพวกเขา ซึ่งผู้วิจัยสามารถสร้างสายสัมพันธ์ที่คงที่กับบรรดาผู้ค้าเหล่านั้นได้โดยการซักถามสารทุกข์สุกดิบหรือชวนคุยเรื่องราวต่างๆด้วยความเป็นกันเอง แม้กระนั้นอาจมีการแสดงท่าทีว่าจะมาอุดหนุนสินค้าพร้อมกับการมาสอบถามข้อมูลในโอกาสต่อไป เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้วิจัยก็จะนำผลประโยชน์มาสู่ตัวชาวบ้านซึ่งประกอบอาชีพค้าขายด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของการเป็นลูกค้าจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ประกอบอาชีพค้าขายได้เป็นอย่างดี

5.2.3 การให้ความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการให้ความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลด้วยนั้นพบว่า มีอุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้น ดังนี้

1) ความสะดวkd้านเวลา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนมากที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยนั้น สำหรับผู้ที่มีอาชีพค้าขายมักจะมีเวลาว่างในช่วงสายจนกระทั่งบ่าย และสำหรับผู้ประกอบอาชีพตามหน่วยงานต่างๆจะมีเวลาว่างช่วงพักรับประทานอาหารและเวลาหลังเลิกงาน อย่างไรก็ตามแม้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะมีเวลาว่างตามช่วงเวลาต่างๆดังกล่าวก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมักจะทำให้เวลาดังกล่าวในการพักผ่อน การเตรียมงานในวันและเวลาถัดไป ตลอดจนการทำธุระเร่งด่วนต่างๆในบางโอกาส ส่งผลให้การนัดหมายระหว่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับผู้วิจัยในบางครั้งเกิดความไม่แน่นอนหรือถูกเลื่อนวันและเวลาไปตามโอกาสที่เหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นหลัก แม้กระนั้นปัญหาดังกล่าวก็ไม่ส่งผลต่อความล่าช้าในการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยแต่ประการใด เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนมากอนุญาตให้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลในช่วงวันหยุด ตลอดจนการสอบถามเพิ่มเติมผ่านทางโทรศัพท์

2) ความสะดวกด้านสถานที่

ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบอาชีพค้าขายนั้น ในบางครั้งผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูล ณ สถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกำลังค้าขายอยู่ ซึ่งมีผู้คนค่อนข้างพลุกพล่านภายในบริเวณดังกล่าว เช่น ตลาด ร้านค้าต่างๆ จึงอาจส่งผลต่อสมาธิหรือความตั้งใจในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญบ้าง ในขณะเดียวกันบางครั้งผู้ให้ข้อมูลสำคัญอาจถูกแทรกแซงจากบุคคลอื่นที่อยู่ภายในบริเวณนั้นเข้ามาร่วมให้ข้อมูลต่างๆแก่ผู้วิจัยด้วย จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยได้แก้ไขโดยพยายามตั้งคำถามโดยเน้นให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตอบก่อนเป็นคนแรก เพื่อป้องกันการถูกรบกวนทางความคิดจากบุคคลอื่นที่อยู่ในบริเวณนั้น ถ้าในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีท่าทีลังเลที่จะตอบคำถามบางอย่างในลักษณะการแสดงความคิดเห็นโดยสอบถามจากบุคคลที่อยู่รอบข้างนั้น ผู้วิจัยก็จะปล่อยให้สถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นตามปกติ หลังจากนั้นเมื่อสบโอกาสในการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนดังกล่าวอีกครั้ง ผู้วิจัยก็จะขออนุญาตในสถานที่หรือช่วงเวลาที่ไม่คนพลุกพล่านหรือปลอดจากการแทรกแซงของบุคคลอื่นๆ ผู้วิจัยจึงค่อยถามคำถามดังกล่าวซ้ำอีกครั้งเพื่อตรวจสอบความคงที่ของข้อมูลดังกล่าว

3) ความตั้งใจในการให้ความร่วมมือ

สืบเนื่องจากความไม่สะดวกด้านเวลาและสถานที่ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเก็บข้อมูล บางครั้งนั้น ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางคนไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะให้ความร่วมมือที่จะให้

ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเท่าที่ควร ซึ่งไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดปกติแต่ประการใด เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนต่างก็มีฐานะหรือภาระที่ตนเองต้องรับผิดชอบในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการนัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนมากกว่า 3 ครั้งขึ้นไป ซึ่งระยะเวลาในการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนในแต่ละครั้งก็จะขึ้นอยู่กับความสะดวก และความตั้งใจในการให้ความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นหลัก สำหรับในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบอาชีพค้าขายอาหาร ผู้วิจัยก็จะสวมบทบาทเป็นลูกค้าอุดหนุนสินค้าจากผู้ค้าเหล่านั้นบ้าง เปรียบเสมือนเป็นสินน้ำใจตอบแทนการให้ความร่วมมือของพวกเขา สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่นๆที่ไม่ได้ประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ลูกจ้าง ผู้ประกอบการธุรกิจเกี่ยวกับรถยนต์ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ฯลฯ ผู้วิจัยก็จะมีการนัดติดต่อไปฝากบ้างตามความเหมาะสมในแต่ละโอกาสจากการไปเก็บข้อมูล ซึ่งหลักการตอบแทนดังกล่าวที่ผู้วิจัยใช้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนนั้น สามารถสร้างความประทับใจในตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีต่อตัวผู้วิจัยได้เป็นอย่างดี ซึ่งทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนมีความเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนความช่วยเหลือต่างๆที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยในครั้งนี้น่ามากขึ้น

5.2.4 การอธิบายลักษณะหรือรูปแบบของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวง

การศึกษาระบบการเกิดเครือข่ายทางสังคมในครั้งนี้อาจยังไม่ช่วยให้เห็นภาพได้ชัดเจนว่า ลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงนั้นมีแบบจำลอง (model) ในรูปแบบใด หรือมีสมาชิกคนใดอยู่ในตำแหน่งใดของเครือข่ายอย่างชัดเจน เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะมุ่งศึกษาระบบการเกิดเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงเป็นหลัก โดยผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลจากกรณีศึกษาจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนั้นในการเก็บข้อมูลต่างๆภายในชุมชนสวนหลวง จึงไม่ใช้การเก็บข้อมูลจากคนจำนวนมากพอที่จะนำไปสู่การสรุปผลทางสถิติเพื่อสร้างแบบจำลองที่เป็นรูปแบบของเครือข่ายทางสังคมขึ้นมาได้ดังเช่นงานวิจัยต่างๆที่ศึกษาเครือข่ายทางสังคมโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบสำคัญ ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆจากการทำวิจัยดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนั้น สามารถสรุปออกมาเป็นข้อเสนอแนะประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากการดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยในขั้นตอนต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยพบว่า มีอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ดังต่อไปนี้

1) จำนวนกรณีศึกษา การสุ่มตัวอย่าง และการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในเบื้องต้นเราไม่สามารถคาดคะเนจำนวนกรณีศึกษาหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ชัดเจนได้อย่างตายตัวว่าจะศึกษากับชาวบ้านจำนวนเท่าไร ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วควรเริ่มต้นจากการทำความรู้จักกับชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง ในชุมชนได้เป็นอย่างดีเสียก่อน จากนั้นจึงค่อยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบพอกพูน (snowballing sampling) โดยได้รับการแนะนำจากชาวบ้านคนแรกที่ผู้วิจัยมีความสนิทสนม ซึ่งผู้วิจัยพบว่าวิธีการดังกล่าวเป็นเป็นวิธีการที่เหมาะสม เนื่องจากมีความค่อยเป็นค่อยไปและทำให้ผู้วิจัยค่อยๆ ได้ทำความรู้จักและมีความสนิทสนมกับผู้อื่นภายในชุมชนมากขึ้น ซึ่งเป็นผลดีต่อการที่ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลต่างๆ แก่ผู้วิจัยต่อไป จากนั้นเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ผู้วิจัยจะทราบด้วยตนเองว่ามีใครบ้างภายในชุมชนที่สามารถจะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญแก่ผู้วิจัยได้ ดังนั้นในขั้นตอนของการสุ่มตัวอย่างนั้นผู้วิจัยจึงต้องมีการเลือกหรือประเมินคุณสมบัติชาวบ้านแต่ละคนที่ได้รับการแนะนำหรือมีการพูดคุยในแต่ละครั้งด้วยว่า มีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างไร จากนั้นจึงค่อยกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยคร่าวๆ เพื่อทำการเก็บข้อมูล ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือของข้อมูลของแต่ละคน โดยพิจารณาจากความคงที่ของข้อมูลที่ให้ในแต่ละครั้งและเปรียบเทียบกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่นๆ

นอกจากนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่า ในการศึกษาชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนการค้า การเข้าไปในพื้นที่ดังกล่าวตัวผู้วิจัยควรเริ่มต้นเข้าไปในสถานภาพของการเป็นลูกค้าก่อนจึงจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างดี และควรแสดงความขอบคุณด้วยการอุดหนุนสินค้าของพวกเขาหรือให้สินน้ำใจตอบแทนบ้างตามโอกาสและความเหมาะสม เนื่องจากในบางช่วงเวลา การที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลจากชาวบ้านบางคนนั้นเป็นการรบกวนเวลาค้าขาย ตลอดจนเวลาพักผ่อนของพวกเขา ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้าน ทำให้ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือ ความสะดวก ตลอดจนคำแนะนำต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยจากชาวบ้านแต่ละคนได้เป็นอย่างดี

2) วิธีการเก็บข้อมูล

ในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่ นอกจากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว การสนทนากลุ่มก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถช่วยทำให้ข้อมูลที่ช่วยสะท้อนภาพของความเป็นเครือข่ายทางสังคมได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในประเด็นด้านการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากในระหว่างการสนทนากลุ่ม พฤติกรรมของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มช่วยสะท้อนให้เห็นได้ว่าบุคคลใดมีแนวโน้มที่จะคล้อยตามคำพูดของใคร ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงความลงรอยกันทางความคิดของคนภายในชุมชน ตลอดจนสายสัมพันธ์ของผู้ที่เข้ามาร่วมสนทนากลุ่มได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามเนื่องจากการศึกษาครั้งนี้กลุ่มเป้าหมายของผู้วิจัยมักประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งชาวบ้านแต่ละคนก็จะไม่ค่อยมีเวลาว่างที่ตรงกันเท่าที่ควร แม้ว่าในบางช่วงเวลาที่ไม่ใช่การค้าขาย แต่ชาวบ้านก็ต้องเตรียมการสำหรับการค้าขายในครั้งต่อไป เช่น การหาวัตถุดิบหรือสินค้าที่จะนำมาขาย การทำความสะอาดร้านค้า ฯลฯ จึงทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถใช้วิธีการสนทนากลุ่มในการศึกษาครั้งนี้ได้

3) การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมภายใต้การวิจัยแบบเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยพบว่า ไม่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลแบบแยกส่วนจากกรณีศึกษาหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนได้ เนื่องจากเป้าหมายหลักในการศึกษาครั้งนี้คือการมุ่งทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชน นอกจากนี้ในการศึกษาความเป็นเครือข่ายทางสังคมก็สะท้อนให้เห็นอยู่แล้วว่าจะต้องเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายด้วย ดังนั้นในการวิเคราะห์ข้อมูลจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมโยงความสอดคล้องกันระหว่างข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนมาร้อยเรียงกันเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคม ในขณะเดียวกันเมื่อนำข้อมูลจากกรณีศึกษาแต่ละคนมารวมกันได้แล้วนั้น นอกจากจะต้องอธิบายโดยแยกประเด็นตามองค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมแล้วยังต้องสรุปองค์ประกอบต่างๆรวมเข้าด้วยกันว่ามีความเกี่ยวข้องกันจนนำไปสู่กระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมได้อย่างไร ดังนั้นการวิเคราะห์ตัวเนื้อหา (content analysis) จากคำพูดต่างๆของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ โดยผู้วิจัยต้องพยายามแยกแยะเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กับส่วนที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่นๆในชุมชน ตลอดจนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาพรวมของชุมชนให้ชัดเจน เพื่อป้องกันมิให้เกิดความทับซ้อน

ของข้อมูลในแต่ละส่วนและได้มาซึ่งข้อมูลในส่วนที่สะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชนมากที่สุด

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีหน่วยงานต่างๆที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวชุมชนสวนหลวงในเชิงนโยบาย ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่างๆจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ โดยจำแนกตามหน่วยงานต่างๆดังต่อไปนี้

1) ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์

ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเฝ้าระวังเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ให้กับชาวบ้านในชุมชนอย่างใกล้ชิด เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรงและเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้กับชุมชนสวนหลวงมากที่สุด ซึ่งบทบาทของทีมีพยาบาลเคลื่อนที่เร็วประจำศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์นั้นควรมีมากกว่าการประชาสัมพันธ์หรือสำรวจข้อมูลสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งก็คือ การให้ความรู้ด้านการป้องกันโรคดังกล่าวอย่างยั่งยืนและปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีด้วยการพยายามสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งขึ้นมาภายในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดภาวะชุมชนที่เข้มแข็งในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 และวิกฤตการณ์ด้านสุขภาพอื่นๆที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ซึ่งวิธีการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนสามารถกระทำผ่านกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางศูนย์บริการสาธารณสุข 5 มีความถนัดอยู่แล้ว เช่น การรับสมัครอาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชนเพื่อการเฝ้าระวังสถานการณ์ด้านสุขภาพของสมาชิกภายในชุมชน การจัดกิจกรรมกลุ่มในลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพ เช่น โครงการชุมชนไร้เอดส์ การนั่งสมาธิหมู่ในช่วงวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

2) สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถือได้ว่าเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับชาวชุมชนสวนหลวงมากที่สุด เนื่องจากมีสถานภาพเป็นผู้ให้เช่าที่ภายในชุมชนดังกล่าว การติดต่อระหว่างชาวบ้านในการมาจ่ายค่าเช่าที่กับทางสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงเป็นเรื่องปกติที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีการติดต่อกันเป็นประจำ ดังนั้นทางสำนักงาน

จัดการทรัพย์สินจึงสามารถสร้างช่องทางในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ให้แก่ชาวชุมชนสวนหลวงได้โดยตรงผ่านชาวชุมชนสวนหลวงที่ต้องมาติดต่อธุรกรรมที่สำนักงานจัดการทรัพย์สินเป็นประจำ ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงก็จะมีช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวมากขึ้นซึ่งนอกเหนือไปจากข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากศูนย์บริการสาธารณสุข 5 และตามสื่อต่างๆ เช่น การแจกใบปลิวหรือคู่มือการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในขณะที่ชาวชุมชนสวนหลวงมาชำระค่าเช่าที่ รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะการลงพื้นที่เพื่อสร้างเสริมสุขภาพที่ดีให้กับชาวบ้าน อีกทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสำนักงานจัดการทรัพย์สินกับชาวชุมชนสวนหลวงไปพร้อมๆ กัน

3) สำนักงานเขตปทุมวัน

แม้ว่าสำนักงานเขตปทุมวันจะไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนสวนหลวง แต่ชาวชุมชนสวนหลวงก็ต้องมาติดต่อเพื่อทำธุรกรรมต่างๆ กับทางสำนักงานเขตปทุมวันเช่นกัน เช่น การทำบัตรประชาชน การแจ้งเกิด ตาย ย้ายถิ่น การขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติ ฯลฯ ดังนั้นทางสำนักงานเขตปทุมวันจึงสามารถเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ได้เช่นกัน เช่น การแจกใบปลิวหรือคู่มือการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในขณะที่ชาวชุมชนสวนหลวงมาทำธุรกรรมต่างๆ ที่สำนักงานเขต เป็นต้น

4) สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน

แม้ว่าสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน จะไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนสวนหลวงแต่ทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็มีการติดต่อหรือความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน เนื่องจากสถานที่ตั้งของสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันนั้นอยู่ใกล้กับชุมชนสวนหลวง ซึ่งเมื่อชาวชุมชนสวนหลวงมีปัญหาใดใดก็สามารถไปแจ้งความได้ที่สถานีตำรวจดังกล่าว แม้กระทั่งการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนต้องเป็นสายตรวจออกตรวจพื้นที่ภายในชุมชนสวนหลวง ซึ่งความเกี่ยวข้องและความใกล้ชิดระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงกับเจ้าหน้าที่ทางสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันเช่นนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชนสวนหลวงให้เข้มแข็งหรือมีความเหนียวแน่นมากขึ้นได้ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ตำรวจของสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันอาจมีการดำเนินนโยบายหรือกิจกรรมต่างๆ กับทางชุมชน เช่น การจัดตั้งอาสาสมัครตำรวจ การจัดกิจกรรมอบรมให้คำแนะนำต่างๆ แก่ชาวชุมชนสวนหลวงตลอดจนชุมชนโดยรอบเพื่อสร้างเครือข่ายชาวบ้านเพื่อเฝ้าระวังความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในชุมชน เป็นต้น

5.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม

จากข้อค้นพบต่างๆเกี่ยวกับพฤติกรรมของชาวชุมชนสวนหลวงทั้งในด้านการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรมสำหรับชาวชุมชนสวนหลวงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1) จากข้อค้นพบที่ว่า "ชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากมีการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ในระดับปัจเจกบุคคล"

จากการที่ผู้วิจัยพบว่า เครือข่ายทางสังคมไม่มีอิทธิพลต่อการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชาวชุมชนสวนหลวงเท่าที่ควร เนื่องจากชาวชุมชนสวนหลวงส่วนมากนิยมรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวในระดับปัจเจกบุคคลผ่านสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และเอกสารที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ เป็นหลัก อันเนื่องมาจากการเงื่อนไขในการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำหรับชาวชุมชนสวนหลวงว่า เมื่อมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารใดใดจากสื่อแหล่งใดก็ตามแล้วนั้น ชาวชุมชนสวนหลวงควรมีการพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องหรือความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารที่ได้รับบ้าง แม้ว่าข้อมูลข่าวสารดังกล่าวอาจจะมาจากแหล่งที่น่าเชื่อถือก็ตามเนื่องด้วยเป็นความรับผิดชอบตามหน้าที่ในวิชาชีพของผู้ที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร แต่อย่างน้อยที่สุดชาวชุมชนสวนหลวงควรที่จะมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากกว่า 1 แหล่งขึ้นไป แล้วนำมาพิจารณาเปรียบเทียบ ตลอดจนติดตามความเปลี่ยนแปลงของข้อมูลข่าวสารดังกล่าวเป็นระยะๆ เพราะอย่างน้อยการกระทำดังกล่าวก็ช่วยให้ชาวชุมชนสวนหลวงมีการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริงตามสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการช่วยสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านการเจริญสติให้กับชาวชุมชนสวนหลวงได้ทางหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องถูกกระตุ้นด้วยการสร้างสุขภาวะทางปัญญาผ่านเครือข่ายทางสังคม

2) จากข้อค้นพบที่ว่า "เครือข่ายทางสังคมในชุมชนสวนหลวงมีความเหนียวแน่นที่ไม่ปรากฏชัดเท่าที่ควร"

แม้ว่าภูมิหลังด้านระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชนสวนหลวงของแต่ละคนนั้นมีไม่เท่ากัน ตลอดจนสถานภาพการเป็นผู้เช่าซึ่งส่งผลต่อความไม่แน่นอนด้านที่อยู่อาศัย ประกอบกับการให้ความสนใจกับการค้าขายในชีวิตประจำวันเป็นหลัก ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความเหนียว

แนบที่ไม่ปรากฏชัดเจนเท่าที่ควรภายในกระบวนการเกิดเครือข่ายทางสังคมของชุมชนสวนหลวง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อชาวชุมชนสวนหลวงในประเด็นดังกล่าวว่า ควรเปลี่ยนวิกฤตจากการมีสถานภาพเป็นผู้เช่าให้มาเป็นโอกาสด้วยการรวมตัวกันระหว่างบรรดาผู้ค้า โดยร่วมกันทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ค้าตลอดจนสมาชิกคนอื่นๆในชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นสำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวนหลวงนั้นมีความเหนียวแน่นและเข้มแข็งเป็นอย่างสูง ซึ่งอาจส่งผลต่อการดำเนินนโยบายด้านการพัฒนาที่ดินในพื้นที่ชุมชนดังกล่าวต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตามกิจกรรมดังกล่าวก็ควรเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนจำนวนมากภายในชุมชนอย่างแท้จริง เช่น การทำความสะอาดชุมชนผู้เช่าวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เทศกาลอาหารถนนคนเดิน ฯลฯ ซึ่งชาวชุมชนสวนหลวงอาจเชิญบุคคลหรือหน่วยงานสำคัญจากภายนอกมาเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อช่วยทำให้กิจกรรมดูมีความน่าสนใจมากขึ้นก็ได้ นอกจากรูปแบบของการจัดกิจกรรมแล้ว ระยะเวลา และความถี่ในการจัดกิจกรรมก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน กล่าวคือ ถ้าเป็นกิจกรรมที่ใช้ระยะเวลานานพอสมควรและมีความถี่ในการจัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นประจำ ก็จะช่วยทำให้สมาชิกภายในชุมชนมีความร่วมมือและรู้สึกว่าเป็นหนึ่งเดียวกันตลอดจนมีความรักชุมชนมากขึ้น ตลอดจนทำให้สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เห็นถึงความสำคัญของการคงอยู่ของชุมชนดังกล่าวมากขึ้น

3) จากข้อค้นพบที่ว่า "ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนยังมีความกังวลใจที่จะต้องสวมหน้ากากอนามัย"

การที่ชาวชุมชนสวนหลวงบางคนยังมีความกังวลใจที่จะต้องสวมหน้ากากอนามัยนั้นเป็นเพราะว่าบุคคลดังกล่าวมองว่าหน้ากากอนามัยเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการเป็นผู้ต้องสงสัยว่าป่วยเป็นโรคใช้วัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ซึ่งอาจนำไปสู่การไม่ได้รับการยอมรับหรือต้องการมีปฏิสัมพันธ์ด้วยจากผู้อื่นภายในชุมชนและสังคม สำหรับประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงความคิด ความรู้สึกของคนๆหนึ่งนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ดังนั้นข้อเสนอแนะของผู้วิจัยสำหรับชาวชุมชนสวนหลวงที่มีความคิดดังกล่าว ก็คือ การหันมาใช้พฤติกรรมอื่นๆทดแทนการสวมหน้ากากอนามัย เช่น การใช้มือป้องปากและจมูกเวลาไอและจาม หรือถ้าเตียงไม่ได้ที่จะต้องไอและจามตลอดเวลาควรที่จะพักผ่อนและออกกำลังเป็นประจำเพื่อทำให้สุขภาพกลับมาแข็งแรงเช่นเดิม อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวนั้นมีเรื่องของจิตใจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การปรึกษาบุคคลใกล้ชิดก็สามารถเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถช่วยทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงที่มีความคิดในลักษณะดังกล่าวเกิดความสบายใจมากขึ้นเพราะเป็นแนวทางหนึ่งของการจัดการกับความเครียด (stress

management) โดยอาศัยหลักการเปิดใจและเผชิญหน้ากับความจริงด้วยการบอกกล่าวให้บุคคลที่ใกล้ชิดรับทราบถึงปัญหาหรือความกังวลใจของตน ซึ่งจะทำให้บุคคลใกล้ชิดดังกล่าวเข้ามามีส่วนร่วมในการหาทางออกให้กับปัญหาดังกล่าวต่อไป แต่ทั้งนี้จุดเริ่มต้นของความกังวลใจดังกล่าวโดยแท้จริงนั้นมาจากความไม่รู้แจ้งในปัญหาที่ตนกำลังเผชิญอยู่ การส่งเสริมสุขภาพทางปัญญาผ่านการเจริญสติจึงน่าจะช่วยให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 มากขึ้น ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างรอบด้าน รู้จักแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารกับบุคคลรอบข้าง ตลอดจนรู้จักการดำเนินชีวิตอย่างสมเหตุสมผลโดยยึดหลักทางสายกลาง กล่าวคือ เป็นการพยายามมองด้านบวกหรือประโยชน์จากการสวมหน้ากากอนามัยให้มากกว่าด้านลบหรือข้อเสียจากการสวมหน้ากากอนามัย โดยใช้ข้อมูลหรือความรู้ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลอื่น ๆ มาใช้ประกอบการคิดพิจารณาดังกล่าวด้วยตนเอง

4) จากข้อค้นพบที่ว่า “สุขภาวะทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงเกิดจากการรับรู้ในระดับปัจเจกบุคคลชัดเจนกว่าอิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคม”

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า ชาวชุมชนสวนหลวงมีสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมในพฤติกรรมกำบังโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ชัดเจนที่สุด ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการรับรู้โดยส่วนมากเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวเป็นการลงมือปฏิบัติจริงอันก่อให้เกิดผลเชิงประจักษ์ด้านบวกต่อสุขภาพของชาวชุมชนสวนหลวง และนำไปสู่การมีสุขภาวะทางปัญญาด้านการสังเคราะห์ ตลอดจนสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการเจริญสติตามมา อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า มีชาวชุมชนสวนหลวงจำนวนไม่มากเท่าที่ควรที่สามารถสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านการสังเคราะห์หรือการถอดบทเรียนจากการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลให้เกิดตามมาของสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการเจริญสติของชาวชุมชนสวนหลวงนั้นไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควรในระดับปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตามในระดับโครงสร้างหรือเครือข่ายทางสังคมนั้นก็ส่งผลบ้างต่อการเกิดสุขภาวะทางปัญญาด้านการมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และการเจริญสติ ซึ่งเกิดจากแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์หรือความต้องการทางจิตใจและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การตระหนักถึงผลประโยชน์ส่วนรวมหรือจิตใจของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกันกับตน ตลอดจนความตื่นตัวในการทำความเข้าใจวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างรู้แจ้งตามมา

ดังนั้นเพื่อให้สุขภาพทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคมอย่างชัดเจนมากขึ้น หน่วยงานต่างๆภายนอกที่อยู่ใกล้ชุมชนสวนหลวงจึงควรเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์การป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เพื่อเสริมสร้างความเหนียวแน่นให้กับเครือข่ายทางสังคม เนื่องจากกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำในชุมชนสวนหลวงนั้นได้ย้ายที่อยู่อาศัยจากชุมชนดังกล่าวไปแล้ว ซึ่งผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการที่เครือข่ายทางสังคมมีอิทธิพลต่อการสร้างสุขภาพทางปัญญาของชาวชุมชนสวนหลวงเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 คือ ความต่อเนื่องและความยั่งยืนของการมีสุขภาพทางปัญญา เนื่องจากองค์ประกอบต่างๆด้านการมีปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่ายจะช่วยสนับสนุนให้เกิดสุขภาพทางปัญญาในแต่ละมิติอย่างรอบด้านมากกว่าการที่ชาวชุมชนสวนหลวงซึ่งโดยปกติจะมีสุขภาพทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมที่เด่นชัดอยู่เพียงมิติเดียว จึงกล่าวได้ว่า อิทธิพลจากเครือข่ายทางสังคมเปรียบได้กับส่วนที่เป็นโครงสร้างของสังคม (structure) ที่ช่วยทำให้สมาชิกภายในชุมชนมีสุขภาพทางปัญญาด้านต่างๆเกิดขึ้นมาได้ โดยไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการรับรู้ในระดับปัจเจกบุคคลเสมอไป ซึ่งอิทธิพลของความเป็นโครงสร้างในเครือข่ายทางสังคมจะส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักถึงผลประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงจิตใจของผู้อื่นในสังคมมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเกิดสุขภาพทางปัญญาด้านการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม และการเจริญสติตามมา เช่น การคิดว่าผู้อื่นก็ได้รับประโยชน์จากพฤติกรรมป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของตนเอง การรู้จักสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ความเป็นโครงสร้างก็สามารถส่งผลต่อพฤติกรรมการคล้อยตามได้เช่นกัน ซึ่งอาจปรากฏออกมาในรูปแบบพฤติกรรมเลียนแบบหรือการทำตามผู้อื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับทางสังคม เช่น การสวมหน้ากากอนามัยตามผู้อื่น การชักจูงให้ออกกำลังกาย เป็นต้น ดังนั้นผลลัพธ์ต่างๆไม่ว่าจะปรากฏออกมาในรูปแบบของความคิดหรือการกระทำต่างๆของชาวชุมชนสวนหลวงที่ได้รับอิทธิพลจากความเป็นโครงสร้างผ่านเครือข่ายทางสังคมนั้น เมื่อผนวกกับการตัดสินใจโดยเสรีในฐานะผู้กระทำการหรือปัจเจกบุคคลแล้ว ก็จะกลายเป็นการสร้างสุขภาพทางปัญญาที่ต่อเนื่องและยั่งยืนอันเป็นผลมาจากการผลิตซ้ำทางสังคมซึ่งในที่นี้ก็คือการสร้างสุขภาพทางปัญญาในด้านต่างๆอย่างรอบด้าน เพื่อใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ตลอดจนการนำสุขภาพทางปัญญาดังกล่าวที่มีอยู่ไปปรับใช้ในการรับมือกับวิกฤตการณ์อื่นๆที่ชาวชุมชนสวนหลวงต้องเผชิญต่อไปในอนาคต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจึงสรุปได้ว่า หน่วยงานภายนอกที่จะเข้ามามีบทบาทในการสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการสร้างสุขภาพทางปัญญาเพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สาย

พันธู์ใหม่ 2009 ควรกำหนดกิจกรรมที่มีลักษณะเอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวนหลวง กล่าวคือ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวชุมชนสวนหลวงได้มีการพบปะหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และกัน เช่น การสนทนากลุ่มย่อยในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์ใช้หวัดใหญ่สายพันธู์ใหม่ 2009 การจัดกิจกรรมตอบคำถามเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ใช้หวัดใหญ่สายพันธู์ใหม่ 2009 ซึ่ง อาจมีการให้รางวัลแก่ผู้ชนะเลิศ การจัดกิจกรรมออกกำลังกายสู้หวัด 2009 การตรวจตราความ สะอาดของที่พักอาศัยและร้านค้า การทำความสะอาดชุมชนเพื่อรับมือหวัด 2009 ฯลฯ อย่างไรก็ตามกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นมาควรมีลักษณะการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและชาวชุมชนสวนหลวงควร เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมต่างๆด้วย เพื่อให้ชาวชุมชนสวนหลวงเกิด ความรู้สึกว่าการกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมของชุมชนตนเองหาใช้กิจกรรมที่เกิดจากหน่วยงาน ภายนอกแต่เพียงฝ่ายเดียว และรู้สึกถึงความสำคัญของพลังชุมชนอันเกิดจากการร่วมมือร่วมใจของ ชาวบ้านในชุมชน ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นนอกจากจะทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนสวน หลวงกับหน่วยงานภายนอกดำเนินไปในทิศทางที่ดีแล้ว ยังช่วยกระชับความสัมพันธ์หรือสร้าง ความแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกชาวชุมชนสวนหลวงด้วยเช่นกัน ซึ่งกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ผู้วิจัยมี ความเห็นว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่ช่วยในการสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้กับชาวชุมชนสวนหลวง อย่างยั่งยืนโดยผ่านความเป็นโครงสร้างหรือเครือข่ายทางสังคม เพื่อใช้ในการรับมือกับ วิกฤตการณ์ใช้หวัดใหญ่สายพันธู์ใหม่ 2009 ตลอดจนการปรับใช้เพื่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ อื่นๆต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สภา
คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย. 2552. **รู้ทันไวรัสไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 กับปัญหา
ทำลายของไวรัสแปลงโฉมพันธุกรรมแห่งอนาคต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://beid.ddc.moph.go.th> [2552, สิงหาคม 14]
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543. **การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของ
การปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ชัดเชสมิเดีย.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, นงลักษณ์ ตระกูลสัตย์ และพจนี กริชไกรวรรณ, บรรณาธิการ. 2545.
มิติสุขภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาวะ. กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์. 2550. **แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่าย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://cddweb.cdd.go.th> [2552, สิงหาคม 27]
- จรัส สุวรรณเวลา. 2551. **ความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2549. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ชินสัคค สุวรรณอัศจรรย์. 2549. **เครือข่ายทางสังคม**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- เชษฐา พวงหัตถ์. 2548. **โครงสร้าง-ผู้กระทำการ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ.
- ธีระพร อุวรรณโณ. 2535. **จิตวิทยาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นฤมล นิราทร. 2543. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ**.
กรุงเทพฯ: โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก.
- นฤมล นิราทร. 2543. **แรงงานนอกระบบ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.infolabour.com> [2552, สิงหาคม 25]
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546. **กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย: ทูทางสังคมในชุมชน**. กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา และสำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ.

- บาร์ตัน, แลร์รี. 2549. **การจัดการภาวะวิกฤติ**. แปลโดย ไพโรจน์ บาดัน. กรุงเทพฯ: ธรรมมล
การพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2541. **บนเส้นทางใหม่ การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัฒน์ชีวิตและสังคม**.
กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2548. "ยุทธศาสตร์การจัดการเรียนรู้ของชุมชนในทศวรรษใหม่". ใน **บทความ
ประกอบการปาฐกถาในการสัมมนาทางวิชาการ นวัตกรรมการศึกษาเพื่อชุมชน
เป็นสุข ครั้งที่ 5 เรื่อง "กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน" ระหว่างวันที่ 3-
4 มีนาคม 2548 ณ โรงแรม หลุยส์ทราเวิร์น ดอนเมือง กรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ:
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน (สรส.).
- ประเวศ วะสี. 2552. "สุขภาวะทางปัญญา". **สุขแท้ด้วยปัญญา วิถีสุขภาวะทางปัญญา**.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ปาปิรุส พับลิเคชั่น.
- พระไพศาล วิสาโล. 2552. **สุขแท้ด้วยปัญญา วิถีสุขภาวะทางปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: ปาปิรุส พับลิเคชั่น.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547. **เครือข่ายธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพฯ:
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน (สรส.).
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์. 2547. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นคร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ:
นานมีบุ๊คส์.
- วรวิมล โธมัสพันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน
(สรส.).
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. 2541. **พฤติกรรมผู้บริโภค**. กรุงเทพฯ: วิสิตีพัฒนา.
- สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. 2545. **แผนชุมชนพึ่งตนเองแบบชาวบ้าน : ความหมาย ความ
เข้าใจ และข้อควรรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- สำนักโรคติดต่อใหม่ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. 2552. **สถานการณ์ไข้หวัดใหญ่
สายพันธุ์ใหม่**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://beid.ddc.moph.go.th>
[2552, กันยายน 8]
- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. 2545. **จุฬากับสังคม: สรุปลังเคราะห์และข้อเสนอแนะ**.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เสรี พงศ์พิศ. 2548. **เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2548. **การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน (สรส.).
- อมรา พงศาพิชญ์. 2546. "มุมมองเรื่องทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ ในบริบทของวิกฤติเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม". **ทุนทางสังคม: มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ?**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- อรพินท์ สฟโชคชัย. 2537. **การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อัศร ศุภเศรษฐ์. 2000. **การบริหารวิกฤติการณ์ให้เกิดประโยชน์ยิ่ง**. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.

ภาษาต่างประเทศ

- Bloch, Herbert A. & Melvin Prince. 1967. **Social Crisis & Deviance: Theoretical Foundations**. Mass: Halliday Litographers.
- Boissevain, Jeremy and J.Clyde Mitchell. 1973. **Network Analysis Studies in Human Interaction**. The Hague: Mouton.
- Bruggeman, Jaroen. 2008. **Social Networks: An Introduction**. London: Routledge.
- Ethier, Jason. 2006. **Current Research in Social Network Theory** [Online]. Available from: <http://www.ccs.neu.edu> [2009, August 7]
- Durkheim, Emile. 1997. **The Division of Labor on Society**. New York: The free press.
- Giddens, Anthony. 1992. **Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age**. Cambridge : Polity Press.
- Granovetter ,Mark and Richard Swedberg. 2001. **The Sociology of Economic Life**. 2nd ed. Boulder: Westview.
- Kilduff, Martin & Wenpin Tsai. 2003. **Social Networks and Organizations**. London: SAGE Publication Ltd.
- Lin, Nan. 2001. **Social capital: A Theory of Social Structure and Action**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maguire, Lambert. 1987. **Understanding Social Network**. 3rd ed. Beverly Hills: SAGE Publication Ltd.

- Putnam, D. Robert. 2002. *Democracies in flu: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Ritzer, George. 2000. *Classical Sociological Theory*. Boston: McGraw Hill.
- Ritzer, George. 2000. *Modern Sociological Theory*. 5th ed. Boston: McGraw Hill.
- Vega-Redondo, Fernando. 2007. *Complex Social Networks*. New York: Cambridge University Press.
- WHO. 2010. *Pandemic (H1N1) 2009 – Update 108*. [Online]. Available from: <http://www.who.int> [2010, July 12]
- Wikipedia. 2009. *Crisis*. [Online]. Available from: <http://en.wikipedia.org> [2009, August 14]

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคำถามสำหรับสัมภาษณ์สำหรับชาวชุมชนสวนหลวง

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.1 ข้อมูลด้านประชากร เช่น อาชีพ ประวัติการอยู่อาศัยในชุมชนสวนหลวง เครือญาติ จำนวนเพื่อนบ้านที่สนิท สถานที่ทำงาน ฯลฯ (โยงเข้าสู่ความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในชุมชน) รวมถึงบทบาทสำคัญของตัวท่านเองภายในชุมชน

1.2 ความเห็นต่อชุมชนสวนหลวงและสมาชิกคนอื่นๆภายในชุมชนสวนหลวง เช่น เพื่อนบ้าน รวมทั้งบุคคล/หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง (บรรยายและพรรณนาตามความเห็นในด้านต่างๆได้ตามใจชอบ จากนั้นค่อยถามเจาะลึกในประเด็นที่น่าสนใจ)

2. ข้อมูลด้านเครือข่ายทางสังคม

2.1 บรรยาย/พรรณนาสภาพแวดล้อมของชุมชนสวนหลวง (กายภาพ/สังคม) เช่น ประวัติชุมชน สถานที่สำคัญภายในชุมชนที่เอื้อต่อการมารวมตัวกัน สถานที่ที่มีคนกระจุกตัว ลักษณะทางประชากรของชาวชุมชนสวนหลวง ฯลฯ

2.2 ความคิดเห็น/มุมมองต่อสายสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆภายในชุมชน และกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสวนหลวง

- สำเนักร่วม (อะไรที่ทำให้รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกับคนอื่นภายในชุมชน)

- การมีส่วนร่วม (ตัวอย่างกิจกรรม วัตถุประสงค์ในการจัดและการเข้าร่วม เหตุผลในการเข้าร่วม ลักษณะกิจกรรม ระยะเวลา จำนวนผู้เข้าร่วม หน่วยงาน/บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ)

2.3 พฤติกรรมการให้ความช่วยเหลือ การแลกเปลี่ยนต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (รูปแบบ ความถี่ สิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน ความมุ่งหวัง)

2.4 การติดต่อสื่อสารภายในและภายนอกชุมชน

- ให้ระบุบุคคลภายในชุมชนที่ติดต่อพร้อมทั้งความถี่และจุดมุ่งหมายในการติดต่อสื่อสาร

- ให้ระบุบุคคล/หน่วยงานภายนอกชุมชนที่ติดต่อพร้อมทั้งความถี่และจุดมุ่งหมายในการติดต่อสื่อสาร

2.5 ความต้องการต่างๆของตนเองและคนในชุมชน

- ระบุความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และสังคมของตนเอง (ท่านต้องการอะไรบ้างเพราะเหตุใด)

- ระบุความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และสังคมของชุมชน (ชาวชุมชนสวนหลวงต้องการอะไรบ้างเพราะเหตุใด)

- เชื่อมโยงความต้องการต่างๆเข้ากับประเด็นต่างๆในข้างต้นภายใต้เงื่อนไขการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในชุมชน

2.6 ที่มาของการติดต่อและการรู้จักซึ่งกันและกันระหว่างคนภายในชุมชน

3. ข้อมูลด้านการรับรู้เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

3.1 รับรู้อะไร (เนื้อหาที่ท่านรับรู้ได้แก่อะไรบ้าง ให้อธิบาย)

3.2 รับรู้จากใคร (ทำรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจากสื่อแหล่งใดบ้าง)

3.3 รับรู้ที่ไหน (ท่านรับรู้สื่อดังกล่าวในสถานที่แห่งใดบ้าง)

3.4 รับรู้อย่างไร (ความถี่/ความเข้มข้น เช่น พบเห็นบ่อยกี่ครั้งในรอบ 1 เดือน แต่ครั้งใช้เวลานานเท่าไรในการรับรู้สื่อดังกล่าว)

3.5 รับรู้เพราะเหตุใด

- ผู้รับรู้ (ทำไมตัวท่านเองถึงสนใจ)

- เป้าหมายการรับรู้ (เป้าหมายนำสนใจอย่างไร และรับรู้ผ่านอะไร)

- บริบทการรับรู้ (ท่านคิดว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดที่กำลังเกิดขึ้นส่งผลต่อการรับรู้ดังกล่าวของท่านอย่างไร) *** แยกถามระหว่างช่วงเวลาที่มิใช่ช่วงที่ข่าวครึกโครมกับช่วงที่ข่าวเริ่มเงียบหาย

4. ข้อมูลด้านการรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญา

4.1 ความเข้าใจและความรู้สึกต่อโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

- ท่านเข้าใจว่าโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นโรคเกี่ยวกับอะไร อาการเป็นอย่างไร เกิดจากสาเหตุใด

- ท่านคิดว่าโรคดังกล่าวมีความรุนแรงหรือไม่เพราะเหตุใด

4.2 การตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

4.2.1 การมีสติ (พิจารณาถึงความรอบด้านในการรับรู้ การใช้ชีวิตอย่างสมเหตุสมผล และการรู้จักคิดพิจารณาถึงความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับรู้)

- ท่านรับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 จากสื่อแหล่งใดบ้างและอย่างไร และท่านรับรู้จากสื่อแหล่งใดมากที่สุดเพราะเหตุใด

- ท่านคิดว่าสื่อที่ท่านรับรู้ให้นั้นให้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวครบถ้วนหรือไม่เพราะเหตุใด

- ท่านคิดว่าสื่อที่ท่านรับรู้ให้นั้นให้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใดเพราะเหตุใด
  - ในกรณีที่ท่านรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวมากกว่า 1 แหล่ง ท่านคิดว่าสื่อแหล่งใดให้ข้อมูลดังกล่าวถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะเหตุใด
  - นอกจากสื่อที่ท่านรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวแล้วท่านคิดว่ามีสื่อแหล่งใดอีก
  - ถ้าสมมติว่าท่านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจากสื่อทุกแหล่ง ท่านคิดว่าสื่อแหล่งใดให้ข้อมูลดังกล่าวถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะเหตุใด
  - ท่านเคยมีคำถามหรือสงสัยในความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลต่างๆ ที่ได้รับมาหรือไม่ เพราะเหตุใด (ต่อจากนั้นท่านจะทำอย่างไรต่อไป)
  - ท่านคิดว่าภายหลังจากการรับรู้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคดังกล่าวแล้ว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตประจำวันของตัวท่านเองและบุคคลรอบข้าง ตลอดจนสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในชุมชนอย่างไร มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

4.2.2 การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (พิจารณาถึงความเข้าใจในผู้อื่นและการเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนรวม)

- ท่านคิดว่าการที่ท่านได้รับรู้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคดังกล่าวนั้น ก่อให้เกิดประโยชน์กับตัวท่านหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด
- ท่านคิดว่าการที่ท่านได้รับรู้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับโรคดังกล่าวนี้ สามารถก่อให้เกิดประโยชน์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่อาศัยในชุมชนร่วมกับตัวท่านหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด
- ท่านคิดว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนจะรู้สึกอย่างไรถ้าสมมติว่าท่านเป็นหวัดแต่ไม่แสดงพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าท่านใส่ใจต่อสุขภาพของตนเองและบุคคลรอบข้าง เช่น การสวมหน้ากากอนามัย การใช้เจลล้างมือ ฯลฯ

4.2.3 การมีส่วนร่วมหรือการปฏิบัติตนเพื่อแสดงถึงการป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

- ในช่วงสถานการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ท่านมีวิธีป้องกันสุขภาพของตนเองอย่างไรบ้าง
  - วิธีป้องกันสุขภาพของท่านในช่วงสถานการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 นั้นท่านรับทราบมาจากสื่อแหล่งใด อย่างไร เพราะเหตุใด
  - ท่านนิยมใช้วิธีใดมากที่สุด เพราะเหตุใด
  - ท่านคิดว่าวิธีใดเหมาะสมหรือก่อให้เกิดผลดีที่สุด (ทั้งในระดับตัวท่านเองและสังคม) เพราะเหตุใด

5. ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับการรับรู้และการรับมือกับวิกฤตการณ์ ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ด้วยสุขภาวะทางปัญญา

5.1 ท่านคิดว่า การอยู่ร่วมกับสมาชิกคนอื่นภายในชุมชนส่งผลต่อการรับรู้เกี่ยวกับ
วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไร เพราะเหตุใด (ให้อธิบายภาพกว้างๆก่อนแล้ว
ค่อยเลือกเจาะประเด็นสำคัญ)

5.2 ท่านคิดว่า การอยู่ร่วมกับสมาชิกคนอื่นภายในชุมชนส่งผลต่อการรับมือกับ
วิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 อย่างไร เพราะเหตุใด (ให้อธิบายภาพกว้างๆก่อนแล้ว
ค่อยเลือกเจาะประเด็นสำคัญ)

แนวคำถามสำหรับบุคคล/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลโดยทั่วไปเกี่ยวกับหน่วยงานที่ท่านสังกัด (ภาระงานต่างๆภายในหน่วยงาน และ
ภาระงานหลัก)

2. หน่วยงานของท่านมีความเกี่ยวข้องกับชาวชุมชนสวนหลวง (ภาระงานส่วนใดของ
หน่วยงานท่านที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนสวนหลวง และเกี่ยวข้องอย่างไร ยกตัวอย่างกิจกรรม
หรือเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงความเกี่ยวข้องของดังกล่าว)

3. ข้อมูลด้านหน้าที่การงานของท่าน (ตำแหน่งของท่านมีบทบาทอย่างไรบ้าง)

4. หน้าที่ของท่านมีเกี่ยวข้องกับชาวชุมชนสวนหลวงอย่างไร (ยกตัวอย่างเหตุการณ์หรือ
กิจกรรมที่เคยเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน)

5. มุมมองท่านต่อชุมชนสวนหลวงและชาวชุมชนสวนหลวง

6. ท่านคิดว่าชาวชุมชนสวนหลวงมีความรู้สึกหรือมองต่อหน่วยงานของท่านอย่างไร
เพราะเหตุใด

7. หน่วยงานของท่านมีนโยบายใดบ้างที่คาดว่าจะดำเนินการกับชุมชนสวนหลวงและชาว
ชุมชนสวนหลวงในอนาคต จะดำเนินการอย่างไร และเพราะเหตุใด และคาดว่าจะมีปฏิกิริยาตอบ
โต้จากชาวบ้านและสังคมอย่างไร (รวมถึงเน้นมาที่นโยบายภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาด
ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 เป็นหลัก)

ภาคผนวก ข

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างเอกสารคู่มือประชาชน "รู้เท่าทันเพื่อป้องกันไข้หวัดใหญ่ 2009"

กระทรวงสาธารณสุขห่วงใย
ใส่ใจสุขภาพประชาชน

ศูนย์วิจัยทางการแพทย์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานการณ์และแนวโน้มการแพร่ระบาด ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009

ปัจจุบันการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ ชนิดเอ เอช1เอ็น1 ได้มีการแพร่ระบาดไปใน 78 ประเทศแล้ว และกำลังขยายตัวไปทั่วโลก อย่างไรก็ตามข้อมูลการวิเคราะห์ขององค์การอนามัยโลกสรุปได้อย่างชัดเจนว่าไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่นี้คล้ายกับไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์เก่า สำหรับประเทศไทยได้ดำเนินการเฝ้าระวังและป้องกันการแพร่เชื้อเข้าสู่ประเทศอย่างเข้มข้น โดยการคัดกรองผู้มีไข้ที่เดินทางมาจากต่างประเทศ และให้การตรวจรักษาในโรงพยาบาลที่จัดไว้โดยเร็ว ซึ่งเป็นผลให้สามารถชะลอไม่ให้เกิดการระบาดภายในประเทศไว้ได้ในระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ทุกภาคส่วนและประชาชนมีเวลาเตรียมพร้อมรับสถานการณ์

ในขณะนี้ประเทศไทยได้เริ่มเข้าสู่สถานการณ์ที่มีการระบาดภายในประเทศแล้ว ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของเชื้อไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ที่สามารถแพร่ระบาดได้อย่างรวดเร็ว โดยได้เริ่มพบผู้ป่วยในสถานศึกษาและสถานที่ที่มีผู้เดินทางมาจากต่างประเทศ

กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการตามมาตรการที่เตรียมพร้อมไว้ในทุกระดับมาอย่างต่อเนื่อง โดยความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และขอเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องโรคไข้หวัดใหญ่รวมทั้งคำแนะนำเรื่องการป้องกันควบคุมโรคไว้ในคู่มือประชาชนเล่มนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

ทำไมว่าไม่รุนแรง!
อากาศดีมกว่ารุนแรง

อัตราป่วยตายของไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ เอ เอช 1 เอ็น 1
28 เม.ย.-15 มิ.ย. 2552

วันที่รายงาน	อัตราป่วยตาย (%)
28.4.09	6.8
30.4.09	~3.0
10.5.09	~1.5
20.5.09	~0.8
30.5.09	~0.6
15.6.09	0.4

เป้าหมายการจัดการปัญหาไข้หวัด เอ เอช 1 เอ็น 1

การระบาดครั้งแรก
 ปี 2552 ในหลายพื้นที่
 ช่วง เม.ย.-พ.ค. 52
 ช่วงระลอกการระบาด
 ในประเทศไทย
 ประมาณ 8 สัปดาห์

พลาสมาจุ่มมือ ไม่เข้มข้น

พลาสมาจุ่มมือ
 ร่วมมือป้องกันโรค
 ตามศูนย์การระบาด
 ให้อยู่ในวงจำกัด

ประชาชนจุ่มมือกัน อย่างเข้มข้น

ทุกหน่วยงานมีอาสาสมัครร่วมป้องกันและลดเวลาประชาชน

ระบบสาธารณสุขสู้กับกระดี่ ประชาชนสู้วิธีป้องกันโรค จุ่มมือ ไม่ระมัดระวังกับสถานการณ์ได้ ยึดหลักการลดการแพร่ด้วย

New Influenza ²⁰⁰⁹ Virus

การแพร่ติดต่อ

การแพร่ติดต่อจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง เกิดจากการถูกผู้ป่วย ไอจามรดโดยตรง หรือหายใจเอาฝอยละอองเสมหะ น้ำมูก น้ำลายในระยะ 1 เมตร เนื่องจากเชื้อไวรัสอยู่ในเสมหะ น้ำมูก น้ำลาย แต่บางรายอาจได้รับเชื้อทางอ้อมผ่านทางมือหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่ปนเปื้อนเชื้อ เช่น แก้วน้ำ ลูกบิดประตู โทรศัพท์ ผ้าเช็ดมือ เป็นต้น เชื้อจะเข้าสู่ร่างกายทางจมูก ตา ปาก ผู้ป่วยอาจเริ่มแพร่เชื้อได้ตั้งแต่ 1 วันก่อนป่วย ช่วง 3 วันแรกจะแพร่เชื้อได้มากที่สุด และระยะแพร่เชื้อมักไม่เกิน 7 วัน

อาการป่วย

ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะเริ่มมีอาการหลังจากได้รับเชื้อไวรัส 1-3 วัน น้อยรายที่นานถึง 7 วัน อาการป่วยใกล้เคียงกันกับโรคไข้หวัดใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วไป เช่น มีไข้ ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ไอ เจ็บคอ คัดจมูก อาจมีอาการเบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน หรือท้องเสียร่วมด้วย

ผู้ป่วยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 มีอาการไม่รุนแรง หายป่วยได้โดยไม่ต้องนอนรักษาในโรงพยาบาล อาการจะทุเลาและหายป่วยภายใน 5-7 วัน

แต่บางรายที่มีโรคประจำตัวเรื้อรัง อาจมีอาการปอดอักเสบรุนแรง จะมีอาการหายใจเร็ว เหนื่อย หอบ หายใจลำบาก ซึ่งอาจทำให้เสียชีวิตได้ อัตราผู้ป่วยเสียชีวิตใกล้เคียงกับไข้หวัดใหญ่ตามฤดูกาลหรือไข้หวัดใหญ่ธรรมดา คือร้อยละ 0.1-1

การรักษา

ผู้ป่วยที่มีอาการเล็กน้อย เช่น มีอาการไอ มีน้ำมูก หรือมีไข้ต่ำๆ และรับประทานอาหารได้ อาจไปพบแพทย์ที่คลินิก หรือซื้อยาและคำแนะนำจากเภสัชกรใกล้บ้าน และสามารถดูแลรักษาที่บ้านได้โดยไม่ต้องไปโรงพยาบาล จึงไม่ควรวิตกกังวลมากนัก และควรทำความเข้าใจกับโรคนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้แพร่เชื้อให้คนรอบข้าง และสามารถดำเนินวิถีชีวิตได้ตามปกติ

ผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรง หรือผู้ที่มีความเสี่ยงที่อาจป่วยรุนแรง ได้แก่

- ผู้มีโรคประจำตัวเรื้อรัง (โรคปอด หอบหืด โรคหัวใจ และเบาหวาน เป็นต้น)
- ผู้มีภูมิคุ้มกันต่ำ   • ผู้มีโรคอ้วน   • ผู้สูงอายุมากกว่า 65 ปี
- เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี   • หญิงมีครรภ์

ควรรีบไปโรงพยาบาลทันที ซึ่งแพทย์จะพิจารณาให้การรักษาที่เหมาะสม รวมทั้งยาต้านไวรัส คือยาโอลเซลตามิเวียร์ (oseltamivir) ซึ่งเป็นยาชนิดกิน หากผู้ป่วยได้รับยาภายใน 2 วันหลังเริ่มป่วย จะให้ผลการรักษาดี

คำแนะนำสำหรับผู้ป่วย

1. หากมีอาการป่วยไม่รุนแรง เช่น ไข้ไม่สูง ไม่ซึม และรับประทานอาหารได้ สามารถรักษาตามอาการด้วยตนเองที่บ้านได้ ไม่จำเป็นต้องไปโรงพยาบาล ควรให้พาราเซตามอลเพื่อลดไข้ (ห้ามใช้ยาแอสไพริน) นอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอ และดื่มน้ำมากๆ งดดื่มน้ำเย็น
2. ควรหยุดเรียน หยุดงาน จนกว่าจะหายเป็นปกติ และหลีกเลี่ยงการคลุกคลีใกล้ชิด หรือใช้สิ่งของร่วมกับผู้อื่น
3. ใช้กระดาษทิชชู ผ้าเช็ดหน้า ปิดปากและจมูกทุกครั้งที่ไอ จาม ล้างมือบ่อยๆ ด้วยน้ำและสบู่ หรือใช้แอลกอฮอล์เจลทำความสะอาดมือ และสวมหน้ากากอนามัยเมื่อจำเป็นต้องอยู่กับผู้อื่นไป
4. หากมีอาการรุนแรง เช่น หายใจลำบาก หอบเหนื่อย อาเจียนมาก ซึม เป็นต้น ควรรีบไปพบแพทย์

คำแนะนำสำหรับนักเรียนและ ประชาชนทั่วไปในชีวิตประจำวัน

1. ล้างมือบ่อยๆ ด้วยน้ำและสบู่ หรือใช้แอลกอฮอล์เจล
ทำความสะอาดมือ
2. ไม่ใช้สิ่งของ เช่น แก้วน้ำ หลอดดูดน้ำ ช้อนอาหาร
ผ้าเช็ดมือ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว เป็นต้น ร่วมกับผู้อื่น
3. ไม่ควรคลุกคลีใกล้ชิดกับผู้ป่วยที่มีอาการไข้หวัด
4. ทานอาหารที่มีประโยชน์ เน้นผัก ผลไม้ นม ไข่
ทานอาหารปรุงสุกใหม่ๆ และใช้ช้อนกลางทุกครั้งในการ
ทานอาหารร่วมกัน นอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอ และ
ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ
5. ควรหลีกเลี่ยงการอยู่ในสถานที่ที่มีผู้คนแออัดและอากาศ
ถ่ายเทไม่ดีเป็นเวลานาน โดยไม่จำเป็น
6. ติดตามคำแนะนำอื่นๆ ของ
กระทรวงสาธารณสุข
อย่างใกล้ชิด

คำแนะนำสำหรับสถานศึกษา

1. แนะนำให้นักเรียนที่มีอาการป่วยคล้ายไข้หวัดใหญ่ พักรักษาตัวที่บ้านหรือหอพัก หากมีอาการป่วยรุนแรง ควรรีบไปพบแพทย์
2. ตรวจสอบจำนวนนักเรียนที่ขาดเรียนในแต่ละวัน หากพบขาดเรียนผิดปกติ หรือตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปในห้องเรียนเดียวกัน และสงสัยว่าป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ ให้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ เพื่อให้คำแนะนำหรือสอบสวนและควบคุมโรค
3. แนะนำให้นักเรียนที่เดินทางกลับจากต่างประเทศ เฝ้าสังเกตอาการของตนเองเป็นเวลา 7 วัน ถ้ามีอาการป่วยให้หยุดรักษาตัวที่บ้าน
4. หากสถานศึกษาสามารถให้นักเรียนที่มีอาการป่วยคล้ายไข้หวัดใหญ่ทุกคนหยุดเรียนได้ ก็จะป้องกันการแพร่กระจายเชื้อได้ดี และไม่จำเป็นต้องปิดสถานศึกษา แต่หากจะพิจารณาปิดสถานศึกษา ควรหารือร่วมกันระหว่างสถานศึกษากับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่
5. ควรทำความสะอาดอุปกรณ์ สิ่งของ เครื่องใช้ที่มีผู้สัมผัสจำนวนมาก เช่น โต๊ะเรียน ลูกบิดประตู ราวบันได ฯลฯ โดยการใช้ **น้ำผงซักฟอก** หรือน้ำยาฆ่าเชื้อทั่วไป เช็ดทำความสะอาดอย่างน้อยวันละ 1-2 ครั้ง ใช้ผ้าสะอาดชุบน้ำแอลกอฮอล์เช็ดแผล แล้วบิดให้แห้ง เช็ดทำความสะอาดโทรศัพท์และแป้นคอมพิวเตอร์ จัดให้มีอ่างล้างมือ น้ำ และสบู่อย่างเพียงพอ ในบางวันควรเปิดประตูหน้าต่างให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก และแสงแดดส่องได้ทั่วถึง

คำแนะนำสำหรับสถานประกอบการ และสถานที่ทำงาน

1. แนะนำให้พนักงานที่มีอาการป่วยคล้ายไข้หวัดใหญ่ พักรักษาตัวที่บ้าน หากมีอาการป่วยรุนแรง ควรรีบไปพบแพทย์
2. ตรวจสอบจำนวนพนักงานที่ขาดงานในแต่ละวัน หากพบขาดงานผิดปกติ หรือตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปในแผนกเดียวกัน และสงสัยว่าป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ ให้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ เพื่อให้คำแนะนำหรือสอบสวนและควบคุมโรค
3. แนะนำให้พนักงานที่เดินทางกลับจากต่างประเทศ เฝ้าสังเกตอาการของตนเองเป็นเวลา 7 วัน ถ้ามีอาการป่วยให้หยุดพักรักษาตัวที่บ้าน
4. ในสถานการณ์ปัจจุบัน ยังไม่แนะนำให้ปิดสถานประกอบการหรือสถานที่ทำงาน เพื่อการป้องกันการระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่
5. ควรทำความสะอาดอุปกรณ์ สิ่งของ เครื่องใช้ที่มีผู้สัมผัสจำนวนมาก เช่น โต๊ะ ลูกบิดประตู ราวบันได ฯลฯ โดยการใช้ **น้ำผงซักฟอก** หรือน้ำยาฆ่าเชื้อทั่วไป เช็ดทำความสะอาดอย่างน้อยวันละ 1-2 ครั้ง ใช้ผ้าสะอาดชุบน้ำแอลกอฮอล์เช็ดแผลแล้วบิดให้แห้ง เช็ดทำความสะอาดโทรศัพท์และแป้นคอมพิวเตอร์ จัดให้มีอ่างล้างมือ น้ำ และสบู่อย่างเพียงพอ ในบางวันควรเปิดประตูหน้าต่างให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก และแสงแดดส่องได้ทั่วถึง

ล้างมือบ่อยครั้ง หยุดยั้งเชื้อโรค

ใช้ผ้าเช็ดทุกชนิด โรคทางเดินหายใจเฉียบพลัน และโรคทางเดินอาหาร

- **หลีกเลี่ยง** จาม หรือสั่นน้ำมูก
- **หลีกเลี่ยง** การจับถ้ำย
- **ก่อนและหลีกเลี่ยง** การเตรียมหรือปรุงอาหาร
- **ก่อนรับประทานอาหาร**
- **ก่อนและหลีกเลี่ยง** การสัมผัสผู้ป่วย
- **หลีกเลี่ยง** การสัมผัสสัตว์ทุกชนิด

ติดตามข้อมูลและสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

- เว็บไซต์กระทรวงสาธารณสุข www.moph.go.th
- ศูนย์ปฏิบัติการ กรมควบคุมโรค โทร. 0 2590 3333 ตลอด 24 ชั่วโมง
- ศูนย์บริการข้อมูลออนไลน์ กระทรวงสาธารณสุข
โทร. 0 2590 1994 ตลอด 24 ชั่วโมง
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และสถานบริการสาธารณสุขทุกแห่ง
- กองควบคุมโรค สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร
โทร. 0 2245 8106, 0 2246 0358 และ 0 2354 1836

เช็ด ล้าง สร้างไทยแข็งแรง

ทง้ากากอนามัย ใส้แล้วเท่กั

จามแล้วซับ จีบใจคบ

ป่วยแล้วพัก เหน็ดค่อยไปโรงพยาบาล

รามาแล้วไม่ปิดป้อง น้องไม่คบ

พี่ป่วยแล้วหยุดเรียน น้องจะเพียรโทรหา (นะจ๊ะ)

หยุดเรียน หยุดงาน คือ ความรับผิดชอบ ถ้าป่วยหนักไทย

ล้างมือบ่อยครั้ง หยุดยั้งไข้หวัดใหญ่

ใส่ใจส่วนรวม สวมหน้ากากอนามัย

หมั่นล้างมือ สวมหน้ากากอนามัย ใส่ใจตนเอง

“ล้างมืออย่างไรให้สะอาด”

ล้างมือด้วยน้ำและสบู่ 7 ขั้นตอน
ทุกขั้นตอนทำ 5 ครั้ง สลับกันทั้ง 2 ข้าง

กินร้อน ใช้น้ำร้อน ล้างมือ
สวมหน้ากากอนามัยเมื่อเป็นหวัด
ดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2529 ภูมิลำเนาอยู่ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่งเหรียญทอง สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เมื่อปีการศึกษา 2550 และได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่อในปีการศึกษา 2551 ซึ่งในระหว่างการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ได้มีประสบการณ์การทำงานเป็นผู้ช่วยสอน (teacher assistance) ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เป็นระยะเวลา 3 ภาคการศึกษา (รวมทั้งสิ้น 12 เดือน) โดยในภายหลังได้มีโอกาสเข้าร่วมทำงานเป็นผู้ประสานงานโครงการมหาวิทยาลัยสร้างเสริมสุขภาพ (โครงการบ้านนี้มีสุข) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่เดือนกันยายน 2552 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้รับรางวัลนิสิตดีเด่น ระดับบัณฑิตศึกษา ในพิธีไหว้ครู ประจำปีการศึกษา 2552 เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2553

สำหรับผลงานทางวิชาการที่ได้รับการเผยแพร่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “เครือข่ายทางสังคมกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา: ศึกษากรณีการรับรู้และรับมือกับวิกฤตการณ์ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2009 ของชุมชนสวนหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” ซึ่งได้รับการนำเสนอและตีพิมพ์ในที่ประชุมวิชาการระดับชาติด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 3 หรือ The 3rd National Conference on Sciences and Social Sciences (NCSSS 2010) ซึ่งจัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ระหว่างวันที่ 17 - 18 สิงหาคม พ.ศ. 2553

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย